

Liepājas Universitāte
Kurzemes Humanitārais institūts

Gita Elksnīte

NOMINĀLĀS VĀRDKOPAS GEORGA MANČEĻA TEKSTOS

PROMOCIJAS DARBS FILOLOĢIJAS DOKTORA GRĀDA IEGŪŠANAI
VALODNIECĪBAS ZINĀTŅU NOZARES
LATVIEŠU DIAHRONISKĀS VALODNIECĪBAS APAKŠNOZARĒ

Darba zinātniskā vadītāja:

Dr. philol. **Maigone Beitīņa**

Darba konsultante:

asoc. prof. Dr. philol. **Ieva Ozola**

Promocijas darbs izstrādāts ESF projektā „Doktora studiju attīstība Liepājas Universitātē”
Vienošanās Nr.2009/0127/1DP/1.1.2.1.2./09/IPIA/VIAA/018

Liepāja 2011

SATURS

IEVADS	3
I. VĀRDKOPA LATVIEŠU VALODNIECĪBĀ	14
1. Termina <i>vārdkopa</i> veidošanās.....	14
2. Pētījumi par vārdkopām latviešu valodniecībā	15
3. Problemātika G. Manceļa vārdkopu pētīšanā	19
II. SUBSTANTĪVISKĀS VĀRDKOPAS G. MANČEĻA TEKSTOS	37
1. Substantīviskās vārdkopas ar saskaņotiem komponentiem.....	37
1.1. Ar substantīvu saskaņots <i>adjektīvs</i>	37
1.2. Ar substantīvu saskaņots <i>divdabis</i>	50
1.3. Verbāladjektīvs ar izskaņu <i>-tins</i>	67
1.4. Ar substantīvu saskaņots <i>numerālis</i>	69
1.5. Ar substantīvu saskaņots <i>pronomens</i>	77
1.6. Ar substantīvu saskaņots <i>substantīvs</i>	84
2. Tiešais pārvaldījums substantīviskajās vārdkopās	87
2.1. Atkarīgais komponents <i>ģenitīvā</i>	87
2.2. Atkarīgais komponents <i>lokatīvā</i>	111
3. Netiešais pārvaldījums substantīviskajās vārdkopās	113
4. Substantīviskās vārdkopas ar <i>adverbu</i> atkarīgajā komponentā.....	119
III. ADJEKTĪVISKĀS VĀRDKOPAS G. MANČEĻA TEKSTOS	123
1. Adjektīviskās vārdkopas ar <i>substantīvu</i> atkarīgajā komponentā.....	123
1.1. Tieši pārvaldīts <i>substantīvs</i>	123
1.2. Netieši pārvaldīts <i>substantīvs</i>	128
2. Netiešais pārvaldījums ar prepozīciju un <i>pronomenu</i>	135
3. Adjektīviskās vārdkopas ar <i>adverbu</i> atkarīgajā komponentā.....	136
4. Adjektīviskās vārdkopas ar saskaņotu <i>pronomenu</i>	146
5. Adjektīviskās vārdkopas ar saskaņotu <i>adjektīvu</i>	147
6. Adjektīviskās vārdkopas ar piekļautu <i>infinitīvu</i>	149
7. Salīdzinājumi ar <i>adjektīvu</i> neatkarīgajā komponentā.....	150
SECINĀJUMI	153
PROMOCIJAS DARBA AIZSTĀVĒŠANAI IZVIRZĪTĀS TĒZES	167
AVOTI UN LITERATŪRA	169
PIELIKUMS	182

IEVADS

Latviešu literārās valodas izveides un attīstības izziņāšanā valodnieki ņēmuši vērā vairākus avotus: 1) folkloru, kuras nozīmīgums atzīts vienprātīgi; 2) vācu mācītāju sarakstītos tekstus, kuru dalība literārās valodas izveidē tiek vērtēta gan pozitīvi, gan negatīvi (Rozenbergs 1987, 10). Valodniecībā pastāv uzskats, ka vācu mācītāju rakstītie teksti ir kļūdaini un vairāk vai mazāk kroplīgi. Tāpat valodas pētnieki atzīst, ka šos vecos tekstus svešādus dara nevis to valoda, bet gan rakstība (Endzelīns 1982, 403; Blinkena 1985, 146; Rozenbergs 1987, 12), kas tika piemērota tā laika Latvijā lietotās vācu valodas rakstības principiem, kuri neatbilda latviešu valodas īpatnībām (Bergmane, Blinkena 1986, 10).

A. Blinkena vecos rakstu pieminekļus uzskata par nozīmīgiem gan rakstu valodas, gan vispār valodas vēstures izpētē, jo tieši pēc tiem bieži iespējams konstatēt valodas īpatnības senākajos tās attīstības posmos (Blinkena 1985, 147; Bergmane, Blinkena 1986, 12). Tāpat seno tekstu nozīmīgumu atzinuši un tos kā avotus saviem pētījumiem izmantojuši daudzi citi latviešu valodas pētnieki: A. Augstkalns, Dz. Barbare, M. Beitiņa, J. Endzelīns, B. Laumane, S. Mieze, D. Nītiņa, K. Pokrotniece, T. Porīte, G. Smiltniece, P. Vanags, R. Veidemane u. c.

Promocijas darbam izvēlēti 17. gs. vācu mācītāja **Georga Manceļa** teksti, kuros iekodēti mūsu valodas vēsturiskie procesi un kuros var redzēt kontaktvalodas (vācu valodas) ietekmes. Tie ir darbi, kas tapuši laika posmā, kad varam sākt runāt par normētu latviešu valodu, kura veidota kā kopējs valodas variants, pēc iespējas norobežojoties no izloksnēm (Rozenbergs 1987, 12). Promocijas darbs veltīts nominālo vārdkopu izpētei G. Manceļa tekstos un ir daļa no latviešu literārās valodas sintakses vēstures.

Promocijas darba **mērķis** ir apzināt, izpētīt un noskaidrot, kā latviešu valodas sistēmā iekļaujas G. Manceļa tekstos lietotās nominālās vārdkopas.

Uzdevumi mērķa sasniegšanai

1. Analizēt nominālo vārdkopu komponentu saistīšanas līdzekļus G. Manceļa tekstos: vārdu formu atbilstību, saistītātvārdus, vārdu novietojumu, kā arī sintaktiskās attiecības starp komponentiem – formālās attiecības (pakārtojuma veidus: saskaņojumu, pārvaldījumu, piekļāvumu, salīdzinājumu) un nozīmes sakarus (predikatīvos, atributīvos, objekta, adverbiālos un apozitīvos).
2. Dot nominālo vārdkopu morfoloģisko raksturojumu, kas atklāj vārdkopas iekšējo struktūru: nomenu dzimti, skaitli, locījumu, substantīvu celmu formas, adjektīvu,

numerāļu un divdabju noteiktās un nenoteiktās galotnes, adjektīvu salīdzināmās pakāpes, vārdu atvasināšanas un darināšanas paņēmienus.

3. Meklēt risinājumu nominālo vārdkopu un salikteņu nošķiršanai.
4. Skatīt nominālo vārdkopu semantisko un stilistisko daudzveidību G. Manceļa tekstos, lai noskaidrotu, kāda bija latviešu valoda 17. gs.

Darba aktualitāte

Nozīmīga vieta veclatviešu rakstu vēsturē ir G. Manceļa darbiem, kuri ir vērā ņemams avots monogrāfijās par latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstību (LLVMSA I 2002; LLVMSA II 2007), taču latviešu sintakses vēsturē plašu pētījumu nav. Pirmā vārdnīca ar tulkojumu latviešu valodā ir svarīgs atskaites punkts latviešu rakstu valodas attīstībā, jo tas atšķiras no reliģiskajiem tekstiem kā leksikogrāfisks darbs.

Tēmas aktualitāti nosaka fakts, ka līdz šim vārdkopu izpēte G. Manceļa vārdnīcā un citos viņa tekstos nav veikta. Vienīgais pētījums veclatviešu posma tekstu sintaksē ir A. Pūpolas maģistra darbs par nominālajām vārdkopām J. Langija latviski-vāciskajā vārdnīcā (Pūpola 2003). E. Soidas disertācija veltīta vārdkopu izpētei vēlāka laika posma tekstos – jaunlatviešu publicistikā 19. gs. (Soida 1954).

Visvairāk pētīta seno rakstu pieminekļu ortogrāfija, interpunkcija, fonētika, morfoloģija, leksika, mazāk pievērsta uzmanība sintaktiskajam līmenim. Arī G. Manceļa teksti pētīti dažādās valodniecības jomās:

1) vispārīgu G. Manceļa valodas analīzi veclatviešu valodas kontekstā devuši: A. Augstkalns (Augstkalns 1930, Augstkalns 1933, Augstkalns 1934), A. Ozols (Ozols 1965);

2) stilu G. Manceļa darbos pētījuši: M. Baltiņa (Baltiņa 1994), L. Bērziņš (Bērziņš 1944), J. Krēsliņš (Krēsliņš 1989);

3) G. Manceļa leksiku pētījuši: A. Baldunčiks (Baldunčiks 2006), I. Brigzna (Brigzna 2003, Brigzna 2004, Brigzna 2005, Brigzna 2007), I. Jansone (Jansone 1998), B. Laumane (Laumane 1982), I. Migla (Migla 2000, Migla 2005), I. Pūtele (Pūtele 1999);

4) morfoloģijas jautājumus G. Manceļa tekstos aprakstījuši: A. Blinkena (Blinkena 1998), E. Milčonoka (Милчонока 1998, Milčonoka 1998, Милчонока 2000), K. Pokrotiece (Pokrotiece 2006, Pokrotiece 2008), M. Saule-Sleine (Saule-Sleine 1961), V. Skujiņa (Skujiņa 1994, Skujiņa 2005, Skujiņa 2006);

5) no leksikogrāfijas viedokļa G. Manceļa vārdnīcu „Lettus” pētījuši: D. Zemzare (Земзаре 1956, Zemzare 1961), L. Roze (Roze 1982, Roze 1988), T. G. Fennels (Fennell 1988, Fennell 1989), I. Balode (Balode 2002);

6) sintakses līmenim G. Manceļa tekstos pievēršas: M. Beitiņa (Beitiņa 1997 I, Beitiņa 1997 II, Beitiņa 2000, Beitiņa 2003, Beitiņa 2006), G. Elksnīte (Elksnīte 2006 I, Elksnīte 2006 II, Elksnīte 2008 I, Elksnīte 2008 II, Elksnīte 2009), I. Ozola (Ozola 2000), E. Skrūzmane (Skrūzmane 2009, Skrūzmane 2010).

Daudzi valodnieki izmanto G. Manceļa tekstus salīdzinājumam ar citiem veclatviešu tekstiem saistījumā ar kādu konkrētu tēmu valodas vēstures aspektā.

Par G. Manceļa personību rakstījuši A. Birkerts (Birkerts 1927), M. Endzelīne (Endzelīne 1927), J. Krēsliņš (Krēsliņš 1994), T. Zeiferts (Zeiferts 2005) u. c., par viņu rodamas ziņas enciklopēdiskos izdevumos (LKV 1935/1936, LRB 2003 u. c.).

Pētījuma avoti un izpētes priekšmets

Pētījuma pamatā izmantota G. Manceļa sarakstītā pirmā vācu-latviešu vārdnīca, kas izdota 1638. gadā un kuras pilns nosaukums ir: „LETTUS, Das ist Wortbuch / Sampt angehengtem täglichem Gebrauch der Lettischen Sprache; Allen vnd jeden Außheimischen / die in Churland / Semgallen vnd Lettischem Liefflande bleiben / vnd sich redlich nehren wollen / zu Nutze verfertigt / Durch GEORGIVM MANCELIVM Semgall. der H. Schrifft Licentiatum &c, Erster Theil. Cum Grat. & Priv. S. R. M. Svec. Gedruckt vnnnd verlegt zu Riga / durch GERHARD. Schröder / Anno M. DC. XXXVIII.” (sk. 1. att.)

Pēc L. Bērziņa apgalvojuma, vārdnīcā izmantota Jelgavas-Dobeles novada valoda (Bērziņš 1944, 8–9). A. Augstkalns atzinis G. Manceli par pirmo apzinīgo izlokšņu novērotāju, kurš savos tekstos norādījis leksikālas un fonētiskas atšķirības (Augstkalns 1934, 15). A. Ozols uzskatījis, ka G. Mancelis vislabāk pratis vidusdialektu, bet to salīdzinājis arī ar citu dialektu vārdiem un formām (Ozols 1965, 160). B. Laumane norāda, ka G. Mancelis pietiekami labi saskatījis arī dialektu un izlokšņu atšķirības* (Laumane 1982, 123), un „17. gs. Vallē (Taurkalnē) reģistrētās īpatnības augšzemnieku dialektā saglabājušās vēl līdz mūsu dienām” (Laumane 1982, 131).

* Zemgalisko un augšzemnieku izlokšņu īpatnības viņš savā vārdnīcā palaikam iezīmējis skaidri, dodams vietas norādes: Augstkalne, Zaļenieki, Valle (Taurkalnes daļa), Sēlpils, Daugavpils, Rēzekne, Alūksne, Gulbene, Kurzeme. G. Manceļa vārdnīcā lokalizēta nabadzīgāk – minētas tikai divas konkrētas vietas: Skrunda un Nurmuiža (Lauciene, Talsu raj.), dažkārt lietots tikai vispārīgais apzīmējums – Kurzeme.

1. att. G. Manceļa vārdnīcas „Lettus” titullapa

Kopā ar vārdnīcu „Lettus” izdots G. Manceļa darbs „Phraseologia Lettica” un tekstu pielikums vārdnīcai „Zehen Gespräche Deutsch und Lettisch..”. „Phraseologia Lettica” kārtota tematiski pēc tā laika leksikogrāfijas tradīcijas. Izvēlētie vārdi un teicieni sakārtoti 51 nodaļā un raksturo dabu, latviešu ļaužu dzīvi, uzskatus (Zemzare 1961, 11–14). „Phraseologia Lettica” pilns nosaukums ir: „PHRASEOLOGIA LETTICA, Das ist: Täglicher Gebrauch der Lettischen Sprache. Verfertigt durch GEORGIUM MANCELIVM, Semgallum, Der H. Schrifft Licentiatum &c. Ander Theil. Diesem ist beygefüget das Spruchbuch Salomonis. Zu Riga / Gedruckt vnnnd Verlegt durch Gerhard. Schröder / 1638.”. (sk. 2. att.)

2. att. G. Manceļa vārdnīcas „Lettus” pielikuma „Phrasologia Lettica” titullapa

Vārdnīca „Lettus” tapusi, kad G. Mancelis ir Kurzemes hercoga galma mācītājs. Un, kā raksta Birkerts – „klausoties savu zemnieku tīrajā Jelgavas apgabala jeb vidus izloksnē, Mancelis guva jaunus, spēcīgus izteiksmes līdzekļus” (Birkerts 1927, 79). Vārdnīca ir otrais G. Manceļa nozīmīgais darbs pēc „Lettisch Vademecum” (1631). „Lettisch Vademecum” ir darbs, ar kuru „radās, tā saucamā, otrā latviešu rakstu valoda, kur vairs nebija agrāko absurdo gramatisko formu” (Apīnis 2000, 49), un kuru Mancelis pārtulkojis un apkopojis, strādādams Tērbatā un dzīvodams igauņu vidū (Birkerts 1927, 77–78).

Vācu valodas vārdu skaidrojuma vārdnīcā izmantoti ne tikai atbilstošie latviešu valodas vārdi, bet arī vārdu savienojumi, veselas frāzes un pat jautājumi ar atbildi. Kopumā

teksts dod priekšstatu par 17. gs. latviešu valodas sintaktiskajām struktūrām, to savdabību. Vārdnīcā „Lettus” un tās pielikumos konstatētas vairāk nekā 1300 vārdkopu.

„Lettus” ir pirmā tulkojošā trīsdaļīgā vārdnīca ar skaidrojošās vārdnīcas iezīmēm. Vārdnīcai materiāls krāts vairākos gados, tas sniedz dziļāku ieskatu latviešu zemnieku dzīvē un arī valodā. Vārdnīcas trešajā daļā ir desmit sarunas ar paralēlu tekstu vācu un latviešu valodā, tajās G. Mancelis atspoguļo sarunas starp kungu un ormani, starp kungu un zemnieku, kā arī zemnieku sarunas par darbu. Šāds trīsdaļīgs vārdnīcas kārtojums radīts, pielāgojoties tā laika praktiskajām vajadzībām. „Zehen Gespräche Deutsch und Lettisch..” tiek uzskatīta par pirmo vācu-latviešu sarunu vārdnīcu (Roze 1982, 54; Balode 2002, 34).

Kā promocijas darba avots izmantota arī sprediķu grāmata „Lettische Langgewünschte Postill”. Šajā grāmatā G. Mancelis apkopojis pašsacerētos sprediķus. Tajos daudz kodolīgu izteicienu, asprātīgu salīdzinājumu, ironijas, drastisku izsaucienu, sakāmvārdu un parunu, kas nav tulkoti no vācu paraugiem, bet ir īsti latviski (Apīnis 2000, 51). Sprediķu valoda ir tēlaina, G. Mancelis bieži izmanto salīdzinājumus, līdzības, metaforas, būtiskā atkārtojumus, vārdu, vārdkopu un teikumu virknējumus, blīvējumus, sinonīmus (Krēšļiņš 1989, 227–229; Baltiņa 1994, 57). Jāpiekrīt A. Apīnim, ka Mancelis ir „pirmais, kura darbos lasītājs sastopas ar dzīvu, pilnasinīgu sacerētāja paša iedabu, ar spilgti izteiktu spēcīgu raksturu” (Apīnis 2000, 48).

Tieši tāpēc promocijas darbam izvēlēta vārdnīca „Lettus” un tās pielikumi, kā arī sprediķu grāmata „Lettische Langgewünschte Postill”, kas ir paša G. Manceļa veidots latviskais teksts neatkarīgi no tulkojamā teksta. Vārdnīcā un tās pielikumos izmantots minimāls, bieži nesaistīts teksts, bet sprediķu grāmatā tas ir sižetiski un tekstuāli izvērsts.

Promocijas darbā izmantotais materiāls iegūts, frontāli ekscerpējot G. Manceļa vārdnīcas un tās pielikumu tekstus. Piemēri no sprediķu grāmatas atlasīti, izmantojot Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratorijas (<http://www.ailab.lv>) izstrādāto projektu *Latviešu valodas seno tekstu korpus*. Piemēru atlasei izmantots lietojumrīks *konkordance*, ar kuras palīdzību, ierakstot *meklētājā* vārdformu vai tās daļu, atrastas nominālās vārdkopas *vārdlietojumu kontekstā*.

Tāpat promocijas darba analīzes pamatā izmantotas nominālās vārdkopas no vārdnīcas „Lettus” un tās pielikumiem, bet sprediķu grāmatas „Lettische Langgewünschte Postill” teksts izmantots kā salīdzinājums vārdnīcā iegūtajām vienībām. Salīdzinājums bija nepieciešams, jo vārdnīcā nominālās vārdkopas ievietotas pārsvarā bez plašāka konteksta, tādēļ ir lietderīgi redzēt, kā tās funkcionē saistītā tekstā kā teikuma veidotāji elementi, kā tās ietekmē teikuma struktūru, kādi teikuma locekļi tie ir. Sprediķu grāmatā var gūt plašāku ieskatu par tiem vārdkopu tipiem, kuri vārdnīcas tekstā lietoti retos gadījumos, piem.,

adjektīvīskās vārdkopas, substantīvīskās vārdkopas ar atributīvu divdabi atkarīgajā komponentā, substantīvīskās vārdkopas netiešajā pārvaldījumā.

Promocijas darbā skatītas divas nominālo vārdkopu grupas: substantīvīskās un adjektīvīskās vārdkopas, ar kurām G. Mancelis skaidrojis jēdzienus vācu valodā vārdnīcā „Lettus”. Arī A. Ozols nominālās vārdkopas tautasdziesmu valodā daļa divās grupās: 1) **vārdkopas ar substantīvu centrā** – nominālās vārdkopas ar substantīvu vai substantivētu citu vārdšķiru vārdu galvenajā komponentā; 2) **vārdkopas ar adjektīvu centrā**, atsevišķi nenodalot numerāļu vārdkopas, jo tās ne tautasdziesmu valodā (Ozols 1961, 170), ne 17. gs. tekstos nav produktīvas.

Burtu atveide piemēros no G. Manceļa tekstiem

G. Mancelis ir tā saucamās vecās ortogrāfijas izveidotājs. Autoram nenācās viegli izveidot daudz maz konsekventu rakstību un ieviest kaut cik noteiktas normas, jo tajā laikā arī vācu valodas rakstība bija attīstības procesā (Admoni 1990, 176–177; Lele 1993, 19–21) un latviešu valodas un vācu valodas fonēmu sistēmas bija atšķirīgas (Bergmane, Blinkena 1986, 19), kā arī nebija vēl neviena zinātniska rakstura darba latviešu valodā, tas ir, ne vārdnīcas, ne gramatikas. Ar to arī izskaidrojama nekonsekvence G. Manceļa rakstībā.

G. Mancelis pamatā savai rakstu valodai izvēlējies vidusdialektu un atveidojis latviešu skaņas, piemērojoties jaunaugšvācu, tas ir, tagadējās vācu rakstu valodas, ortogrāfijas paņēmieniem (Augstkalns 1934, 29).

Promocijas darbam izmantots vārdnīcas „Lettus” un tās pielikuma „Phraseologia Lettica” 1929. gada izdevums „Altlettische Sprachdenkmäler in Faksimiledrucken herausgegeben von August Günther II. Band Heidelberg 1929 Carl Winters Universitätsbuchhandlung” un otra pielikuma „Zehen Gespräche Deutsch vnd Lettisch..” 1942. gada klišeju novilkums. Šie teksti iespiesti fraktūrā, taču darbā iekļautie piemēri transliterēti, aizstājot gotu burtus ar latīniskajiem burtiem.

Pareizai burtu atveidei darba autore ņēmusi vērā A. Bergmanes un A. Blinkenas pētījumu par latviešu valodas rakstības attīstību (Bergmane, Blinkena 1986, 16–130), K. Karuļa darbu par rakstu attīstību pasaulē un īpaši nodaļu par latviešu alfabēta vēsturi (Karulis 1956, 60–63), kā arī T. G. Fennela izdotos G. Manceļa tekstus mūsdienām atbilstošā rakstībā (Fennell 1988, 1989) un P. Vanaga atziņas par patskaņiem un divskaņiem visvecākā perioda rakstu avotos (Vanags 1997, 150–175).

Burta \int vietā rakstīts s , f – vietā \acute{s} , \mathcal{z} – z , svītrotu burtu vietā lietoti mūsdienu līdzskaņu burti ar diakritiskajām zīmēm: \mathring{k} , \mathring{l} , \mathring{n} , fonēma $[ks]$ atveidota ar x , jo G. Mancelis

divu skaņu apzīmēšanai izmantojis vienu zīmi, platais īsais un garais *ç* atveidots šādi: ä, äh. A. Augstkalns uzskata, ka platā un šaurā *e* šķīrums laikam nāk no zviedru ortogrāfijas, kas G. Mancelim esot bijusi pazīstama (Augstkalns 1930, 102–103). Turpretī P. Vanags atsaucas uz vācu valodnieku atziņu, ka rakstījums *ä* acīmredzot balstās jaunaugšvācu tradīcijā, kur arī vienādi skanošas dažādas izcelsmes *e* skaņas apzīmēja ar vairākām grafēmām paralēli (Vanags 1997, 157).

Patskaņu garuma apzīmējums 16. un 17. gs. tekstos ir dažāds un nekonsekvents, kas skaidrojams ar to, ka vācu valodā, kura bija pirmo latviešu tekstu paraugs, vēl nebija izveidojusies vienveidīga un konsekventa patskaņu garuma apzīmēšanas sistēma (Vanags 1997, 161).

Pētījuma teorētiskā bāze

Promocijas darba teorētiskā bāze ir A. Bergmanes pētījums par mūsdienu latviešu valodas vārdu savienojumiem (MLLVG II 1962), A. Ozola (Ozols 1959, Ozols 1961) un A. Gātera (Gāters 1993) darbi par latviešu tautasdziesmu nominālajām vārdkopām, E. Soidas pētījums par vārdkopām jaunlatviešu publicistiskajos darbos (Сойда 1954, Soida 1968), D. Nītiņas grāmata par prievārdu sistēmu latviešu rakstu valodā (Nītiņa 1978), J. Rozenberga (Rozenbergs 1968, Rozenbergs 1970) un M. Lepikas (Lepika 1954, MLLVG I 1959) pētījumi par ģenitīva semantiku, V. Skujiņas grāmata par salikteņiem G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” un tās pielikumā „Phraseologia Lettica” (Skujiņa 2006), J. Endzelīna latviešu valodas gramatika (Endzelīns 1951), K. Mīlenbaha pētījums par teikumu (Mīlenbahs 1898, Mīlenbahs 2009), J. Kārkliņa (Kārkliņš 1976 I, Kārkliņš 1976 II, Kārkliņš 1976 III) un I. Freimanis (Freimane 1997) teorētiskās atziņas latviešu valodas sintaksē, K. Pokrotnieces (Pokrotniece 2006, Pokrotniece 2008), I. Ozolas (Ozola I. 1996 I, Ozola I. 1996 II) un Ā. Ozolas (Ozola Ā. 1989) pētījumi par divdabjiem, A. Augstkalna (Augstkalns 1930, Augstkalns 1933) un P. Vanaga (Vanags 1996, Vanags 1997) pētījumi par tekstiem pirms G. Manceļa, M. Beitiņas publikācijas sintakses vēsturē (Beitiņa 1997, Beitiņa 2000, Beitiņa 2004, Beitiņa 2006), E. Andronovas (Milčonokas) raksti vēsturiskajā morfoloģijā (Милчонока 1998, Milčonoka 1998, Милчонока 2000) u. c. Nominālo vārdkopu un salikteņu nošķiršanai izmantotas A. Ahero atziņas par salikteņiem, to pazīmēm un rakstību (Ahero 1965, Ahero 1979).

Vārdkopu sintaktiskās vēstures izpētei tika izmantotas atziņas, kas gūtas arī citu autoru darbos: V. Admoni pētījums vācu valodas sintakses vēsturē (Admoni 1990, Адмони 1963), V. Ambraza lietuviešu valodas vēsturiskā gramatika (Ambrazas 2006), H. Ādolfija (Adolphi 1685), G. F. Stendera (Stender 1783), H. Heselberga (Hesselberg

1841), G. Rozenbergera (Rosenberger 1852), A. Bīlenšteina (Bielenstein 1863) latviešu valodas gramatikas, K. Brugmaņa pētījums indoeiropiešu valodu sintaksē (Brugman 1925), T. G. Fennela latviešu seno tekstu pētījumi (Fennell 1993, Fennell 2006), A. Rosina (Rosinas 2002 I, Rosinas 2002 II, Rosinas 2005) un S. Berga-Olsena (Bergs-Olsens 2000) pētījumi par latviešu valodas locījumu lietošanu senajos rakstos u. c.

Promocijas darbā lietotās metodes

Darba pamatā izmantota deskriptīvā jeb aprakstošā metode. Vārdkopās analizēts, aprakstīts gan atkarīgais, gan neatkarīgais komponents. Sastatāmā metode lietota, salīdzinot vācu valodas latviskā tulkojuma paņēmienus. Vārdkopas pētītas gan statiskā, gan dinamiskā aspektā, izmantojot atsevišķas vārdkopas vārdnīcā un plašāku kontekstu sprediķu grāmatā. Analizējot substantīviskās vārdkopas, izmantots arī semantiskais dalījums grupās. Statistika izmantota, lai noskaidrotu konkrētās gramatiskās vai semantiskās parādības biežumu. Tas bija iespējams tādēļ, ka vārdnīca „Lettus” tika ekscerpēta frontāli.

Darba apjoms un struktūra

Promocijas darbs sastāv no ievada, trim daļām, secinājumiem, saīsinājumu un izmantotās literatūras saraksta (kopā 174 vienības: avoti un teorētiskā literatūra), darbā ievietoti 2 attēli un 2 tabulas, kas atspoguļo atsevišķu vārdkopu tipu statistiku.

Ievadā pamatota promocijas darba tēmas izvēle un aktualitāte, dots mērķis un uzdevumi tā sasniegšanai, sniegta informācija par pētāmo materiālu, izmantoto teorētisko bāzi, pamatota darba teorētiskā un praktiskā nepieciešamība vēsturiskajā valodniecībā.

Pirmajā daļā promocijas darba autore apskatījusi termina *vārdkopa* attīstības vēsturi latviešu valodniecībā, vārdkopu izmantojumu 17. gs. vārdnīcās un vārdkopu izpratni no 17. gs. gramatikām līdz mūsdienu latviešu valodniecībai. Pievērsta uzmanība diskutējamiem jautājumiem par vārdkopu nošķiršanas problēmām G. Manceļa tekstos, par vārdkopu kā sintakses vienību, vārdkopu spēju funkcionēt ārpus teikuma un vārdkopas struktūras pārveidojumiem teikumā un plašākā tekstā.

Otrajā daļā analizēta lielākā nominālo vārdkopu grupa, tas ir, substantīviskās vārdkopas ar lietvārdu galvenajā komponentā. Substantīvisko vārdkopu dalījumam izmantoti sintaktisko – pakārtojuma – attieksmju veidi: saskaņojums, tiešais un netiešais pārvaldījums, piekļāvums. Tālākajā nominālo vārdkopu klasifikācijā pievērsta uzmanība atkarīgā komponenta vārdšķirai un komponentu saistīšanas līdzekļiem (prievārdiem, locījumu formām).

Trešajā daļā analizētas adjektīviskās vārdkopas, to varianti. Arī šo vārdkopu klasifikācijā pievērsta uzmanība atkarīgā komponenta vārdšķirai, kā arī pakārtojuma veidam starp vārdkopas komponentiem (tiešs, netiešs pārvaldījums, piekļāvums, saskaņojums, salīdzinājums).

Promocijas darba aprobācija

Ar promocijas darbu saistītās problēmas vairākkārt ir apspriestas Liepājas Universitātes Humanitārās fakultātes Latviešu valodas katedras sēdēs.

Promocijas darba izstrādes gaitā gūtās galvenās atziņas publicētas 5 zinātniskos rakstos un 2 tēzēs:

- 1) Liepājas Universitātes rakstu krājumā „Vārds un tā pētīšanas aspekti” (Elksnīte 2006 I, 39–50; Elksnīte 2008 II, 59–75; Elksnīte 2009, 217–229);
- 2) Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta žurnālā „Linguistica Lettica” (Elksnīte 2008 I, 113–124);
- 3) 42. A. Ozola dienas konferences tēzēs (Elksnīte 2006 II, 12);
- 4) Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 137. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiālos „No vārda līdz vārdnīcai” (Elksnīte 2010, 22–24);
- 5) Daugavpils Universitātes zinātnisko rakstu krājumā „VALODA – 2010. Valoda dažādu kultūru kontekstā” (Elksnīte 2010, 183–192).

Par promocijas darba tēmu nolasīti 7 referāti starptautiskās zinātniskās konferencēs:

- 1) starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Vārds un tā pētīšanas aspekti” Liepājā (2005, 2006, 2007, 2009);
- 2) 42. A. Ozola dienas konferencē Rīgā (2006);
- 3) Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 137. dzimšanas dienas atceres starptautiskajā zinātniskajā konferencē „No vārda līdz vārdnīcai” Rīgā (2010);
- 4) XX starptautiskajā konferencē „Zinātniskie lasījumi” Daugavpilī (2010).

Pētījuma teorētiskās atziņas un praktiskais valodas materiāls izmantots, Liepājas Universitātē docējot kursus – „Latviešu valodas sintakse”, „Valodas kultūra”, „Ievads valodniecībā”.

Darba novitāte

Promocijas darbs ir latviešu valodniecībā **pirmais** monogrāfiskais pētījums latviešu sintakses vēsturē par vienu no tipiskākajām sintaktiskajām konstrukcijām – nominālajām vārdkopām. Promocijas darbā analizēts divu atšķirīgu tekstveides tipu (vārdkopas kā

patstāvīgs valodisks veidojums vārdnīcā, vārdkopas teikumā – predikatīvā vienībā sprediķu grāmatā) valodas materiāls.

Pētījuma teorētiskā un praktiskā nozīme

Izpētītais materiāls dod priekšstatu par latviešu valodas lietojumu 17. gs. divdesmit gadu laikposmā, ņemot vērā vārdnīcas „Lettus” (1638) un sprediķu grāmatas „Lettische Langgewünschte Postill” (1654) iznākšanas gadus. Promocijas darbs noderīgs turpmākajā vēsturiskās sintakses izpētes procesā, salīdzinājumam ar citiem laika posmiem, vērojot valodas pakāpenisku attīstību, kā arī salīdzinot ar norisēm latviešu dialektos un izloksnēs. Pētījumā gūtajām atziņām ir liela loma kultūrvēsturiskā mantojuma apzināšanā.

Pētījums izmantojams studiju kursā „Latviešu valodas sintakses vēsture”, kas vēl nav izstrādāts Latvijas augstskolās. Parasti filoloģijas studenti vēsturiskās gramatikas kursā apgūst leksikas, fonētikas un morfoloģijas vēsturi.

I.VĀRDKOPA LATVIEŠU VALODNIECĪBĀ

1. Termina *vārdkopa* veidošanās

Mūsdienās lietotā termina **vārdkopa** pirmsākumi latviešu valodniecībā meklējami 20. gadsimta 50. gados.

1951. gadā iznākušajā J. Endzelīna „Latviešu valodas gramatikā” vārdkopas nosaukšanai lietoti analītiski veidoti termini: **apzīmējuma grupas, grupas ar verbu centrā, grupas ar substantīvu centrā, grupas ar adjektīvu centrā, grupas ar adverbu centrā, grupas ar prepozīciju centrā, paplašinātas grupas** (Endzelīns 1951, 1021–1030). Līdzīgi vārdkopu termini izmantoti vācu valodniecībā, piemēram, K. Brugmaņa „Die Syntax des einfachen Satzes im Indogermanischen”: **Gruppen mit Verbum, Gruppen mit Substantivum, Gruppen mit Adjektivum, Gruppen mit Adverbium, Gruppen mit Präposition** (Brugmann 1925, 84–124). Arī krievu valodniecībā 20. gs. vidū vārdkopu paveidi nosaukti aprakstoši: **словосочетания с глаголом в роли главного слова, словосочетания с именем существительным в роли главного слова, словосочетания с именем прилагательным в роли главного слова, словосочетания с местоимением в роли главного слова, словосочетания с именем числительным в роли главного слова, словосочетания с наречием в роли главного слова** (ГРЯ 1960, 113–350).

Mūsdienās vārds *grupa* vārdkopas termina izteikšanai lietots vācu valodas sintaksē: **Nominalgruppe** (Weinrich 1993, 355–369), **Substantivgruppe** (Sommerfeldt, Schreiber 1980, 13–38), **Wortgruppe** (DS 1983, 237); lietuviešu gramatikā, kas sarakstīta angļu valodā: **nominal groups, adjectival groups, numeral groups, pronominal groups** (LG 2006, 561–590); franču valodas sintaksē: **le groupe nominal, adjectival, prepositionnel** (Delaveau 2001, 8; Maingueneau 1994, 15, 65–95).

1954. gadā A. Jankevica redakcijā izdotajā „Latviešu valodas gramatikā VIII–XI klasei” II daļā lietots termins **vārdu kopa** (Jankevics 1954, 11–20). Jāsecina, ka sākumā valodnieki izmantojuši vārdkopterminu un ar to nosaukuši gan pakārtojumā, gan sakārtojumā esošus vārdu savienojumus. Mūsdienās divu vai vairāku vārdu saistījumu sakārtojuma attieksmēs tradicionāli sauc par vārdriindu jeb vārdvirkni, bet pakārtojumā esošus komponentus – par vārdkopu.

E. Soida disertācijā par jaunlatviešu publicistisku ievieš terminu **vārdkopa**. Šajā pētījumā par vārdkopām uzskatīti divu vai vairāku patstāvīgu vārdu savienojumi, kuri patur nominatīvo funkciju, veido formu sistēmu un kuros realizējas atkarīgā komponenta pakārtojums centrālajam komponentam (Soida 1954, 77).

1961. gadā A. Ozols teorētiskā pētījumā par latviešu tautasdziesmu valodu definē jēdzienus **vienkārša, salikta, paplašināta vārdkopa**. Autors tās pētījis, ņemot vērā vārdkopu morfoloģisko sastāvu, komponentu semantiku un atkarīgo locījumu nozīmes. Teorētiskajā apskatā autors sniedz informāciju par valodnieces E. Soidas ieguldījumu vārdkopu izpētē, kā arī dod savu nostādni **vārdkopas** termina izpratnē. Par **vienkāršām vārdkopām** sauc divus pakārtojuma attieksmēs esošus pilnnozīmes vārdus, no kuriem viens kā pakārtotājs ir vārdkopas galvenais, otrs kā pakārtojamais – ir vārdkopas atkarīgais komponents jeb vārds. Par **paplašinātām vārdkopām** sauc tādas vārdkopas, kurās kāds no vārdkopas galvenā vārda atkarīgajiem vārdiem savukārt pakārto sev kādu citu vārdu. Izšķir **vienkāršas paplašinātas un saliktas paplašinātas vārdkopas**. Par **saliktām vārdkopām** sauc tās, kurās vai nu viens galvenais vārds pakārto sev kā atkarīgus vismaz divus pilnnozīmes vārdus, vai arī – kurās divi galvenie vārdi pakārto katrs sev vienu un to pašu atkarīgo trešo pilnnozīmes vārdu (Ozols 1961, 141–142).

Promocijas darbā izmantots viena vārda termins **vārdkopa** un tās paveidi nosaukti, veidojot terminvārdkopas ar atributīvu adjektīvu: **nomināla vārdkopa, substantīviska vārdkopa, adjektīviska vārdkopa**. Līdzīgs terminu lietojums vērojams „Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā” (MLLVG II 1962, 3–109).

2. Pētījumi par vārdkopām latviešu valodniecībā

Vārdkopas kā valodas vienības izmantotas tulkojumiem, skaidrojumiem jau kopš pirmajām vārdnīcām un gramatikām.

Pirmo vārdnīcu autori, gribēdami latviešu valodu iemācīt saviem tautiešiem, t. i., vāciešiem, ir centušies parādīt konkrēta vārda lietojumu saistībā ar citiem vārdiem, visbiežāk izmantojot vārdkopas. Bieži vien vārdkopas veidotas arī tāpēc, ka autori nav varējuši atrast piemērotu latviešu valodas vārdu vācu vārda tulkojumam, tāpēc konkrētā jēdziena apzīmēšanai veidojuši saliktu nosaukumu vai devuši aprakstošu skaidrojumu. Arī slāvu valodu substantīvisko vārdkopu pētniecībai kā viens no avotiem izmantotas skaidrojošās vārdnīcas (Молошная 1975, 3).

J. Rozenbergs latviešu valodas pētījumos saskata vairākas nostādnes, kas, vēsturiski lūkojoties, veido noteiktas izpētes pakāpes jeb slāņojumus: 1) laikposmā no 16. gs. līdz 19. gs. vācu mācītāji savu iespēju robežās konstatēja un klasificēja latviešu valodas skaņas, formas, konstrukcijas un vārdus gramatikās un vārdnīcās; 2) 19. gs. otrajā pusē latviešu valodas parādības tika skatītas vēsturiski un salīdzinājumā ar radu valodām (īpaši A. Bīlenšteins); 3) 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā ar K. Mīlenbahu un J. Endzelīnu

aizsākās latviešu valodas cilmes un attīstības vispusīga pētniecība, kas turpinās līdz mūsdienām un aptver veclatviešu un jaunlatviešu rakstu valodu, sarunvalodu (īpaši izlokšņu) un tautasdziesmu valodu (Rozenbergs 1987, 6–7).

Divu vārdu saistījuma likumības pakārtojuma attieksmēs redzamas G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” (1638) un tās pielikumos „Phraseologia Lettica” un „Zehen Gespräche Deutsch und Lettisch.”, jo vācu vārdu tulkojumam latviešu valodā lietoti ne vien vārdi, bet arī vārdu savienojumi, tai skaitā vārdkopas (nominālas, verbālas, adverbiālas) dažādos pakārtojuma veidos: *beßprahtiegs Lohps*, *Kahjas apaut* (PhL 265), *waren ļohte* (Lettus 57). G. Manceļa darbu savas vārdnīcas izveidē izmantojis kurzemnieks Nīcas un Bārtas mācītājs J. Langijs (1685). Arī viņa „Latviski-vāciskajā vārdnīcā ar īsu latviešu gramatiku” bieži izmantotas vārdkopas dažādu jēdzienu nosaukšanai: *Awen' rahmiht*, *Gallwas auts*, *Teessas=aus'* (L 21). Bagātīgu sintaktisko konstrukciju materiālu sniedz 17. gs. tapuši K. Fīrekera latviešu-vācu vārdnīca: *sirrņi breest*, *beesa putra* (Fennell 1997, 45), *Šakumts auts*, *Šalnaiņsch Sirgs* (Fennell 1997, 255). Vārdkopu paraugi tāpat arī rodami G. Elgera „Poļu-latīņu-latviešu vārdnīcā” (1683), G. Dreseļa „Vācu-latīņu-poļu-latviešu vārdnīcā” (1688), Liborija Depkina „Latviešu-vācu vārdnīcā” (1704). Šķirkļa vārda skaidrojums ar vārdkopām turpinās līdz pat mūsdienām dažādās tulkojošās un skaidrojošās vārdnīcās.

Pirmajās latviešu gramatikās vārdkopa kā tāda nav nosaukta, tomēr autori, aprakstot locījumu mācību, vārdu saistīšanas līdzekļus, izmanto vārdkopas piemēros, ievērojot vārdu saistījuma likumības pakārtojuma attieksmēs. E. Soida secina, ka pirmajās gramatikās vārdkopas ir tikai aprakstītas (Soida 1954, 58).

G. F. Stendera darbā „Lettische Gramatik” (1783) sintakses daļā vārdkopu piemēri atrodami vārdšķiru aprakstā. G. F. Stenders pamanījis, ka latviešu valodā tiek lietots atributīvs ģenitīvs, kur vācu valodā ir adjektīvs: *Mahlu semme*, leimicht Land; *selta Gredsens*, ein gülden Ring; *meschu weeta*, ein waldichter Ort; *tehwa manta*, wäterlich Gut; *mahtes širds*, ein mütterliches Herz. Pēc adverbiem *mas*, *dauds* G. F. Stendera piemēros vērojams nominatīvs: *mas Jahņi*, *dauds Jahņi* (Stender 1783, 170).

H. Heselbergs gramatikā „Lettische Sprachlehre..” (1841) sintakses daļai devis nosaukumu „Wortfügung”. Mūsdienu vācu valodas vārdnīcā šim gramatiskajam terminam dots tulkojums ‘vārdkopa’. H. Heselbergam ir skaidrota šī termina nozīme: „Die Wortfügung begreist in sich die Regeln, nach welchen die verschiedenen Redetheile zu einer vollständigen Rede dem Geiste der Sprache gemäß verbunden werden” (Hesselberg 1841, 71). Vispirms tiek aprakstīts teikuma kodols, tas ir, teikuma priekšmets un izteicējs, tad – pakārtoto vārdu vieta teikumā: *labširdiga gašpascha*, *šihki behrni*, *peezas meeschu maises* (Hesselberg 1841, 71–73). Substantīva aprakstā skatīta locījumu mācība.

H. Heselbergs sāk vārdu formu aprakstu ar substantīvu, turpretī O. B. G. Rozenbergers savas gramatikas otrajā daļā „Der lettischen Grammatik zweiter Theil, Syntax..” (1852) dod verba gramatisko aprakstu (Rosenberger 1852, 1–85) un tikai pēc tam analizē nomenus.

Visos iepriekšminētajos darbos vārdkopa nav izvirzīta kā patstāvīga gramatiska vienība, taču visi autori parāda vārdu pakārtošanas veidus, sintaktisko līdzekļu izmantojumu. Šajās gramatikās skatītas vārdšķiras, to formu sintaktiskais lietojums, teikuma locekļi un dažviet skarti jautājumi par vārdkopu struktūru un semantiku.

H. Ādolphijs grāmatā „Erster Versuch / Einer kurz=verfasseten Anleitung / Zur Lettischen Sprache..” (1685) sintakses daļā neapskata katru vārdšķiru atsevišķi, bet gan pievēršas, piemēram, adjektīva un substantīva saskaņošanai dzimtē, skaitlī un locījumā: *Labs Wihrs, Labba Šeewa*; ģenitīva lietojumam teikumā: *Man ir dauds Nelaimes, Manna Tehwa Brahlis* (Adolphi 1685, 251–252). Arī H. Ādolphijs grāmatā vārdkopa nav aprakstīta kā patstāvīga gramatiska vienība, taču raksturota locījumu mācība, bez kuras vārdkopu analīzes sakarā neiztikt. Sintaksi atvēlēta atsevišķa nodaļa, kurā H. Ādolphijs ar sintakses termina definīciju apliecina, ka viņam bijusi, varētu pat teikt, mūsdienīga izpratne par sintakses būtību: „Der Syntaxis handelt von der Wörter zierlicher Zusammensetzung / zu einer verständlichen Rede” (Adolphi 1685, 251).

J. Langija vārdnīcai „1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca ar īsu latviešu gramatiku” pievienotajā latviešu valodas gramatikā ir 4 daļas; kā ceturto J. Langijs min sintaksi un skaidro tās priekšmetu: „Syntaxis lehret die Wörter recht zusammen setzen, des Gemüths Nennung auszusprechen” (L 426). Gramatikā aprakstīta vārdu saskaņošana un doti piemēri: *Labbs Draugs, Manna Mahte, Deews Tāhws, Kristus Kungs* (L 426–427). Arī J. Langija vārdnīcā bieži lietotas nominālas vārdkopas (Pūpola 2003): *ackminaina Semme*. ein steiniger Grund (L 7), *Ahbohlo dahrß*, ein Obst Garten (L 8), *jauns Wihrs*, ein junger Kerl (L 90).

A. Bīlenšteina grāmatā „Lettische Grammatik” (1863) nav vārdkopas kā gramatikas kategorijas termina, nav arī sistemātiska vārdkopu apraksta, taču sintakses nodaļā nediferencēti aplūkoti dažādu teikuma locekļu izteikšanas līdzekļi, atsevišķu morfoloģisko formu izlietojums teikumā, atsevišķu vārdkopu tipu apraksts. A. Bīlenšteins saskatījis ģenitīva daudzveidību latviešu valodā, piem., viņš apraksta partitīvo ģenitīvu un dod piemērus: *pūrs rudsu, trīs pōdi linu, kōrtelis brandwīna, si'mts muzzu eļļes, drusziņa māizes*. A. Bīlenšteins arī norāda, ka ļoti bieži ģenitīvs ir pēc *Quantitäts-Adverbien*: *dauds nāudas, pasaul' ļauschu, wairāk lōpu, gan méitiņu, mas strādniku* (Bielenstein 1863, 277). Tāpat autors pamanījis, ka ģenitīvs var būt ne tikai pēc substantīva vai adverba, bet arī pēc

adjektīviem *pilns, wērts, kâriġs, wezs: kule wiņam pilna náudas, desmit dâldeŗu wērts, ġûda kâriġs, méitene tŧchetru gaddu wezza* (Bielenstein 1863, 280).

Arī Stērstu Andrejs savā „Latviešu valodas mācībā” vārdkopai kā gramatiskai kategorijai nav pievērsis uzmanību, taču viņš pirmais latviešu valodas sintaksē izvirzījis jautājumu par vārdu sakaru veidu pētīšanu (Stērstu 1988).

K. Mīlenbaha (1853–1916) darbos rodamas atziņas par latviešu valodas vārdkopu struktūru, taču nav dots īpašs termins vārdkopai (Mīlenbahs 2009).

J. Endzelīna gramatikā vārdu grupa aprakstīta kā sintaktiska kategorija, skarta tēma par vārdu grupu dalāmību un par vārdu grupām uzskatītas arī predikāta nomēna un saitiņas savienojums. J. Endzelīns licis pamatus latviešu valodas vārdu grupu pētījumiem, taču nav tos apcerējis teorētiski (Endzelīns 1951, 1021–1030).

Arī skolu gramatikās vārdkopa kā gramatiskā kategorija nav aplūkota līdz 20. gs. vidum. (Soida 1954, 58–74).

E. Soidas disertācijā „Vārdkopas jaunlatviešu publicistiskajos darbos /”Pēterburgas Avīzēs”/” (1954) vārdkopa skatīta kā gramatiskā kategorija latviešu valodā, kā reāla sintaktiska vienība teikuma sastāvā, analizēti četri vārdkopu veidi: vārdkopas ar verbu centrā, vārdkopas ar substantīvu centrā, vārdkopas ar adjektīvu centrā un vārdkopas ar adverbu centrā. Valodniece vārdkopu skatījusi no sintakses vēstures viedokļa (Сойда 1954; Soida 1954; Soida 1968, 299–317).

Aptuveni tajā pašā laikā (1954–1958) ārzemēs tapis A. Gātera darbs „Lettische Syntax / Die Dainas”, kas publicēts krietni vēlāk pēc darba tapšanas – 1993. gadā. J. Kušķis ir atzīmējis, ka A. Gātera Latviešu dainu sintakse gan satura, gan apjoma ziņā ir otrs ievērojamākais darbs pēc J. Endzelīna „Latviešu valodas gramatikas” (Kušķis 2001, 235–240). Pirmajā, analītiskajā daļā aplūktas visu vārdšķiru kategorijas sintaktiskajā aspektā. Otrajā daļā analizēta teikumu semantika un izveide, arī dažādas **vārdu grupas** un to lietojums. Analizētas verbu formas, lietvārdu locījumi un prepozīciju lietojums vārdu saistīšanai.

Nozīmīgākais un arī apjomīgākais pētījums latviešu sintaksē ir „Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikas” otrā daļa (1962), kurā vārdu savienojumus pētījusi A. Bergmane. Apakšnodaļā „Vārdu savienojumi ar pakārtojuma attieksmi starp komponentiem jeb vārdkopas” ir skaidroti sintaktisko saistījumu veidi vārdkopās, jēdzieniskās attieksmes starp vārdkopas komponentiem un to izteikšanas līdzekļi, vārdkopu struktūra, tiek akcentēts svarīgākais vārdkopu tipu izveidē, pievērsta uzmanība komponentu leksiski semantiskajam un jēdzieniskajam saistījumam; izdalīti galvenie vārdkopu tipi: verbālas, nominālas, adverbiālas vārdkopas. Vārdkopu analīzē pievērsta

uzmanība gan neatkarīgajam, gan atkarīgajam komponentam. Ņemti vērā vārdu saistīšanas līdzekļi: vārdu formas, palīgvārdi (prievārdi un pusprievārdi). Liela uzmanība pievērsta vārdkopu semantikai (MLLVG 1962, 5–108). Locījumu nozīmes skatītas gan gramatikas morfoloģijas daļā (1959), gan sintakses daļā, analizējot vārdkopas. Nodaļu par locījumiem izstrādājušas A. Bergmane un M. Lepika. Skaidrojot locījuma kategoriju, ir norādīts, ka „locījumā izteicas lietvārda sintaktiskās funkcijas” (MLLVG 1959, 388–409). Tas liecina par sintakses un morfoloģijas ciešo saikni vārdkopu izpratnē un izpētē.

1976. gadā iznācis J. Kārkliņa mācību līdzeklis sintaksē „Vienkāršs teikums sintakses sistēmā, izpētes aspekti, diferenciālās pazīmes”, kurā autors pauž viedokli par sintaksi teorētiskā skatījumā un norāda uz sintakses izpētes objektiem vārda un vienkārša teikuma līmenī. Valodnieks uzskata, ka vārds un tā forma ir vārda sintakses organizētājas vienības un organizējamā vienība vārda sintaksē ir **vārdkopa** (Kārkliņš 1976, 18–25).

1989. gadā iznāk L. Ceplīša, J. Rozenberga, J. Valdmaņa „Latviešu valodas sintakse”, kurā aprakstīts teikums, tā struktūra un teksts; nav atsevišķi izdalīti vārdu savienojumi, kā arī nav skatīts vārdkopas jēdziens. Pēc autoru domām teorija par vārdkopām ir nepārliciecināma. Taču aprakstā par vienkāršu teikumu skatītas vārda sintaktiskās potences, pakārtojuma sakaru veidi (izmantoti termini *vārdu savienojumi*, *vārda formas*), teikuma locekļi vienkāršā teikumā (LVS 1989, 9).

20. un 21. gs. izdots liels skaits dažāda veida mācību grāmatu, kurās vārdu savienojumi galvenokārt skatīti jau gatavā teikuma tekstā, pievēršot uzmanību teikuma locekļu mācībai.

Vesela grupa pētījumu ir par atsevišķu locījumu problemātiku latviešu valodniecībā. A. Ozols uzskata, ka „locījumu mācībā īsti veselā kompleksā sasaistās morfoloģija, sintakse, semantika un pat valodas vēstures elementi” (Ozols 1967, 518).

Par vārdkopām terminoloģijas nozarē pētījumus veikusi V. Skujiņa darbā „Latviešu terminoloģijas izstrādes principi” (nodaļā „Sintaktiskais aspekts”). Darbā atrodams vārdkopterminu komponentu sintaktiskā saistījuma veidu vispārīgs raksturojums, vārdkopterminu komponentu secības izvēle un vārdkoptermina komponentu skaits (Skujiņa 2002, 105–127).

3. Problemātika G. Manceļa vārdkopu pētīšanā

Gan sintaksē, gan morfoloģijā, gan leksikoloģijā izpētes pamatvienība ir **vārds**. Vārdkopu mēdz uzskatīt par starpvienību starp vārdu un teikumu. Vārdkopas komponenti

laika gaitā var saplūst vienā vārdā, var atnest vienu no vārdkopas komponentiem, bet tie var arī veidot teikumu.

Vārdkopa tiek uzskatīta par vārdu savienojumu, kura komponenti saistīti pakārtojumā (VPSV 2007, 434; MLLVG II 1962, 5). Vārdkopu veido vismaz divi pilnnozīmes vārdi (ar pilnnozīmes vārdiem domātas patstāvīgo vārdu vārdšķiras) (MLLVG II 1962, 5). Vārdkopā ir neatkarīgais komponents un atkarīgais komponents. Atkarīgais komponents var atrasties vai nu neatkarīgā komponenta priekšā, vai aiz tā (Freidenfelds 1987, 23). Vārdkopa „vārdu savienojumu sintaksē ir nozīmīgākā, patstāvīgākā: tā var eksistēt ārpus teikuma – vārdnīcās, gramatikās –, līdzīgi kā vārds” (Beitiņa 2009, 41).

Arī lietuviešu un krievu valodas gramatikā ar vārdkopu saprot vārdu savienojumu, kurš sastāv no galvenā un atkarīgā komponenta, starp kuriem ir pakārtojuma attiecības (ГЛЯ 1985, 421; DLKG 2006, 483; СРЯ 2001, 597).

E. Soida savā disertācijas darbā devusi vārdkopas definējumu: „.. par vārdkopām nosaukti tādi divu vai vairāku patstāvīgu vārdu (nevis palīgvārdu) savienojumi, kuri, atspoguļodami divu parādību attiecības reālajā īstenībā, patur nominatīvo funkciju, veido formu sistēmu un kuros realizējas atkarīgā komponenta pakārtojums centrālajam komponentam, piešķirot tam sintaktiski semantisku paplašinājumu. Šo savienojumu grupā neietilpst ne predikatīvie savienojumi, ne arī vienveida komponentu paralēlsavienojumi.” (Soida 1954, 77). Definīcija rāda, ka E. Soida par vārdkopām uzskata tikai nepredikatīvos vārdu savienojumus pakārtojumā, kaut arī viņa savos teorētiskajos atzinumos balstās uz krievu valodnieku V. Suhotinu, kurš vārdkopas daļa predikatīvās un nepredikatīvās.

A. Ozols par nevajadzīgu uzskata E. Soidas definīcijā ierobežojošo nosacījumu, ka vārdkopās atspoguļojas divu parādību attiecības reālajā īstenībā, jo paplašinātās vai saliktās vārdkopās parasti ir vairāku parādību attiecības, kas ir atbilstošas vārdkopas vārdu skaitam. Arī predikatīvo savienojumu nošķiršanu no vārdu savienojumiem A. Ozols neatbalsta, jo zināmos nosacījumos vārdkopu formu sistēmā iekļaujas ne tikai vārdkopu predikatīvās formas, bet arī predikatīvi vārdu savienojumi (Ozols 1961, 141).

Promocijas darbā par vārdkopu nosauc divu vai vairāku patstāvīgu vārdu savienojumu, kura komponenti saistīti pakārtojumā.

Promocijas darba pētījuma objekts ir dažādi **nominālo vārdkopu** varianti. Par nominālām vārdkopām nosaukti vārdu savienojumi pakārtojuma attiecībās ar substantīvu, adjektīvu, numerāli galvenajā komponentā. **Substantīvisko vārdkopu** atkarīgais komponents var būt substantīvs, adjektīvs, numerālis, deklinējamais particips, infinitīvs, pronomens, adverbs. **Adjektīvisko vārdkopu** atkarīgajā komponentā lieto substantīvu, pronomenu, adjektīvu, adverbu un infinitīvu.

Promocijas darbā kā adjektīviskas vārdkopas analizēti arī **salīdzinājumi ar adjektīvu galvenajā komponentā**. I. Freidenfelds, runājot par vārdkopām, pauž viedokli, ka uz pakārtojumu norāda vai nu abu vārdkopas locekļu atbilstīgas formas, vai arī vēl saistītātvārds: prievārds, pusprievārds un salīdzinātātvārds (Freidenfelds 1987, 23) un ka jebkuras grupas vārdkopā iespējami salīdzinājuma sakari, piem., *dzīvot kā svētkos, laivas kā gulbji, kluss kā pelīte* (Freidenfelds 1987, 38).

Promocijas darbā analizēti trīs pakārtojuma veidi: saskaņojums, pārvaldījums (tiešs, netiešs) un piekļāvums. **Saskaņojums** ir pakārtojuma paveids, kurā vārdkopas atkarīgais komponents pielīdzinās neatkarīgajam dzimtē, skaitlī un locījumā, piem., *ziedošs krūms, pēdējā brīvdiena* (VPSV 2007, 342). **Pārvaldījums** ir pakārtojuma paveids, kurā lokāmu vārdkopas atkarīgo komponentu piesaista neatkarīgajam komponentam vienā noteiktā formā, piem., *tēva mājas*. **Tiešajā pārvaldījumā** atkarīgais komponents piesaistīts tieši – bez prievārda, bet **netiešajā pārvaldījumā** – ar prievārdu (VPSV 2007, 289), piem., *gredzens no zelta, žogs ap dārzu*.

Piekļāvums ir pakārtojuma paveids, kurā vārdkopas atkarīgais komponents ir nelokāms vārds vai nelokāma vārdforma, piem., *ātri skriet, daudzstāvu nams* (VPSV 2007, 298). Valodniecībā ir izteikts viedoklis (J. Kārklīšs, I. Freimane, G. Zolotova), ka „piekļāvums nav formāls sintaktiskais sakars un ka tas veido nevis vārdkopu, bet gan vārdkopas analogu, kur komponenti ir koordinēti tikai jēdzieniski ..” (Valdmanis 1984, 28).

Promocijas darba autore uzskata, ka arī piekļāvums iederas vārdkopu analīzes sistēmā. Piemēram, vārdu savienojumi *Deßmit Mahrzingi*. zehen Pfund (PhL 375) un *deßmitti Deewa Bausli*. zehen Gebot (Lettus 217) abi ir vārdkopas. Nevar izslēgt no vārdkopu analīzes lietvārda saistījumu ar nelokāma skaitļa vārda formu *deßmit* tikai tāpēc, ka ar to veidojas piekļāvums, un atzīt par vārdkopu vārdu savienojumu *deßmitti Bausli* tāpēc, ka ar lokāmo skaitļa vārda formu veidojas saskaņojums.

G. Manceļa tekstos vārdkopas analogs varētu būt vārdu savienojums ar pronomenu *abbi* un numerāli *diwi*, jo nevar droši pateikt, kurš ir galvenais un kurš pakārtotais: *No pirrmu Ghallu abbi diwi Śläppkawi / kattri ar to Kunghu JEsu ißwäßti und nomaitati kļua ..* (LP3 155); *.. śchee Łautiņi abbi diwi Deewa Wahrdu sinnaja ..* (LP1 135); *Juhß esseeta abbi diwi weena Tähwa Bährni / weens Deews gir jums abbi diwi raddijis ..* (LP2 207). Tāpat konstrukcijās ar pronomenu *nheneeka* un adjektīvu īsti nevar pateikt, kurš ir atkarīgais komponents: *Auxta gir śchie Leeta / und leela / tick leela / ka nheneeka aux taka / leelaka / brinigaka buht warr ..* (LP2 9); *.. eß äßmu irr wairahk ghräkojis / und nheneeka ļaun mann gir notizis ..* (LP1 185); *.. ghribb teems mahziet und rahdiet / ka*

winjam nheneeka ļaun eekschan Jerusalem notiks .. (LP1 269). Promocijas darbā analizēti arī šādi vārdu savienojumi.

Valodnieki diskutē par vārdu savienojumu piederību sintaksei. Latviešu valodniecībā nav vienota viedokļa par vārdkopas kā sintakses vienības pastāvēšanu ārpus teikuma jeb vienā rindā, vienā plānā ar teikumu un tekstu. I. Freimane savos teorētiskajos apcerējumos par sintakses vienībām pauž viedokli, ka teikums ir sintakses augstākā vienība, bet vārdrindas un vārdkopas – zemāko sintakses līmeņu vienības (Freimane 1997, 8). Pamatojoties uz latviešu valodas materiālu, sintaksē konstatē četrus galvenos līmeņus, tas ir, apakšsistēmas: vārdu savienojumus, vienkāršu teikumu, saliktu teikumu un tekstu (Freimane 1997, 13). J. Valdmanis atbilstoši galvenajām sintakses konstrukcijām šķir teikuma sintaksi un teksta sintaksi (Valdmanis 1996, 10).

Arī krievu valodniecībā pastāv dažādi viedokļi par vārdu savienojumiem. N. Mološņaja apkopojusi dažādos krievu valodnieku uzskatus par vārdu savienojumiem:

1) vārdu savienojumi vai nu tiek atzīti par gatavu valodas vienību, vārda ekvivalentu, kurš līdzīgi kā vārds kalpo par teikuma „celtniecisko materiālu” (V. Suhotins, J. Krutevičs, N. Prokopovičs, V. Vinogradovs), vai arī vārdu savienojums tiek uzskatīts par vienību, kura atšķirībā no vārda netiek katru reizi reproducēta gatavā veidā, bet gan tiek veidota no jauna; ar to tā līdzīga teikumam; valodā pastāv tikai gatavi vārdu savienojumu modeļi, pēc kuriem tie arī katru reizi organizējas runā (L. Ščerba, A. Smirnicks, O. Ahmanova, B. Golovins, N. Fiļičeva, V. Peretruhins, V. Belijs, B. Pajlovs); 2) pie vārdu savienojumiem tiek vai arī netiek pieskaitītas predikatīvas vienības; 3) pie vārdu savienojumiem tiek vai netiek pieskaitīti sakārtojumā esoši vārdi (V. Suhotins); 4) uz vārdu savienojumiem attiecas vai neattiecas analītiskās vārdu formas un arī citi patstāvīgu un palīgvārdu saistījumi, kā arī dažāda veida savrupinājumi (F. Fortunatovs, A. Peškovskis, M. Petersons); 5) par vārdu savienojumiem vai nu tiek uzskatīti tikai sintaktiski brīvi vārdu savienojumi, vai arī frazeoloģiskie vārdu savienojumi (Молошная 1975, 4–6).

Promocijas darba autore pievienojas to valodnieku viedoklim, kas uzskata, ka vārdu savienojumi ir sintakses izpētes objekts, līdz ar to arī vārdkopa ir pētījuma objekts, jo tā ir pietiekami stabils veidojums, lai eksistētu ārpus teikuma, tai ir vienota nozīme un sava formu sistēma.

Vārdkopa kā patstāvīga sintakses vienība ārpus teikuma var pastāvēt vārdnīcās, gramatiskos vingrinājumos, stilistiskos vingrinājumos, terminoloģijā (Beitiņa 2009, 36).

Promocijas darbā par vārdkopām netiek uzskatītas:

1) vārdu grupas ar vienu pilnnozīmes vārdu un saistītātvārdu: *appacksch Pavehni* (Lettus 152); *jauns tapt, tumbš tohp* (Lettus 98, 49); *liexmis buht* (Lettus 66); *ais=smatzis buht* (Lettus 90);

2) vārdu grupas, kurās līdzīgi kā vācu valodā norādāmais vietniekvārds *tas* lietots kā artikuls blakus lietvārdam: *taß Gharrß*. Ein Geist (PhL 225); *tee wätzaki*. die fordersten (Lettus 196); *No to Laiku / vnd no tha daļleems*. Von der Zeit / vnd dero theilen (PhL 381); *taß Bährns kläppo, ka taß mäills tohp*. das Kind hustet, das es schwartz wird (PhL 257); *ta šwähnta Christiba*. Die heilige Tauffe (PhL 370); *taß dußmiex Deews*. Der zorniger GOtt (PhL 226);

3) vārdu grupas, kurās skaitļa vārds *weens* lietots kā artikuls – līdzīgi kā vācu valodā: *weens Pestitais*. Ein Erlöser (PhL 226); *Weena Runnaschanna weena Zeļa=wiera / katters Rattus vnd Sirrghus par Naudu meckle*. Ein Gespräch eines reisenden Mannes / der Wagen vnd Pferde dingen wil. (Zehen G 1); *ar weenu wahrdu šackoht*. Summa (Lettus 180).

Pētīšanas procesā pievērsta uzmanība ne tikai latviskajam tekstam, bet arī vācu valodas tulkojumam, lai varētu konstatēt, cik lielā mērā autors ietekmējies no dzimtās valodas, kādas atšķirības vērojamas. Tā, piemēram, G. Mancelis saskatījis, ka latviešu valodā raksturīgi nomināli teikumi bez verba lietojuma: *taß labbs Maiß*. das ist ein guter Sack. (PhL 311); *tai Meitai ballta Ada*. die Dirn hat eine weisse Haut (PhL 238); *tam Bährnam tick ballta Ada / ka Wahza=bährnam*. das Kind hat eine weisse Haut / wie eines Teutschen Kind (PhL 238). Šīs predikatīvās vienības promocijas darbā par vārdkopām nav analizētas.

E. Soida pievienojas uzskatam, ka nomināla vārdkopa „valodas pamatvienību sakarā [...] tiek uzlūkota par starpvienību starp vārdu un teikumu” (Soida 1968, 299). G. Manceļa vārdnīcas „Lettus” tekstos bieži vien ir grūti nošķirt robežu starp vārdu un vārdkopu vai vārdkopu un teikumu. Analizētajiem vārdu savienojumiem pārsvarā ir nosaucoša funkcija, citur prepozicionālos vārdu savienojumos pamatā ir predikativitāte, ko rāda vācu konstrukcijas ar *ist*, *hat*, *hab*, līdz ar to tos nevar uzskatīt par vārdkopām, tāpēc arī šāda tipa valodiskie veidojumi promocijas darbā netiek skatīti: *kam Krantzis ap Kacklu*. Der ein Halßband an **hat** (PhL 275); *taß Allus ar peepehm*. das **ist** kannicht Bier (PhL 321); *man Zellsch pa Kajahm*. ich **hab** eine Reise vor mir (Zehen G 10) sal. *man jādodas ceļā*.

Gramatiskā savdabība G. Manceļa vārdkopās

G. Manceļa tekstos parasti ir vērojama latviešu valodai raksturīga vārdu formu atbilstība katrā pakārtojuma veidā – gan saskaņojumā (*ballta Willa, mälla Willa* (PhL

268)), gan pārvaldījuma (*Mehneß maitaschana* ‘mēness aptumsums’, *Šaules maitaschana* ‘saules aptumsums’(PhL 378)), gan piekļāvumā (*šeptinji deßmitts Mahrkas* (LP1 334); *Tschettri=deßmitts Ghaddi* (LP3 104)).

Parasti vārdnīcā dotas vārdkopas sākumformā, taču veidotas arī konstrukcijas, kurām vārdnīcas tekstā sākumforma nav rodama: *no scho laiku / pehtz scho laiku*. hinforder (Lettus 63); *passchà laickà*. gelegen / zu rechter zeit (Lettus 73); *tanny laikà / to passchu briedi*. zu derselbigen Zeit (Lettus 218); *no passchu dibbānu*. gründlich (Lettus 81); *šaw muhscham*. jemahls (Lettus 96); *pirmajā kahrtà*. erstlich (Lettus 55) erstlich ‘pirmkārt’; *ohtrà kahrtà*. Zum andern (Lettus 20) ‘otrkārt’; *no pirmas bhernibas*. Von Jugend auff (Lettus 97, 101); *no diweem Ghaddem*. zweyjahrig (PhL 382), zweijährig ‘divgadīgs, divus gadus vecs’; *no trim Ghaddeem*. dreyjähig (PhL 382), dreijährig ‘trīsgadīgs, trīs gadus vecs’; *weens prett ohtru*. gegen einander (Lettus 72); *weens py ohtru*. An einander (Lettus 20); *manna passcha*. mein eigen (Lettus 51); *ta=passcha / no to passchu / ihten ta*. dererley / dergleichē (Lettus 47).

Parastas ir substantīviskas vārdkopas ar tieši pārvaldītu ģenitīvu atkarīgajā komponentā: *šuddrabe Knopes*. silbern Knöpfe (PhL 337); *Šemmes triesseschana*. Erdbeben (PhL 381) ‘zemestrīce’; *Ghrāko att=staschana*. Busse (Lettus 44) die Buße ‘grēku nožēlošana, grēksūdze’; *Jaņa Deena*. S. Johannis Tag (PhL 384).

Taču paralēli ģenitīvam vārdu savienojumā atkarīgajā pozīcijā lietots vienskaitļa nominatīvs. Šķiet, ka tā varētu būt līdz galam neizveidota, nenoformēta konstrukcija.

Parasti nominatīvā lietoti *ā-celma* substantīvi: *Muita=Nauda*. Zoll (PhL 374); *Ghallwa=šahpe*. Hauptweh (PhL 394); *Rohka=dsirrnus / Dsirrnawas*. Handmüle (Lettus 127); *Lapsa=kaschohx*. ein Fuchspeltz (PhL 334); *Kasa=peenß*. Ziegen=Milch (PhL 322); *Auja / .. Zuhka / .. Wista .. Meesá*. Schaaf= .. / Schweine .. / Hüner= .. Fleisch (PhL 302); *Ghohwa / Auja / Kasa šeerß*. Kese von Kuhe / Schafe / Ziegen Milch (PhL 323); *Pußdeena=wehsh / Tahrpins*. Südwind (PhL 381); *Juhra=siwis*. Meerfisch (PhL 284); *Wassara=swehtki*. Pfingsten (Lettus 136); *Leel=deena=Jährs*. Ein OsterLamb (PhL 268); *Darrwa=wazele*. Therpudel (PhL 360); *Nohma=nauda*. Schatzung (PhL 374); *Vhdas / Vhda=maxkeres*. Angel am Stricke gebunden / die Wengallen zu fahen (PhL 287); *Liedumà nhe warr ar Tappa=Etzescheem etzeht*. In Rödungen kan man mit Zapff=Egden nicht eggen. (Zehen G 43); *Waddmala=drehbes*. (PhL 334); *Dseeßma=ghramata*. Psalter (Lettus 138); *Drahna=šusseklis*. Keerbürsten, Kerbehsem (PhL 352, Lettus 100); *Maja=weeta*. Herberg (Lettus 88); *prekscha=sieme*. vorzeichē (Lettus 219); *prekscha=sohbi*. die fordersten Zähne (PhL 257); *Prekscha=šixni*. Vorbug (PhL 361).

Citviet vērojams ģenitīva un nominatīva paralēlietojums: *Ghulta* / ***Ghullta=weeta*** / Rositen, *Lawa*. ein Bett (PhL 344), ***Ghullta=drehbes***. Bettgewand (PhL 344), *Jemm tahß Ghullta=drahnas*. Nim das Bett=zeug? (Zehen G 13) un ***Ghulltas=pallax***. BettLaken (Lettus 33); ***Seemas=drehbes***. Winterkleid (PhL 334), ***Wasśaras=drehbes***. Sommerkleid (PhL 334) un ***Wasśara Laix***. Sommer=zeit (M PL 382); *Jurring* / *zell schurr to Barriba=kahrp*. Jürgen / setze her die Speisekarpe. (Zehen G 29), ***Barriba=kambaris*** (Lettus 99), .. *nessēeta tam Barriba=śargham* .. (LP1 142), .. *tas Barriba=Śargs baudija to Wienu* .. (LP1 142) un *to Barribaskahrp leetz preekscha*. Die Speisekarpe setze forn. (Zehen G 14).

Ciešamās kārtas tagadnes divdabis atkarīgajā komponentā lietots nominatīvā ar nenoteikto galotni: ***Ghuļlama=kambaris***. Schlaffkammer (Lettus 156); ***ghuļlama=śāhrgha***. Schlafsucht (Phl 395); .. *palleekama Pils* .. (LP2 87); .. *paleekama Weeta*. (LP1 217); .. *Śwaidama=Sahles* .. (LP1 410); .. ***Ghraisama=Wahrdus*** .. (LP2 395); .. ***Kahwejama Laix*** .. (LP1 104); ***Pļaujama laix***. der Schnitt (PhL 326); ***Addama=addatas***. Knüttspiesse (PhL 353); ***Raxtama Spallwa***. Schreibfeder (Lettus 58).

D. Zemzare uzskata, ka šāda veida formas varētu būt radušās autora neziņas, neuzmanības vai iespaiduma kļūdas dēļ (Zemzare 1961, 19).

Tr. G. Fennels Liborija Depkina darbā arī konstatējis substantīvu nominatīvā gan pēc prepozīcijas, gan nominālā vārdkopā ar atributīvām attieksmēm starp komponentien tiešajā pārvaldījumā: *no śawa augsta Istaba, bes drohschiba, ar drebbeschana preezatees, Grahmata par atgahdaschana, dusseschana deena, Śeewa glihtums, gulta weeta* (Fennell 2006, 19-20). Valodnieks šo valodas parādību uzskata par savdabīgu gadījumu, kas daļēji varētu būt skaidrojams „ar fonētiski reducētas galotnes aizstāšanu ar patskani -a” (Fennell 2006, 26).

Šādus vārdkopu veidojumus pamanījusi arī M. Poiša Vidzemes sēliskajās izloksnēs, kurās sastopami vārdu savienojumi un salikteņi, kam pirmais komponents ir nominatīvā, piem., *liepa zieds, laukums zemenic ‘meža zemenītes’, uozols kuok, stilps kauls** (Poiša 1985, 72; Poiša 1999, 106; Poiša 2000, 247). Valodnieki uzskata, ka salikteņi un vārdu savienojumi, „kam pirmais komponents ir nominatīva vai celma formā, var būt radušies Baltijas jūras somu valodu ietekmē” (Poiša 1999, 106).

Sēlisko izlokšņu ietekme uz G. Manceļa latviešu valodu varētu būt arī substantīviskās vārdkopas atkarīgā komponenta nesaskaņošana dzimtē ar galveno komponentu substantīvu. Sēliskajās izloksnēs sieviešu dzimtes lietvārda apzīmētājs var būt vīriešu

* Šeit un turpmāk tehnisku iemeslu dēļ M. Poišas piemēros nav ievērotas zilbju fonētiskās īpatnības.

dzimtē, piem., *us četriem doļām, diviem reizēm, nuo citiem saimniecībām* (Poiša 1999, 108–109).

Varētu domāt, ka arī G. Manceļa tekstos apzīmētāja nesaskaņošana dzimtē ar sieviešu dzimtes lietvārdu nav uztverama kā kļūda, bet gan sēlisko izlokšņu īpatnība: .. *šawus aißmackuschus Ballxnes* .. (LP2 238); .. *nakoschus leetas* .. (LP1 477); .. *no teem Dägguscheem Vpperehm* .. (LP1 177); .. *noskummušchahm Dwehssēļeem* .. (LP3 183); .. *noskummušcheem Širrdehm* .. (LP2 275); .. *Kohka=apselltiteem Kahrtehm* .. (LP3 198); .. *laupietus Vpperes* .. (LP3 134); .. *no wisšeems radditahms Letahms* .. (LP2 351); *JEsus Christus mums zaur šaweem šarrkaneem Wahtehm usluhko* .. (LP2 138); *Paliedsi mums Kungs Deews no wisšahms bāhdams / Zaur taweems peezeems šarrkaneems Wahtehms* .. (LP1 320). Šīs izlokšnes īpatnības G. Mancelis varētu būt apguvis, dzīvodams un strādādams Vallē un vēlāk Sēlpilī (Birkerts 1927, 76–77).

Bieži vien par vārdkopas komponentu iespējamo formu liecina konteksts, jo G. Manceļa tekstos ir lietotas bezgalotņu formas. Tas varētu būt saistīts ar latviešu valodas fonētiski artikulāro īpatnību vāji izrunāt gala zilbju patskaņus (Vanags 1997, 152). M. Rudzīte min vidusdialekta īpatnību – gala zilbes patskaņa zudumu (Rudzīte 2005; 53), ko G. Mancelis varētu būt novērojis, dzīvojot un strādājot par pilsgalma mācītāju Jelgavā.

Bezgalotnes formā pārsvarā lietoti ē-celma lietvārdi: *diwi reis*. zweymahl (Lettus 222); *Ohtru puß eß töw Zähssä dohschu*. Dz vbrige wil ich dir zu Wenden geben. (Zehen G 10); *ickweens mieļo šawu Thäwu=Semm*. ein jeder liebet sein Vaterland (PhL 388); .. *noskummušchu Dwehssel* .. (LP3 23); .. *šawu ißkalltuschu Mehl* .. (LP2 300); *Mutt attplehtis / ar attplätuschu Mutt*. mit auffgesperretem Maule (Lettus 172); .. *ar to Christitu Drauds* .. (LP2 357); .. *ar to šwehtitu Mais* .. (LP1 381); .. *to nopellnitu Riext* .. (LP3 71); .. *to peešeetu Eseļa=Maht* .. (LP1 9); .. *pehtz to preekscha=durrtu Siem* .. (LP2 91); .. *kļuhst us šawu mieļu šarrkanu Muttiet no to Blehdi und Willtneeku Juda skuhpstiets* .. (LP3 25); *Bett Herodes ar šawu Pillsšaim nitzinaja und apmehdija winju / apšeddse winjam balltu drehb / und šuhtija winju atkal py Pilato* .. (LP3 82).

Atsevišķos piemēros G. Mancelis pamata skaitļa vārdu lietojis bezgalotnes formā: *zeek wätz taß Ahsis?* wie alt ist der Bock? *diwi / trieß / tschettri / peetz / Ghaddi*. zwey / drey / vier / fünff Jahre (PhL 270); *zeek wätz gir taß Bährns?* Wee alt ist das Kind? *peetz / šessch / šepting Mehneß*. fünff / sechs / sieben Monat (PhL 230); *Ghrossis / šessch artaugi*. ein Groschen (PhL 373); *peez Mahrki*. ein Gulden (PhL 373); *ween reis*. ein mahl (Lettus 120).

Vārdkopas un salikteņa konkurence

Bieži vien nominālās vārdkopas ar ģenitīvu atkarīgajā komponentā G. Manceļa darbos robežojas ar salikteņiem, un šo vārdkopu komponenti savienoti ar biedruzīmi, tomēr ne visus šos apvienojumus var uzskatīt par salikteņiem. Arī mūsdienu latviešu valodā liela daļa salikteņu leksiskās nozīmes ziņā nav nodalījušies no savām pamatvārdkopām, tie tiek lietoti paralēli (Zuicena 2009, 174).

17. gs. vācu rakstu valodā plaši izplatīta parādība ir salikteņu komponentu saistīšana ar savienojuma zīmi. Tādā veidā tika uzsvērtā salikta vārda abu komponentu vienība un tai pašā laikā arī to patstāvīgums, piem., *Kirmeß=Kuchen*, *Pferde=Qvitte*, *Liebes=Hitze*, *Tutsche=Mutter* (Адмони 1963, 169; Admoni 1990, 192).

Problemātiski ir nošķirt salikteņus no vārdkopām, jo bieži vien vērojama nekonsekvenca šķirtrakstījumā, koprakstījumā un biedruzīmes lietojumā. G. Manceļa teksti parāda vārdkopas un salikteņa konkurenci: *Basnizas=kungha krähßlis*. Pastorn Stuel (PhL 370) un *Protieg tu / ko Basnizas Kunx śacka? Verstehestu was der Pastor sagt* (PhL 372), un *By turr wahza Basnizaskungs / taß runnaja scho Wallodu itt schkieste / py to mehß ghajam*. Es war doselbst ein Teutscher Prediger / der redete diese Sprache gantz rein / zu dem funden wir vns (Zehen G 54); *Preddicke śatziet / Deewa Wahrdu mahziet*. predigen (PhL 371) un *Deewa=wahrdu śatziet / preddigkeht*. Predigen (Lettus 138); *Pa=eggles Ohghi*. Wacholderbeer (PhL 333) un *Pa=eggles=Ohghi*. Holderbeer / Wacholderbeer (Lettus 93); *Leelakungha Ghaspascha / Semmes=Mahte / Leela=Mahte*. Fürstin (PhL 401) un *Leelskunx / Semmes Thäws*. Fürst (PhL 401); *Nackts=widdus*. Mitternacht (Lettus 125) un *Nacktz widdus*. Mitternacht / media nox (Lettus 128).

Tā, piemēram, vārdkopā *Mahtes=Brahlis*. Mutter bruder (PhL 407) G. Mancelis savieno komponentus ar biedruzīmi, turpretī vārdkopas *Mahtes Mahśśa*. meiner Mutter Schwester (PhL 408) komponentus raksta šķirti, kaut gan lietota viena un tā pati leksēma atkarīgajā komponentā ģenitīvā un abas vārdkopas pieder pie vienas semantiskās grupas. Tāda pati atšķirība ir *krustvecāku* un *krustbērnū* apzīmējumos: *Christa=Tähws*. ein Pate / Susceptor (PhL 370) un *Christa=Mahte*. das Weib / quæ suscepit infantem (PhL 371); *Christa Dähls / Christa Meita*. das Kind so auß der Tauffe gehoben (PhL 371).

Līdzīgi ir arī citās semantiskajās grupās: *Kuiļa sohbs / sohbi*. Eberzahn / die für=schiessende Zähne eines Schweins (Lettus 216) un *Bäbbra=pautti*. Biebergeilen (PhL 276); *Śallas=semme*. Insel (PhL 388) un *Purrwa Semme*. sumpicht (PhL 389); *Tarbatas Teesśa*. Dörptischer Kreiß (PhL 388), *Riegas Teesśa*. Riegisch Gebiet (PhL 388) un das Gebiet / wie weit ein Heer oder Stadt zugebieten hat / *Teesśa* : also / *Leel=kungha Teesśa / Riegas=Teesśa* / etc. (Lettus 71); *Warra=kattlis*. ein Kupffern Kessel (PhL 299) un

Missiņa Kattlis. ein Messings Kessel (PhL 299); *Ghramata=nessēis*. Brieftrager (Lettus 41), *Karrogha Nessēis / Karogneex*. Fändrich (Lettus 57), *Seena=plahweis*. Mäder (Lettus 120) un *Maiseszūppeis*. Brodbäcker (Lettus 41) utt.

Bieži vien G. Mancelis gan gramatiskajā, gan semantiskajā ziņā pilnīgi identus vārdus rakstījis atšķirīgi: *Deewa=wahrdu šatziet / preddigkeht*. Predigen (Lettus 138) un *Preddicke šatziet / Deewa Wahrdu mahziet*. predigen (PhL 371); *Muischaskunx / ghallineex*. Amptmann (Lettus 19) un *Muischas=Kunx / Ghallineex / pro Ghallweneex*. Amptman (PhL 402); *Bäbbra=pautti*. Biebergeilen (PhL 276) un *Bebbrapauti*. Biebergeil (Lettus 34); *Ghallwas=kauß / šmaddsenes=kauß*. Hirnschal (Lettus 92) un *Ghallwas=widdus / Šmaddsenes Kauß*. die Hirnschal (PhL 245); *Kahjas=Pirrxti*. Zeen / Pedum digiti (PhL 264) un *Kajas Pirrxts*. Zehe am Fuß (Lettus 217); *Jemm to Meesšas=ghabbalu / ja nhe buß ghann / tad prassi wehl*. Nim hin das stücke Fleisch / ist daran nicht gnug / so fordere meer. (Zehen G 29) un *Šaimneex / jemm to Meesšas ghabbalu / dohd Šeewai arridsan*. Wirth / nimb hin das stücke Fleisch / gib deinem Weibe auch (Zehen G 30); *Nackts=widdus*. Mitnacht (Lettus 125) un *Nacktz widdus*. Mitnacht / media nox (Lettus 128) utt.

Pētot latviešu un vācu tekstu, jākonstatē, ka G. Mancelis ļoti bieži vārdkopu komponentus savienojis ar biedruzīmi vai rakstījis kopā tajā gadījumā, ja vācu valodā lietots saliktenis. Par to arī liecina piemēri: *Rahtes=kungs / Runnas=kungs*. Rahtsherr (Lettus 139); *Skohlas=Nauda*. Schulgeld (Lettus 162); *Dohmes=Basniza*. Thumbkirchen (PhL 369); *Muita=Namß*. Zollhauß (PhL 391); *Teessas=Auß / Awis*. ein Wackenschaaf (PhL 270); *Wewera=masghis*. ein Weberknoten (PhL 350); *Sweineeka=paßlawas*. Fischerhosen (PhL 284); *Semneeka=ähka*. ein Bawrkaten (PhL 339); *Wewera=riex*. Weberzeug (PhL 353); *Badera=Riex*. Baderzeug (PhL 355); *Semmineeko=Riex*. Bawrenzeug. (PhL 358); *Meddeneeka=Riex*. Jägerwerck (PhL 354); *Šeewas=Riex vnd Darrbs*. Weiberzeug vnd Arbeit (PhL 347); *Šauleskarstums*. der Sonnenhitze (PhL 380) utt.

G. Mancelis par mūsdienu latviešu valodā lietotā saliktna *ugunskurs* komponentu koprakstījumu nav bijis pārliecināts, tāpēc konsekventi lietojis biedruzīmi starp komponentiem: *Vgguns=kurris*. ein Fewrstadt (PhL 295); *Vgguns=kurris*. ein Fewrheerd (PhL 342); *Vgguns=kurris*. Heerd / Heerdstat / focus (Lettus 88).

Arī vācu valodā komponenti savienoti ar biedruzīmi: *Rahts=kungha Krähflis*. Raht=Stuel (PhL 370); *Leela=kungha Krähflis*. Fürsten=Stuel (PhL 370); *Basnizas=drehbes*. Kirchen=Kleider (PhL 371); *Sweineeka=Sabaki*. Fischer=Stieffeln (PhL 285); *Jumprawas=klohsteris*. Jungfrawen=Klohster (PhL 369) utt.

Atsevišķos piemēros biedruzīmes lietojums šķiet tikai tehniska rakstura, kam nav īpaša pamatojuma: *Wings nhe buhtu Deewiskis=Zillwähx* (LP1 421); *Bährs=sirrgs braun Pferdt* (Lettus 39); *dsiewa=darrischana. lebendigmachung* (Lettus 114).

Vairumā gadījumu šīm vārdkopām mūsdienu latviešu valodā atbilst viens vārds: *Swäta=Deena. Feyer / Feyertag* (Lettus 58) ‘svētdiena’; *dsiews=suddrabbs. Quecksilber* (Lettus 169) ‘dzīvsudrabs’; *labbs=prahtz. gut Wort* (Lettus 82); *dahrghas=Sahles. Specerey* (Lettus 171) ‘garšvielas’; *leela=sirrds. Großmütigkeit* (Lettus 80) ‘augstsirdība’; *Beesa=puttra. dicke Grütz* (PhL 303) ‘biezputra’; *pills=mehnes / wätz Mähnes. vollMon* (Lettus 196) ‘pilnmēness’; *appalsch=Seenß. rund Hew* (PhL 328); *auxt=basnizas=Kungs. Hoherpiester* (Lettus 93); *Ballta=Maise. Weißbrod* (PhL 310).

V. Skujiņa pētījusi salikteņus G. Mancela vārdnīcā „Lettus” un tās pielikumā „Phraseologia Lettica” un par salikteņiem uzskatījusi arī ar savienojuma zīmi saistītos vārdus, jo secinājusi, ka biedruzīmes lietojums nekonekvents, tāpēc ar savienojuma zīmi saistīto vārdu piederība pie salikteņiem vai pie vārdkopām ir grūti nosakāma. V. Skujiņa uzskata, ka „līdz ar savienojuma zīmes lietošanu Mancelis gribējis uzsvērt abu savienoto daļu ciešo sakaru” (Skujiņa 2006, 8) un „ka vācu valodas salikteņi ir ietekmējuši koprakstījuma izvēli latviešu valodā (*Maizeskurrwis – v. Brodkorb*); vācu valodas vārdu šķirtrakstījums varēja sekmēt defisrakstījuma izvēli latviešu valodā (*Brahla=Baehrni – v. Brueder=Kinder*)” (Skujiņa 2005, 81).

Cits skatījums atrodams A. Blinkenas pētījumos par interpunkcijas attīstību latviešu valodā: „Visai izplatīts 17.–19. gs. rakstos bijis tāds defises lietojums, lai parādītu divu vārdu ciešāku jēdzienisko saistījumu, parasti terminoloģiska rakstura vārdkopās starp apzīmētāju un apzīmējamo vārdu”, piem., *Wackara=swaigsne, Luhscha=Ahdas, Mädda=Pohdu* (Bergmane, Blinkena 1986, 244). A. Blinkena atsaucas uz A. Laimiņa gramatikā rakstīto: „Biedru-zīmītes (=) stādāmas starp diviem vārdiem, kas nozīmē vienu jēdzienu, bet pēc savas formas nav sakusuši vienā vārdā, kā: *siena-laiks, rīta-dziesma, upes-pļava*” (Bergmane, Blinkena 1986, 244; Laimiņš 1893, 26), kā arī uz J. Endzelīna viedokli, ka „pielikuma ģenitīvs sabiedrojas cieši jo cieši kopā ar savu pakuplinātāju vārdu, it kā saliktenī. Tas redzams a) no pareizrakstības nevienādības šai ziņā. (..) Raksta gan: *gana meita, gana puisis, gan: gana-meita, gana-puisis. Pareizāka pirmā rakstība*” (Bergmane, Blinkena 1986, 244; Endzelīns, Mīlenbahs 1907, 94). A. Blinkena izdala divus vārdu saistījuma veidus ar biedruzīmi: 1) divi vārdi, kas veido vienu jēdzienu un no mūsdienu viedokļa atzīstami par salikteņiem (piemēri: *iekš=Rīga, Iekš=Sibīrija*); 2) divi vārdi atributīvās attiecībās, bet katrs ar pilnīgi patstāvīga vārda nozīmi (piemēri: *balta=jūra, kāpu=mala, ciema=ļaudis, dvēseles=svētīšana*) (Blinkena 1969, 388–389).

Lai nošķirtu salikteņus no vārdkopām, jāņem vērā arī latviešu valodniecībā izvirzītās salikteņu pazīmes: 1) fonētiskā; 2) semantiskā (saliktenim raksturīgs komponentu nozīmes pārveidojums, ko var redzēt, salīdzinot salikteņa nozīmi ar vārdu savienojuma nozīmi); 3) morfoloģiskā; 4) sintaktiskā; 5) vārddarināšanas (Ahero 1979, 164–176).

Fonētisko pazīmi rakstītam tekstam nevar noteikt, jo tā saistīta ar izrunu. Arī semantiskā pazīme G. Manceļa tekstos grūti nosakāma, jo bieži vien vārdkopa un saliktenis ar atšķirīgām nozīmēm netiek lietoti paralēli: **Bährno=bährns**. Kinds=Kind (Lettus 101) ‘mazbērns’ un **Bährno=Bährni**. Nachkommene (Lettus 128) ‘pēcnācēji, pēcteči’.

Arī morfoloģiskā pazīme G. Manceļa darbos nav vērtējama viennozīmīgi. Gan vārdkopa, gan saliktenis parasti sastāv vismaz no diviem vai vairākiem komponentiem. Saliktenis no vārdkopas atšķiras ar to, ka tam ir viena vārda statuss, un tā komponenti rakstāmi kopā, bet G. Manceļa tekstos tie bieži vien savienoti ar biedruzīmi.

Šaubas rodas par vārdu savienojumiem ar biedruzīmi, kuriem pirmajā komponentā saglabājusies galotne, jo salikteņi ar pilnu nepārveidotu morfoloģisko formu pirmajā daļā mūsdienu latviešu valodā ir ~3 – 4% no visa salikteņu skaita. Pilnu nepārveidotu formu salikteņiem ārējā forma ir tāda pati kā brīvajai motivētājavārdkopai, tāpēc šajā gadījumā pēc morfoloģiskās pazīmes saliktenis nav identificējams. Ja attiecīgajai valodas vienībai piemīt visas pārējās pazīmes, tad tas ir saliktenis un komponenti rakstāmi kopā, bet, ja trūkst vēl kāda no salikteņu pazīmēm, tad tā ir vārdkopa un vajadzīgs šķirtrakstījums (Ahero 1979, 168–169).

M. Rudzīte norāda, ka biežāk nekā literārajā valodā izloksnēs salikteņa pirmajā daļā ir sastopama nesaīsināta ģenitīva forma, piem., *mežasarks*, *puravieta*, *dienasvidus*, *sviestamaīze* (Rudzīte 1964, 108).

Nav šaubu par sintaktiski darinātajiem salikteņiem, tas ir, par salikteņiem ar vienzilbīgiem vārdiem pirmajā komponentā un salikteņiem, kuriem pirmajā komponentā saglabāta līdzskaņu celma un *i*-celma galotnes forma *-s*, kas zilbju skaitu neietekmē (*ūdens*, *akmens*, *uguns*, *asins*), kā arī par salikteņiem ar otro komponentu, kas sākas ar patskani (Ahero 1979, 170).

Sintaktiskā pazīme ir tā, kas liek šaubīties, vai lietota vārdkopa vai saliktenis, jo G. Manceļa tekstos bieži lietotas terminvārdkopas, kurām ir viena vārda funkcija teikumā, kuru komponentus nevar atdalīt vienu no otra ar kādu citu teikuma locekli un kuri nevar būt sintaktiskās attiecsmēs ar citiem teikuma locekļiem katrs atsevišķi.

Problemātiska ir arī salikteņu ar norobežotu nozīmi nošķiršana no vārdkopām. Tieši salikteņiem ar nozīmes norobežojumu raksturīgas svārstības starp vārdkopu un salikteni.

Svārstības kā tādas ir sena un dabiska parādība, tāpēc arī nenovēršama parādība valodas attīstības procesā. (Ahero 1965, 18–23).

J. Endzelīns raksta: „Tā kā divu vārdu savienojums tikai pamazām pārvēršas par salikteni, tad dažkārt var šaubīties, vai mums darīšana ar salikteni vai ar divu patstāvīgu vārdu savienojumu. Atskaitot varbūtēju nozīmes maiņu, salikteņiem dažkārt ir šādas pazīmes: 1. viena daļa ārpus salikuma ir sastopama pārveidotā formā (piem., *pa tìesi*; citādi no *tiesas* vārda datīvs tagad ir *tìesai*), 2. no salikuma atvasināts jauns vārds, negrozot pirmās daļas formu, piem., dial. *šùodiēna*, kam pamatā viensk. ak. *šùodiēn[u]*.” (Endzelīns 1951, 263–264)

Promocijas darbā par vārdkopām ar atributīvu ģenitīvu atkarīgajā komponentā uzskatīti arī ar biedruzīmi savienotie vārdi, jo, kā autorei šķiet, tie liecina par G. Manceļa šaubām, vai tie jāraksta kopā kā salikteņi, kā arī tie bieži vien veidojušies vācu valodas ietekmē. Šaubīties liek arī biežā nekonsekvence vārdkopu un salikteņu rakstībā. Promocijas darba autore uzskata, ka G. Mancelis biedruzīmi lietojis tad, kad saklausījis vārdu savienojumu izrunas svārstības. Jāsecina, ka biedruzīme biežāk izmantota, lai parādītu divu vārdu ciešāku jēdzienisko saistījumu. Promocijas darba autore nepievienojas viedoklim, ka visas konstrukcijas ar biedruzīmi ir vērtējamas kā salikteņi.

G. Manceļa vārdnīcai piemīt ne tikai tulkotājas, bet arī skaidrojošās vārdnīcas iezīmes: kāds vārds nereti skaidrots gan ar sinonīmu vārdu, gan ar vārdkopu, kas liecina par vārdkopas stabilitāti: *Thäwa Brahlis / Brahlneex*. Vaterbruder (PhL 407); *Šehjas=puttnis / Tittillbis*. Roggen=Vogel / mit langen Füßen (PhL 278); *Kahjas=appakscha / Mariæb. & Rositen. Plexne*. Fußsohle (PhL 264); *Kallna=dsiļlums / Eeleya / Eeleis*. Thal (Lettus 182); *Muischas=Kunx / Ghallineex / pro Ghallweneex*. Amptman (PhL 402); *Pawaddi / Emauta=šixni*. der Zügel (PhL 361).

Celmu formu svārstības

Lietvārds ir viena no latviešu valodas vārdšķirām, kam gadsimtu gaitā vērojamas noteiktas attīstības īpatnības un viena no būtiskākajām – gramatisko formu nestabilitāte. Attīstības gaitā ir svārstījušās lietvārdu celmu un dzimšu formas, līdz ar to vērojama arī locījumu galotņu nestabilitāte (LLVMSA 2002, 10). Arī G. Manceļa tekstos šīs svārstības vērojamas visai bieži. Vārdkopu iekšējā struktūra rāda, ka atsevišķos gadījumos rakstība līdz galam nav izdevusies, nav īsti noformētas vārdu formas.

G. Manceļa tekstos substantīvu celma un dzimšu formu varianti, formu svārstības un nekonsekvence ir gan latviešu valodā, gan vācu valodā. 16. un 17. gs. ir laiks, kad formējas vācu nacionālā valoda un tās normas (Адмони 1963, 149–150).

Latviešu valodā 17.–19. gs. vārdnīcās dažādu celmu formu lietojumā izpaužas paralēlisms, nav noteiktu principu salikteņu dzimtes formu izvēlē, un latviešu rakstības attīstības procesā sastopami paralēli dzimtes un celma formu varianti (LLVMSA 2002, 32–36).

Vīriešu dzimtē lietoti mūsdienu latviešu valodas sieviešu dzimtes substantīvi: *Pa=eggles Ohghi*. Wacholderbeer (PhL 333); *Mallkas=Schkillis / Paggale*. ein stück gespalten Holtz (PhL 296).

Sieviešu dzimtē lietoti mūsdienu latviešu valodas vīriešu dzimtes substantīvi, piem., *Strasda*. Drohssel / Spreen *Mäll. [Strasda]* schwartz Drohssel *ballta. [Strasda]* weisse *pälläka. [Strasda]* graw (PhL 280); *Leelas=kauls*. Schienbein (Lettus 155) ‘liela kauls’.

Citviet viens vārds paralēli lietots gan vīriešu, gan sieviešu dzimtē: *Winjeem by taß sarrkans Juhris par Muhri* .. (LP1 546) un *To ļauscho preekscha by ta Šarrkana Juhre* .. (LP1 193); .. *noskummušcheem Širrdeem* .. (LP1 377) un .. *noskummušchas Širrades* .. (LP3 130), .. *Abbähdenatai Širrdei* .. (LP3 155); *deßmitts / diwideßmitts / šimbt / tuhxtoschi Mahrki*. zehen / zwanzig / hundert / tausend (PhL 374) un .. *attrohd / diwi=šimbtus Kausšus / warr kahdi šeptinji deßmitts Mahrkas muhsšas Naudas buht* .. (LP1 334); *Juhres=kagke*. Meerkatz (Lettus 99) un *Juhres=kagkis*. Mährkatze (PhL 275); *Atza=wahx / Plahxtins*. die Augenlieder (PhL 247) un *Atzas=Rauds*. Augapffel (PhL 247). Valodnieku pētījumi liecina, ka „17.–19. gs. latviešu rakstu valodā visai bieži blakus mūsdienu valodas *o*-celma formām lietotas sieviešu dzimtes *ā*-celma formas” (LLVMSA 2002, 14).

Vārdkopā .. *tha ißrädsäta Zillta* .. (LP3 199) galvenais komponents lietots kā *ā*-celma substantīvs.

G. Mancelis lietojis sieviešu dzimtes *i*-celma formu vienskaitļa ģenitīvā ar galotni *-is* (Endzelīns 1951, 427; LLVMSA 2002, 71): *Bett ghann Kraßne šacka pawadditu. Wairahk nhe ka puß Pilis šacka pawaddijuschi*. Mann sagt aber / er sey statlich gnug begleitet worden. Meer alß die halbe Stadt sol jhm begleitet haben. (Zehen G 54); .. *Ahwis Šuhdi*. .. Schafe Mist (PhL 268); *Atzis=dohbe / Dohbums*. Augenhöle (PhL 249).

Substantīvs *meesša* vienskaitļa datīva formā lietots ar seno galotni *-i* (LLVMSA 2002, 63): .. *kad JESus Christus muhsšas neezighas Meesšas apskaidrohß / ka tahß liedsānas kļuhst šawai apskaidrotai Meesši* .. (LP1 213); .. *muhsša Meesša taps liedsāna tai apskaidrotai Meesši JESV Christi*. (LP1 440); .. *tee liedsāni kļuhß tai apskaidrotai Meesši JESu CHRJsti* .. (LP2 323), pēdējos divos piemēros substantīviskās vārdkopas galveno komponentu raksturo gan divdabis, gan postpozitīvs īpašvārds *JESus Christus*.

G. Mancelis paralēli lietojis substantīvu *ghadds gads* atributīva ģenitīva pozīcijā gan kā *u*-celma, gan kā *a*-celma formu: ***Ghaddas=kahrtz.*** Jährig (PhL 382); *tee tschettri laiki Ghaddas=kahrtà.* die vier zeit des Jahrs. *Pawasšar.* Frūling. *Wasšara.* Sommer. *Ruddens.* Herbst. *Seema.* Winter. (PhL 382); *zeek reizas Ghaddus=kahrta* Awis zährp? wie oft werden die Schaaf im Jahr geschoren? (PhL 269). J. Endzelīns pie *u*-celmu atsevišķām locījumu formām min vienskaitļa ģenitīvu *gadus* savienojumā *gadus kārta* no G. Manceļa Post. II 46. V. Skujiņa atsaucas uz agrāku J. Endzelīna pētījumu 1938. gadā: „Deklināciju maiņa lietvārdam „gads” skaidrojama ar izlokšņu ietekmi. Zināmas Ģ. formas ar *-(u)s* austrumizloksnēs, lībiskajās izloksnēs un pirmajos latviešu tekstos laikam ir pirmatnējas Ģ. formas” (Skujiņa 2006, 30). Promocijas darba autore uzskata, ka *ghaddus=kahrta* vai *ghaddas=kahrta* G. Manceļa tekstā ir vārdkopas, kuras ir ceļā uz salikteni.

Vārds *riets* ģenitīvā G. Manceļa terminvārdkopās lietots gan ar galotni *-a*, gan ar galotni *-as*: ***Rieta=pusše*** / *Austrins.* Der Auffgang (PhL 379); ***rieta=šarrkani.*** Morgenröte (Lettus 126) ‘rīta blāzma / rītausma’; ***Rieta=wehsch.*** Ostwind (PhL 381); ***Austriņa=wehsch*** / ***rietas=wehsch.*** Ostwind (Lettus 135); ***Riets=swaigsne*** / *Ausšeklīs.* Morgenstern (PhL 378). V. Skujiņai šķiet, ka galotne **-as** salikteņa pirmajā daļā ir kļūdaina, jo G. Manceļa vārdnīcā „rīts” parasti lietots kā **-am** deklinācijas lietvārds (Skujiņa 2006, 45).

A. Rosins ģenitīva galotnes *-as* lietojumu vīriešu dzimtes substantīviem skaidro ar valodas sistēmas iespējamām ietekmēm. Senāk latviešu valodas dialektos ir bijis daudz vairāk *u*-celma lietvārdu nekā tagad (*ārus, gadus, laikus, rītus*). Laika gaitā tie kļuvuši par *a*-celma substantīviem (Rosinas 2005, 118–119).

Svārstības vērojamas arī *u*-celma lietvārda *widdus* lietojumā: ***Widdu=ghaweni.*** Mittfasten (PhL 384) ‘gavēņa vidus’, ar baznīcu saistīts jēdziens (Skujiņa 2006, 86); ***Widdus=nackts.*** Mitternacht (PhL 385) ‘pusnakts’; ***Muischas=widds*** / *paghallme.* Hoffplatz (Lettus 92).

Ar atributīvu divdabi raksturots substantīvs *Weesšis*. Frembdling (Lettus 64), kas atstāts daudzskaitļa nominatīvā un nav saskaņots ar atribūtu: .. *kad tee luhkti Weesšis nhe nahza winja Dähla Kahsahß.* (LP1 148). Šī forma nav nejaušība, jo tā parādās arī citviet G. Manceļa tekstā vienskaitļa nominatīvā daudzskaitļa pozīcijā: .. *tahdi by Weesšis* .. (LP2 298); *Bett pirrms tee Weesšis wisši apsähdahß* .. (LP2 311). Šī forma lietota arī daudzskaitļa akuzatīva pozīcijā: .. *ähßdams tohß Łaudis unnd Weesšis mahza* .. (LP2 296); *Aisto wings wehl zittus Weesšis by luhdsis* .. (LP2 298). Substantīvs *Weesšis* ir saskaņots ar pronomiņālu atribūtu instrumentālī un datīvā: .. *tha ghluneja taß Šaimneex ar šaweems Weesšeems us to Kunghu JEsom.* (LP2 310); .. *šatzidams us to Šaimneeku unnd us teems*

Weesšeems .. (LP2 312); .. *tad luhdseta par wisšeems Weesšeems to Kunghu JEsu Weesšibahß* .. (LP1 146). Par formas *Weesšis* lietojumu daudzskaitļa nominatīvā un akuzatīvā G. Manceļa tekstos norādīts arī ME vārdnīcā (ME IV 669–670). Iespējams, ka substantīvu *Weesšis* G. Mancelis lietojis līdzīgi kā daudzskaitlinieku *Łaudis*: .. *ähßdams tohß Łaudis unnd Weesšis mahza* .. (LP2 296).

G. Manceļa tekstos vietām substantīvisko vārdkopu komponenti saskaņoti senajā datīva formā: .. *ißbijajušcheems Ghrezeneekeems* .. (LP2 65); .. *peedsiewojušcheems Łaudeems* .. (LP2 203); .. *no leeleems sinnameems Ghrärkeems* .. (LP2 205); .. *wisšeems Christiteems Łaudeems* .. (LP2 307); .. *wisšeems Christiteems Zillwäkeems* .. (LP1 15); .. *packallß aiß=šlähkteems Durrweems* .. (LP1 435); .. *laulateems Łaudeems* .. (LP1 149); *No scheems no=lahdäteems Łaudeems* .. (LP1 303); .. *no jauneems und peedsiewojušcheems Łaudeems* .. (LP2 203); *taß Assins JEsu Christi ta Deewa Dähla schkiesti mums no wisšeems Ghrärkeems*. Das Blut JEsu CHRisti des Sohns Gottes reinigt vns von aller Sünde (PhL 226); *No wisšeems maleems*. Allenthalben her (Lettus 18). Daudzskaitļa datīva seno formu ar galotni *-ahms* M. Rudzīte min pie vidusdialekta īpatnībām (Rudzīte 2005, 56).

Sākotnēji valodnieki gan pakārtojumā, gan sakārtojumā esošu vārdu savienojumu apzīmēšanai izmantojuši vārdkopterminus: apzīmējuma grupas, grupas ar verbu centrā, grupas ar substantīvu centrā, grupas ar adjektīvu centrā, grupas ar adverbu centrā, grupas ar prepozīciju centrā, paplašinātas grupas, kā arī vārdu kopa. Viena vārda termins **vārdkopa** konstatēts E. Soidas disertācijā.

Divu vārdu saistījuma likumības pakārtojuma attieksmēs redzamas jau 17. gs. vārdnīcās. Pirmajās latviešu gramatikās vārdkopa kā tāda nav nosaukta, tomēr autori, aprakstot locījumu mācību, vārdu saistīšanas līdzekļus, izmanto vārdkopas piemēros. Gramatikās vārdkopa kā gramatiska kategorija nav aplūkota līdz 20. gs. vidum. Vēlāk vārdkopa skatīta kā gramatiska kategorija latviešu valodas gramatikā, kā reāla sintaktiska vienība teikuma sastāvā E. Soidas, A. Ozola, A. Gātera, A. Bergmanes, J. Kārkliņa, L. Ceplīša, J. Rozenberga, J. Valdmaņa, V. Skujiņas pētījumos. Nozīmīgākais un arī apjomīgākais pētījums latviešu sintaksē ir „Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikas” otrā daļa (1962), kurā vārdu savienojumus pētījusi A. Bergmane. 20. un 21. gs. izdots liels skaits dažāda veida mācību grāmatu, kurās vārdu savienojumi galvenokārt skatīti jau gatavā teikuma tekstā, pievēršot uzmanību teikuma locekļu mācībai.

Promocijas darbā par vārdkopu saukts vārdu savienojums, kura komponenti saistīti pakārtojumā un kuru veido vismaz divi pilnnozīmes vārdi. Vārdkopā viens no

komponentiem ir neatkarīgais loceklis un otrs – atkarīgais loceklis. Par nominālām vārdkopām saukti vārdu savienojumi pakārtojuma attieksmēs ar substantīvu, adjektīvu, numerāli neatkarīgajā komponentā. Substantīvisko vārdkopu atkarīgais komponents var būt substantīvs, adjektīvs, numerālis, deklinējamais particips, pronomens, adverbs un infinitīvs. Adjektīvisko vārdkopu atkarīgajā komponentā lieto substantīvu, adjektīvu, adverbu un infinitīvu. Arī salīdzinājumi ar adjektīvu neatkarīgajā komponentā uzskatīti par adjektīviskajām vārdkopām.

Promocijas darbā analizēti trīs pakārtojuma veidi: saskaņojums, pārvaldījums (tiešs, netiešs) un pieklāvums. G. Manceļa tekstos parasti ir vērojama latviešu valodai raksturīga vārdu formu atbilstība katrā pakārtojuma veidā: *ballta Willa, mälla Willa, širra Willa, Mehneß maitaschana* ‘mēness aptumsums’, *Šaules maitaschana* ‘saules aptumsums’, *šepinji deßmitts Mahrkas, Tschetri=deßmitts Ghaddi*.

Parasti vārdnīcā dotas vārdkopas sākumformā, taču veidotas arī konstrukcijas, kurām vārdnīcas tekstā sākumforma nav rodama: *no scho laiku / pehtz scho laiku, passchà laickà, no passchu dibbānu, šaw muhscham, pirmsajā kahrtà* ‘pirmkārt’, *ohtrà kahrtà* ‘otrkārt’, *no pirms bhernibas, no diweem Ghaddem* ‘divgadīgs, divus gadus vecs’, *no trim Ghaddeem* ‘trīsgadīgs, trīs gadus vecs’, *weens prett ohtru, weens py ohtru, manna passcha*.

Parastas ir substantīviskas vārdkopas ar tieši pārvaldītu ģenitīvu atkarīgajā komponentā. Taču paralēli ģenitīvam vārdu savienojumā atkarīgajā pozīcijā lietots vienskaitļa nominatīvs: *Muita=Nauda, Ghallwa=šahpe, Lapsa=kaschohx, Wasšara=swehtki, Nohma=nauda, Dseeßma=ghramata, Maja=weeta*.

Sēlisko izlokšņu ietekme uz G. Manceļa latviešu valodu varētu būt iepriekš minētais vienskaitļa nominatīva un ģenitīva paralēlais lietojums un arī substantīviskās vārdkopas galvenā komponenta substantīva nesaskaņošana dzimtē ar atkarīgo komponentu: *aißmackuschus Ballxnes, nakoschus leetas, no teem Däggušcheem Vpperehm, noskummušchahm Dwehsšeļeem, noskummušcheem Širrehm, Kohka=apselltiteem Kahrtehm, laupietus Vpperes, no wisšeems radditahms Letahms*.

Par vārdkopas komponentu iespējamo formu liecina konteksts, ja lietotas bezgalotņu formas: *diwi reis, šawu Thāwu=Semm, ißkalltuschu Mehl, ar to šwehtitu Mais, peetz / šessch / šeping Mehneß, šessch artaugi*.

Bieži vien nominālās vārdkopas ar ģenitīvu atkarīgajā komponentā G. Manceļa darbos robežojas ar salikteņiem, un šo vārdkopu komponenti savienoti ar biedruzīmi, tomēr ne visus šos apvienojumus var uzskatīt par salikteņiem. Problemātiski ir nošķirt salikteņus no vārdkopām, jo bieži vien vērojama nekonsekvence šķirtrakstījumā, koprakstījumā un biedruzīmes lietojumā: *Basnizas=kungha* un *Basnizas Kunx*, un

Basnizaskungs; Deewa Wahrdu un Deewa=wahrdu; Pa=eggles Ohghi un Pa=eggles=Oghi; Nackts=widdus un Nacktz widdus; Mahtes=Brahlis un Mahtes Mahsša; Christa=Tähws, Christa=Mahte un Christa Dähls / Christa Meita. Pētot latviešu un vācu tekstu, jākonstatē, ka G. Mancelis ļoti bieži vārdkopu komponentus savienojis ar biedruzīmi vai rakstījis kopā tajā gadījumā, ja vācu valodā lietots saliktenis: *Rahtes=kungs / Runnas=kungs. Rahtsherr; Skohlas=Nauda. Schulgeld; Dohmes=Basniza. Thumbkirchen; Muita=Namß. Zollhauß; Teesšas=Auß / Awis. ein Wackenschaaf.* Atsevišķos piemēros biedruzīmes lietojums šķiet tikai tehniska rakstura, kam nav īpaša pamatojuma: *Deewiskis=Zillwähx, Bährs=sirrgs, dsiewa=darrischana.*

Promocijas darbā par vārdkopām ar atributīvu ģenitīvu atkarīgajā komponentā uzskatīti arī ar biedruzīmi savienotie vārdi, jo, kā autorei šķiet, tie liecina par G. Manceļa šaubām, ka tie jāraksta kopā kā salikteni, kā arī tie bieži vien veidojušies vācu valodas ietekmē. Promocijas darba autore uzskata, ka G. Mancelis biedruzīmi lietojis tad, kad saklausījis vārdu savienojumu izrunas svārstības. Jāsecina, ka biedruzīme biežāk izmantota, lai parādītu divu vārdu ciešāku jēdzienisko saistījumu.

G. Manceļa tekstos bieži vien ir substantīvu celma un dzimšu formu varianti, formu svārstības un nekonsekvence. Vīriešu dzimtē lietoti mūsdienu latviešu valodas sieviešu dzimtes substantīvi: *Pa=eggles Ohghi, Mallkas=Schkillis.* Sieviešu dzimtē lietoti mūsdienu latviešu valodas vīriešu dzimtes substantīvi: *Mäll Strasda, ballta Strasda, pälläka Strasda, Leelas=kauls.* Citviet viens vārds paralēli lietots gan vīriešu, gan sieviešu dzimtē: *taß sarrkans Juhris un ta Šarrkana Juhre; noskummušcheem Širrdeem un noskummušchas Širrades, Abbähdenatai Širrdei.* Vārdkopā *tha ißbrädsäta Zillta* galvenais komponents lietots kā *ā*-celma substantīvs. G. Mancelis lietojis sieviešu dzimtes *i*-celma formu vienskaitļa ģenitīvā ar galotni *-is*: *puß Pilis, Ahwis Šuhdi, Atzis=dohbe.* Substantīvs *Meesša* vienskaitļa datīva formā lietots ar seno galotni *-i*: *šawai apskaidrotai Meesši, tai apskaidrotai Meesši.* G. Mancelis paralēli lietojis substantīvu *Ghadds* atributīva ģenitīva pozīcijā gan kā *u*-celma, gan kā *a*-celma formu: *Ghaddas=kahrtz un Ghaddus=kahrta.* Vārds *riets* G. Manceļa terminvārdkopās lietots gan kā (*i*)*o*-celms, gan kā *a*-celms: *Rieta=pusše un rietas=wehsch.* Svārstības vērojamas arī *u*-celma lietvārda *widdus* lietojumā: *Widdu=ghaweni, Widdus=nackts, Muischas=widds.*

G. Manceļa tekstos vietām substantīvisko vārdkopu komponenti saskaņoti senajā datīva formā: *ißbijajušcheems Ghrezeneekeems, peedsiewojušcheems Ļaudeems, no leeleems sinnameems Ghräkeems, wisšeems Christiteems Ļaudeems, packaß aiß=šlähkteems Durrweems, laulateems Ļaudeems, No wisšeems maleems.*

II. SUBSTANTĪVISKĀS VĀRDKOPAS G. MANČEĻA TEKSTOS

Par substantīvisko vārdkopu atkarīgajiem komponentiem vārdnīcā „Lettus” un tās pielikumos „Phraseologia Lettica” un „Zehen Gespräche Deutsch und Lettisch..”, kā arī sprediķu grāmatā „Lettische Langgewünschte Postill” G. Mancelis lietojis substantīvus, adjektīvus, numerāļus, pronomenus, deklinējamus participus, adverbus. Netika konstatēts atkarīgais infinitīvs (piem., *prasme savaldīties*).

G. Manceļa tekstos no pakārtojuma veidiem lietoti saskaņojums, tiešais un netiešais pārvaldījums un piekļāvums. Starp substantīvisko vārdkopu komponentiem konstatēti atributīvie un apozitīvie sakari.

1. Substantīviskās vārdkopas ar saskaņotiem komponentiem

1.1. Ar substantīvu saskaņots *adjektīvs*

Pārsvārā G. Manceļa tekstos konstatēts pilnīgs substantīva un adjektīva saskaņojums dzimtē, skaitlī un locījumā: *ballta Willa*. weisse Wolle (PhL 268); *mälla Willa*. grawe wolle, bet nesaka [Man sagt nicht *širra Willa*.] (PhL 268); *Jaunas Strenges / waschojoht tee iβsteepjahβ*. Es sind neue Strangē / im fahrē sind sie außgedenet. (Zehen G 18); *Redsi / turr wätz Skrittelis / iβsitt weenu Speeki / vnd darri Tappu*. Sihe dort ein alt Ratt / schlage auß einen Radspeich / vnd mache davon einen Zapfen. (Zehen G 41); *kad Kreews scho Semm vs=jeme / biyu eβ jaw labbs Puisšis*. Da der Moscoviter diß Land einnahm / war ich schon ein zimlicher Knab (PhL 231); *Jem labbu Wahlu*. Mache einen guten Raum (Zehen G 47); *Metteta labbus Wäsmus*. Machet gute füder (Zehen G 45); *tuckscha Semme*. ein wüst Land. *iβpohstita*. verwüstet (PhL 387), šajā piemērā paralēli atributīvam adjektīvam lietots atributīvs divdabis, kurš saskaņots ar substantīvu *semme*.

Tomēr konstatēti piemēri, kur nav saskaņojuma dzimtē. Sieviešu dzimtes substantīvam apzīmētājs ir vīriešu dzimtē: *JEsus Christus mums zaur šaweem šarrkaneem Wahtehm usluhko* .. (LP2 138); *Paliedsi mums Kungs Deews no wissahms bāhdams / Zaur taweems peezeems šarrkaneems Wahtehms* .. (LP1 320). M. Poiša vīriešu dzimtes apzīmētāju sieviešu dzimtes substantīvam konstatējusi Vidzemes sēliskajās izloksnēs: *us četriem doļam, tām diviem reizēm, nuo citiem saimniecībām* (Poiša 1999, 108).

Bieži vien vārdnīcā „Lettus” ar substantīvu saskaņoti vairāki adjektīvi, kas savā starpā veido sakārtojuma attieksmes vādrindā, blīvījumā: *wätz / širrms Wiers*. ein alter / grawer Mann (PhL 231); *schkiests tiers Sälltz*. Klar rein vnd lauter Gold (Lettus 96). Arī sprediķu grāmatā izmantoti blīvējumi. Viena un tā pati vārdkopa var būt atkārtota

vairākkārtīgi, lai pastiprinātu tajā ietvertās informācijas nozīmīgumu: *Leela brieniska Leeta gir / ka Deews no nheneeka Semm und Deebes und wisšas Leetas raddijis gir: Leela brieniska Leeta gir / ka Deews to Adam no Semmes=Pietes / und to Šeewu no tha Wiera Šahņo=Kaulu darrijis; Leela / brieniska Leeta gir / ka Deews wisšas radditas Leetas usturr ..* (LP1 77).

Vārdnīcā „Lettus” izmantoti arī antonīmu pāri: *miexta / ghrohscha Dsija*. Loß / drall Garn (PhL 349); *masa / asša / pagharra Ghallwa*. ein klein / spitz / vberlang Häupt (PhL 241); *leels / maß / pamārāns Pohtz*. grosser / kleiner / mittelmässiger Topff (PhL 297); *leels / maß / pamārāns Kattlis*. grosser / kleiner / mittelmässiger (PhL 299).

Sprediķu grāmatā substantīvam var būt viens un vairāki atšķirīgu vārdšķiru tieši pakārtoti apzīmētāji: .. *buhtu ghann šawu Deewisku Ghohdu / Spohschibu / unnd Skaidribu allasch par pillu warrejis lickt redseht ..* (LP1 219); .. *tee leelijahß py winjeem Deews äsšohtz / und ta ihstāna Christitā Catholiska Basniza*. (LP2 149). Valodniecībā vārdkopu, kuru veido neatkarīgais komponents un vismaz divi tieši pakārtoti atkarīgie komponenti, piemēram, *sūtīt draugam vēstuli, apaļš koka galds*, sauc par **saliktu vārdkopu** (VPSV 2007, 338).

Parasti atributīvs adjektīvs atrodas prepozīcijā apzīmējamam vārdam: *ghruta Puhschana*. keichen (PhL 397); *nhepatteesša swehreschana*. MeinEyd (Lettus 124); *Rieschana / Plieteschana / teeka Ehschana vnd dserrschana*. Fresserey / Schlemmerey (Lettus 64) ‘plītēšana, uzdzīve, nesātīga ēšana, rīšana’, T. Fennels šo piemēru dod pie šķirkļa *lieks: teeka [for leeka] Ehschana vnd dserrschana*. Fresserey, Schlemmerey (Fennell 1988, 48). Vietām lietots atribūts postpozīcijā: *Deews auxtais*. Der höchste GOtt (PhL 225); *Bett Arcklu labbu attnesseeß / ka nhe truhx*. Aber einen guten Pflug bring mit / das nicht daran mangle (Zehen G 40); *Ausas nhe warri šmahdeht / dohd Mahrku pillu*. Den Habern kanstu nicht tadeln / gib voll eine Marck (Zehen G 38), šajā piemērā adjektīvam ir semantiska saikne arī ar verbu *dohd pillu*.

Pārsvārā G. Manceļa vārdnīcā substantīviskās vārdkopas atkarīgais komponents adjektīvs ir pamata pakāpē: *rahms Ghaiß*. still Wetter, gut Wetter (208 Lettus; PhL 379) ‘rāms laiks’; *labbs Ghaiß*. gut Wetter (PhL 379) ‘labs laiks’; *skaidris Ghaiß*. klar Wetter (PhL 379) ‘skaidrs laiks’; *slappsch ghaiß*. feucht Wetter (Lettus 59) ‘slapjš laiks’; *Deews šausšu Ghaisšu dohtu ..* . Wann GOtt trucken Wetter gebe .. . (Zehen G 47). Retos gadījumos atributīvs adjektīvs lietots vispārākajā pakāpē: *wiß=labbakas Raxtama=Spallwas gir Sohšso=Spallwas*. die beste Federn / zum schreiben tüglich / hat man von den Gänsen (PhL 281); *wiß=gharraka Deena*. der längste Tag (PhL 382); *wiß=ihšsaka Deena*. der kürzeste Tag (PhL 382).

Atvasinātie adjektīvi atributīvajā funkcijā

G. Manceļa vārdnīcā substantīvu raksturošanai bieži lietoti pirmatnīgi adjektīvi: *leeli Auki*. groß Vngewitter (PhL 379) ‘liels negaiss’; *smallk Ballxnis* / item, *smallka Walloda*. ein kleine Stimme (PhL 254); *rupja Walloda*. eine grobe Stimme (PhL 254); *beesi Sohbi*. dichte Zähne (PhL 257).

Retāk atributīvajā funkcijā sastopami atvasināti adjektīvi. G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” un tās pielikumos „Phraseologia Lettica” un „Zehen Gespräche Deutsch und Lettisch..” konstatēti ar izskaņām *-ains*, *-āds*, *-enāds*, *-ans*, *-ens*, *-ējs*, *-isks*, *-īgs*, *-īts* un ar priedēkļiem *ne-*, *pa-* atvasināti adjektīvi substantīvisko vārdkopu atkarīgajā komponentā.

Ar izskaņu *-ains* konstatēti atributīvi adjektīvi *ackminains*, *ghrumbains*, *kakarains*, *kassains*, *kraupains*, *miggains*, *rukains*, *skarrains*, *spallwains*: *Miggains Ghaiß*. nebelicht Wetter (PhL 379); *skarrains* / *kakarains Šunnß*. ein zotichter Hund (PhL 274), ME vārdnīcā dota vārdkopa *skarains suns*, ein zottiger Hund un piemērs no latviešu tautasdziesmas: *pinkainuo kazu vedu skarainam āzīšam* (ME III 873), un adjektīvs *kakarains* – zerlumpt ‘nodriskāts, sadriskāts, noskrandis, skrandains’ (ME II 137); *ar Spallwainam Kahjahm* / *ar rukainam Kahjahm*. das Federn an Füßen hat (Lettus 58), ME vārdnīcā vārdu savienojums *rūkainas kājas* skaidrots vācu valodā ar vārdkopu *gefiederte Füße* ‘spalvainas kājas’ (ME III 569); *winjam kassaina Ghallwa* / *kraupaina Ghallwa*. Er hat einen grindigen Kopff (PhL 241), ME vārdnīcā *kasains* krätzig ‘kašķains’ (ME II 168), G. Manceļa tulkojumā adjektīvam *grindigen* dotas divas nozīmes ‘krevelains, kraupjains’; *stippras* / *ruhkainas Kruhtis*. starcke / rauche [Brust] (PhL 260).

Ar izskaņu *-īgs* atributīvajā funkcijā ir lietoti adjektīvi *behrnighs*, *beßprahtiegs*, *breeßmiegs*, *debbeskigs*, *dußmiex*, *muhschiegs*, *nhelaimighs*, *nhemeerighs*, *nheprohtiex*, *peenighs*, *wissowalldiex*, *schehliex*: *jauns nheprohtiex Bährns*. Ein vnmündig Kind (PhL 230); *beßprahtiegs Lohps*. Vnvernünfftig Thier (Lettus 184, PhL 265); *taß wissowalldiex Deews*. Der allmächtiger GOtt (PhL 225) ‘visvarens, visspēcīgs Dievs’; .. *muhsšas Širrades und Prahtus us Debbeskighams und Deewiskahms leetahms pa=zellt buhß* .. (LP1 254).

Vārdkopa *breeßmiegs Swährs* izmantota gan kā vācu vārdkopas, gan vārda *der Löwe* ‘lauva’ un latviešu substantīva *Lowis* skaidrojums: *Lowis* / *breeßmiex Swährs*. eine Löwe (PhL 275); *breeßmiegs Swährs*. grawsames Thier (PhL 265).

Substantīviskā vārdkopa *Behrnigha Šeewa* / *kam dauds Bährni gir*. Ein fruchtbar Weib (PhL 232) skaidrota ar apzīmētāja palīgteikumu un tulkota ar vācu adjektīvu *fruchtbar* ‘auglīgs, ražīgs’. ME vārdnīcā *bērnīgs* kinderreich ‘daudzbērnu-’, *fruchtbar* ‘auglīgs, ražīgs’ un *mit vielen Kindern gesegnet* ‘ar daudziem bērniem svētīts’, un dots

piemērs *bērnīga māte* (ME I 290). Adjektīvs *behrighs* lietots arī ar nozīmi *kindisch* ‘bērnišķīgs’: ***Bernigha dabba***. Kindisch (Lettus 101).

Ar izskaņu *-isks* G. Manceļa tekstos konstatēti atvasināti adjektīvi *lattwiska*, *leetawiska*, *igauniska*, *deewiska*, *brieniska*. A. Blinkena norāda, ka piedēklis *-isk-* latviešu literārajā valodā ir viens no vissenākajiem adjektīvu darināšanas līdzekļiem (LLVMSA 2002, 185). M. Saule-Sleine norādījusi, ka „Mancelis adjektīvus ar *-isks*, *-iska* izlietojis gan – adjektīvu ar *-išķs*, *-išķa* (*brīnīks*, *-a*), gan attiecīgā lietvārda ģenitīva vietā (sal. *ebreju*, *latīņu*, *grieķu*, *igaunu*, *latviešu* valoda). Var domāt, ka vācu adjektīvu izskaņa – *-isch* formās – *hebräisch*, *lateinisch*, *estnisch*, *lettisch* mudinājusi Manceli latviešu valodai parastā substantīva ģenitīva vietā izlietot adjektīvu ar izskaņu *-isks*” (Saule-Sleine 1961, 96).

Vārdnīcas tekstā šādu piemēru nav daudz: ***ta Deewiska buhschana***. Das Göttliche Wesen (PhL 226); ***Brieniska=sieme***. Wunderzeichen (Lettus 219), Wunderzeichen ‘brīnuma zīme’.

G. Manceļa tekstos adjektīvs ar izskaņu *-isks* raksturo substantīvus *semme*, *walloda*, šo vārdkopu komponenti ir saskaņoti: ***Lattwiska Semme***. Lettland (PhL 387); ***Leetawiska Semme*** / *Leischa Semme* Littawen (PhL 387); *M. Kahdu Wallodu turr runna? Was reden sie dort für eine Sprache? A. Kahdu? No Rieghas lieds Wallkam / runna muhsšu Lattwisku Wallodu / winja puß wallkas / par Vpp parzehleeß / the jaw Iggaunisku wallodu dsirrdehsī*. Was solten sie reden? Von Riga biß naher Walck reden sie vnser Lettich / jenseit der Walck / wan du dich vber die Bäche gesetzt hast / da wirstu schon die Estensche Sprache hören. (Zehen G 52–53); *Mehs runnajam wissī Lattwisku Wallodu* (LP3 64); *Eli / Eli / lama asabthani: taß girr Lattwiskà Wallodà: Manns Deews / Manns Deews / kapehtz eši tu mann attstajis?* (LP3 180); *kahdu Wallodu wings runna? Was redet er für eine Sprache? Wahzisku. Teutsch. Lattwisku. Lettisch. Pohlisku. Pollnisch. Leitisku. Littawisch. Kreewisku. Reusch. Iggaunisku. Estenisch. Sweedrisku. Schwedisch. Sohma=wallodu*. Finnisch. (PhL 252). Mūsdienu latviešu valodā šāda tipa vārdkopās adjektīvu aizstājis lietvārda ģenitīvs, līdz ar to arī mainījies pakārtojuma veids, tas ir, starp komponentiem ir tiešs pārvaldījums.

Daudz biežāk ar izskaņu *-isks* atvasināti adjektīvi atributīvajā funkcijā izmantoti sprediķu grāmatā, piem., *brienīks*, *catholīks*, *deenīks*, *deevīks*, *lattwīks*: .. *taß gir brienīkis Zillwähx* .. (LP1 327); *Wings nhe buhtu Deewīkis=Zillwähx* .. (LP1 421); .. *schīß Deewīkis Spähx dohd tai Zillwäzibai to Spähku und Warru* .. (LP1 161); .. *buhtu ghann šawu Deewīku Ghohdu / Spohschibu / unnd Skaidribu allasch par pillu warrejis lick redseht* .. (LP1 219); .. *jebische Deewa Dähls Deewīkà Ghiemy by* .. (LP1 78); *Tad*

by nu arridsan ick katram teickt und stahstiet to Ghohdu tha (Deewa) katters mums aizenajis gir / no tahß Tumšibas / **py šawas brieniskas Ghaišibas** .. (LP1 518); Aisto **ta deeniska Maise** nhe gir ween Ehschana und Dserrschana / bett arridsan Wesseliba .. (LP2 210); Kad Deews to pirrmu Passaul ar leelu Vhdeni apšliezenaja by Noah / winja Šeewa / trieß Dähli / und tick dauds Šeewas **ta Catholiska Basniza** .. (LP1 79). Adjektīvu **brieniskis** G. Mancelis lietojis arī ar negatīvu nozīmi: *Taß by brieniskis Karrsch / kad Nahwe und Dsiewiba ziextejahß* (LP3 162).

Retos gadījumos atributīvajā funkcijā vārdnīcā ir lietoti adjektīvi ar izskaņām *-ans* un *-ens*: *Šalltz Peens / (šalldäns) jauns*. süsse Milch (PhL 322); **ballghans Waix**. ein bleich Gesicht (PhL 249); *no tahms Spallwahms warr dischanu Spillwānu darriet*. von den Federn kan man ein fein Küssen machen. (PhL 282).

Adjektīvs *ihstāns* atributīvajā funkcijā visbiežāk lietots ar nozīmi 'īsts': **ihstāns Brahlis**. leiblicher Bruder (PhL 407); **ihstāns Dähls**. natürlicher Sohn (PhL 407); **ihstāna Mahsša**. leibliche Schwester (PhL 407); **ihstāna Titziba**. rechter Glaub (Lettus 76).

Ar izskaņu *-īts* atvasināts adjektīvs *astits*, ar kuru skaidrots astronomijas termins *Komēta*: **Astita Swaigsne**. Comet (Lettus 44, 378); ME vārdnīcā adjektīvs *astīts* geschwāntz 'astains', dots piemērs *astīta zvaigzne*, der Komet (ME I 146).

Ar izskaņu *-ējs* konstatēts adjektīvs *pehdeis*, kurš lietots ar nenoteikto galotni: **pehdeis ghalls**. Letzte Viertheil (PhL 378).

Ar izskaņām *-āds*, *-enāds* lietoti adjektīvi *wissenads*, *daschahds*, kuri norāda uz vispārinājumu: **Daschahds Namma=Riex**. Mancherley Haußgeraht (PhL 342), G. Mancelis vārdam *Riex* kā sinonīmu min *leeta*: **wätza leeta / wätz Riex**. alt Haußbraht (PhL 342); *No daschadu Nhwesšelibu / vnnd Šährghu*. Von mancherley Kranckheiten (PhL 393); **daschadà weeta**. an mancherley orten (Lettus 121); **wissenada Labbiba**. allerley Früchte der Erden (PhL 326) 'visāda, daždažāda labība'. Ar izskaņu *-āds* konstatēts no skaitļa vārda atvasināts adjektīvs *treijads* atributīvajā funkcijā: *Šchiß Ewangelists Mattheus šacka no treijadas Kahrđinaschanas* (LP1 284).

Atributīvajā funkcijā lietoti arī ar prefisku *ne-* atvasināti adjektīvi: *mällß / nheghantz waix*. ein schwartz / heßlich Gesicht (PhL 249); **nheghantz Assinis**. heßlich Blut (PhL 238); *Nheghanntiba / nheghannta leeta*. Grewel (Lettus 80); **ne=labbs ghaiß / wāhtra / Auka**. Ungewitter (Lettus 212) 'negaiss'; *Wälls / nelabbs Gharrs*. böse Geist / Teuffel. (Lettus 39); **nhe=wässūlas Meesšas**. ein vngesunder Leib (PhL 236); **nheschkiesta Sahle / nickna Sahle**. Vnkraut (PhL 328) 'nezāle'; **nheschkiests Spannīs**. vnreiner Spann (PhL 300) 'netīrs spainis'; **nhepatteesša swehreschana**. MeinEyd (Lettus 124).

Priedēklis *pa-* izmantots krāsu *balts, sarrkans, dsälltäns, mällß, dummsch* intensitātes mazināšanai: .. *aplicka winjam weenu passarrkanu dahrgu Mehteli apkahrt ..* (LP3 84); *Ta ißghaja JEsus aran / und nessē weenu Ehrscha=Krohni / und to passarrkanu dahrgu Drehb ..* (LP3 85); *sarrkani / mälli / dsälltäni / ruddi / sirmmi / ballti / pa=dsälltäni / padumji Matti.* rohte, schwartze, gelbe, braune, grawe, weisse, fahle (PhL 246). Krāsu nosaukumi *pa=dsälltäni, padumji* tulkoti ar vācu vārdu *fahle* ‘izbalējis’.

A. Blinkena priedēkli *pa-* nosaukusi par „pamazināmās nozīmes priedēkli” (Blinkena 1998, 248). ME vārdnīcā arī dots vārds *padzeltāns* vai *padzeltens* gelblich ‘iedzeltens, dzeltenīgs’ un piemēram izmantota rindiņa no tautasdziesmas *padzeltāni matu gali* (ME III 21). A. Blinkena uzskata, ka vārdnīcā „Lettus” adjektīva *dumjš* nozīme ir ‘nedaudz melns’ (Lettus 164), bet pielikumā „Phraseologia Lettica” piemērā *padumji mati*, kas jau iepriekš minēts, ‘patumši mati’ (Blinkena 1998, 249).

A. Blinkena secinājusi, ka G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” nosauktas visas galvenās krāsas un to nianse (*balts, dzeltens, melns, sarkans, sirms, zaļš, zils, pabalts, pasarkans, arī raibs*) (Blinkena 1998, 245). Darbā “Phraseologia Lettica” krāsu nosaukumiem ir atsevišķa nodaļa. Krāsu adjektīvi plaši izmantoti visā tekstā, taču pats vārds *krāsa* G. Manceļa vārdnīcā nav reģistrēts. Tas latviešu valodā plašāk „ieviesies tikai 18. gs. ar noz. ‘dzīva, skaista sejas krāsa; (dabiskais) košums”, un „Kr. *krácka* ‘krāsa’ ietekmē 19. gs. sākumā vārds *krāsa* attiecināts uz priekšmeta dabisko krāsu” (Karulis 2001, 418).

Substantīvisko vārdkopu atkarīgajā komponentā lietoti arī ar derivatīvo galotni atvasināti adjektīvi *attwärs, packaļais, preekschais: packaļe sohbi.* Backenzahn (Lettus 216), *der Backenzahn* ‘dzeroklis’; *Packaļais Sirrgs klibbo.* Das hinderste Pferd hincket. (Zehen G 20); O. *Weenam Sirrgham Packawa nokrittusši.* Einem Pferde ist ein Eysen abgefallē. L. *Kurram? Welchen? O. Bährajam / Balltam / Mällam / Sarrkanam / Pallsam / Dumjam / Preekschajam / Packaļejam [Sirrgham].* Dem Braunen / Weissen / Rappen / Fuchse / Fahlen / Maußfahlen / Fordersten / Hindersten. L. *No kurras Kajas?* Von welchem Fusse? O. *No preekschas / packaļas / kreissas / labbas [Kajas].* Vom fordersten / hindersten / lincken / rechten. (Zehen G 36).

Substantīva raksturošanai izmantots adjektīvs *attwärs*, kas mūsdienu latviešu valodā vairs nav aktuāls, un tā vietā lieto ciešamās kārtas pagātnes divdabja formu *atvērts: attwāra Mutte.* ein offen Maul (PhL 251) ‘atvērtā mute’; *Muhssā Riekle gir attwāra Beddre ..* (LP3 112). Par šī adjektīva nozīmi var spriest pēc konteksta: immer hat er das Maul offen / *allasch winjam ta Mutte attwāra.* thue das Maul zu / oder es kommen Fliegen hinein / *Aisdari Mutt / edder Musschas nahx eekschan* (PhL 251). Arī ME vārdnīcā ir šķirklis *atvērs* ‘offen’, pie kura doti piemēri no G. Manceļa tekstiem (ME I 209), šis

adjektīvs darināts no verba *attwärt*. „Latviešu rakstu valodas vecākajos avotos, īpaši 16. – 18. gs. tekstos, sastopami adjektīvi, kas veidoti, substantīvu, verbu vai adverbu saknēm vai celmiem pievienojot adjektīva vīriešu vai sieviešu dzimtes galotnes, t. i., ar **nullsufiksāciju**” (LLVMSA 2002, 164).

Nenoteiktās un noteiktās galotnes lietojums

Adjektīvus ar noteikto galotni G. Mancelis lietojis vārdkopās, kas nosauc cilvēka ķermeņa daļas, dzīvniekus un ar tiem saistītus nojēgumus: *leelais Kauls*. die grosse Köhr im Bein (PhL 264); *masais Kaulings*. Knorr (PhL 264); *leelais Pirrxts*. die grosse Zeen (PhL 264); *To Sohssi pluhkdams / leetz šawiske tahß leelas Spallwas / šawiske arriedsan tahß masahß [Spallwas]*. wann du die Ganß pflückest / so lege besonders die grosse Federn / besonders auch die kleinen [Federn]. (PhL 282);

Noteiktās galotnes lietojums blakus nenoteiktajai galotnei sastopams vārdnīcas desmit sarunās, kur G. Mancelis atainojis zemnieku runāto: *Packalais Sirrgs klibbo*. Das hinderste Pferd hincket. (Zehen G 20); O. *Weenam Sirrgham Packawa nokrittussi*. Einem Pferde ist ein Eysen abgefallē. L. *Kurram?* Welchen? O. *Bährajam / Balltam / Mällam / Šarrkanam / Pallšam / Dumjam / Preekschajam / Packaļejam [Sirrgham]*. Dem Braunen / Weissen / Rappen / Fuchse / Fahlen / Maußfahlen / Fordersten / Hindersten. L. *No kurras Kajas?* Von welchem Fusse? O. *No preekschas / packaļas / kreisšas / labbas [Kajas]*. Vom fordersten / hindersten / lincken / rechten. (Zehen G 36).

G. Manceļa tekstos nav konsekvences noteiktās un nenoteiktās galotnes izvēlē: *leelais Pirrxts*. die grosse Zeen (PhL 264) un *itt vs passchu leelu Pirrxtu vsminna*. Er tritt mir auff den grossen Zeen (PhL 264); *leele Mari*. Mariæ Himmelfahrt (PhL 384) un *leelohß Marohß*. auff Himelfahrt Mariæ (PhL 385); *mase Mari*. Mariæ Geburt (PhL 384) un *kad gir taß notitzis?* wann ists geschehen? *masohß Marohß / Bertmejojß / Labbrentschohß etc.* auff Mar. Geburt / Bartholom. etc. (PhL 385).

Tas izskaidrojams ar faktu, ka noteiktā galotne latviešu valodā ir izveidojusies vēlāk nekā nenoteiktā. Gan tautasdziesmās, gan 16.–17. gs. rakstu avotos lietota nenoteiktā galotne noteiktās vietā (Endzelīns, Mīlenbahs 1907, 103; LLVMSA 2002, 162).

Nenoteiktās galotnes lietojums ir gadījumos, kad saskaņā ar mūsdienu gramatikas normām atbilstošāka būtu noteiktā galotne, jo daudzas no šīm vārdkopām lietotas termina nozīmē. Ar tām nosauktas: 1) cilvēka ķermeņa daļas: *leela Dsiesla*. Spann=Ader (PhL 237); *kreisša Rohka*. lincke Hand (Lettus 83, 118, 263); *labba Rohka*. Rechte Hand (Lettus 84, 140, 263); *labbi / kreisši Šahni*. Die rechte / lincke [Seite] (PhL 262); *packaļe sohbi*. Backenzahn (Lettus 216); *ghreesees vs labbu Šahnu*. lege dich auff der rechten

Seiten (PhL 345); 2) svinamās dienas: *leela Zettur=deena*. Grün Donnerstag (PhL 384); *leela Krusta=deena*. Himmelfahrt (PhL 384); *leela Peekdeena*. still Freytag (PhL 384); 3) ar dzīvniekiem saistīti nosaukumi: *leelas Pieves*. grosse zahme Endten (PhL 277); *labbi / kreissī Spahrni*. der rechte / der lincke Flügel (PhL 281); 4) augi: *platti Rahziņi*. grosse Rüben (PhL 330); 5) virziens: *pa kreissu puß*. auff die lincke seiten (Lettus 118).

Terminvārdkopas ar atributīvu adjektīvu

Kā nedalāmas substantīviskas vārdkopas G. Manceļa tekstos mēdz būt termini un frazeoloģismi. Terminvārdkopas ar atributīvu adjektīvu atkarīgajā komponentā veido:

1) reliģiskus nosaukumus: *leele Mari*. Mariæ Himmelfahrt (PhL 384) ‘lielie Mari’; *mase Mari*. Mariæ Geburt (PhL 384) ‘mazie Mari’; *auxts Basnizas=kunx*. Hoherpriester (Lettus 138); *ta swähtha Triaidiba*. Die heilige DreyEinigkeit (PhL 225) ‘svētā trīs vienība’; *taß swähths Wackar=ehdens*. das heilige Abendmahl (PhL 370); *ta swähtha Christiba*. Die heilige Tauffe (PhL 370) ‘svētas kristības’; *magkenita Basniziņa / Cabbele*. eine Capell (PhL 369) ‘kapella’;

2) ar cilvēka ķermeni saistītus nosaukumus: *packaļe sohbi*. Backenzahn (Lettus 216), *der Backenzahn* ‘dzeroklis’; *leeki Sohbi*. die Mandeln (PhL 259) ‘mandeles’;

3) ar cilvēka sociālo stāvokli saistītus nosaukumus: *wätza Mahte*. Großmutter (Lettus 80, 128; PhL 407); *wätzais Tähws*. Großvater (Lettus 80, 192; PhL 407); *auxti Wirrßneeki*. die Obrigkeit (PhL 402); *ihstāns Wahrds / Christa=wahrds*. Vor=nahm (Lettus 130) ‘vārds’; *wätz Paddoms*. Vorrath an Speiß (Lettus 197) ‘iekrājums’;

4) ar dzīvnieku valsti saistītus nosaukumus: *Kuhtris Lohps*. Esel (Lettus 55) ‘ēzelis’;

5) ar augu valsti saistītus nosaukumus: *nheschkiesta Sahle / nickna Sahle*. Vnkraut (Lettus 195, PhL 328) ‘nezāle’; *swāti Ruttki / Mahra=Ruttki*. Merrettich (PhL 330) ‘mārrutki’; *leels Kree=abohls*. Kürbs (Lettus 109) ‘ķirbis’; *ballti Kaposti*. Weißkohl (PhL 329), vārdnīcas pielikumā „Phraseologia Lettica” lietots arī vārdu savienojums ar biedruzīmi *Kaposta=ghallwingi*. Hauptkohl (PhL 35); *mälli Kaposti*. Rohtkohl (PhL 329), *Rohtkohl* ‘sarkanie galviņkāposti’, ME vārdnīcā atrodamas vārdkopas *brūnie kāpuosti*, *galviņu kāpuosti*, bet nav konstatēts vārdu savienojums *mälli Kaposti* (ME II 194); *appalsch=Šeenß*. rund Hew (PhL 328), V. Skujiņa šo vārdkopu skaidro ‘blīvs siens, sablīvēts siens (Skujiņa 2006, 69), ME vārdnīcā šī vārdkopa nav dota, bet atrodama vārdkopa *apaļš audēkls*, dichtgewebtes Zeug (ME, I, 74-75);

6) dažādu priekšmetu nosaukumus: *leelas Bisšas*. Geschütz (PhL 366) ‘lielgabals’; *dahrgha Drehbe / swesscha Drehbe*. Purpur (Lettus 138); *Dohd Kungs šepptiņus wätzus Dahlderus / vnd Sirrgham bry Barribu*. Gib her sieben Reichsthaler / vnd den Pferden frey

Futter. (Zehen G 9); *Laiwa / leela Laiwa*. Schiff (Lettus 156) 'kuģis'; *dsiewš Šuddrabs*. Quecksilber (PhL 138, 392) 'dzīvsudrabs';

7) vides objektus: *leels Zellsch*. Heerstrasse (PhL 389) 'lielceļš';

8) laika vienību nosaukumus: *Šwāta deena*. Feyertag (PhL 383) 'svētdiena'; mūsdienu saliktenim *labvakar* G. Manceļa tekstos atbilst substantīviska vārdkopa *Labbs wackars*. Guten Abend (Zehen G 23);

9) pārtikas produktu nosaukumus: *sarrkans Wiens*. rohter Wein (Lettus 205); *jaus Peens*. Milch nach der Geburt (Lettus 124) 'jaunpiens, pirmpiens', „aptuveni pirmajās desmit dienās pēc govs atnešanās izslauktais piens” (Bušmane 2007, 62), šķiet šajā piemērā adjektīvam *jauns* izlaists burts *n*. T. Fennels pielicis izsaukuma zīmi (Fennels 1988, 69).

Vārdnīcā „Lettus” vārdkopa *Ballta Maise*. Weißbrod (Lettus 41) rakstīta šķirti, bet pielikumā „Phraseologia Lettica” vārdi savienoti ar biedruzīmi *Ballta=Maise*. Weißbrod (PhL 310). Ne vārdnīcā „Lettus”, ne tās pielikumā „Phraseologia Lettica”, ne sprediķu grāmatā „Lettische Langgewünschte Postill” netika atrasts saliktenis *baltmaize*. ME vārdnīcā kā piemērs no folkloras dots sakāmvārds *melns darbs, balta maize* (ME II 598), kā arī parādīts paralēlais vārdkopas un salikteņa lietojums *balta, baltā maize oder auch baltmāize* (ME I 257), *balta, rupja maize* (ME II 552). Sprediķu grāmatā tikai viens piemērs konstatēts ar vārdkopu *Ballta Maise: .. uppereh šalldu Šmarršchu und balltu Mais par Vpperi taß Peeminnešchanas ..* (LP2 396).

Arī saliktenis *rupjmaize* netika konstatēts. G. Mancelis vārdkopai *rupja / mälla Maise* devis sinonīmvārdkopas *Klaipa=Maise / Saimes=Maise*, kuras no G. Manceļa vārdnīcas „Lettus” iekļautas arī ME vārdnīcā, kur ir gan saliktenis *melnmāize*, gan vārdkoptermi *melna māize* (ME II 598), kā piemērs izmantots arī sakāmvārds *melna maize – ne bads; rupja drēbe – ne pliks* (ME II 553). Ne G. Manceļa, ne ME vārdnīcā nav minēts mūsdienās pazīstamais saliktenis *rupjmaize*.

Vārdkopai *Queescho=millti* dota sinonīmvārdkopa *ballto Mais=millti*. Semelmäl (Lettus 167). Pie šķirkļa *ballts* par šo vārdkopu T. G. Fennels norādījis [*case unclear*], tātad 'neskaidrs locījums' (Fennell 1988, 10), bet pie šķirkļa *Maise* stāv piezīme GPI(?), tātad iespējams, ka tas varētu būt daudzskaitļa ģenitīvs (Fennell 1988, 51).

Stilistiskie spēcinājumi

G. Manceļa tekstos sastopamas latviskas spēcinājuma konstrukcijas ar satura akuzatīvu. Neatkarīgā komponenta verbālsabstāntīvi ar izskaņu *-šana* kopā ar lieluma, apjoma adjektīvu veido substantīvisku vārdkopu ar saskaņojuma attieksmēm starp

komponentiem, šīs vārdkopas ietilpst verbālās vārdkopās: *leelu śmeeschānu śmeeteeβ*. laut oder uber die maβ lachen (Lettus 110); *leelo pilleschānu pill / leelo tetzeschānu täck*. es leckt seer (PhL 315); *leela Raudaschāna raudaht*. laut weinen (Lettus 209); *Ja; wārrd / wirrden wārrd / leelo wirrdeschāno wārrd*. (PhL 300); *leelo ghribbeschān*. Mit begierd / mit verlangen (Lettus 29).

Frazeoloģismi ar atributīvu adjektīvu

Nedalāmas vārdkopas veido arī frazeoloģismi. Bieži vien šī tipa vārdkopas ir somatiskie frazeoloģismi (Migla 2005, 176–177). Šo vārdkopu galvenajā komponentā pārsvarā gadījumu lietoti ar cilvēka ķermeni saistīti nosaukumi *asśaras, aussīs, ada, ghallwa, kaja, klehpis, mehle, prahts, śirrds*, kuri lietoti pārnēstā nozīmē un kopā ar atributīvo adjektīvu izsaka abstraktas nozīmes nojēgumus, kas atbilst kādai cilvēka rakstura īpašībai:

miexta Mehle. schmeichelhaffte Zunge (PhL 256), *mīksta (..) mēle*. *Glaimojoša, iztapīga, lišķīga valoda* (LFV 689), vārds *mehle* G. Manceļa vārdnīcā ir visbiežāk lietotais substantīvs frazeoloģismos (Migla 2005, 175);

pillà Ghallwà brehkt. laut schreyen (Lettus 162), *visā (pilnā) galvā*. *Ļoti skaļi; cik stipri spēj (kliegt, raudāt, smieties)* (LFV 377);

beesas Aussīs. dicke Ohren / obtufæ. *schinnieβ laikohβ teems Zillwäkeems beesas Aussīs gir / ka tee Deewa Wahrdu ney dsirredeht ney śayembt ghribb*. In diesen Zieten haben die Menschen dicke Ohren / das sie Gottes Wort wollen weder hören noch fassen (PhL 250), *biezas ausis* kādam *sar*. *Saka, ja cilvēks labi nedzird, izliekas nedzirdam vai stūrgalvīgi neievēro teikto*. (LFV 105);

tōw gir beesa Ada. du hast eine dicke Haut (PhL 237), *bieza āda* (*biežāk kādam ir bieza āda*) *sar*. *Saka, ja cilvēks ir nesmalkjūtīgs, nejūtīgs, neatsaucīgs, ja tas neievēro aizrādījumus, pārmetumus*. (LFV 50);

Es äβmu schodeen wairahk mannus ghauschus Asśarus ehdis nhe ka Mais. Ich hab heut meer meine Thränen gefressen / alβ Brod (PhL 240), *liet (rūgtas, gaužas) asaras*. *Stipri, žēli raudāt*. (LFV 85);

drohsch / kam drohscha śirrds gir. vnverzagt (Lettus 216), LVV vārdam *sirds* otrā pārnēstā nozīmē ir ‘orgāns kā cilvēka jūtu un pārdzīvojumu simbols’, doti piemēri *laba sirds, smaga sirds* (LVV 1987, 732), nav minēta G. Manceļa vārdnīcā konstatētā vārdkopa, tāpēc varētu domāt, ka gadījumu vairumā mūsdienu latviešu valodā lieto salikteni *drošsirdīgs*. Arī G. Mancelis lietojis vārdkopu *laba sirds: mieļoht / labbu Śirrdi turreht*.

hold seyn (Lettus 93). Līdzīga vārdkopa veidota ar substantīvu *prahts* galvenajā komponentā: *labbu prahtu turreht / labbà prahtà*. wolgefallen (Lettus 213).

G. Manceļa teksts mūsdienās lietotā vārda *grūtniece* apzīmēšanai izmantota vārdkopa *ghruta Šeewa*. ein schwanger Weib (PhL 229); *Šeewa kattru py ghruhtams Seewahms peemannahß*. Hebamm (Lettus 87). Šāda fiziskā stāvokļa izteikšanai vārdnīcā minēti arī somatiskie frazeoloģismi ar substantīviem *kaja*, *klehpis* neatkarīgajā komponentā: *mann Bährns Klehpy*. Ich hab das Kind auffm Schoß. [Also sagen sie / jedoch schimpfflich: *winjai pills Klehpis*. sie hat einen vollen Schoß / das ist / sie ist schwanger.] (PhL 260) (nav frazeoloģijas vārdnīcā); *ghruhta / vs ghurutu Kaju*. schwanger (Lettus 164); *ta Šeewa vs ghurutu Kahyu eet*. das Weib ist schwanger (PhL 229). Substantīvs un adjektīvs saskaņojumā gadsimtu gaitā mainījies skaitli no vienskaitļa uz daudzskaitli *būt uz grūtām kājām* (Migla 2005, 178), **būt uz grūtām kājām sar**. *Būt grūtniecības stāvoklī*. (LFV 450).

Nomināla vārdkopa *karrsts Sagglis*. Dieb in der That ergriffen (Lettus 47) vācu valodā tulkota ar teikumu, kas dod izpratni par vārdkopas nozīmi ‘uz karstām pēdām notverts’. Latviešu valodas frazeoloģijas vārdnīcā šāds frazeoloģisms nav minēts.

G. Manceļa vārdnīcā konstatēti prepozicionāli vārdu savienojumi ar atributīvu adjektīvu. Šīs substantīviskās vārdkopas nav iesaistītas tekstā, bet tās ir stabili veidojumi: *no auxtu Raddu*. Er ist hohes Geschlechts (PhL 406); *ghruhta / vs ghurutu Kaju*. schwanger (Lettus 164); *pa kreisšu puß*. auff die lincke seiten (Lettus 118); *ar ihsšeems Wahrdeems*. kürztlich (Lettus 109); *ar labbu Prahtu*. vngezwungen (Lettus 222); *no labbam prahtam / ar labbu prahtu*. Selbwillig (Lettus 166); *no labbam Prahtam*. freywillig (Lettus 64).

Metaforiskas vārdkopas ar atributīvu adjektīvu

Ar atributīvu adjektīvu veidotas metaforiskas vārdkopas: .. *rāds leelu Ghaißmu / und par teem / kattri dsiewo tumbssà Semmeh / spohsche spied* .. (LP1 36); *nicknis Enghels*. böser Engel (Lettus 53); *nicknis darrbs*. lasterstück (Lettus 112); *nicknis Wahrds*. Lästerwort (Lettus 112); *mällß / nheghantz waix*. ein schwartz, heßlich Gesicht (PhL 249); .. *und attkal ka tee mälli Wälli apkahrt teem gir / kattri ar nicknu beßdeewighu Širrdi Baßnizà nahk* .. (LP2 289); .. *darra šawas Blehņas tumšà Kacktà* .. (LP3 57); *nheghantz Asšinis*. heßlich Blut (PhL 238); *šlimma Nauda*. böse falsche Müntze (PhL 373); *Bett ja tu Eenaidà mirrsi / way / way / way / töw muhschighe; par tawu Dwehssel eß nhe dohtu mällu Schkillingi* .. (LP2 270).

Sprediķu grāmatā lietotas substantīviskas vārdkopas, kuru galvenajam komponentam ir divi apzīmētāji – krāsu nosaukums un adjektīvs, kurš norāda uz krāsas simboliku, tas ir, balts – krāšņs un melns – nejauks: *Ghullbam gir kraḥḥnas balltas Spallwas / bett appaksch tahm Spallwahn gir tam Puttnam mällas nhejaukas Meessas* .. (LP1 178).

Vārdkopās ar substantīvu *širrds* galvenajā komponentā un adjektīvu *tumḥ* atkarīgajā cilvēks raksturots kā grēcīga būtne: .. *uslätz muhsśahḥ tumśahḥ Širrdieḥ / ta Rietas=Swaigsne* .. (LP1 533); vārdkopas ar substantīviem *Eeleija*, *Packallne* galvenajā komponentā un adjektīvu *tumḥ* atkarīgajā raksturo cilvēku pieņēmumus par nelaimēm, grūtībām viņu dzīvē: *Jebsche eḥ staighatu tummśà Eeleijà / nhe biestohḥ eḥ nhe par kahdu Nhelaim / aisto tu Kunngs essí py mann* .. (LP2 274); *Jebsche eḥ staighaju tumbśà Packallneh / tomähr eḥ Nhelaim nhe biestohḥ / aisto tu Kungs essí py mann* .. (LP1 454). Vārdkopa *mällas Deenas* lietota pārnestā nozīmē, parādīta adjektīva *mälls* negatīvā simbolika: *Tha śacka taḥ Konings Dawid / katters dauds und daschadas mällas Deenas pee=dsiewojis* .. (LP1 77).

Substantīvisko vārdkopu skaidrojumi latviešu un vācu valodā

Vāciešiem adresētajā vārdnīcā jūtami G. Manceļa centieni pēc iespējas skaidrāk un precīzāk parādīt vācu un latviešu valodas īpatnības vārdu, vārdu savienojumu un pat teikumu līmenī. Substantīviskās vārdkopas ar atkarīgo adjektīvu autors mēdz papildus skaidrot latviešu valodā:

1) ar predikatīvām vienībām: *tauka, labba Semme / ta Semme Mais dohd.* fruchtbar Erde (Lettus 66); *ta Meita labbe maḥ / labba maleja.* die Dirn mahlet wol (PhL 314);

2) ar citu substantīvisku vārdkopu: *labbs Ghaiḥ / rahms ghaiḥ.* gut Wetter (Lettus 208); *nheschkiesta Sahle / nickna Sahle.* Vnkraut (PhL 328) ‘nezāle’; *swāti Ruttki / Mahra=Ruttki.* Merrettich (PhL 330) ‘mārrutki’; *ihstāns Wahrds / Christa wahrds.* Vor=nahm (Lettus 130) ‘vārds’; *śwāhti Raxti / Deewa Ghramata.* die heilige Schrifft (PhL 376); *dahrgha Drehbe / swesscha Drehbe.* Purpur (Lettus 138); *wätz leeta / wätz Riex.* Haußbraht (PhL 342); *wätz Dahlderis / Jauckuma=dahlderis.* ein Reichsthaler (PhL 373); *wätz Mehnes / pills Mehnes.* voll Mon (Lettus 126); *leels Zellsch / staighats Zellsch.* gebahnter Weg (Lettus 203);

3) ar vienu vārdu: *ne=labbs ghaiḥ / währtra / Auka.* Ungewitter (Lettus 212) ‘negaiss’; *plicka Ghallwa / Pleickis.* Glatze / calvities (Lettus 76); *labba širrds / Schälastiba / Mielästiba.* Hold / gunst (Lettus 93); *Śwehdeena / Śwāta Deena.* Sontag (PhL 383); *Ghohds / labba ślawa.* Lob (Lettus 118); *Wälls / nelabbs Gharrs.* böse Geist / Teuffel. (Lettus 39); *Nheghanntiba / nheghannta leeta.* Grewel (Lettus 80); *ghruhta / vs*

ghrutu Kaju. schwanger (Lettus 164); *leela Bļohda* / *Wahnax*. eine grosse Schüssel (PhL 303); *magkenita Basniziņa* / *Cabbele*. eine Capell (PhL 369) 'kapella'; *Laiwa* / *leela Laiwa*. Schiff (Lettus 156) 'kuģis'; *Streilis* / *gharrsch Zillwähx*. langer Mensch (Lettus 110); *wätza Seewa* / *Bahba*. alt Weib (Lettus 204); *Meitiņa* / *jauna Meitiņa*. jungs Mägdlein (Lettus 120); *jauns Puisšis* / *Jauneklis*. Ein Jüngling (PhL 231); *drohsche* / *ar drohschu Sirrdi*. kühnlich (Lettus 109); *Mohkas* / *ghauscha šahpe*. Pein (Lettus 135); *Wähtris* / *nicknis Ghaiß*. Vngewitter (PhL 379); *nicknis ghaiß* / *wähtri* / *Puttenes*. Vngestüm Wetter (Lettus 75);

4) arī ar apzīmētāja palīgtekumu: *auxta leeta* / *ko Zillwäka Prahtz nhe warr iß=dohmaht*. Geheimniß (Lettus 73); *Behrnigha Šeewa* / *kam dauds Bährni gir*. Ein fruchtbar Weib (PhL 232).

Vācu valodā substantīviskās vārdkopas ar atributīvu adjektīvu skaidrotas:

1) ar predikatīvu vienību: *karrsts Sagglis*. Dieb in der That ergriffen (Lettus 47); *no auxtu Raddu*. Er ist hohes Geschlechts (PhL 406); *stippris gharrs*. es ist eine starcke hitze (PhL 356);

2) ar vienu vārdu: *ghruta Puhschana*. keichen (PhL 397); *nhepatteesša swehreschana*. MeinEyd (Lettus 124); *dahrghas Sahles*. Specerey (PhL 325, 400); *karrstas Ohgles*. Glut (Lettus 77); *dahrgha Drehbe* / *swesscha Drehbe*. Purpur (Lettus 138); *leela=sirrds*. Großmütigkeit (Lettus 80) 'augstsirdība'; *magkenita Basniziņa* / *Cabbele*. eine Capell (PhL 369) 'kapella'; *Laiwa* / *leela Laiwa*. Schiff (Lettus 156) 'kuģis'; *leelas Bisšas*. Geschütz (PhL 366) 'lielgabals'; *smallx Leetus*. Staubregen (PhL 379); *rupjas Šmilltiß*. Grieß (PhL 388); *mälla Uppe*. Schwartzbäche (PhL 409); *jauns Mehnes*. der Newmond (PhL 378; Lettus 126);

3) ar vārdkopu: *swesscha Semme*. frembd Land (Lettus 64); *rupja Nauda*. grobe Müntze (PhL 373); *šihka Nauda*. kleine Müntze (PhL 373); *wätz Paddoms*. Vorracht an Speiß (Lettus 197); *wätz Parrads*. alte Schuld (PhL 374).

Pārsvārā atributīvs adjektīvs nostājas raksturojamā vārda priekšā, tomēr atsevišķos gadījumos G. Manceļa vārdnīcā lietots postpozitīvs apzīmētājs: *Deews auxtais*, *Bett Arcklu labbu attnesseeß*, *dohd Mahrku pillu*.

G. Manceļa teksti rāda, ka noteiktās galotnes lietošana bijusi svārstīga arī 17. gs. latviešu valodā, piem., *leelais Pirrxts* un *itt vs passchu leelu Pirrxtu vsminna*; *leele Mari* un *leelohß Marohß*; *mase Mari* un *masohß Marohß*.

Retos gadījumos G. Manceļa vārdnīcā substantīviskās vārdkopas atkarīgais komponents adjektīvs ir vispārākajā pakāpē: *wiβ=labbakas Raxtama=Spallwas, wiβ=gharraka Deena, wiβ=ihsśaka Deena.*

G. Mancelis ar atributīvu adjektīvu veidojis terminvārdkopas, kuras ir nedalāmas: *leele Mari, mase Mari, auxts Basnizas=kunx, magkenita Basniziņa* ‘kapella’, *leeki Sohbi* ‘mandeles’, *wätza Mahte, wätzais Tähws, auxti Wirrβneeki, nheschkiesta Sahle / nickna Sahle* ‘nezāle’, *swāti Ruttki* ‘mārrutki’, *leels Kree=abohls* ‘ķirbis’, *Kuhtris Lohps* ‘ēzelis’, *mälli Kaposti, leelas Bisśas* ‘lielgabals’, *leela Laiwa* ‘kuģis’, *dsiews Šuddrabs, Ballta Maise, rupja / mälla Maise.*

G. Manceļa tekstos sastopamas nedalāmas vārdkopas, kam ir frazeoloģisks raksturs: *miexta Mehle, pillà Ghallwà brehkt, beesas Ausśis, beesa Ada, labbu Širrdi turreht, labbu prahtu turreht, vs ghrutu Kaju, karrsts Sagglis.*

Vāciešiem adresētajā vārdnīcā jūtami G. Manceļa centieni pēc iespējas skaidrāk un precīzāk parādīt vācu un latviešu valodas lietojumu vārdu, vārdu savienojumu un pat teikumu līmenī. Substantīviskās vārdkopas autors mēdz papildus skaidrot latviešu valodā ar predikatīvām vienībām, ar citu substantīvisku vārdkopu, ar vienu vārdu, arī ar apzīmētāja palīgteikumu: *ta Meita labbe maļļ / labba maleja; wätz Dahlderis / Jauckuma=dahlderis; Wälls / nelabbs Gharrs; Wähtris / nicknis Ghaiβ; Mohkas / ghauscha śahpe; Behrnigha Šeewa / kam dauds Bährni gir.* Vācu valodā substantīviskās vārdkopas ar atributīvu adjektīvu skaidrotas ar predikatīvu vienību, ar vienu vārdu, ar vārdkopu: *karrsts Sagglis. Dieb in der That ergriffen; waya Ballxne. Er hat eine schwache Stimme; dahrghas Sahles. Specerey; dahrgha Drehbe / swesscha Drehbe. Purpur; śihka Nauda. kleine Müntze; wätz Parrads. alte Schuld.*

1.2. Ar substantīvu saskaņots divdabis

G. Manceļa tekstos substantīva raksturošanai izmantoti arī divdabji. Skaitliskie dati rāda, ka substantīviskās vārdkopās biežāk lietoti lokāmie darāmās un ciešamās kārtas pagātnes divdabji, kurus var veidot gandrīz no visiem latviešu valodas vārdiem (sk. 1. tab.).

divdabju veids	„Lettus”	„Lettische Langgewünschte Postill”	kopējais ekscerptu skaits
darāmās kārtas tagadnes divdabis	6	39	45

darāmās kārtas pagātnes divdabis	21	187	208
ciešamās kārtas tagadnes divdabis	32	100	132
ciešamās kārtas pagātnes divdabis	40	416	456
daļēji lokāmais divdabis	–	8	8
verbāladjektīvs ar izskaņu <i>-tins</i>	–	1	1
kopējais ekscerptu skaits	99	751	850

1. tab. Atributīvais divdabis G. Manceļa tekstos

G. Manceļa tekstos atributīvs divdabis lietots retāk nekā atributīvs adjektīvs vai lietvārda ģenitīvs. Arī izlokšņu un lietuviešu valodas pētījumi rāda, ka atributīvais lokāmo divdabju lietošanas tips nav galvenais (Ozola I. I 1996, 37). Tā, piemēram, Vitrupes izloksnē lokāmie divdabji atributīvajā funkcijā ir daudz retāki nekā predikatīvajā (Ozola I. 1996 II, 41), tas pats vērojams arī latviešu prozas tekstos (Eihe 1983, 75). Pēdējos gados plašsaziņas līdzekļos divdabju lietojums kļuvis biežs, pat uzbāzīgs (Smiltnece 2006, 91; Nītiņa 2004 II, 14).

Substantīviskajās vārdkopās lokāmie divdabji ir pakārtoti komponenti, kas ar substantīvu vairumā gadījumu saskaņojas dzimtē, skaitlī, locījumā. Tomēr vērojama arī formu neatbilstība:

1) sieviešu dzimtes lietvārdam ir vīriešu dzimtes apzīmētājs: .. *šawus aißmackuschus Ballxnes* .. (LP2 238); .. *nakoschus leetas* .. (LP1 477); .. *aißmackuschus Ballxnes* .. (LP2 238); .. *no teem Däggušcheem Vpperehm* .. (LP1 177); .. *noskummušchahm Dwehsšeļeem* .. (LP3 183); .. *noskummušcheem Širrdehm* .. (LP2 275); .. *Kohka=apselltiteem Kahrtehm* .. (LP3 198); .. *laupietus Vpperes* .. (LP3 134); .. *ißkliederuſchi Awis* .. (LP2 61); .. *no wisšeems radditahms Letahms* .. (LP2 351), šajā piemērā nav saskaņots pronomens;

2) svešo īpašvārdu neiekļaušana latviešu valodas sistēmā – 17. gs. rakstības tradīcija (ne tikai latviešu tekstos) saglabāt latīņu valodas formas: .. *apracktu und jaw ee=puwuſchu und ſmirrduſchu Lazarum* .. (LP3 203); .. *par to nhenoseeghuſchu Kunghu JEsuſm Christum* .. (LP3 146); .. *tam nhenoseeghuſcham Kungham JEsu Christo* .. (LP3 205); .. *to nomirruſchu Kunghu JEsuſm* .. (LP3 213); .. *to attwäſtu ſeetu JEsuſm* .. (LP3 88); .. *nhe=ustitzami Christi / unh nhe=ustitzami Prowetes* .. (LP2 406);

„Svešus īpašvārdus Mancelis deklinē kā latīņu valodā, sekodams pirmo rakstu tradīcijām, un tādā kārtā tos izolē no latviešu valodas sistēmas” (Ozols 1965, 183).

Parasti atributīvais divdabis vārdkopās ir lietots prepozitīvi. Un tikai retumis vērojams atribūta postpozitīvs lietojums savrupinājumā: *Wings to passchu Behrninju JEsom / Bährnu šesšchas Neddeļas wätzu / Basnizà ee=nästu / us šawahm wätzahm dräbbädamam Rohkahm jehmis teitz / taß Bährns ässohtz tahß Passäules Pestitais / to Paggano Šwetze und Ghaißma / und to Lauscho Jsrael Ghohds.* (LP1 223); .. *ißdsinna Wings ar Pahtaghu / no Wirrwehm šaghrohsitu / tohß Pretzeneekus ..* (LP3 44).

G. Manceļa tekstiem raksturīgi blīvējumi, un viena substantīva raksturošanai var būt izmantoti:

1) darāmās un ciešamās kārtas pagātnes divdabji: .. *to nomirrušchu / apracktu und jaw ee=puwušču und šmirrdušchu Lazarum ..* (LP3 203); .. *ka kahdam ißkalltuščam šatruhdätam Praulam ..* (LP3 75); .. *ka kahda nhe=äptraipita und nhenoseeguščha Jehrinja ..* (LP2 14); .. *šaghrausita unnd noskummuščha Širrds ..* (LP1 47); .. *ar noskummušču unnd šatritzinatu Širrdi ..* (LP1 217); .. *pasuddušchus und pasuhdenatus Zillwäkus ..* (LP1 268);

2) darāmās kārtas tagadnes un pagātnes divdabji: .. *to ißbijajušču / to drebbejošču / to assinainu / ar Assinim appillejušču JEsom Christum ..* (LP3 28); .. *noskummušču / raudašču Šeewinju ..* (LP2 267);

3) ciešamās kārtas tagadnes un pagātnes divdabji: .. *šaspaidietz und pahreijams Mährs ..* (LP2 82);

4) vairāki darāmās kārtas pagātnes divdabji: .. *us tahm noskummuščahm unnd ißbijuščahm Šeewahm ..* (LP1 416); .. *šawu ißtwiekušču und nošlahpuschu / und ißkusšušču Širrdi ..* (LP3 182); .. *ißtwiekuščam / peekusšuščam Kungham JEsu Christo ..* (LP3 151);

5) vairāki ciešamās kārtas pagātnes divdabji: .. *pasusta apruhsšäta Nauda ..* (LP2 61); .. *py ißmahläteem / ißdrahsteem / noleeteem Deewinjeem ..* (LP3 168); .. *šchiß ghuhstiets und šaistiets JEsus ..* (LP3 49); .. *Šaspaiditu unnd šagrausitu Širrdi ..* (LP2 396);

6) ciešamās kārtas pagātnes divdabis un adjektīvs: .. *taß jauns pee=dsimmtz Juddo=Konings ..* (LP1 104); .. *ta weenigha peedsimmta Deewa Dähla ..* (LP1 55); .. *šawà šwähtà / schkiestà und usjämptà Zillwehzibà ..* (LP3 145); .. *par leeku leela apšlähpta Leeta ..* (LP1 355); .. *taß nhenoseedsiegs / nheaptraipiets / nheapghaniets / schkiests Deewa Jehrings ..* (LP3 49); .. *No šchahß leelas nhe=dsirrdätas Mielästibas ..* (LP1 543); .. *taß ihstāns nolickts Passäules Šoghis ..* (LP2 287); .. *Šchiß šwähtz*

preeksche=lassiets Ewangeliums .. (LP2 223); .. *ar šatrozenatu und šadausietu und titzighu Širrdi* .. (LP2 234); .. *šašchaustu / nodieratu / assinainu Mugguru* .. (LP3 148);

7) darāmās kārtas pagātnes divdabis un adjektīvs: .. *no kalltuschus nhe=auglighus Prauļus* .. (LP1 361); .. *noskummušchahm und šnaudighahm Širredeem* .. (LP1 381); .. *pee=aughušchus wätzus Zillwäkus* .. (LP2 290); .. *šawu wenighu peedsimmušchu Dählu* .. (LP3 116); .. *ar šaweem nickneem šmirrdušcheem Ghrähkeem* .. (LP2 424).

Dažkārt blīvētas arī pašas substantīviskās vārdkopas ar atributīvu divdabi: *Mehß ässäam tee passchi / kattri läppodami ar ißzällteem Kackleem / ar krahsšu ißtaisšiteem Waigheem eeeetam / und ar gharrahm Astehm ghrohsameeß* .. (LP3 53).

Atributīvā divdabja nozīmes niansēšanai izmantoti adverbji *aggre, auxte (auxto), no jaunu, karrste, liedse, papreeksche, preekscha* 'priekšā', *puß*: .. *mehs zaur Vhdeni und to Gharru no jaunu peedsimmušchi und Christiti Ļaudis tappušchi ässäam* .. (LP2 91); .. *katters töw eekschan Ghräkeems puß nomirrušchu Zillwäku uslukojs gir ar šaweems Atzeems tahß Schälastibas* .. (LP2 225); *Šchiß Preekscha=Karrajams Autz pliest widdu pussch no aukschenes lieds Semmes / kad Christus py Krustu nomirra*. (LP3 199); .. *Wings ässäohts Christus / tha Auxte=Teizama Deewa Dähls* .. (LP3 49); .. *taß Caiwas ar pillu Mut Winju / to Auxteteizamu Deewa Dählu* .. *par Deewa=Saimotaju und Apšmehjehju lammaja* .. (LP3 50); *JESVS Christus gir jo Deewa Dähls / weens Auxto=teitzams Deews eekschan muhschibas!* (LP1 445); *Nu gir taß Kungs JEsus taß lohte auxte teitzams Deews muhschighe*. (LP1 93); .. *wings šawahß leelahß Bädahß und Jßbailehß / Dewa karrste=dägghošču Dußmibu biedammeeß schälojahß* .. (LP3 188).

Pieraksta varianti parādās tajās vārdkopās, kur no divdabja atkarīgs adverbs, kurš rakstīts gan kopā, gan pievienots ar biedruzīmi: .. *teem papreeksche=ißrädsäteem Leezeneekeem* .. (LP1 420); .. *pehtz to preekscha=durrtu Siem* .. (LP2 91); .. *preekschalassšiteem Wahrdeem* .. (LP3 8); .. *preekscha=lassitoß Wahrdohß* .. (LP3 38); .. *ar šawu aggre=medditu Stirrnu* .. (LP3 39); .. *liedse=peedsimmteem Ghräkeem* .. (LP1 365).

Bieži tiek lietota vārdkopa *preekscha lassiets Ewangeliums* ar dažādiem adverba *preekscha* pieraksta variantiem: .. *preekscha=lassitu Ewangelio*. (LP2 358); .. *preeksch=lassitu Ewangelio* .. (LP2 73); .. *preeksche=lassitu Ewangelio* .. (LP2 113); .. *preekschelasšiets Ewangeliums* .. (LP1 62); .. *preeksche lassiets Ewangeliums* .. (LP1 187); .. *preeksche lassietu Ewangelio* .. (LP1 298).

Ar substantīvu saskaņots darāmās kārtas tagadnes divdabis

Darāmās kārtas tagadnes divdabis atributīvajā funkcijā G. Manceļa tekstos sastopams daudz retāk nekā darāmās kārtas pagātnes un ciešamās kārtas tagadnes un pagātnes divdabis. Arī predikatīvajā funkcijā šis divdabis ir lietots reti. Pētījumi rāda, ka Vitrupes, Džūkstes, Kūduma izloksnē darāmās kārtas tagadnes divdabis atributīvajā funkcijā lietots reti (Ozola I. II 1996, 43), turpretī „Nīcā pierakstītajās tautasdziesmās visai bieži sastopami no intransitīviem verbiem darināti – atributīvi vai predikatīvi lietoti – darāmās kārtas tagadnes lokāmie divdabji” (Bušmane 1989, 220). Arī mūsdienu latviešu valodā vērojama šo divdabju aktīva veidošana un lietošana (Ozola Ā. 1989). Par šī divdabja produktivitāti liecina to lietojuma biežums mūsdienu daiļliteratūrā, publicistikā (Eihe 1983, 75; Ozola I. II 1996, 43; Nītiņa II 2004, 14–16).

G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” atributīvajā funkcijā ir lietoti divdabji *nakoschs*, *wärrdoschs*, *däggoschs*: *īß=brutzini to Šill ar wärrdoschu Vdeni / vnd eeletz karrstus Ackminis*. brühe den Trog mit siedendem Wasser auß / vnd lege heisse Steine drein (PhL 318); *ee=laid karrstus däggoschus Ackminis eekscha*. Lasse glüende Steine hinein (PhL 320); *nakoschas leetas papreeksche šatziet. weissagen* (Lettus 148, 206).

G. Manceļa sprediķu grāmatā vārdkopu atkarīgajā komponentā izmantoti no nepārejošiem verbiem darinātie darāmās kārtas tagadnes divdabji. Ar divdabjiem *drebbejošchs*, *ässšošchs*, *eedsimmošchs*, *īballkošchs* raksturots fizisks vai psihisks stāvoklis: *.. kaß to ässäšochu Schkilligiti īßplieteh ..* (LP1 84); *.. usluhko to īßbijajušchu / to drebbejošchu / to assinainu / ar Assinim appillejušchu JEsu Christum ..* (LP3 28) ‘drebošu’; atsevišķos piemēros neatbilstošs darāmās kārtas tagadnes divdabja lietojums: *.. taß gir muhsšoß eedsimmošchoß und darritohß Ghräkohß ghullam ..* (LP2 91) ‘iedzimušos’; *.. ka tohs īballkošchus {īballkušchus} Zillwäkus pee=ähdenaht buhß ..* (LP2 127), šajā piemērā jau iekavās norādīts iespējamais variants.

Ar divdabjiem *aughošchs*, *däggohšchs*, *nahkošchs*, *quälošchs*, *seedošchs*, *wärrdoschs* raksturoti dažādi procesi vai norises: *.. tad Winjo Semme par däggoschu Picki taps ..* (LP2 155); *.. teekam Deews patz winjam pa=wehlejis no to däggohšchu Meschu : Ey prohjam / und dohdeeß eekschan Ägyptes=Semmes ..* (LP1 100); *.. Deews jaw ween reis tha gir raddijis / ka nheneeka nhe warr augt / ja taß nhe diegs no kahdas Šähklas / laid buht ta Labbiba / jeb seedošcha Sahle / jeb Pugkischi ..* (LP1 255).

Divdabis *däggohšchs* izmantots arī kā spilgta metafora, un tā nozīmes intensitāti pastiprina adverbs *karrste*: *.. wings šawahß leelahß Bädahß und Jßbailehß / Dewa karrste=däggohschu Dußmibu biedammeeß schälojahß ..* (LP3 188).

Līdzīgi kā vārdkopa *augošs mēness* veidota vārdkopa *wisśu aughośchu Deenu* ‘visu dienu’: *Eβ mannas Rohkas iβsteepju wisśu aughośchu Deenu nheklauśigheem Łaudeem ..* (LP3 71). Arī ME vārdnīcā dota šī vārdkopa: *visu auguošu dienu, rītu, den ganzen Tag, Morgen* (ME I 221).

A. Bergmane uzskata, ka latviešu valodā divdabji ar izskaņām *-ošs, -oša* vairumā gadījumu daļēji vai pilnīgi adjektīvējušies, kā vārdkopu komponenti maz vairs atšķiras no adjektīviem (MLLVG II 1962, 91). Turpretī D. Nītiņa uzskata, ka „mūsdienu latviešu literārajā valodā lokāmie divdabji nav kļuvuši par īstiem adjektīviem, un tiem parasti nav pilnīgi zudušas verbālās pazīmes, piem., ir saglabājusies kārtas kategorijas nozīme” (Nītiņa 1985, 74).

Divdabīs *nākošais* izsaka secību laikā vai telpā: *nākošā diena, nākošais gads, nākošā nedēļa* (MLLVG I 1959, 638–639). Ar šāda tipa vārdkopām G. Manceļa sprediķu grāmatā nosaukts:

1) tāds (laikposms), kas seko pašreizējam (tādam pašam) laikposmam (nākamais) (LLVV 5 1984, 319): *Nahkohschu Ruddeni luhkohśsim / ka maxahśsim*. Künfftigen Herbst wollen wir zusehen / wie wirs bezahlen (Zehen G 50); *Tapehtz nhe ghadajeeta par to nahkoschu Rietu / aisto ta Rietas=Deena par šow pasścham ghadahβ*. (LP2 252); .. *tha lieds arridsan ścho nahkoścha Neddeļa tōw ar śawu Śwehtu Gharru klaht staweht ..* (LP2 315–316); substantīviskajā vārdkopā *nahkohsch Neddel*. künfftige Woche (PhL 383) divdabja forma *nahkohschais* un substantīvs *neddela* lietots bezgalotnes formā, kas liek domāt par vārdkopas pakāpenisku pāreju uz mūsdienās jau stabilo salikteni *nākošnedēļ*;

2) tāds, kas seko, notiek, noris pēc kā līdzīga esošā, tagadējā; tāds, kas būs, notiks, norisēs tuvākajā nākotnē (nākamais) (LLVV 5 1984, 319): *kaβ nahkoschas leetas papreeksche śacka*. Weissager (Lettus 206); *Ta Deewa=bijaśchana wisśahm Leetahm labbe darra / und śohla ścho und to nahkośchu Dsiewibu*. (LP2 101); *JEsus gir mums no tahβ nahkohśchas Duβmibas atpestijs*. (LP2 56); .. *und muhśśas Kahjas iβtaissitas kļuhst us to zeļļu tha Meera / nhe ween śchinny / bett irr nahkohśchà Pasśauleh*. (LP2 55);

3) tāds, kas būs, darbosies pēc kā līdzīga esošā, tagadējā (par cilvēkiem, cilvēku grupu); tāds, kas būs, darbosies tuvākajā nākotnē (nākamais) (LLVV 5 1984, 319): .. *kamähr taβ dsiewoja / par Siem tha nahkoścha / weenigha / ihstāna Auxtaka=Basnizas=Kungha / Christi JEsu ..* (LP3 39).

Atsevišķos piemēros par vārdkopas iespējamību liecina konteksts, jo vārdkopas galvenais komponents substantīvs reducēts: *Aisto mums nhe gir ścheitan palleekama Pils /*

bett to nahkohšchu mecklejam mehß .. (LP2 87); .. kaß warr dähwähtz kļuht / nhe ween šchinny Passauleh / bett irr nahkohšchà .. (LP1 121).

G. Mancelis atributīvajā funkcijā lietojis neregulāri veidoto divdabi *quälošchs* (piedēklis pievienots verba saknei), kurš tiek izmantots arī mūsdienu latviešu valodā: .. *to quälošchu Dackti nhe iß=dsehst .. (LP1 555)* ‘kvēlojošu’.

G. Manceļa sprediķu grāmatā atkarīgajā komponentā izmantoti arī no pārejošiem vārdiem darinātie darāmās kārtas tagadnes divdabji. Ar divdabjiem *dsirrhošchs, rädsošchs, runnajošchs* raksturotas cilvēka ķermeņa daļas: .. *buhß mums adsiet to leelu Schälästibu tha wisšewallditaja Deewa / katters mums muhsšas dsirrhošchas Ausšis / und runnajoschu Mehl dehwis gir .. (LP2 210); .. ka tee Juddi to wisšu dahrghaku und auxtaku Manntu / Deewa Wahrdu und winja Schälästibu pamätt / šawu leelu Nhelaim ar rädsošscheems Atzeems nhe rädš .. (LP2 189).*

Konstatēta arī darāmās kārtas tagadnes divdabja forma ar izskaņu *-ots*: *Pils / šaspaidiets / šakrattietz / unnd pahr=eijohs Mährs / taps jums juhsšà Klehpy ee=dohts.* (LP2 304). R. Veidemane norāda: „Kā atribūts divdabis ar *-ots* (*-ošs*) funkcionē blakus diviem citiem divdabjiem – darāmās kārtas divdabim ar *-dams* un ciešamās kārtas divdabim ar *-ams*” (LLVMSA 2002, 461).

Divdabja *raudošs* izskaņā lietots patskanis *a*, kas varētu būt rakstības kļūda: .. *Wings šcho nabbaghu / noskummušchu / raudašchu Šewinju tick schehlighe uslukojis .. (LP2 267).*

Pārsvārā G. Manceļa darbos lietoti darāmās kārtas tagadnes divdabji, kuri veidoti no bezpriedēkļu vārdiem.

Ar substantīvu saskaņots daļēji lokāmais divdabis

Paralēli lokāmajiem darāmās kārtas tagadnes divdabjiem ar izskaņu *-ošs* atributīvajā funkcijā G. Manceļa sprediķu grāmatā lietots divdabis ar izskaņu *-dams*. Mūsdienu latviešu valodā un arī lietuviešu valodā pēc sintaktiskajām funkcijām divdabis ar *-dams* atbilst nelokāmajam divdabim, jo to parasti nelieto atributīvajā funkcijā, bet gan adverbiāli (Endzelīns 1951, 1003; MLLVG I 1959, 657; Kalme, Smiltiece 2001, 275).

Ar šo divdabi G. Mancelis raksturojis dzīvas būtnes un priekšmetus: .. *Wings to passchu Behrninju JEsūm / Bährnu šesšchas Neddeļas wätzu / Basnizà ee=nästū / us šawahm wätzahm dräbbädamam Rohkahm jehmis .. (LP1 223); .. kaß ißniegdamas Leetas meckleh / taß liedse ißniex.* (LP2 92).

Vairumā gadījumu daļēji lokāmais divdabis atributīvajā funkcijā tiek lietots salīdzinājuma konstrukcijās, kam stilistiska spēcīguma nozīme: .. *tauki Wehršchi gir*

apkahrt mann apdäwuscheeß / šawas Riekles attplehsch tee prett mann / ka kahds mauradams und plehsšiegs (a) Swährs (a) Lawis. (LP3 105); Taß ļauns Wälls gir muhsšo leels Eenaidneex / wings eet apkahrt ka kahds mauradams Lawis .. (LP1 542); Wings ka plehsšiegs bļaudams Swährs apkahrt mums eet .. (LP1 283); .. ka tad Wings / ka kahds Semm=täckuls / Deenahß und Nacktis šchurp und turp staigha / ka kahds bļaudams plehsšiegs Swährs .. (LP1 454).

Diahroniskā aspektā šis divdabis raksturojams kā lokāmais divdabis, kas zināmu laiku funkcionējis blakus divdabim ar izskaņu -ošs (LLVMSA 2002, 457).

Ar substantīvu saskaņots darāmās kārtas pagātnes divdabis

Rakstu valodas attīstības gaitā darāmās kārtas pagātnes divdabim vīriešu dzimtē lietota galotne -is un sieviešu dzimtē izskaņas -uša, -usa, -use, -usi (LLVMSA 2002, 464). K. Pokrotniece pētījusi lokāmos darāmās kārtas pagātnes divdabjus vienā no sprediķu grāmatas sprediķiem un secinājusi, ka G. Mancelis tos lietojis pārsteidzoši bieži un ka atributīvajā funkcijā šis divdabis bijis vajadzīgs salīdzinoši retāk nekā predikatīvajā un adverbiālajā (Pokrotniece 2008, 27, 36).

Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā atgriezenisko divdabju locīšanas paradigma ir nepilna, nav vienskaitļa un daudzskaitļa datīva un lokatīva, daudzskaitļa instrumentāļa abās dzimtēs (MLLVG I 1959, 641; Kalme, Smiltiece 2001, 267). Bet G. Mancelis divdabi *īßbijeēs* lietojis arī datīvā: .. *Wings wisšeem īßbijušeem und noskummušeem Širredeem šohla und dahwa .. (LP1 217-218); Tadehļ taß šwähtz Enghels arridsan šacka us tahm noskummušchahm unnd īßbijuščahm Šeewahm .. (LP1 416)*, šajā piemērā veidojas komiska homoforma *izbijusī sieva*.

Citviet lietots no verba *īß=biyateeß* ‘bīties, baidīties’ darināts divdabis: .. *winja īßbijajušču Širrdi attkal klusēnajs .. (LP3 69); Christus JEsus gir ta stippra Pills wisšeems nabbagheems īßbijajušcheems Ghrezeneekeems .. (LP2 65); .. tad taß patz JEsus Christus usluhko ick=kattru noskummušču und īßbijajušču Ghräzeneeku .. (LP2 131)*. K. Pokrotniece konstatējusi, ka divdabis *īßbijajušchees* pēc sprediķu rediģēšanas vairs nav saglabāts, bet aizstāts ar *izbījušies* (Pokrotniece 2008, 31).

ME vārdnīcā vārds *àizkurtēt* skaidrots *schwammig* ‘izkurtējis, uztūcis’, *holzig zu werden anfangen* ‘sāks kļūt kokains’ un dots piemērs *kāļi, rāceņi jau aizkurtējuši* (EH I 33). G. Mancelis divdabja sieviešu dzimtes formu *aiskurrtušchas* lietojis, lai raksturotu cilvēka ķermeņa daļu: *Kad nu / šacku eß / Deews tōw irr taggad zaur tawu Mahzetaju aizena / tad nhe turri aiskurrtušchas Aussīs / ka Rubbens Ruddeny / bett šchodeen /*

šchodeen kad tu Deewu Ballxni dsirrdi / tad attghreeseß py Deewu / no Širrds luhds ..
(LP2 70).

Müsienu atgriezenisko divdabju vietā lietoti neatgriezeniskie divdabji: *šawähluschi Matti*. verworren Haar (PhL 246); *apmahziß ghaiß*. Wolckicht (trüb Wetter) (PhL 379, Lettus 190) 'laiks'; *Bett kad tu to Skabbarghu essi ißwillzis / und to ee=nahkušchu Aughohnu usduhris ..* (LP3 131); .. *ka Deewa Wahrds mahza / tee nhe zeeni to / ihten ka pee=ähdušchi Bährni ..* (LP1 425); *Rätta Deena eet / kur tu nhe redsehssi peedsärušchus Laudis ..* (LP2 21); .. *es nhenoseeghuschu Assini peewielis äßmu.* (LP3 79, 118); .. *kattri šcho nhenoseeghuschu Kunghu ee=niedejušchi ..* (LP3 122); .. *juhß atpirrkti esseeta / nhe ar ißniekušchu Sälltu und Šuddrabu / bett ar to dahrghu Assini Christi / ka kahda nhe=äptraipita und nhenoseeguscha Jehrinja ..* (LP2 14). G. Mancelis pagātnes aktīvos divdabjus veidojis gan no tiešajiem, gan atgriezeniskajiem, gan no pirmatnīgajiem, gan no atvasinātajiem, gan no pārejošiem, gan no nepārejošiem darbības vārdiem, pievienojot attiecīgo divdabja izskaņu darbības vārda pagātnes celmam. No atgriezeniskajiem vārdiem darināti divdabji *bāries, bijies, cēlies, apžēlojies, paslēpies* (Pokrotiece 2008, 28).

G. Manceļa sprediķu grāmatā vērojamas svārstības divdabju formu lietošanā. Darāmās kārtas pagātnes divdabja forma lietota gadījumos, kad būtu vairāk iederīgs ciešamās kārtas pagātnes divdabjis: .. *ka wings šawà Luhšchanà nhe kļuhtu apmissähts: kriet us šawu šwähtu Waighu / ar iß=steepušam Rohkahm ..* (LP3 11); .. *kad taß ar attplähtušchu Mutt itt=teešcham us Zillwäku skreetu ..* (LP3 120); *Klausšaiteeß nu ar ißplähtušcham Ausseem ..* (LP3 161); .. *muhschighe by töw noskummušcham ar nokahrušchu Ghallwu eet ..* (LP3 181).

Divdabjis *šmirrdis* darināts no pirmatnīga darbības vārda *smirst* pagātnes celma (Pokrotiece 2008, 30): .. *taß Kungs JEsus to nomirrušchu / apracktu und jaw ee=puwušchu und šmirrdušchu Lazarum no šawu Kappu .. litzis dsiewu zellteeß ..* (LP3 203); .. *tee ar šaweem nickneem šmirrdušcheem Ghrähkeem unnd nhe=jauku Dsiewošchanu no šöw gir nohst=dsinnušchi / Deewu ..* (LP2 424).

G. Mancelis rāda iespējamus divdabju variantus: *Wehl / taß Kungs JEsus aprunnajahß ar šaweem Mahzekļeem / ka tohs ißalkošchus{ißalkušchus} Zillwäkus pee=ähdenaht buhß.* (LP2 127).

No darbības vārdiem *pee=dsimbt, eedsimbt* G. Mancelis veidojis un paralēli lietojis gan darāmās kārtas pagātnes divdabji, gan ciešamās kārtas pagātnes divdabji: .. *ka Wings šawu wenighu peedsimmušchu Dählu dehwe ..* (LP3 116) un .. *ka Wings šawu weenighu pee=dsimbtu Dählu dehwe ..* (LP2 17); .. *taß wehl nhe gir peedsimmis / jaw tee eedsimmušchi Ghräki rohdaß ..* (LP1 89) un .. *tanny Naštà gir eešeti wisšo Zillwäko*

eedsimbti Ghräki .. (LP3 20); .. *tad gir Christus / taß masais wiß=schkiestakais / wiß=šwätakais Behrnings irr tahdo nhe dsimmušcho Behrninjo dehļ appacksch tahß Jumprawas Marias schkiestu Širrdi ee=jämbtz* .. (LP1 366) un *Wings ghribbohtz irr tahdo nhedsimnto Bährno* .. (LP1 366).

Vārdnīcā „Lettus” darāmās kārtas pagātnes divdabju formas pārsvarā veidotas no priedēkļverbiem *atplätuscha*, *ee=dubbuschas*, *ee=ghrimmuschas*, *iß=dsisšusši*, *iß=schuwusši*, *nheruhdsis*, *nodiluschi*, *pee=aughusša*, *šaghrumbis*, *šapuwis*, *šaretteyis*, *šapliesšuschas* u. c.: *nodillis Ackmins*. ein verschlissener Stein (PhL 312); *šaretteyis Asšinis*. gerunnen Blut (PhL 238); *nodiluschi Sohbi*. stumpffe Zähne (PhL 257); *nheruhdsis Peens*. vngegoren Milch (PhL 322); *šaghrumbis Ahbols*. geruntzelter Apffel (PhL 324), arī ME vārdnīcā dota vārdkopa *saghrumbis ābols* (ME III, 630); *šapuwis Ahbols*. fauler Apffel (PhL 324).

Konstatētas vārdkopas, kuru atkarīgais komponents divdabis veidots no bezpriedēkļu verbiem *pellejusši*, *ruhdsis*, *dägguscha*: *dägguscha Ohgle / quälaina Ohgle*. brenniger Kohl (PhL 297); *pellejusši Maise*. schimlicht Brod (PhL 310); *skahbs Peens / ruhdsis*. sawr Milch (PhL 322), šajā piemērā atribūts izteikts gan ar adjektīvu, gan ar participa formu.

G. Mancelis lietojis divdabja formas ar -uš-: *pee=aughusša Meita*. eine erwachsene Dirn (PhL 231); .. *kad tha Skohlmeisteŗa nomirrušcha Meitinja kļua no Christo atkal dsiewa darrita* .. (LP3 65); *Tad schählojahß dascha noskummusša Širrds* .. (LP1 426); *Wings by dägguscha und skaidra Šwetze* .. (LP1 40); *dägguscha Ohgle / quälaina Ohgle*. brenniger Kohl (PhL 297), šajā piemērā autors rāda participa un adjektīva sinonīmiju; *Eß äßmu apnizis no teem Däggušcheem Vpperehm to Auno* .. (LP1 177); .. *töw buhß nozirrstam / und ka kahdam ißkalltušcham šatruhdätam Praulam Elles dägguschà zepply mäštam kluht*. (LP3 75).

Vārdnīcas tekstā vērojamas arī divdabja formas ar izskaņu -usi: *iß=schuwusši Semme*. dürre Land (PhL 389); *iß=dsisšusši Ohgle*. ein außgeleschter Kohl (PhL 297).

Atributīvs divdabis ar izskaņu -use nominatīvā nav konstatēts, un grūti ir spriest par divdabja vienskaitļa formu, jo vārdkopas galvenais komponents ir daudzskaitlī: *ee=ghrimmuschas ee=dubbuschas Atzis*. tieffe Augen / depressi (PhL 248, 249); *šapliesšuschas Drehbes*. zerrissen Kleid (PhL 335).

Divdabis *ißghajuschais* lietots ar nozīmi ‘pagājušais’: *Jßghajuschu Šwehdeen tappa taß Bährns JESus teicktz* (LP1 149); *Jßghajuschà Šwehdenà esseeta juhß dsirrdejušchi* .. (LP2 30, 186); *Jßghajuschō Šwehdeen ässä mehß dsirrdejušchi* .. (LP1 297).

Sprediķu grāmatā divdabji bieži vien izmantoti kā spilgtas metaforas: .. *tee Deewabyjatee tahdas noskummušchas Leeldeenas turrejušchi* .. (LP1 430); .. *und šacka ar noskummuschu Mutt unnd Širrdi* .. (LP3 11); .. *paļaujeeß no Širrdus us tahß Mielästibas tawa Deewa / unnd dohma tawà peekusšusčà Širrdy ar to Apustuli Pahwil* .. (LP1 548); *Tah ißkalltis und ißtweizis prasša Wings dserrt / šawu ißtwiekušchu und nošlahpuschu / und ißkusšuschu Širrdi magkeniet att=aušt* .. (LP3 182); .. *tee šakalltušchi leeli Ghräko Ghabbali nhe ghribbahß lickteeß šmilldsenateeß* .. (LP1 265); *Zittade Deews no tha Basnizas=Kungha Rohku attwaizahß to pasuddušchu Dwehsšel*. (LP1 208).

Ar substantīvu saskaņots ciešamās kārtas tagadnes divdabīs

Ciešamās kārtas divdabju lietojums G. Manceļa tekstos salīdzinājumā ar darāmās kārtas divdabja formu lietojumu atributīvajā funkcijā sastopams samērā bieži. Ciešamās kārtas divdabim nav spilgti izteikta konkrēta laika nozīme, un visbiežāk tas izsaka nepieciešamu vai iespējamu darbību vai stāvokli. Mūsdienu latviešu valodā šim divdabim samērā reti vairs ir tīri pasīva jeb ciešamās kārtas nozīme (MLLVG I, 645).

Divdabi pasīvajā nozīmē G. Mancelis lietojis vārdkopās, kurās ar substantīvu nosauktas dzīvas būtnes, bet ar participu darbība: *siedams Jähns*. ein Lamb das noch seugert (PhL 269); *slautzama ghohß*. eine melckende Kuhe (PhL 272); *Siedams Bährns*. Ein seugend Kind (PhL 230); .. *manni Wehršchi unnd manni Baŗrojammī Lohpi gir nokauti* .. (LP2 351).

Pazīstamais frazeoloģisms *saucēja balss tuksnesī* G. Manceļa tekstos atšķiras ar to, ka mūsdienu valodā lietots verbālsubstantīvs *saucējs*, bet 17. gs. tekstā tā vietā ir atributīvs divdabīs *šautzams*: *Wings gir ar to Ghohdu ar Meeru/ ko winjam Deews dehwis / šackahß äsšohtzß / šautzama Ballxnīs Tuxnessy*. (LP1 46); *Es äßmu weens šautzams Ballxnīs weena Mahzetaja Tuxnessī*. (LP1 38); *Eß äßmu šautzams Ballxnīs Tuxnessy* .. (LP1 45).

Mūsdienu latviešu valodā ciešamās kārtas tagadnes divdabi galvenokārt veido no pārejošiem darbības vārdiem. Arī G. Manceļa tekstos gadījumu vairumā vērojama šī likumība: *addams, arrams (arrajams), attleekams, barrohjams, zeeschams, dsännams, ghraisams, karrajams, kaujams, kahwejams, leedsams, pa=raujams, pasiestams, pahreijams, plaujams, preekscha=karrajams, raxtams, redsams, šackams, šattaisšams, šehjams, slautzams, šmeļļams, strahdajams, swaidams, schkiŗŗams, auxte=teizamais, ustitzams, weļļams, sinnams, siedams*.

Divdabji *däggamais, durramais, dsärramais, luhdsamais, auxte=teizamais* kopā ar substantīvu veido terminvārdkopas, tāpēc tie lietoti ar noteikto galotni: *dsärramais Wiens /*

Wiens. Wein (PhL 321); *Durramais=sohbins*. ein Stoßdegen (PhL 365); .. *kattri no Deewa Luhdsamo=Nammu / Tirrghu und Pretzeneeko Nammu darrijušchi by*. (LP3 44); .. *Ka taß auxxe=teizamais Leels=Kungs tahß Dsiewibas / Christus JEsus / no Jerusalemes ißwästs ..* (LP3 146); .. *und taß Vgguns kaß no Debbeß krita / tappa us to Däggamo=Altari allaschien šarrghahts ..* (LP1 533).

No nepārejošiem darbības vārdiem G. Mancelis atributīvajā funkcijā lietojis divdabjus *apkahrt=eyams, ghullams, kluxtams, nhe=ißniekams, liepams, mirrstams, palleekams, smirdams, triessams*: *Vnnd schy Walloda no winju ißpauða par wisšu Juddo Semm / unnd wisšahß apkahrt ghullamahß Semmehß*. (LP2 266); *Tadehļ taß šwähtz Apustuls Pehteris to dehwe weenu nhe=ißniekamu Šähklu ..* (LP1 256); .. *tu nhe äsšohtz ar ißniekamu Manntu .. atpestiets*. (LP3 30); .. *katträ tomähr illghe nhe stahw / bett ar to muhschig=palleekamu Liexmibu und Preeku pahrmietä tohp ..* (LP1 461); .. *teitä gir töw muhschigha=palleekama Dsiewošchana ..* (LP1 513).

Divdabis *kluxtams* lietots kā spilgta metafora, jo *vista klukst*, bet *sirds var pukstēt, dauzīties*: .. *dohd Wings teem triessamu und kluxtamu Širrdi ..* (LP3 200).

Bieži lietots no nepārejošā darbības vārda *mirrt* veidotais divdabis *mirrstams* kā atribūts substantīviem *bähdas, zillwäks, deena, meesša, stunnda*. Šajās vārdkopās labi redzama divdabja dažādā semantika:

1) laiks: *Wings apklusšina to Kaukschanu Mirrstamä Stunndä*. (LP1 196); *Kad mirrstama Deena nahk / laideeta mums titzeht tam Wahrדם tha Kungha JEsu ..* (LP1 10);

2) subjekts: .. *tomähr gir dauds šawahda wisšo Šwähto / und Beßdeewigho / irr Mirrstamo Zillwäko Mohkas und Šahpes ..* (LP3 19);

3) īpašība stāvoklī: .. *unnd kad tu nahz Mirrstama=Bähdahß / und töw zieniet buhß ar to Nahwu / šuhds Deewam tawas Bähdas ..* (LP3 31).

No pirmās konjugācijas verbiem *arrt, kahrt* veidotas neregulāras divdabju formas *arrajams, karrajams*: *Arrajami Wehrschi*. JochOchsen (PhL 272), ein Joch Ochsen ‘viens jūgs (pāris) vēršu; *karrajami Puppi*. Hangende Zitzen (PhL 261). No verba *arrt* darināta arī regulāra divdabja formu *arrams*.

Piemēros ar substantīvu *meesša* atkarīgajā komponentā ir gan saskaņots divdabis, gan saskaņots piederības vietniekvārds *juhsšas*: *Tad nhe ļaujeeta tohß Ghräkus walldiet juhsšahß mirrstamahß Meesšahß ..* (LP3 163); .. *nhe leezeeta tohß Ghräkus walldiet juhsšahß mirrstamahß Meesšahß ..* (LP1 214); *Aisto ja taß Gharrs .. juhsšas mirrstamas Meesšas dsiewas darrieß ..* (LP1 534).

Paralēli darāmās kārtas tagadnes divdabim *pahr=eijohts* konstatēts arī ciešamās kārtas tagadnes divdabis *pahreijams*: *Aisto weens pills / šaspaidietz und pahreijams Mährs*

taps jums juhsšà Kleppy ee=dohtz .. (LP2 82). Ar substantīvu *mährs* galvenajā komponentā veidota vēl cita vārdkopa: *Weens pills / śaspaidietz und attleekams Mährs taps jums juhsšà Klehpy eedohtz ..* (LP2 71).

Vārdkopās, kurās neatkarīgā komponenta leksiskā nozīme saistīta ar laika jēdzienu, divdabis izsaka darbību, kura lietvārda nosauktajā laika posmā mēdz tikt realizēta (MLLVG II 1962, 92). G. Mancelis neatkarīgajā komponentā lietojis substantīvu *laix*. Atkarīgais komponents divdabis izsaka procesu, kurš notiek attiecīgajā laika posmā: *Jaw nu Semme ghann labbe schuhst / arrams Laix buhß*. Die Erde trucknet nun zimblich / es wird zeit seyn das man pflüget. (Zehen G 39); .. *Zeešchams Laix gir ..* (LP3 16); .. *bett pastarà Deenà buhß schkiřrams Laix ..* (LP2 424); .. *šcheit nhe gir taggad Kahwejama Laix ..* (LP1 104); *Pļaujama laix*. der Schnitt (PhL 326); .. *kad taß pļaujams Laix nahx ..* (LP1 209); *šehjama laix*. die Saat=zeit (zeit des Säens) (PhL 326, Lettus 147). Mūsdienu latviešu valodā šāda tipa vārdkopu divdabji lietoti ar noteikto galotni: *pļaujamais laiks*, *sējamais laiks*, jo šīm vārdkopām ir termina daba.

Visvairāk piemēru reģistrēts ar vārdkopām, kurās substantīvs nosauc priekšmetu, bet particips, kas darināts no verba ar konkrētu darbošanās nozīmi, kā nosauktā priekšmeta pazīmi izsaka darbību, ko ar šo priekšmetu veic (MLLVG II 1962, 93): *Tad tee ar Weļlamu Blugki jo masahk warrehß strahdaht?* So werden sie mit einem Block viel weniger arbeiten können? (Zehen G 43); *Dsännamas Sahles*. Treibende Artzney / Purgation (PhL 400); *Addama=addatas*. Knüttspiesse (PhL 353); *Raxtama Spallwa*. Schreibfeder (Lettus 58); *Raxtama=riex*. Dintfaß (Dintenfaß, Schreibzeug) (PhL 377, Lettus 48, Lettus 161).

Bieži vien šīs vārdkopas vārdnīcā „Lettus” rāda G. Manceļa centienus:

1) veidot vācu valodai atbilstošus terminus latviešu valodā: *strahdajams Lohps*. arbeitsam Thier (PhL 266) ‘darba lops’; *ghuļlama=šährgha*. Schlafsucht ‘patoloģiska miegainība’ (PhL 395), ME *guļama sērga*, Schlafsucht (ME I, 680); *śackams Wahrs*. Gemein sprichwort (Lettus 73, 173) ‘sakāmvārds’, arī sprediķu grāmatā šī termina apzīmēšanai lietota vārdkopa;

2) dot aprakstošu skaidrojumu vācu vārdam: *Sinnama Sirrds*. das Gewissen (Lettus 212) ‘sirdsapziņa’, ME *zināma sirds*, das Gewissen ‘sirdsapziņa’ (ME III 843); *leedsama leeta*. das zu leugnen ist (Lettus 113) ‘noliegums’; *apkahrt=eyams Zellsch*. Vmbweg (Lettus 203); *Bett tee Juddi / tapehtz kad ta śattaisšama Deena by / ka tahß Meesšas nhe pallicktu py Krustu par Swehdeenu ..* (LP3 193); *Pehtz Wackarà / kad nu ta Śataisšama=deena by / kattra gir tee Preeksch=Śwähkti ..* (LP3 194); .. *taß by śataisšamà Deenà Leeldeenà / leelà Peek=Deenà / starrpà tresschu unnd śastu Stundu ..* (LP3 103).

Divdabis ar izskaņu *-ams* mēdz izteikt to pašu, ko mūsdienu valodā mēs apzīmējam ar adjektīvu: *smirdamas Siwis*. stickende Fische (PhL 288) ‘smirdīgas, smirdošas zivis’; *liepama Šährgha*. slechtende Kranckheit (PhL 394) ‘lipīga sērga’, ME *līpama sērga, guļa*, anstekkende Seuche, Krankheit (ME II 489), mūsdienās eine ansteckende Krankheit ‘infekcijas slimība’.

Ar substantīvu saskaņots ciešamās kārtas pagātnes divdabis

Lietvārda vārdkopās ar ciešamās kārtas pagātnes divdabi kā atkarīgo komponentu divdabis izsaka tādu ar lietvārdu nosauktā priekšmeta pazīmi, kas radusies divdabī ietvertās darbības norises rezultātā, pie tam priekšmets ir tikai šās darbības izjutējs, nevis aktīvs veicējs. Divdabji šāda tipa vārdkopās darināti galvenokārt no priedēkļa verbiem (MLLVG II 1962, 93).

G. Manceļa tekstos atributīvajā funkcijā pārsvarā lietoti ciešamās kārtas pagātnes divdabji, kuri veidoti no pārejošiem verbiem. Šie divdabji darināti no 1) bezpriedēkļverbiem: *barrohts, bruņņots, christits, darrits, dādsenats, dāwāts, durrts, ghreests, ghosāts, kausšāts, kuppinahtz, lasšiets, laulahtz, laupiets, luhkts, meddits, muhrāts, plāhsts, puhsts, raddits, rahmietz, raxtietz, šahlits, šaistiets, schkiestits, šaddlohts, šeets, šijahts, šwehtits, wahrits, zāpztz*; 2) priedēkļverbiem: *ab=bādenats, ab=bruņņohtz, aisleekts, aiß=šlāhkts, apghanits, apghrohsiets, apkaitenahts, apkallkohts, aprackts, apraxtits, ap=šāckts, apšāhsts, apšāhtz, apskaidrots, apšlāhpts, aptumsšots, apselltits, attlickts, attslākts, attwāfts, ee=luhkts, ee=šmāllts, ißbailots, ißbaŗrots, ißdrahsts, iß=dsāsts, ißghährbts, ißkaišits, ißmahlāts, ißpohštits, ißrādsāts, ißrahmiets, iß=šuhkts, ißtaisšits, ißzāllts, iß=zirrsts, nheapghaniets, nheapghreests, nhe=aptraipiets, nhe=dsirrdāts, nhemasghats, nhenopellnits, nhe=rādsāts, nhešchkirrts, nodierats, no=lahdāts, nolasšits, noleets, nolickts, nolobits, nomaitats, nopellnits, nopirckts, noschkirrts, nostrahdahtz, nozirrpts, nozirrsts, paslāpts, pasuhdenats, peešeets, peewillts, šadaušiets, šaddārrāhts, šaghrausits, šalausiets, šamiets, šašeets, šašišts, šaspaidits, šaschausts, šatritzinats, usdurrts, usjāmmts, usrackts, us=wāllts, zaur durrts, zaur šists.*

Daudz mazāk G. Manceļa tekstos lietoti no nepārejošiem verbiem darināti ciešamās kārtas pagātnes divdabji. Arī šī tipa divdabji darināti no 1) bezpriedēkļverbiem: *dsimbts, staighats*; 2) priedēkļverbiem: *apruhsšāts, eedsimbts, nhedsimmts, pasusts, peedsimbts, šaruhsāts, šatruhdāts.*

G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” atkarīgajā komponentā izmantoti no priedēkļverbiem darināti divdabji *ap=šāckts, apšāhtz, eedsimbts, eerahmietz, iß=dsāhsts, nozirrpts, nodierats, nostrahdahtz, paslāpts, šawietis: nostrahdahtz darrbs*. Werckstück (Lettus

208); *Nostrahdata Semme*. Abgebrauchter Acker (Lettus 17); *apsähtz tierums*. Saat (PhL 326); *nozirrpti Šarri*. abgeschorne Mäne (PhL 266); *nodierata Ahda*. Haut die abgestreift ist (Lettus 86); *eedsimbta dabba*. Art / Nathur / angebohrne art (Lettus 23); *iß=dsähsta Paggale*. geleschter Brand (PhL 297); *ap=säckti Ratti*. gedeckter Wagen (PhL 359); *šawietis Ahbols*. welcker Apffel (PhL 324).

Atkarīgajā komponentā lietoti arī no bezpriedēkļverbiem darināti divdabji *barrohts*, *zäpptas*, *dädsenats*, *dsimbts*, *ghreests*, *kausšäts*, *christits*, *kuppinahtz*, *laulahtz*, *mahläts*, *plähsts*, *raddits*, *rahmietz*, *šahlits*, *šäddlohts*, *šijahts*, *staighats*, *wahrits*: *rahmietz Ahsis*. ein geschnittener Bock (PhL 270); *šäddlohts Sirrx*. gesattelt Pferd (PhL 274); *Dädsenata=sieme*. Brandzeichē (Lettus 219); *laulahtz Wiers*. ein Ehemann (PhL 229); *laulata Šeewa*. ein Eheweib (PhL 229, Lettus 51, 204); *staighats Zellsch*. gebahnter Weg (Lettus 203); *ghreesta Bilde*. geschnitzt Bild (PhL 369); *Plähstus Etzeschus*. Gerissene Egde. (Zehen G 43); *kuppinahtz Peenß*. Gelebte Milch / gegesen (PhL 322), ‘saraudzēts piens, rūgušpiens’, ME *kupināt*: ļaut sarūgt, kupt, gerinnen lassen, käsen, *kupināts piens*, gekäste Milch (ME II, 318); *wahritas / zäpptas Meesšas*. gesotten / gebraten Fleisch (PhL 301); *šahlitas Meesšas*. gesaltzen Fleisch (Lettus 148); *kausšäti Tauki*. geschmoltzen Talch (PhL 268); *dsimbta weeta*. der Ort da einer geborē ist (PhL 388); *barrohts lohps*. gemästet Thier (Lettus 122). Vārdnīcā konstatētie piemēri liecina, ka G. Mancelis atributīvajā funkcijā biežāk lietojis no bezpriedēkļu verbiem darinātos divdabjus.

Sprediķu grāmatā konstatēts krietni vairāk atributīvajā funkcijā lietoto ciešamās kārtas pagātnes divdabju. Gan vārdnīcā „Lettus”, gan sprediķu grāmatā bieži vien vārdkopas veidotas, lai nosauktu konkrētu terminu: *eedsimbta Sieme*. angeborne Maase (Lettus 119) ‘dzimumzīme’; *dädsenata Drahna Schkilltawà*. Zunder (PhL 296) ‘degliš’; *weena Bilde / Sieme / mahläta Sieme / Deewa Sieme / Marias Sieme / Zillwäka Sieme*. ein Bild (PhL 369), ein Bild ‘glezna’.

Par stabiliem veidojumiem var uzskatīt substantīviskas vārdkopas ar atributīvu ciešamās kārtas pagātnes divdabi *christiets*, jo šāda tipa reliģiskas nozīmes terminvārdkopas ir sastopamas visvairāk. Galvenajā komponentā lietoti substantīvi *basniza*, *bährns*, *zillwähx*, *deewabijatais*, *draudse*, *draudsiba*, *ļaudis*: *Eß titzu weenu šwähtu Christitu Basnizu*. (LP1 241); *Ghribbi tu nu / O Zillwäko=Bährns / tu Christiets Zillwähx / Debbessies py Deewu kļuht ..* (LP2 11); *.. tahda ällkadeewigha Buhšchana preeksch Deewu und ghohdigheem Christiteem Ļaudeem nheghannta Leeta gir ..* (LP2 409); *.. preezajeeß mieļa Christita Draudse ..* (LP2 347); *Juhß / ô Christiti Deewa Bährni / turreeteef tahdu Širrdi / kahda tam Koninjam Dawid by ..* (LP1 66); *.. tu O Christiets Zillwähx und Deewabijatais / spiedešsi Debbessies nhe ka Sältz jeb Šudrabs / bett ka ta*

Šaule .. (LP1 219); *Wings ghribbātu to ihstānu Titzibu muhsšo starrpa und py muhsšeems Bährneems usturreht / und šawu Christitu Draudsibu schehlighe ghlabboht ..* (LP2 218).

G. Mancelis lietojis trīs reliģiskas nozīmes terminvārdkopas *Christita Basniza*, *Christita draudse*, *Christita Draudsiba* ar nozīmi ‘kopienu, institūcija’. Vārdnīcā „Lettus” vārdkopas *Christita Basniza / Christito Ļauscho Draudsiba*. die Christliche Kirche (PhL 369) skaidro vienu jēdzienu vācu valodā, tā ka varētu domāt, ka tās ir sinonīmiskas. Vārdnīcā dota arī vārdkopa *Christita draudse*. Christliche Gemeinde (Lettus 44).

Par šo vārdkopu sinonīmisko lietojumu liek domāt sprediķu grāmatas teksts. Atsevišķos piemēros substantīvi *draudse* un *basniza* saistīti ar saikli *jeb*, kas norāda uz vārdu vienādo nozīmi: *Ta Christita Draudse jeb Basniza toph dāhwāta weens Wienakallns*. (LP1 245); .. *muhsša Christita Draudse äsšoti ta ihstana Basniza jeb Draudse eekschan kattras mehß warram to leetu attrast und mahziteeß ..* (LP1 342).

Konstatēti arī piemēri, kuros skaidrota vārdkopu *Christita Basniza*, *Christita draudse* būtība: .. *jums gir weens Deews und Däbbäsšo Tähws / jums gir weena Mahte / tha Christita Draudse / jums gir weens Brahlis / JEsus Christus ..* (LP2 74); *Ta Christita Basniza toph šcheit dāwāta Debbesēs Wallstiba ..* (LP1 202).

ME vārdnīcā *drāudzība* skaidrots ar *die Gemeinschaft* ‘kolektīvs, biedrība, apvienība’ un doti piemēri *svētu draudzība*, *dēbēsu draudzība*, die himmlischen Heerscharen un arī ar *die Freundschaft* ‘draudzība, draugi’ (ME I 491). Vārda *drāudze* pirmā nozīme ME vārdnīcā norādīta *Gesellschaft* ‘biedrība, sabiedrība’, *Genossenschaft* ‘savienība’, *Verbindung* ‘savienība’, *Menge* ‘pulks’, *Schar* ‘pulks’, kas raksturota ar piemēriem *nu lustīga meitu draudze* BW. 988. *panāksnieki, vilku draudze* 20996. *eņģeļu draudzīte* 4993. *šķīraties, zuosu draudze* 17605. *cūku draudze* 29194. *liela luopu draudze*, eine Menge Vieh. die (kirchliche) Gemeinde ‘draudze, biedrība’, das Kirchspiel ‘draudze’; *draudzes tiesa* Kirchspielsgericht; *brāļu draudze*, die Herrhutergemeinde; (ME I 491).

Šķiet, ka vārdkopas *Christita Basniza*, *Christita draudse*, *Christita Draudsiba* lietoti kā sinonīmi vārdu savienojumi.

Reliģiskas nozīmes terminvārdkopas veidotas arī ar divdabjiem *apraxtits*, *nhešchkirrts*, *noschkirrts*: .. *und paleek irr passchahß Nahwehß Christus Deews und Zillwähx weenà nhešchkirrtà Jhpasschibà ..* (LP3 161); *Nabbadsibu und baggatibu nhe dohd mann / bett leetz mannu noschkirrtu Daļļu Barribas jembt / zittade buhtu eß / par leeke pee=ehtis ..* (LP2 264); .. *und zehle to apraxtitu Ghalldinju tam Kunngam JEsu py Ghallwu*. (LP3 153).

Vārdkopas ar termina raksturu G. Manceļa tekstos bieži vien ir saliktas: .. *und ickweenam buhß šawu Lauлахtu Draughu mieļoht und zeeniet ..* (LP1 143); .. *kaß ar šawu*

laulatu Draughu dsiewo .. (LP1 144); *Dascha Kuṇṇa bāhg no šawu laulatu Wieru* .. (LP2 203); .. *taḅ konings Dawids py skaistahḅ Bathsebas peeghullahḅ / und winjas laulatu Wieru to Briam Kaṛṛà licka nokaut* .. (LP3 28); .. *dsiewo ar tawu laulatu Draughu mielighe* .. (LP2 272); .. *tawu laulatu Draughu attstah* .. (LP1 31); *Deews jums juhssu Laulatu Draughu attrau* .. (LP2 273).

G. Mancelis lietojis vārdkopas ar substantīvu *leeta* galvenajā komponentā, ar kurām skaidrots: 1) abstrakts jēdziens: *Zillwāka pratam paslāpta leeta*. Geheimniß (Lettus 90) ‘noslēpums’, sprediķu grāmatā lietota vārdkopa *apslāhpta Leeta*, lai izteiktu jēdzienu *noslēpums*: *Šchy Apghruhtenašchana gir Apslāhpta Leeta*. (LP1 358); .. *šchy gir tha Deena / kad tha par leeku leela apslāhpta Leeta notickussi* .. (LP1 355); .. *tha gir Jumprawiba / šwāhta / apslāhpta / unnd itt par leeku šahwada Leeta*. (LP1 356); 2) dzīvas būtnes: *Raddita leeta*. Creatur (Lettus 44), no latīņu valodas *creātor* ‘radītājs, dibinātājs’; *raddita leeta / kattra dsiewo / kattrai Dwehssele gir / alias, Swāhrs / Lohps*. Lebendig Ereatur / animal (PhL 265) ‘radība’. Vārdkopu *raddita leeta* biežā lietojuma dēļ var uzskatīt par stabilu vārdu savienojumu.

Pagātnes pasīvais divdabis sākumā bijis verbāls adjektīvs, kurš nepiederējis ne pie vienas noteiktas verbu kārtas, un to sākumā varēja darināt arī ar aktīvu nozīmi un no nepārejošiem verbiem (Endzelīns 1951, 1016). Ar atributīvo divdabi raksturotas lietas, dzīvas būtnes: .. *pasusta apruhsāta Nauda* .. (LP2 61); .. *tawa šaruhsāta Sohbiņa* .. (LP3 16); .. *tahḅ attlicktas Druḅkas* .. (LP1 327); .. *šatruhdātam Praulam* .. (LP3 75); .. *dsimts Lewiets* .. (LP1 41); .. *py teems pasusteems Ahweems* .. (LP1 297, 304); .. *pirrmu peedsimbtu Dāhlu* .. (LP2 193); .. *nhedsimto Bāhrno* .. (LP1 366).

Divdabis *dsimts* izmantots, veidojot vārdkopu ar nozīmi ‘dzimšanas diena’: *PAR dauds šimmteem Ghaddeem nhe gir nhe=kahda auxa Šwāhta Dsimbta=Deena no Christitas Draudses šwehtita / ka ween ta Dsimbta=Deena muhsā Kungha JEsu Christi / unnd winja Preeksch=Ghahjeja / ta Jahṇa / kaḅ winju Christijis gir*. (LP2 45); .. *und Deewa Nammà šaghajušchi runnam / und tahḅ Dsimmta=Deenas šwāhtam* .. (LP2 45).

G. Mancelis veidojis ciešamās kārtas pagātnes divdabjus no iteratīviem verbiem *šagrausit, šalausit*: .. *kam šalausita Širrds gir* .. (LP2 131, 397); *Šaspaiditu unnd šagrausitu Širrdi Deews nhe ap=šmeeḅ*. (LP2 396); .. *und ka kahdas kraḅḅnas Sahles us šawu šašistu Širrdi und šaghrausitu Dwesšel lickt* .. (LP3 69).

Konstatētas substantīviskas vārdkopas ar atributīviem ciešamās kārtas divdabjiem, kuri veidoti no imperfektīviem verbiem: .. *šeetam Zillwāhkam buhḅ sistam kļuht preeksch Teešu* .. (LP3 43); .. *tanny Naštà gir wissī darriti Ghrāki* .. (LP3 20); .. *taḅ gir muhsšohḅ eedsimmošchohḅ und darritoḅ Ghrākohḅ ghullam* .. (LP2 91); .. *kaḅ no nhe kahdeem*

(*passcha darriteem*) *Ghräkeem* sinnaja muhsso dehl par Ghräku darrijis .. (LP1 365); .. kaß no nekhahdeem (*passch=darriteem* /) *Ghräkeem* sinnaja / muhsso dehl par Ghräkeem darrijis .. (LP3 21); .. schiþ ghuhstiets und saistiets **JEsus** nhe biedameeß / ar drohschu *Širrdi iß=sacka* .. (LP3 49); *Bett kad py zittu Zillwäku eet / tad no to puhstu Šahli* / jeb no zittu leetu / ka tadi Ammattneeki sinna / taß Nhwessselis driesake zillajahß! (LP2 244).

Ciešamās kārtas pagātnes divdabis *ghohsäts* veidots no verba *ghohsät* ar nozīmi *rösten* ‘kaltēts, grauздēts’ (ME I 693): .. *tam licka Wings ghohsätu Mais und Kannu ar Vhdeni zaur weenu Engheļi nešt* .. (LP1, 287); *Tha wings tam šwähtam Proweetam Eliae dehwe weenu ghohsätu Mais* .. (LP2 261).

Sprediķu grāmatā veidotas substantīviskas vārdkopas ar divdabi *muhräts*: .. *dauds auxi muhräti Nammi unnd stippras Pills šakrittušchas* .. (LP3 200); *Ar scheem Wahrdeem runnaja Wings nhe no to Ackminainu / muhrätu Basnizu / bett no to Basnizu šawas Messās* .. (LP3 44). Vārdnīcas tekstā konstatēta vārdkopa ar netiešo pārvaldījumu *Basniza no Ackmineems. Eine steinerne Kirche. (Ph L 369)*, kas parāda latviešu valodas sintaktisko variantu iespējas. G. Manceļa vārdnīcā tiešajā pārvaldījumā veidota arī vārdkopa *Kohka Basniza. Eine höltzerne Kirche (Ph L 369)*, bet nav atrasti piemēri *Baznīca no koka* vai *Akmens baznīca*.

Atsevišķi divdabji atributīvajā funkcijā lietoti kā spilgtas metaforas: *Wariseeři gir ka tee ißghährbti Kappeņi* / *kattri no ahrenes spohsche spied / bett no eekschanas pilli Mirroņo=Kauli* .. (LP1 178); .. *palieds teem / kattreem šasišts Prahtz gir*. (LP3 169); *Tee ässoschi ka tee apkallkohti Kappeņi* / *kattri no ahrenes jauki spied / bett no eekschanas pilli Šmaarscho und Mirroņo=Kaulo gir*. (LP2 199).

1.3. Verbāladjektīvs ar izskaņu *-tins*

Tikai vienā gadījumā atributīvajā funkcijā konstatēts verbāladjektīvs ar izskaņu *-tins*, ar kuru raksturots abstrakts jēdziens: *Wisseeem buhß mums mirrt / unnd ka Vhdens Semmeh ee=schaunahß / tha buhß irr mums Semmeh dohteeß. Behdigha / schälotina Leeta gir wisso Zillwäko Dsiewiba / no Mahtes Meesās / teekam tee Semmeh aprakti tohp / kattra muhsso wisso Mahte gir*. (LP2 269). J. Endzelīns norāda, ka ar izskaņu *-tins* beidzas izmiruši verbāladjektīvi ar latīņu ģerundīva nozīmi, kuri vēl lietoti 17. gs. (Endzelīns 1951, 310). Šo seno divdabi no latviešu valodas izskaudis divdabis ar izskaņu *-ams* (Endzelīns, Mīlenbahs 1934, 191).

Substantīvisko vārdkopu atkarīgajā komponentā biežāk lietoti lokāmie darāmās un ciešamās kārtas pagātnes divdabji, kurus var veidot gandrīz no visiem latviešu valodas verbiem. G. Manceļa tekstos atributīvs divdabis lietots retāk nekā atributīvs adjektīvs vai substantīva ģenitīvs. Parasti lokāmie divdabji ar substantīvu saskaņojas dzimtē, skaitlī, locījumā, tomēr vērojama arī formu neatbilstība, ko varētu būt ietekmējušas sēlisko izlokšņu īpatnības (sieviešu dzimtes lietvārdam ir vīriešu dzimtes apzīmētājs), kā arī svešo īpašvārdu neiekļaušana latviešu valodas sintaksē (17. gs. rakstības tradīcija (ne tikai latviešu tekstos) saglabāt latīņu valodas formas). Parasti atributīvais divdabis vārdkopās ir lietots prepozitīvi, un tikai retumis vērojams atribūta postpozitīvs lietojums.

Darāmās kārtas tagadnes divdabis atributīvajā funkcijā G. Manceļa tekstos sastopams daudz retāk nekā darāmās kārtas pagātnes un ciešamās kārtas tagadnes un pagātnes divdabis. Vārdkopu atkarīgajā komponentā izmantoti gan no nepārejošiem, gan pārejošiem verbiem darinātie darāmās kārtas tagadnes divdabji. Paralēli lokāmajiem darāmās kārtas tagadnes divdabjiem ar izskaņu *-ošs* atributīvajā funkcijā G. Manceļa tekstos lietots arī divdabis ar izskaņu *-dams*.

G. Mancelis savos tekstos izmantojis pagātnes aktīvos divdabjus, kuri veidoti gan no tiešajiem, gan atgriezeniskajiem, gan no pirmatnīgajiem, gan no atvasinātajiem, gan no pārejošiem, gan no nepārejošiem darbības vārdiem, pievienojot attiecīgo divdabja izskaņu darbības vārda pagātnes celmam. Darāmās kārtas pagātnes divdabim sieviešu dzimtē lietotas dažādas izskaņas: *-uša*, *-usa*, *-use*, *-usi*. Vārdkopas ar darāmās kārtas pagātnes divdabjiem liek domāt, ka G. Mancelim nav bijusi īsta skaidrība par atgriezenisko formu lietojumu. Bieži vien mūsdienu atgriezenisko divdabju vietā lietoti neatgriezeniskie divdabji. Citviet parādās tādas atgriezeniskās formas, kuru mūsdienu latviešu literārās valodas atgriezenisko divdabju locīšanas paradīgmā nemaz nav.

G. Manceļa sprediķu grāmatā vērojamas svārstības divdabju formu lietošanā. Darāmās kārtas pagātnes divdabja forma lietota gadījumos, kad būtu vairāk iederīgs ciešamās kārtas pagātnes divdabis. Darāmās kārtas tagadnes divdabja formas aizstātas ar pagātnes formām, kas veidotas, izmantojot verbu tagadnes celmus. No darbības vārdiem *pee=dsimbt*, *eedsimbt* G. Mancelis veidojis un paralēli lietojis gan darāmās kārtas pagātnes divdabi, gan ciešamās kārtas pagātnes divdabi.

Par vārdkopas stabilitāti liecina tās lietojuma biežums. Visbiežāk G. Mancelis veidojis substantīviskas vārdkopas ar darāmās kārtas pagātnes divdabjiem *nomirris*, *noskummis*, *noseedsis*.

Ciešamās kārtas divdabji G. Manceļa tekstos sastopami biežāk nekā darāmās kārtas divdabji atributīvajā funkcijā. Ciešamās kārtas tagadnes divdabji galvenokārt veidoti no

pārejošiem darbības vārdiem. No nepārejošiem darbības vārdiem G. Mancelis atributīvajā funkcijā lietojis divdabjus *apkahrt=eyams, ghullams, kluxtams, nhe=iβniekams, liepams, mirrstams, palleekams, śmirdams, triessams*. Divdabji *dāggamais, durramais, dsārramais, luhdsamais, auxte=teizamais* kopā ar substantīvu veido terminvārdkopas, tāpēc tie lietoti ar noteikto galotni. Divdabis ar izskaņu *-ams* mēdz izteikt to pašu, ko mūsdienu valodā mēs apzīmējam ar adjektīvu: *śmirdamas Siwis* ‘smirdīgas zivis’, *liepama Śāhrgha* ‘lipīga sērga’. Bieži lietots no nepārejošā darbības vārda *mirrt* veidotais divdabis *mirrstams* kā atribūts. Tāpat bieži veidotas vārdkopas ar substantīvu *laix*, kuru raksturo divdabis, kas izsaka procesu, kurš notiek attiecīgajā laika posmā.

Retos gadījumos atributīvajā funkcijā lietots verbāladjektīvs ar izskaņu *-ins*, piem., *schālotina Leeta*.

G. Manceļa tekstos atributīvajā funkcijā pārsvarā lietoti ciešamās kārtas pagātnes divdabji, kas veidoti no pārejošiem verbiem un darināti gan no bezpriedēkļverbiem, gan no priedēkļverbiem. Daudz mazāk G. Manceļa tekstos lietoti no nepārejošiem verbiem darināti ciešamās kārtas pagātnes divdabji, kas arī darināti gan no bezpriedēkļverbiem, gan no priedēkļverbiem. G. Mancelis veidojis arī ciešamās kārtas pagātnes divdabjus no iteratīviem verbiem *śagrausit, śalausit*.

Gan vārdnīcā „Lettus”, gan sprediķu grāmatā bieži vien vārdkopas veidotas, lai nosauktu konkrētu terminu: *eedsimbta Sieme* ‘dzimumzīme’, *dādsenata Drahna Schkilltawà* ‘deglis’, *mahlāta Sieme* ‘glezna’. Par stabiliem veidojumiem var uzskatīt substantīviskas vārdkopas ar atributīvu ciešamās kārtas pagātnes divdabi *christits*, jo šāda tipa reliģiskas nozīmes terminvārdkopas ir sastopamas visvairāk. G. Manceļa sprediķu grāmatā vārdkopas *Christita Basniza, Christita draudse, Christita Draudsiba* lietotas kā sinonīmi vārdu savienojumi. Ciešamās kārtas pagātnes divdabja formas lietotas arī gadījumos, kad vairāk iederīgas būtu darāmās kārtas pagātnes divdabju formas.

1.4. Ar substantīvu saskaņots *numerālis*

Substantīviskās vārdkopās kā atribūts izmantots arī numerālis. Skaitļa vārds kā atkarīgais komponents izsaka ar lietvārdu nosauktās dzīvās būtnes vai priekšmeta daudzuma vai secīguma pazīmi (MLLVG II 1962, 94). G. Manceļa tekstos sastopami gan pamata, gan kārtas skaitļa vārdi, kas ir gan saskaņoti, gan nesaskaņoti ar substantīvu.

Lietvārda vārdkopās, kurās atkarīgais komponents ir pamata skaitļa vārds, lietvārds nosauc dzīvas būtnes vai priekšmetus, vai arī mēra, vērtības, laika vai citādas vienības. Skaitļa vārds konkretizē ar lietvārdu nosaukto nojēgumu daudzuma ziņā. Vārdkopās ar

skaitļa vārdiem no *viens* līdz *deviņi*, kā arī ar saliktajiem skaitļa vārdiem, kas beidzas ar vārdiem no *viens* līdz *deviņi* un kam vēl ir locījumu galotnes, skaitļa vārds saskaņojas dzimtē un locījumā ar lietvārdu (MLLVG II 1962, 94).

G. Mancelja tekstos substantīva raksturošanai daudzuma ziņā izmantoti pamata skaitļa vārdi no *weens* līdz *dewiņi*: ***diwi ghaddi***. zwey Jahr (PhL 382); ***trieb reisas***. drey mahl (PhL 269); ***tschättras reisas***. viermahl (Lettus 194); ***peezas reisas***. fünffmahl (Lettus 67); ***šesšchas reisas***. sechsmahl (Lettus 165); ***šeptiņas reisas***. siebenmahl (Lettus 168).

Substantīviska vārdkopa ar lietvārdu galvenajā komponentā un **pamata skaitļa vārdu** atkarīgajā komponentā var būt arī kā stabils veidojums, kam nav sākumformas: ***no diweem Ghaddem***. zweyjahrig (PhL 382), zweijährig ‘divgadīgs, divus gadus vecs’; ***no trim Ghaddeem***. dreijährig (PhL 382), dreijährig ‘trīsgadīgs, trīs gadus vecs’.

Pamata skaitļa vārds *weens* lietots: 1) kā artikuls pēc līdzības ar vācu valodu: ***weena Šeewa***. ein Weib (PhL 229); ***weens Wiers***. ein Mann (PhL 229); ***weens Pestitais***. Ein Erlöser (PhL 226); ***weena Bilde / Sieme***. ein Bild (PhL 369); ***weena Sohß***. eine Ganß (PhL 278); ***Dabbuji tu weenu Ohrmanni?*** hastu einen Fuhrman bekommen (Zehen G 3); ***Weena Runnaschanna weena Zeļļa=wiera / katters Rattus vnd Sirrghus par Naudu meckle***. Ein Gespräch eines reisenden Mannes / der Wagen vnd Pferde dingen wil. (Zehen G 1);

2) kā atribūts substantīviskā vārdkopā: ***Weens Sirrgs wehl ja=abkaļļ***. (*Wall=hoff. abkausta*.) Es muß ein Pferd noch beschlagen werden. (Zehen G 12); ***sche tickai weens Airis?*** hie ist nur eine Ruder (PhL 285); ***Redsi / turr wätz Skrittelis / ißsitt weenu Speeki / vnd darri Tappu***. Sihe dort ein alt Ratt / schlage auß einen Radspeich / vnd mache davon einen Zapfen. (Zehen G 41); ***weena Stiepa notruhkusši / noläkusši***. ein Band ist abgebrochen / abgesprungē (PhL 316); ***Weena Illx gharra / ohtra ihsša***. Eine Fehmer ist lang / die andere ist kurtz. (Zehen G 42).

G. Mancelis veidojis substantīvisku vārdkopu *ar weenu Wahrdu šackoht*, kas atbilst mūsdienu latviešu valodā pazīstamajam frazeoloģismam *vārdu sakot* ‘pasakot dažos vārdos’. Domājams, ka skaitļa vārds *weens* lietots artikula funkcijā pēc vācu valodas parauga: ***eß ar weenu Wahrdu dohmu täw peezas Mahrkas***. ich geb dir mit einem worte fünff Marck (PhL 271); ***ar weenu wahrdu šackoht***. Summa (Lettus 180), jo arī ME vārdnīcā dota verbāla vārdkopa *vārdu sakot*, mit einem Wort (ME IV 500).

Vairākumā gadījumā G. Mancelis skaitļa vārdu *weens* lieto vienskaitlī, taču konstatēti atsevišķi piemēri daudzskaitlī, jo skaitļa vārds saskaņots ar lietvārdu daudzskaitlinieku: ***Weenas Wehrseles man gir***. Ich hab eine Vorseddel (Zehen G 6); ***ar Puttahm / Putto puttohß / weenahß puttahß***. Schaumicht / voll Schaum (Lettus 153). Latviešu valodas vēstures pētījumi norāda, ka lielākoties sastopamas skaitļa vārda *weens*

vienskaitļa formas, jo šajā vārdā ietverta pamatnozīme ‘tikai viens pretstatā vairākiem’, taču laika gaitā nostiprinājies arī šī vārda lietojums daudzskaitlī (LLVMSA 2002, 248).

Aiz prepozīcijas *par* substantīviskas vārdkopas komponenti – substantīvs un numerālis saskaņoti akuzatīvā: *par weenu briedi eß nahkschu*. vmb eine kleine weile wil ich kommen (PhL 386).

Substantīviskās vārdkopas, ko veido lietvārdi un **kārtas skaitļa vārdi**, pēc struktūras analogas lietvārda vārdkopām ar atkarīgu adjektīvu. Kārtas skaitļa vārds šādās vārdkopās konkretizē lietvārdu, izsakot tā nosauktā priekšmeta vai abstraktā nojēguma izdalīšanos secības ziņā kādā priekšmetu rindā. Komponenti šajās vārdkopās nozīmes ziņā ir cieši saistīti (MLLVG II 1962, 95).

Kārtas skaitļa vārdi parasti tiek lietoti ar noteiktajām galotnēm. G. Manceļa tekstos vērojami formu varianti:

1) noteiktās galotnes lietojums: *pirmmais Meegs*. der erste Schlaf (PhL 385); *kad tu zehleefß*. Wann bistu auffgestanden? *Pirmajohß / ohtrohß / tresschohß Ghaiļohß*. in der ersten / andern / drittē / Hanenkrähe (PhL 385); *kad Ghailis pirmo reisu dseed* (oder / *pirmajohß Ghaiļohß*) *ja zellahß*. wann der Hahn zum ersten mahl krähet / so muß man auffstehen (PhL 280); *pirmaji / ohtri / tresschi Ghaiļi*. Die erste / andere / dritte Hanenkrähe (PhL 385);

2) nenoteiktās galotnes lietojums: *tresschà Deenà*. Am dritten Tage (Lettus 19); *pirmma zätturte*. erste Viertheil (PhL 378); *Ween reis ap Jäcopa deenu / ohttru reisu ap Andreem / tresschu reisu ap Jurgheem*. ein mahl vmb Jacobi / das ander mahl vmb Andreae / das dritte mahl vmb Georgij (PhL 269); *No ohtras pussēs*. Von der andern seiten her (Lettus 20); *wascho weeghlam no pirmmu Ghallu*. Fahre sanfft im anfang (Zehen G 15), frazeologisms; *Ahrdijuschi lieds ghallam / tad šahzeeta tudelļ no ohtru ghallu ghrahbt / vnd metteta Tuppohß*. Wann jhrs biß zu end außgespreitet habt / so hebet strack vom andern ende wieder an zu samen zunehmen / vnnd werffets in Schober. (Zehen G 48); *pirmma Behrniba*. Die vnmündige Kindheit (PhL 230), *no pirmmas bhernibas*. Von Jugend auff (Lettus 97, 101).

Mūsdienās latviešu valodā lietotie adverbji *pirmkārt, otrkārt* G. Manceļa tekstos lietoti substantīviskas vārdkopas veidā: *pirmajā kahrtā*. erstlich (Lettus 55) erstlich ‘pirmkārt’; *ohtrā kahrtā*. Zum andern (Lettus 20) ‘otrkārt’.

Izpētīts, ka 16.–17. gs. tekstos kārtas skaitļa vārdi sastopami galvenokārt ar nenoteiktajām galotnēm, bet dažkārt paralēli vērojamas arī formas ar noteikto galotni (LLVMSA 2002, 289). Arī G. Manceļa tekstos biežāk lietota nenoteiktā galotne, un tikai retos gadījumos izmantota noteiktā galotne.

Reti redzams **daļas skaitļa vārda** lietojums G. Manceļa tekstos. Daļas skaitļa vārdi lietoti salīdzinoši reti, it īpaši 16., 17. gs. tekstos un pat līdz 19. gs. vidum tie nav bijuši populāri, bijušas pazīstamas tikai dažas šo skaitļa vārdu formas (LLVMSA 2002, 305).

G. Manceļa tekstos pārsvarā lietoti skaitļa vārdi salikteni ar lietvārdu *pusse* pirmajā daļā un kārtas skaitļa vārdu otrajā daļā: **puß=ohtra Stunda**. anderthalb Stunde (PhL 386); .. *iftäckahß muhsšas Naudas py puß=tresschu Dahlder* .. (LP1 229); .. *peewiļļ ar Šweizenašchanu und Muttes=Dohšchanu šawu Kunghu und Mahzetaju / katters šcho Blehdi puß=zättortà Ghaddà tick širrdighe mahzijis by* .. (LP3 127); *JEsus Christus by teems patz nu jaw pußzättorta Ghaddà Deewa Wahrdu und Prahtu šatzijis* .. (LP2 190); **puß=ohtra Ghadds**. anderthalb Jahr (PhL 382), šajā gadījumā komponenti nav saskaņoti dzimtē.

Tikai retos gadījumos G. Mancelis lieto atributīvu skaitļa vārdu, kas veidots ar kārtas skaitļavārdu un lietvārdu *daļļa*: **To tresschu Daļļu tahß Basnizas šautze to Wisšo=Šwähtaku** .. (LP3 198).

Locījums pēc nelokāmajām skaitļa vārda formām

Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikas normas paredz, ka nelokāmie numerāļi *desmit*, salikteni ar *-padmit* un substantīviskie *desmits*, *simts*, *tūkstotis*, *miljons* nominatīva nozīmē lietojami ar substantīvu ģenitīvā. Un tāpat ar adverbjiem *daudz*, *maz*, *tik*, *cik*. „Šis likums ir norādīts katrā skolas latviešu valodas mācībgrāmatā un nostiprināts ar uzrakstu uz naudas zīmēm”, piem., *desmit santīmu*, *desmit latu*, *divdesmit santīmu*, *divdesmit latu*, *piecdesmit santīmu*, *piecdesmit latu*, *simts latu* (Paegle 2007, 109).

Mūsdienu latviešu valodā pēc nelokāmajiem skaitļa vārdiem vērojams arī nominatīva vai akuzatīva lietojums. Arī J. Endzelīns un K. Mīlenbahs norāda, ka daudzkārt sastopams pēc šiem skaitļa vārdiem nominatīvs, piem., *desmit vīri*, un ar akuzatīvu var pat parastāk sacīt: *desmit vīrus*, nekā ar atkarīgo ģenitīvu no *desmit*: *desmit vīru* (Endzelīns, Mīlenbahs 1934, 148). S. Lagzdiņa šo parādību valodā skaidro ar lietvārda tiekšanos kļūt neatkarīgam no nelokāmā skaitļa vārda un atkarībā no savas sintaktiskās funkcijas teikumā iegūt nominatīva vai akuzatīva formu, t. i., lietvārds tiecas funkcionēt tāpat kā vārdkopās ar lokāmo numerāli (Lagzdiņa 1980, 138). Dz. Paegle secina, ka valodā notiek ģenitīva funkciju sašaurināšanās, un šajā gadījumā nelokāmo skaitļa vārdu lietojums kļūst adjektīvisks (Paegle 2007, 110).

G. Manceļa tekstos ģenitīva locījums pēc nelokāmajiem skaitļa vārdiem netika konstatēts. Vārdnīcā „Lettus” un tās pielikumā „Phraseologia Lettica” aiz nelokāmā skaitļa vārda *deßmit* seko lietvārds nominatīvā: **Deßmit Mahrzingi**. zehen Pfund (PhL 375);

deβmit reisas. zehen mahl (Lettus 217). Vārdkopā *deβmitti Deewa Bausli*. zehen Gebot (Lettus 217) lietota lokāma skaitļa vārda forma *deβmitti*, kas saskaņota ar substantīvu.

Daudz biežāk nekā nelokāmais skaitļa vārds *deβmit* apzīmētāja funkcijā konstatēta sastingusi nelokāma skaitļa vārda forma *deβmits*, pēc kuras lietots substantīvs nominatīvā vai akuzatīvā: *šeptingdeβmitts reisas*. siebenzig mahl (Lettus 168); *Sche trieβdeβmits Ahrtaugi*. Da hastu dreissig Schilling (Zehen G 38); .. *nhe deβmitz Juhdsas=Semmes / nhe peetz=deβmitz / nhe šimbtus Juhdsas / bett no Susa lieds Bettlehem diwišimbtas und trieβdeβmitts Juhdsas* .. (LP1 115); *deβmitts / diwideβmitts / šimbti / tuhxtoschi Mahrki*. zehen / zwanzig / hundert / tausend (PhL 374). Dažviet numerālis *deβmits* saskaņots ar substantīvu un ir lokāms: *Wings tschettras=deβmitts Deenas und tschettras=deβmittis Nacktis ghaweja* .. (LP1 144).

Pēc skaitļa vārda formas *deβmitts* G. Mancelis lietojis substantīvu akuzatīvā, ja teikumā tas ir: 1) izteicējs: *Es schkeetohβ jaw peetz=deβmitts / šesch=deβmitts / šepting=deβmitts Ghaddus äsšam*. Ich halte / ich sey fünfftzig / sechtzig / siebentzig Jahr alt (PhL 231);

2) papildinātājs: *Šchohβ deβmitts Spittalighus Wierus Wings Wessälus darra* .. (LP2 240); *Vnd eβ jähmu tohβ trieβ=deβmitts Šudraba=Ghrosschus* .. (LP3 135); .. *eekschan kattreem Deews patz ar šawu Pirrxtu tohβ deβmitts Bauβlus ka ratzin ee=ratzis by* .. (LP2 118);

3) apstākļis: *Wings tschettras=deβmitts Deenas und tschettras=deβmittis Nacktis ghaweja* .. (LP1 144). Mūsdienu latviešu valodā vārds *desmits* tiek lietots kā skaita lietvārds, kuram ir sava locījumu paradigma.

G. Mancelis numerāli *šimbtus* saskaņojis pilnīgi vai daļēji ar substantīvu: .. *nhe deβmitz Juhdsas=Semmes / nhe peetz=deβmitz / nhe šimbtus Juhdsas / bett no Susa lieds Bettlehem diwišimbtas und trieβdeβmitts Juhdsas* .. (LP1 115); *deβmitts / diwideβmitts / šimbti / tuhxtoschi Mahrki*. zehen / zwanzig / hundert / tausend (PhL 374); .. *attrohd / diwi=šimbtus Kausšus / warr kahdi šeptinji deβmitts Mahrkas muhsšas Naudas buht* .. (LP1 334).

Divskaitlis substantīviskā vārdkopā

G. Manceļa tekstos paralēli lokāmā skaitļa vārda *diwi* formai lietota arī senā divskaitļa forma. Līdz 19. gs. beigām sastingusi sieviešu un nekatras dzimtes divskaitļa nominatīva un akuzatīva forma *divi* lietota kā nelokāma forma visu locījumu nozīmēs saistījumā ar lietvārdu, uz kuru skaitļa vārds attiecas, piem., *divi laivas, divi sulaiņiem, divi garuma* utt. (LLVMSA 2002, 255).

Vārdnīcā nelokāmā senā divskaitļa forma *diwi* lietota reti, bet sprediķu grāmatā tā piekļauta substantīvam diezgan bieži. G. Mancelis ar šo skaitļa vārda nelokāmo formu vārdnīcā un tās pielikumos raksturojis mēra un laika vienības.

Aiz nelokāmās skaitļa vārda formas *diwi* substantīva formu nosaka tā funkcija teikumā. Substantīvs lietots akuzatīvā, ja tas teikumā pilda papildinātāja funkciju: ***diwi Pohdus Taukus dabbutu***. von dir bekeme man wol ein par Lißpfund Fett (PhL 237); .. ***diwi Acklus Wings darrija redsighus*** .. (LP2 240); *Vnd tee šitta Winju us to Weetu Gollgatha Krustà / und diwi Ļaundarritajus* .. (LP3 139); .. *tad attnessē ta Basnizà nahkdama diwi Vbeļa=Balloschus / jeb diwi jaunus Balloschus* .. (LP1 227); .. *ka no leeleem Dußmeem Wings tohß diwi Ackmina=Ghabbalus* .. *no Rohkahm ißmette* .. (LP2 118); .. *redseja diwi Laiwas* .. (LP2 98); *Vnd ka Kantes Ackmins diwi Muhrus turr* .. (LP3 202); *Mehß ghribbam šchim briescham tohß diwi leelus Brienuma=darrbus* .. (LP1 159).

Akuzatīvs lietots arī vārdkopās ar laika, vietas un mēra nozīmes niansi, un kā teikuma locekļi šīs vārdkopas ir apstākļa funkcijā: *Šcho Deenu gir pawehlejis šwehtiet weens Keisers / kattrā Wahrds by Justinus / peez=šimbtus / peez=deßmitz unnd diwi Ghaddus pehtz tha Kungha Christi Peedsimmšchanas* .. (LP1 355); *Es peeminnu to laiku / kad Rudso=Puhrs maxaja diwi Riegas Mahrk*. Ich gedencke die zeit / das ein Loff Roggē zwo Marck Rigisch galt. (PhL 235); .. *ta by no Jerusalem diwi Juhds semmes tahļ* .. (LP1 418), pēdējos divos piemēros vārdkopas galvenais komponents ir bezgalotnes formā.

Nominatīvs lietots teikumā neiesaistītā vārdkopā: ***diwi Artaug=ghabbals***. zwey Schilling stück (PhL 373); ***diwi puhro=weeta***. Etwa zwey Loff=stäte. (Zehen G 45). Tāpat vārdkopas galvenais komponents substantīvs ir nominatīvā, ja tas teikumā ir: 1) teikuma priekšmets: *Nu gir šchinny Pasšauleh arridsan diwi Wallstes: weena Wallsta peedärr Deewam / ohtra Wällam* .. (LP1 88); 2) izteicējs: .. *tee gir tahß diwi Sacramentes* .. (LP2 235); .. *tōw diwi Rohkas jeb Kahjas gir* .. (LP2 281, 292); .. *tōw diwi Atzis gir* .. (LP2 281, 292); *Šcheit gir weens Puisšis / tam gir peetz Meescha Maises / unnd diwi Siwis* .. (LP1 326, 334).

Ar lietvārdu saskaņoti kopuma skaitļa vārdi

Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā vārds *abi* nosaukts par kopuma skaitļa vārdu, kuru loka tāpat kā skaitļa vārdu *divi* (MLLVG I 1959, 498). Arī S. Miezies pētījumā par skaitļa vārdu vēsturisko attīstību vārds *abi* aprakstīts pie kopuma skaitļa vārdiem (LLVMSA 2002, 299). Latviešu valodas gramatikās vārds *abi* uzskatīts arī par noteikto

vietniekvārdu (Kalme, Smiltneiece 2001, 171), par kvantitatīvās pazīmes vietniekvārdu (Nītiņa 2001, 58–59).

Kopuma skaitļa vārdi apzīmē priekšmetu skaitu kā vienu vienību, kopumu (LLVMSA 2002, 298). G. Manceļa tekstos lietots kopuma skaitļa vārds *abbi*. Promocijas darbā tas uzskatīts par skaitļa vārdu, jo ar to tiek izteikts konkrēts daudzums ‘divi’. Šajās vārdkopās norādīts uz dzīvu būtņu, cilvēka ķermeņa daļu, priekšmetu, abstraktu nojēgumu, personu skaitu: *The tōw tshettri Grosschi par abbeem Sirrgheem*. Da hastu vier Groschen für beyde Pferde (Zehen G 37); *Vnd tee nahze / unnd peepilldija abbas Laiwas pillus / tha / ka tee ghrimma ..* (LP2 99); *Nhe klibbojeeta us abbeem Pusseem ..* (LP2 103).

Substantīvisko vārdkopu atkarīgajā komponentā lietota arī nelokāma sastingusi forma *abbi*, kas veidota pēc divskaitļa *diwi* parauga: *Tisli ässäam mehs und Krohplī / mehs klibbojam us muhsseem Zeļleem / abbi pusseh mehß klibbojam ..* (LP1 36); *Deewa Wahrds gir taß Sohbins tha Ghara / Deewa Wahrds gir assahx / nhe ka kahds Sohbins / abbi pušchi aß ..* (LP1 294).

Atsevišķos gadījumos kopuma skaitļavārds *abbi* lietots kopā ar kārtas skaitļa vārdu *diwi*, kas kvantitatīvi raksturo substantīvus, kas nosauc personu: *No pirrmu Ghallu abbi diwi Šläppkawi / kattri ar to Kunghu JEsu ißwäßti und nomaitati kļua ..* (LP3 155); *.. šchee Lautiņi abbi diwi Deewa Wahrdu sinnaja ..* (LP1 135); *Juhß esseeta abbi diwi weena Tähwa Bährni / weens Deews gir jums abbi diwi raddijis ..* (LP2 207), pēdējos divos piemēros vārdu savienojums *abbi diwi* lietots dubultlocekļa funkcijā.

Retos gadījumos lietota arī atvasinātā skaitļa vārda lokāmā forma *abbeji* ‘abējādi’: *Aisto weens Kungs und Deews gir abbejus Baußluß dewiß ..* (LP2 325); *To ļauscho preekscha by ta Šarrkana Juhre / abbejahß Pussehß by auxi Kallni ..* (LP1 193).

Par kopuma skaitļa vārdiem uzskatīti arī ar piedēkli atvasināti skaitļa vārdi, piem., *diweji*, *treiji*, kuri ir sinonīmi pamata skaitļa vārdiem *diwi*, *trieß*. Kopuma jēdziens ir tiem ar piedēkli *-ēj-* atvasinātajiem skaitļa vārdiem, kas saistīti ar lietvārdiem, kam ir abu skaitļu formas, taču šie skaitļa vārdi var apzīmēt arī daudzskaitlinieku skaitu (LLVMSA 2002, 301; MLLVG I 1959, 498).

G. Manceļa tekstos šie skaitļa vārdi raksturo substantīvus kvantitātes ziņā: *.. ka dischane nolausi tu to Basnizu / und ußtaisī to treijahß Deenahß ..* (LP3 141, 155); *.. katters Wiegas=Kohku dehstijis by / und treijohß {treijehß} Ghaddohß Augļus ghaidijis ..* (LP2 154); *Ja tad nu diwejo jeb treijo Leezeneeko Leeziba ghann gir ..* (LP3 108); *Wiß ko Deews mums pawehlejis darriet / taß stahw šchinnieß diwejahß Leetahß ..* (LP2 324); *Diwejas leetas luhdse taß noskummis Tähws ..* (LP2 363); *Šchinnieß diwejohß Baußließ karrajahß wiß Baußliß ..* (LP2 324); *.. ar skaidreem Wahrdeem wings ißsacka diwejus*

Ghräkus .. (LP1 23); *treijohß ghabbalohß dalliets*. in drey getheilet (Lettus 183); *diwejoß ghabbalohß dalliets*. in zwey getheilet (Lettus 183); *Bett kad mums ta Šaule Deenahß treijahß jeb tschettraß nhe rahdahß* .. (LP1 113), šajā piemērā skaitļa vārds lietots postpozīcijā.

Iepriekšminētajos piemēros vārdkopu galvenajā komponentā lietoti substantīvi ar abu skaitļu formām. Konstatēta arī vārdkopa ar divskaitlinieku *ratti: Eß redseju Šähtà diwejus Rattus stahwam*. Ich sahe im Gehöfft zweene Wagen stehen (Zehen G 4).

Vārdi *divēji, divējas, treji, trejas* mūsdienu latviešu valodā lietoti ar nozīmi ‘divi vai trīs dažādi; divējāds, trejāds’ (Paegle 2008, 162).

Substantīva raksturošanai G. Mancelis izmantojis gan pamata, gan kārtas numerāļus. Pamata skaitļa vārds *weens* lietots gan kā artikuls pēc līdzības ar vācu valodu, gan kā atribūts substantīviskā vārdkopā. Pārsvārā G. Mancelis skaitļa vārdu *weens* lietojis vienskaitlī, taču konstatētas arī vārdkopas daudzskaitlī, jo skaitļa vārds saskaņots ar lietvārdu daudzskaitlinieku: *Weenas Wehrseles, weenahß puttahß*.

G. Manceļa tekstos kārtas skaitļa vārdi lietoti gan ar noteikto galotni, gan ar nenoteikto galotni. Pārsvārā lietoti skaitļa vārdi salikteņi ar lietvārdu *pusē* pirmajā daļā un kārtas skaitļa vārdu otrajā daļā: *puß=ohtra Stunda, py puß=tresschu Dahlderi, puß=zättortà Ghaddà puß=ohtra Ghadds*. Tikai retos gadījumos G. Mancelis lieto atributīvu skaitļa vārdu, kas veidots ar kārtas skaitļa vārdu un lietvārdu *daļļa*: *To tresschu Daļļu tahß Basnizas*.

Retumis substantīviskas vārdkopas veidotas ar nelokāmu skaitļa vārdu *deßmit* un substantīvu nominatīvā galvenajā komponentā: *Deßmit Mahrzingi, deßmit reisas*. G. Manceļa tekstos biežāk nekā nelokāmais skaitļa vārds *deßmit* apzīmētāja funkcijā konstatēta sastingusi nelokāma skaitļa vārda forma *deßmitts*, kas kopā ar substantīvu nominatīvā vai akuzatīvā veido substantīviskas vārdkopas: *trießdeßmits Ahrtaugi, deßmitts Spittalighus Wierus, deßmitts Baußlus*.

Aiz nelokāmās skaitļavārda formas *diwi* substantīva formu nosaka tā funkcija teikumā. Substantīvs lietots akuzatīvā, ja tas teikumā pilda papildinātāja funkciju. Akuzatīvs lietots arī vārdkopās ar laika, vietas un mēra nozīmes niansi, un kā teikuma locekļi šīs vārdkopas ir apstākļa funkcijā. Vārdkopas galvenais komponents substantīvs ir nominatīvā, ja tas teikumā ir teikuma priekšmets, izteicējs.

G. Manceļa tekstos lietots vārds *abbi*, kurš promocijas darbā uzskatīts par skaitļa vārdu, jo ar to tiek izteikts konkrēts daudzums ‘divi’. Vietām substantīvisko vārdkopu atkarīgajā komponentā lietota arī nelokāma sastingusi forma *abbi*, kas veidota pēc

divskaitļa *diwi* parauga. Atsevišķos gadījumos kopuma skaitļavārds *abbi* lietots kopā ar kārtas skaitļa vārdu *diwi*, kas kvantitatīvi raksturo substantīvus, kas nosauc personu: *abbi diwi Ślāppkawi*, *Ḷautiṇi abbi diwi*, *abbi diwi weena Tāhwa Bāhrni*. Retos gadījumos izmantota arī atvasinātā skaitļa vārda lokāmā forma *abbeji* ‘abējādi’. Par kopuma skaitļa vārdiem uzskatīti arī vārdi *diweji*, *treiji*, kuri ir sinonīmi pamata skaitļa vārdiem *diwi*, *trieß*. G. Manceļa tekstos kopuma skaitļa vārdi raksturo substantīvus kvantitātes ziņā.

1.5. Ar substantīvu saskaņots *pronomens*

Substantīviskajās vārdkopās pronomeni veic apzīmētāja funkciju teikumā un saskan ar apzīmējamo vārdu dzimtē, skaitlī un locījumā (MLLVG I 1959, 501).

No **piederības pronomeniem** G. Manceļa vārdnīcā substantīviskajās vārdkopās kā atkarīgie komponenti lietoti: *manns*, *taws*, *saws*. Uz piederību pirmajai personai norāda *manns*, uz piederību otrajai personai *taws* (MLLVG I 1959, 509): *mannam Sirrgham ballta Peere*. mein Pferd hat eine Blese (PhL 273); *eß patteitschu Deewam / manna Sirrds gir liexma / preeziga*. Ich dancke GOtt / mein Hertz ist frölich (PhL 400); *kur tawa dsimtene?* von wannen bistu gebürtig? (Lettus 71); *kaß gir taws wahrds?* wie heistu? (Zehen G 8); *Es äßmu schodeen wairahk mannus ghauschus Asśarus ehdis nhe ka Mais*. Ich hab heut meer meine Thränen gefressen / alß Brod (PhL 240).

Dažviet vairāk iederētos vietniekvārda *saws* lietojums: *Śweedrus no Waighu pillinadams buhs töw tawu Mais ehst*. Im Schweisse deines Angesichts soltu Brod essen (PhL 238); *Kad kahpsi tawas Bittes?* wann wirstu deine Immen außstossen (PhL 290). Dz. Barbare norāda, ka pirmajos latviešu tekstos piederību pirmajai un otrajai personai pēc vācu valodas parauga diferencēti norādīja ar vietniekvārdiem *manns*, *taws* arī tais gadījumos, kur mūsdienās lietojams piederības vietniekvārds *saws*, un īpaši izplatīta šī parādība bija 16.–17. gs. tekstos (LLVMSA 2002, 327).

Uz piederību visām personām norāda vietniekvārds *savs*, kas konkrētu piederības nozīmi iegūst teikumā (MLLVG 1959 I, 510). Arī G. Manceļa tekstos bieži sastopams piederības vietniekvārds *saws* atributīvajā funkcijā: *Eß nhe warru śawus Sirrghus ißdsiet / vnnđ śwesschus eelaist*. Ich kan nicht meine Pferde auß=treiben / vnd frembde einlassen. (Zehen G 24); *Eß scho Labbibu pahrdeewis / śawai Śeewai Śeetawas nopirkschu / vnd sillumus Śwahrkeem*. Wann ich biß Korn verkaufft hab / so wil ich meinem Weibe Beinlinge kauffen / vnd blaw Laken zum Rocke. (Zehen G 50); *Ko eß nhe śacku no śawas Muttes*. was ich nit auß meinem Munde sage. (Zehen G 18); *par śawu Bāhrnu us=jembt*. an Kindes statt auffnehmen (Lettus 101); *ta Kehwe sweeds pehtz śawu Kummeļu*. die

Strense schreyet nach dem Füllen (PhL 273); *tai Meitai / kattra sawus Mattus nhe turr ghluddäne / nhe gir dauds leetas*. Die Dirn / die ihre Haare nicht glatt helt / an der ist nicht viel gutes (PhL 247); *Kur wings gir? Wo ist er? Šähtà sawahß Majahß*. Zu Hause (Zehen G 3); *eet sawus Ghräkus šuhdseht*. zur Beicht gehen (PhL 370).

G. Mancelis substantīva raksturošanai izmantojis gan piederības pronomenus *manns, taws, saws*, gan noteikto pronomenu *wiβ*, kas norāda kopumu, kaut kā veselumu. Šīs vārdkopas ir saliktas, jo galvenajam komponentam tieši pakārtoti divi atkarīgie komponenti: *wisī manni Matti iβ=kriet*. mir fallen alle Haar auß (PhL 247); *wisī manni Lohzekļi šahp*. alle meine Glieder thun mir wehe (PhL 236); *wiβ taws Prahtz us Naudu stahw / Baggatibu*. All dein Gemüht stehet nach Reichthumb (Lettus 18); *wisū sawu Nabbadsibu abdserrd / iβthereht*. all seine Armuth verzehren (PhL 306).

Substantīviskās vārdkopās ar atkarīgu **piederības pronomenu** vai personu vietniekvārdu daudzskaitļa ģenitīva formā lietvārds nosauc personu, konkrētu priekšmetu vai abstraktu nojēgumu, bet vietniekvārds šī priekšmetiskā nojēguma pazīmi – piederību, radniecību, tuvību runātājam personai, uzrunātajai vai pieminētajai personai vai personām, vai arī priekšmetam. Vārdkopās, kurās par atkarīgo komponentu ir vietniekvārds *mūsu, jūsu, viņa, viņas* vai *viņu*, ir pārvaldījuma saistījums (MLLVG II 1962, 96).

Lai izteiktu piederību, G. Mancelis lietojis arī personu vietniekvārdu *mehß, wings* ģenitīva formas: *Kahdi teem tur Basnizas Kunghi? Was haben sie daselbst für Pastorn? Vs muhsó Titzibu*. H. Vnser Religion (Zehen G 53); *Muhsó Kunx vnd Pestitais*. Vnser HErr vnd Erlöser (PhL 226); *Deews muhsó Šarrgs nei ghulļ nei šnausch*. Gott vnser Hüter schläfft noch schlumert nicht (PhL 346); *wiņa Sirrx kluhp*. sein Pferd stost an (PhL 273); *Eß winja Wahrdu äβmu as=mirrśis*. Ich hab seinen Nahmen vergessen (PhL 235).

Personu vietniekvārdu *mēs, jūs* daudzskaitļa ģenitīvi *mūsu, jūsu* ir nelokāmi piederības vietniekvārdi. G. Mancelja tekstos tie pēc vācu valodas parauga funkcionē kā lokāmi vārdi (LLVMSA 2002, 330). Pronomenu formas *muhsī, muhsás, juhsás* saskaņotas ar substantīvu dzimtē, skaitlī un locījumā: *urring / eejuhds weenu no muhséem Sirrghem*. Jürgen / spanne an eins von vnsern Pferden (Zehen G 27); *Vsluhko tu muhsús Sirrghus vnd Rattus*. Gib du achtung auff vnserer Pferde vnd Wagen (Zehen G 31); *Taß patz Kungs JEsus Christus / katters tam acklam Deedellneekam tahß Atzis att=darrija / ghribbātu muhsás aptumsśotas Širrdes apskaidroht und att=darriet ..* (LP1 269); *Tad nhe ļaujeeta tohß Ghräkus walldiet juhsáhß mirrstamahß Meesáhß ..* (LP3 163); *.. nhe leezeeta tohß Ghräkus walldiet juhsáhß mirrstamahß Meesáhß ..* (LP1 214); *Aisto ja taß Gharrs .. juhsás mirrstamas Meesás dsiewas darrieß ..* (LP1 534).

Vārdkopās ar atkarīgu **norādāmo pronomenu** lietvārds nosauc dzīvu būtni, konkrētu priekšmetu vai abstraktu nojēgumu, bet vietniekvārds kā tā pazīmi izsaka norādi uz priekšmetiskā nojēguma atrašanos tuvāk vai tālāk telpā vai laikā vai arī uz personas vai priekšmeta kvalitāti (MLLVG II 1962, 97). No norādāmajiem pronomeniem G. Manceļa vārdnīcā substantīviskajās vārdkopās kā atkarīgie komponenti lietoti: *taß, schiß, tahds*.

Pronomens *taß* G. Manceļa tekstos lietots gan kā norādāmais pronomens, gan kā artikuls. Mūsdienu latviešu valodā vietniekvārds *tas* ar artikulam līdzīgu nozīmi tiek lietots galvenokārt ikdienas mutvārdu saziņā, kā arī rakstītā tekstā, kas atspoguļo mutvārdu runu, retāk cita veida tekstos. Vietniekvārda *tas* lietojums latviešu literārajā valodā gan runā, gan rakstos ir vērtējams pēc iederīguma situācijā un kontekstā (gan jēdzieniskā, gan stilistiskā aspektā), nevis pēc paša vietniekvārda nozīmes (Ozola Ā. 2006, 85).

G. Manceļa tekstos visai bieži izmantots norādāmais pronomens *taß* kā artikuls pēc līdzības ar vācu valodu: *taß Prahtz* die Vernunft (PhL 233); *No to Laiku / vnd no tha dalßeems*. Von der Zeit / vnd dero theilen (PhL 381); *taß Bährns kläppo, ka taß mälls tohp*. das Kind hustet, das es schwartz wird (PhL 257); *kad Bährni Sohbus kallina, tad nees winjeem taß Schoghllis*. wann die Kinder Zähne hecken, so jucket jhnen das Zahnfleisch (PhL 258), *taß ļauns Gharrs*. der böse Geist (PhL 228); *taß šwähts Wackar=ehdens*. das heilige Abendmahl (PhL 370); *ta šwähta Christiba*. Die heilige Tauffe (PhL 370); *taß dußmiex Deews*. Der zorniger GOtt (PhL 226).

Pronomens *taß* saskaņots ar substantīvu dzimtē, skaitlī un locījumā, un tam piemīt norādāmā vietniekvārda nozīme, bet tajā pašā laikā tam izpaužas spēcīga artikula funkcija: *zeek taß Ghabbals maxa?* wie viel gilt dieses Stück? (PhL 374); *nowahri tahß Siwis skahbe vnd labbe ar Pipperehm*. koche diese Fische sawr vn wol gepfeffert (PhL 289); *eeghrees tam Aunam Ausši / ka to warr pasiet*. schneide dein Hamel ins Ohr / das man jhn kenne (PhL 270); *kahdas tahß Meessās?* was ist dz für Fleisch? (PhL 301); *tanny Tillta arriedsan nhe gir dauds leetas*. an der Brücken ist auch nicht viel guts (PhL 391); *tanny starrpa*. dazwischen (Lettus 45); *tad / tanny laika*. da / zu der zeit (Lettus 44); *tad / tanny laikà / to passchu briedi*. zu derselbigen Zeit (Lettus 218).

Retos gadījumos konstatētas substantīviskas vārdkopas ar norādāmo pronomenu *tads*, kurš lietots adjektīviski ar kvalitatīva vērtējuma nozīmi, kura balstās uz iepriekš minētu informāciju: *No tadeems Leeteems / kaß no Semmes kļuhst ißracktaß*. Von Mettallen (PhL 329).

No **noteiktajiem pronomeniem** G. Manceļa vārdnīcā substantīviskajās vārdkopās kā atkarīgie komponenti lietoti: *ick=kattris, pattz, wiß*. Ar vārdkopas galveno komponentu substantīvu tie saskaņoti dzimtē, skaitlī un locījumā: *Iggauna=semme nhe driest applam*

ick=kattrà Vgguns=kurry eet. In Ehist=land darff man nicht in eines jeden Fewrstadt gehen (PhL 295); *Jck=kattrà briedy gir wings zeetis.* (LP1 465); *Taß Zillwähx nhe dsiewo ween no tahß Maises / bett no ick=kattru Wahrdu / katters no Deewa Muttes eet ..* (LP1 287).

Vārdkopās, kurās noteiktais vietniekvārds *pats* ir atkarīgais komponents, vietniekvārds precizē, izceļ ar lietvārdu nosaukto nojēgumu (MLLVG II 1962, 97). G. Manceļa tekstos pronomens *pattz* vairumā gadījumu precizē vietu, nosaucot, ka tieši tur notiek kāds process vai darbība. Bieži vien šī vieta ir kāda cilvēka ķermeņa daļa: *passchà Atzy ee=duhreeß.* Er hat sich recht ins Auge gestochen (PhL 247); *nodoht / eedoht / passchà Rohkà eedoht.* Vberantworten (Lettus 22); *Wehsch itt prettie / passchà waighà.* der Wind ist gar entgegen (PhL 381); *taß Bährns itt vs passchas Ghallwas krita / brienums / ka taß Kacklu nhe lause.* Das Kind stürzte recht auff den Kopff / wunder war es / das es den Halß nicht brach (PhL 244); *itt vs passchu leelu Pirrxtu vsminna.* Er tritt mir auff den grossen Zeen (PhL 264); vienā piemērā pēc prepozīcijas *vs* ir ģenitīvs, bet otrā akuzatīvs.

Noteiktais vietniekvārds *pattz* un piederības vietniekvārdi *manns, taws* ir tieši pakārtoti un saskaņoti ar vienu substantīvu, veidojot saliktu vārdkopu. Šādā veidā izteikta pastiprināta piederības nozīme: *Manni passchi Sirrghi eet ara.* Meine eigene Pferde gehen draussen. (Zehen G 24); *Kundsing / dohd schim briescham sawus Lemmeschus / zittu Neddeļļ es sawus passchus dabbuischohß.* Herr / gib zu diesem mahl deine Pflugeysen / künfftige Woche wil ich mir meine eigene schaffen. (Zehen G 39).

Vietniekvārds *viß* adjektīviskajā lietojumā blakus lietvārdam dažreiz norāda uz darbības vai pazīmes intensitāti (LLVMSA 2002, 386), šīm vārdkopām frazeoloģisks raksturs: *wissà ghallwà saukt.* laut ruffen (Lettus 146); *kleekt / wissà ghallwà brehkt.* vber laut schreyen (PhL 254); *par wissahm Meessam par=jämbtz.* Er ist vber seinen gantzen Leib benommē (PhL 236).

No **nenoteiktajiem pronomeniem** G. Manceļa vārdnīcā substantīviskajās vārdkopās kā atkarīgie komponenti lietoti: *zitts, dassch, kahds, jeb kahds, jeb kattrs, jeb kurrsch.*

Pēc vācu valodas parauga spriežot, nenoteiktais pronomens *zitts* lietots ar nozīmi 'dažs': *Ko wedd? Wz hastu geladē? Gir zitts Puhrs Rudsu / zitts Meeschu / zitts Šeeks Queeschu.* Erwa ein Loff Roggen / ein Loff Gersten / ein Külmet Weitzen. (Zehen G 49).

Veidota vārdkopa ar pronomenu *jeb kattrs* atkarīgajā komponentā saliktā teikumā, kur norādāmais vietniekvārds virsteikumā ir korelatīvs ar attieksmes vietniekvārdu *kattrs*: *Jeb kattrā Šeewa gir / kattrai deßmittz Ghrosschi gir* (LP2 60).

Konstatēti piemēri, kuros nenoteiktā vietniekvārda *kahds* vietā mūsdienu latviešu valodā būtu nepieciešams noliegtais vietniekvārds *nekahds*, jo finītā forma izsaka

noliegumu, un latviešu valodā lieto divkāršu noliegumu: *Šatzietu tee atkal / Nhe / taß nhe klahjahß Šwähtà Deenà dseedenaht / tad teems nhe buhtu kahda Waina bijusši / to Kunghu JEsam apśuhdseht ..* (LP2 312); *Vnnd ka ta Mielästiba mums leek wiß labbu śawam Tuwakam darriet / tha arridsan ta Mielästiba nhe dohd Waļlas śów passcham kahdas Wainas darrieteēß / apkappateēß / und śów nomaitateēß ..* (LP2 292).

G. Mancelis veidojis salīdzinājuma konstrukcijas, kurās pronomens *kahds* saskaņots ar substantīvu dzimtē, skaitlī un locījumā. Iespējams, ka G. Mancelis šajās konstrukcijās pronomenu *kahds* lietojis ar atbilstību vācu valodas artikulam: *Tów Śeekalas par Mut wällkaks / ka kahdam Śunnjam.* dir fleust der Geiffer vbers Maul / alß einem Hunde (PhL 239); *.. muhsśo Dsiewiba gir us Semmes ka kahda Ähna ..* (LP2 87); *Ka kahda Stirrna sweeds pehtz auxtu Vhdeni ..* (LP2 92); *.. ihten ka kahda Wißta us Pauteem tupp ..* (LP1 530); *Tad kirrxt dasśch ar to Koninju Hiskia ka kahda Dsehrwe und Beßdeligha ..* (LP1 426); *Pasśauleh buhß apśmeetam / nicknake nhe ka kahdam Blehscham turrätam / no Deewa Draudses iß=ślähktam / ja nicknake nhe ka kahdam Saggļam und Śläppkawam nokautam tapt ..* (LP1 518); *Ja es śacku jums / katters arridsan auxtahx gir nheka kahds Proweets ..* (LP1 28); *Kaß ghodighu Śeewu dabbu / ta gir auxbaka / nhe ka kahda dahrgħa Pehrle ..* (LP2 273); *Śchy Wähtra nhe by masa / bett leela / leela ta by ka kahda Semmes=Riebeśchana ..* (LP1 189).

No **noliegtajiem pronomeniem** G. Manceļa vārdnīcā substantīviskajās vārdkopās kā atkarīgie komponenti lietoti: *nhekahds, nheneekahds* ‘nekāds’, *nheweens*.

Vietniekvārds *neviens* ir visbiežāk lietotais noliegtais vietniekvārds visos laika posmos (LLVMSA 2002, 402). Substantīviskajās vārdkopās tas lietots adjektīviski, tas noliedz ar lietvārdu izteikto nojēgumu. Noliegtie pronomeni saskaņojas ar substantīvu dzimtē, skaitlī un locījumā. Pronomens *nheweens* lietots daudzskaitlī vārdkopā, kuras galvenais komponents ir daudzskaitlinieks *śahpes*: *.. wings Mohkas und Śahpes zeete py wisśeems śaweems Lohzekļeems / Wings nhe weenas Śahpes ween redseja ..* (LP1 277).

G. Mancelis ne vienmēr ievērojis latviešu valodai raksturīgo divkāršo noliegumu. Teikumā ar noliegto vietniekvārdu *nheweens* verba finītā forma lietota:

1) gan apgalvojumā: *.. tów skiesti iß=postieß / und nhe weenu Ackmini us ohtru atstahß ..* (LP2 186); *.. tam nheweens Zillwähx warreija paliedseht ..* (LP1 108); *.. nheweenam Basnizas=Kungham buhß śawas Drahnas śaplohśiet ..* (LP3 46); *Ock nhe weens Zillwähx warr nomanniet / zeek reisas Wings ghräko ..* (LP1 180); *.. bett ko taß pallieds / ka tu Deewa Dähls esši / und nhe weens Zillwähx to ghribb titzeht ..* (LP1 288); *Redseeta / Manni Draugħi / ka nhe weens Zillwähx Pasśauleh gir bijis / kaß wisśeems*

*buhtu ištitzis .. (LP1 322); Ko **nhe weens Zillwähx** py Winju buhdams **räds neds sinna .. (LP1 374); .. tad arridsan **nhe weens Zillwähx warr** to Baußlu **peepilldiet .. (LP2 228);*****

2) gan noliegumā: *Mums **nhe warr **nhe weens Matts** no ghallwas krist beß Deewa Prahtu. vns kan kein Haar vom Häupt fallen / ohn Gottes willen (PhL 247); **nhe weenu šohlu wings mannis=preekscha **nhe gir špehris**. Er hat keinen Tritt für mir gethan (PhL 264); **JEsus pirmahk ghann apśmeetz / zeešch itt klusše / **nhe šacka **nhe weenu Wahrdu .. (LP3 102); **Tha Wahrds gir Jesus Christ / taß Kungs Zebaoth / und **nhe gir zitz **nheweens Deews .. (LP1 8); .. bett **nhe weens Zillwähx **nhe speh** to Zeļļu staighaht .. (LP2 230).*******************

Substantīviskas vārdkopas veidotas arī ar noliegto pronomenu *nekahds* teikumā:

1) ar divkāršo noliegumu: *.. dsiewojeeta beß Bähdahm / ihten ka **nhe buhtaht juhß **nhe kahdu Vhdeni šajaukušchi .. (LP3 128); **Tad **nhe warreja **nhe weens **nhe kahdà stipprà Pily / nei passchà Jerusalem ghlahbteeß .. (LP3 150); .. **nhe by taß **nekahdu Paddomu zitteem Juddeem **dehwis** py winjo Buhšchanas .. (LP3 211); .. tee **nhe nāß **nekahdus labbus Augļus .. (LP2 152); .. tōw **nhe buhß tam **nekahdu Kaitu neds Wainu darriet .. (LP2 73); Šcheh **nhe gir **nekahdi Šullaiņi .. (LP1 79); **Mann **nhe gir **nekahds Wälls .. (LP1 339); **Asśinis / **Asśinis by tee buht / aisto beß **Asśinim **nhe warr / **nhe kahda Peedošchana notickt .. (LP1 276);***

2) bez divkāršā nolieguma: *.. tōw par **nekahdas Pasušchanas ja=biestahß .. (LP1 365); .. **nheneekur **nekahds Ghaišchums att=spiegola .. (LP1 438); **Christus **nhe kahdu Ļaun / **nhe kahdu Blehdibu darrijs .. (LP3 122).*************

Valodniecībā konstrukciju ar noliegto vietniekvārdu un nenoliegto verba formu mēdz saukt par vienkāršo noliegumu. „Šis princips ir tieši pārņemts no vācu valodas (sal. Das kann keiner besser wissen)” (Lagzdīņa 1991, 28).

Noliegtais pronomens *nekahds* ir sinonīms ar *nheweens*: *nhe warr nu **nhe kahdu Irrbiht dabbuit?** Kan man nun nicht ein Hafelhünichen bekommen? (PhL 278); **Ney man Ratti / ney man **nekahds Riex**. Ich hab weder Wagē / noch irgend enig Zeug (Zehen G 6); .. **nhe šacka taß Ewangelists **nhe kahdu Wahrdinju .. (LP3 122); **Jumprawa / kattrā no **nekahdu Wieru sinnaja / zaur Apskaidrošchanu tha Šwähta Gharra ghruhta tappa .. (LP1 73); **Nekahda Šährgha tick ghruta / tick leela / Wings warr dseedenaht .. (LP1 450); **Tai **nhe by **nhe kahda Šeewinja klaht .. (LP1 53); **Nhe kahda raddita leeta / ney Debbessies ney wirß Semmes spehja tohß ghräkus delldeht .. (LP2 331).*********************

G. Mancelis veidojis vairāku vārdkopu galveno komponentu blīvējumu ar vietniekvārdu *nekahds* atkarīgajā komponentā: *Teitan redsam mehß / ka **nhe kahds Prahts / **nhe kahda Ghuddriba / **nhe kahds Paddohms palieds prett to Kunghu .. (LP3 154); **Ar weenu Wahrdu šackoht / tee by tahdi Ghrezeneeki / py kattreems **nhe kahda Mielästiba /***********

nhe kahda Titziba / dhe kahda Vstítzešchana / nei arridsan Deewa Wahrds by .. (LP2 63).

Blīvētas arī predikatīvas vienības, kurās ietilpst substantīviskas vārdkopas ar atributīvu noliegto pronomenu *nekahds* bez divkāršā nolieguma: *Dahwanas Deews šataišijis gir teem / kattiri to mieļo / tahdas Dahwanas / tahdu Manntu / kahdu dhe kahda Atz redsejusši / dhe kahda Auß dsirrdejusši / unnd dhe kahda Zillwäka Širrdy duhrusšeeß gir ..* (LP2 90).

G. Manceļa tekstos konstatēti atsevišķi piemēri ar noliegto vietniekvārdu *nheneekahds* ‘nekāds’: *nhe warri kahdas Pähdas nomanniet? Kanstu keine Fußstapffen vernehmen? Nheneekahdas.* (PhL 264); *Redsi / O Zillwähx / tawi Ghräki dhe warreja zaur nheneekahdu Leetu dälldäti / und Deewa dedsighas Dußmibas / kattiras us Ghräkeem nahk / dhe warreja zittade dsähstas kļuht / ka ween zaur JESV Christi Assiniem ..* (LP1 396).

G. Mancelis veidojis saliktas vārdkopas, kuru galvenajam komponentam substantīvam tieši pakārtoti divi atkarīgie pronomeni: piederības pronomeni *manns, taws, saws* un noteiktais pronomens *viß*. Daudzskaitļa pirmās un otrās personas piederību G. Mancelis biežāk izsaka ar lokāmu vietniekvārdu *muhsši, muhsšas, juhsšas*: *no muhsšeem Sirrgheem, muhsšus Sirrghus vnnd Rattus, muhsšas aptumsšotas Širrdes, juhsšas mirrstamas Meešas*. Bet ir arī lietota ģenitīva forma *muhsšo*: *Vs muhsšo Titzibu, Muhsšo Kunx vnd Pestitais, Deews muhsšo Šarrgs*.

Pronomens *taß* saskaņots ar substantīvu dzimtē, skaitlī un locījumā, un tam piemīt norādāmā vietniekvārda nozīme, bet tajā pašā laikā tam izpaužas spēcīga artikula funkcija: *zeek taß Ghabbals maxa?; nowahri tahß Siwis skahbe vnd labbe ar Pipperehm; eeghrees tam Aunam Ausši; kahdas tahß Meesšas?; tanny Tillta arriedsan dhe gir dauds leetas; tanny starrpa; tad / tanny laika; tad / tanny laikà / to passchu briedi*. G. Manceļa tekstos visai bieži izmantots norādāmais pronomens *taß* kā artikuls pēc līdzības ar vācu valodu: *taß Prahtz, taß ļauns Gharrs, ta šwähtha Christiba, taß dußmiex Deews, taß Bährns kläppo, tad nees winjeem taß Schoghliis*.

Veidotas saliktas vārdkopas, kuru galvenajam komponentam substantīvam tieši pakārtots noteiktais vietniekvārds *pattz* un piederības vietniekvārdi *manns, taws*, izsakot pastiprinātu piederības nozīmi: *Manni passchi Sirrgi, dohd schim briescham šawus Lemmeschus / zittu Neddeļļ es šawus passchus dabbuischohß*.

Frazeoloģiska rakstura vārdkopas veidotas ar vietniekvārdu *wiß*, kas norāda uz darbības vai pazīmes intensitāti: *wissà ghallwà šaukt, wissà ghallwà brehkt, par wissahm*

Meessam par=jämbtz. Nenoteiktais pronomens *zitts* lietots ar nozīmi 'dažs': *Gir zitts Puhrs Rudsu / zitts Meeschu / zitts Šeeks Queeschu.* Erwa ein Loff Roggen / ein Loff Gersten / ein Külmet Weitzen.

G. Mancelis ne vienmēr ievērojis latviešu valodai raksturīgo divkāršo noliegumu: *tad teems nhe buhtu kahda Waina bijusī; ta Mielästiba nhe dohd Waļļas šow passcham kahdas Wainas darrieteef; nhe weenu Ackmini us ohtru atstahß; tam nheweens Zillwähx warreija paliedseht; nheweenam Basnizas=Kungham buhß šawas Drahnas šaplohsšiet; nhe weens Zillwähx to ghribb titzeht; tów par nhekahdas Pasušchanas ja=biestahß; nheneekur nhekahds Ghaišchums att=spiegola; nhe kahdu Łaun / nhe kahdu Blehdibu darrijis.*

1.6. Ar substantīvu saskaņots *substantīvs*

Lietvārda vārdkopās ar saskaņotu lietvārdu starp komponentiem ir apozitīva jeb pielikuma jēdzieniskā attieksme. Šajās vārdkopās tikai pēc lietvārdu leksiski semantiskās dabas var pateikt, kurš ir atkarīgais un kurš neatkarīgais komponents. Neatkarīgais komponents parasti ir personas nosaukums, kas var būt izteikts gan ar īpašvārdu, gan ar sugasvārdu. Atkarīgais komponents nosauc personu, kas ir leksiski semantiski ierobežota, jo ar to izteikta radniecība, nodarbošanās, amats (MLLVG II 1962, 68).

G. Manceļa tekstos ar šīm vārdkopām pārsvarā nosaukts reliģijas personāžs. Galvenajā komponentā bieži lietots substantīvs *Deews*, bet ar atkarīgo komponentu skaidrota šī reliģiskā tēla būtība: *Deews taß Dähls.* GOtt der Sohn (PhL 225); *Deews taß Thäws.* Gott der Vater (PhL 225).

Iepriekšminētajos piemēros G. Mancelis veidojis vienkāršas divkomponentu vārdkopas, tomēr biežāk konstatētas vārdkopas, kurās atkarīgajam komponentam pakārtoti savi raksturotājevārdi:

1) adjektīvs: *Deews taß šwähtz Gharrß.* GOtt der heilige Geist (PhL 225); *Ney ta šwähtha Jumprawa Maria / ney Peteris / ney Pawills / ney zitts raddietz Swähtz warr mums pallidseht.* weder die heilige Jungfraw Maria / noch Petrus / noch Paulus / noch irgend ein ander erschaffener Heiliger kan vns helffen (PhL 227);

2) substantīvs: *Deews taß däbbäsšo Thäws.* GOtt der himlischer Vater (PhL 225); *.. šchiß Jahnis Basnizas=Kungha Dähls by / und dsimbts Lewiets ..* (LP1 41); *taß Assins JEsuChristi ta Deewa Dähla schkiesti mums no wisšeems Ghräkeems.* Das Blut JEsu CHRisti des Sohns Gottes reinigt vns von aller Sünde (PhL 226);

3) pronomens: *Deews muhsso Šarrgs nei ghull nei šnausch*. Gott vnser Hüter schläfft noch schlumert nicht (PhL 346).

Atsevišķā piemērā veidota salikta vārdkopa, kurā galvenajam komponentam substantīvam *Deews* piedēvētas uzreiz vairākas lomas: *nu palliedsi Deews taß Tähws / Dähls vnd šwähtz Gharrs / Amen. Nun so hilfz Gott Vater / Sohn vnd H. Geist / Amen.* (Zehen G 15).

Kādā citā piemērā G. Mancelis veidojis vienkāršu paplašinātu vārdkopu ar diviem pielikumiem pakāpeniskā pakārtojumā: *Deewa Dähls gir to Zillwezibu / Meeß vnd Assini / no šawas Mahtes tahß Jumprawas Maries vsyehmis*. Gottes Sohn hat die Menschheit von der Jungfrawen Marien seiner Mutter angenommen (PhL 229).

Atkarīgā komponenta nozīmes pastiprināšanai G. Mancelis tā priekšā lietojis artikula nozīmē biežāk norādāmo pronomenu *taß*, retāk pamata skaitļa vārdu *weens*: .. *mahza taß Apustuls Jahnis*. (LP1 363); *Ta pirms Deena gir / kad Jahnis taß Christetais ohtru reis rāds JEsu py šöw nahkamu ..* (LP1 144); *JEsu / weens Šwähtz=darritaiß*. (PhL 226).

Galvenais komponents izteikts arī ar īpašvārdiem *Jahnis, Jesus, Christus, Maria, Herodes*, bet ar atkarīgo komponentu raksturota šo reliģisko tēlu sūtība, būtība, liktenis, uzdevums: *Ney ta šwähta Jumprawa Maria / ney Peteris / ney Pawills / ney zitts raddietz Swähtz warr mums pallidseht*. weder die heilige Jungfraw Maria / noch Petrus / noch Paulus / noch irgend ein ander erschaffener Heiliger kan vns helffen (PhL 227); .. *šacka taß Apustuls Jahnis*. (LP1 3); .. *no wisseem / kattri no Šeewahm dsimmušchi gir / nhe gir auxtahx kaß zehleeß / ka Jahnis taß Christitais*. (LP2 45); .. *taß Christitais Jahnis šawas Mahtes Meesšahß ee=jämbts gir tha šwesscha Koninja Herodes Laikà*. (LP1 359).

Reģistrēts piemērs arī ar verba formas substantivējumu vārdkopas atkarīgajā komponentā: *CHristus / weens Šwaidietz*. (PhL 226).

G. Mancelis substantīvisko vārdkopu galvenajā komponentā lietojis nelokāmas vārdformas *Christi, JEsu*, uz to norādījis T. G. Fennels Latin GSg (Fennell 1989, 57), tātad latīņu ģenitīva forma lietota latviešu valodas vienskaitļa ģenitīva vietā. G. Mancelis svešus īpašvārdus, it sevišķi personvārdus, deklinējis kā latīņu valodā (Ozols 1965, 183; Milčonoka 1998, 49). Substantīviskajās vārdkopās ar substantīviem *Christi, JEsu* ar atkarīgo komponentu izteikta radniecība, pagodinājums: *taß Assins JEsuChristi ta Deewa Dähla schkiesti mums no wisseems Ghräkeems*. Das Blut JEsu CHRisti des Sohns Gottes reinigt vns von aller Sünde (PhL 226); *ta Kungha Christi JEsu Sieme / ka wings py Krusta=kohku peešists*. Crucifix (PhL 369). Turpretī vārdkopās ar piederības ģenitīvu lietota lokāma forma: *Christa=Tähws*. ein Pate (PhL 370); *Christa=Mahte*. das Weib (PhL 371); *Christa Dähls / Christa Meita*. das Kind so auß der Tauffe gehoben (PhL 371).

Kā substantīviskās vārdkopas galvenais komponents lietots arī sugasvārds *puttnis*. Ar atkarīgo komponentu substantīvu *weentulis* izteikta pazīme: *weentulis Puttnis*. einsamer Vogel (PhL 279).

Substantīvisko vārdkopu atkarīgais komponents pielikums G. Manceļa tekstos pēc novietojuma ir: 1) gan prepozitīvs: *Wings rahda mums / ka winja Dähls / Jahnis to mahzieß*. (LP2 55); .. *taß Christitais Jahnis šawas Mahtes Meesšahß ee=jämbts gir tha šwesšcha Koninja Herodes Laikà*. (LP1 359); *Par scho Schälastibu brienojahß taß šwähtz Ewangelists und Apustuls Jahnis ..* (LP1 490);

2) gan postpozitīvs: .. *no wisseem / kattri no Šeewahm dsimmušchi gir / nhe gir auxtahx kaß zehleeß / ka Jahnis taß Christitais*. (LP2 45); .. *šchiß Jahnis Basnizas=Kungha Dähls by / und dsimbts Lewiets ..* (LP1 41); *Deews taß šwähtz Gharrß*. GOtt der heilige Geist (PhL 225).

G. Manceļa tekstos konstatētas arī uzrunas konstrukcijas ar pronomenu un substantīvu apozitīvajos sakaros. Šajās vārdkopās ar lietvārdu tiek konkretizēta ar personas vietniekvārdu nosauktās personas piederība kādai sabiedrības grupai. Šo vārdkopu galvenais komponents ir pronomens, un tās ir **pronominālas vārdkopas**: *ey py Skuddreem / tu slingkis / vnd mahzais strahdaht*. gehe zur Ameisendu fauler / vnd lerne von ihr arbeiten (PhL 292); *O juhß Kunghi*. (Lettus 9); *Juhß Kahjeneeki / kam nhe gir Sirrghi*. Ihr Fußgänger die jhr keine Pferde habet (Zehen G 45); *Ghann juhß Ohrmanņi sinnaht dauds Naudas prassiet / bett juhß nhe turraht labbu Rieku*. Ihr Fuhrleute wisset wol Geldes gnug zu fordern / aber jhr haltet kein gut Zeug. (Zehen G 18); *Mehs nhe ässäam labbaki / ka Winji Łautinji / no kattreem mehs taggad ässäam runnajušchi*. (LP1 430).

Substantīviskas vārdkopas ar saskaņotu lietvārdu apozitīvajos sakaros G. Manceļa tekstos pārsvarā nosauc reliģijas personāžu: *Deews taß Dähls, Deews taß Thäws, taß Apustuls Jahnis, Jahnis taß Christitais*. Bieži šo vārdkopu atkarīgajam komponentam pakārtoti savi raksturotāji vārdi (adjektīvs, substantīvs, pronomens): *Deews taß šwähtz Gharrß, Deews taß däbbäśso Thäws, Jahnis Basnizas=Kungha Dähls, Deews muhsšo Šarrgs, ta šwähtha Jumprawa Maria, tha šwesšcha Koninja Herodes Laikà*. Substantīvisko vārdkopu atkarīgais komponents pielikums G. Manceļa tekstos pēc novietojuma ir gan prepozitīvs, gan postpozitīvs.

Substantīvisko vārdkopu galvenajā komponentā lietotas arī nelokāmas vārdformas *Christi, JESu* (to locīšanai izmantota latīņu valodas locījumu sistēma): *taß Assins JESuChristi ta Deewa Dähla, ta Kungha Christi JESu Sieme*.

Uzrunas konstrukcijas ar pronomenu un substantīvu apozitīvajos sakaros ir pronominālas vārdkopas: *ey py Skuddreem / tu slingkis / vnd mahzais strahdaht; O juhß Kunghi; Juhß Kahjeneeki / kam nhe gir Sirrghi; Ghann juhß Ohrmaņņi sinnaht dauds Naudas prassiet; Mehs nhe ässäam labbaki / ka Winji Łautinji.*

2. Tiešais pārvaldījums substantīviskajās vārdkopās

Mūsdienu latviešu valodā substantīviskās vārdkopās ar tieši pārvaldītu substantīvu par atkarīgo komponentu var būt substantīvs ģenitīvā, datīvā, instrumentālī vai lokatīvā (MLLVG II 1962, 69). G. Manceļa tekstos konstatētas substantīviskas vārdkopas ar atkarīgu substantīvu ģenitīvā, lokatīvā un instrumentālī (par instrumentāli sk. nodaļā „Substantīviskās vārdkopas netiešajā pārvaldījumā”).

2.1. Atkarīgais komponents ģenitīvā

Latviešu valoda ir viena no visbagātākajām dzīvajām valodām ģenitīva nozīmju un funkciju ziņā. Ģenitīva locījums latviešu valodas gramatikas sistēmā ir ļoti bieži lietots, un tas var būt par visiem teikuma locekļiem, no kuriem visbiežāk tas veic atribūta funkciju teikumā. Ģenitīva kopīgā nozīme ir norādīt uz konkrētās vārda formas pazīmēm un attieksmi pret citiem runas locekļiem attiecīgajā valodas līmenī resp. norādīt uz tām pazīmēm un attieksmēm objektīvajā īstenībā, kas realizējas starp tām reālijām, kuras nosauc runas locekļi (Rozenbergs 1968, 253).

Atributīvais ģenitīvs no morfoloģiskā viedokļa ir substantīva ģenitīva forma, kam teikumā pa daļai tādas pašas funkcijas kā adjektīvam. Latviešu valoda ir vidēji bagāta adjektīvu ziņā. Liels skaits adjektīvu ir atvasināti. Krievu valodā no lielākās daļas substantīvu var darināt attiecīgo adjektīvu. Arī leišu valodā ir atvasināti adjektīvi ar *-inis*, kam latviešu valodā atbilst substantīva ģenitīvs (Lepika 1954, 49–50). Pēc vārda morfoloģiskajām pazīmēm ģenitīvs substantīviskās vārdkopas atkarīgajā komponentā valodniecībā tiek klasificēts kā piesubstantīva ģenitīva funkcionālais tips (Rozenbergs 1970, 53–54).

G. Manceļa substantīviskās vārdkopas ar atributīvo ģenitīvu atkarīgajā komponentā pēc to formālā lietojuma vairumā gadījumu atbilst mūsdienu latviešu valodas normām. Atkarīgajā komponentā lietots substantīvs vienskaitļa ģenitīvā ar galotnēm *-a*, *-us* vīr. dz. un *-as*, *-es*, *-s* siev. dz. un daudzskaitļa ģenitīvā ar galotnēm *-u*, *-o*, kas konstatētas jau 16. gs. tekstos (Augstkalns 1934, 13; Endzelīns 1951, 395–464; Rosinas 2002 II, 205–

208). Valodnieki uzskata, ka galotne *-o* galvenokārt izmantota, lai daudzskaitļa ģenitīva galotni atšķirtu no vienskaitļa akuzatīva formām (LLVMSA 2002, 52).

G. Manceļa tekstos nominālās vārdkopas ar atributīvu ģenitīvu sastopamas bieži un pēc semantiskās nozīmes ir ļoti dažādas, tāpēc promocijas darbā grupētas pēc vārdkopu atkarīgā komponenta semantikas. Ģenitīvam kā atkarīgajam komponentam substantīviskajās vārdkopās ir vairākas nozīmes.

Jau kopš antīkās senatnes līdz pat mūsdienām runā par piederības ģenitīvu (genetivus possessivus), īpašības ģenitīvu (genetivus qualitatis), pielikuma ģenitīvu (genetivus apositivus) utt. (Rozenbergs 1968, 251). Ģenitīva locījuma paveidiem ir izveidojušies īpaši nosaukumi: 1) satura ģenitīvs; 2) nolūka ģenitīvs; 3) piederības ģenitīvs; 4) objekta ģenitīvs; 5) subjekta ģenitīvs; 6) pielikuma ģenitīvs; 7) dalāmais ģenitīvs; 8) attieksmes ģenitīvs; 9) pastiprinājuma ģenitīvs; 10) laika ģenitīvs; 11) vietas ģenitīvs (Rozenbergs 1970, 60–62). J. Endzelīns nošķir šādus ģenitīva locījuma veidus: 1) dalāmais ģenitīvs; 2) piederības ģenitīvs; 3) subjekta ģenitīvs; 4) objekta ģenitīvs; 5) laika ģenitīvs (Endzelīns 1951, 554–568).

Visiem ģenitīva veidiem ir kopīgas formas, bet atšķirīgas nozīmes, tāpēc grūtības sagādā noteikt vārdkopu piederību kādai no tām, līdz ar to vārdkopu grupējumā varētu būt vērojams promocijas darba autores subjektīvais viedoklis. G. Manceļa tekstos ģenitīva locījuma nozīmes iedalītas: 1) piederības ģenitīvs; 2) dalāmais ģenitīvs; 3) īpašības ģenitīvs; 4) vielas ģenitīvs; 5) satura ģenitīvs; 6) subjekta ģenitīvs; 7) objekta ģenitīvs; 8) pielikuma ģenitīvs; 9) pastiprinājuma ģenitīvs. Vārdnīcā pārsvarā izmantots minimāls konteksts. Atklāt ģenitīva locījuma nozīmes iespējams tikai attieksmē ar citiem vārdiem, tāpēc vietām arī izmantoti sprediķu grāmatas teksti.

Piederības ģenitīvs

Piederības ģenitīvs (*genetivus possessivus*) izsaka piederības attieksmes starp diviem substantīviem. Piederības ģenitīvs bieži lietots gan mūsdienu latviešu valodā, gan G. Manceļa tekstos. Tam ir vairākas nozīmju nianse, kuras nosaka vārdkopas pirmā komponenta (lietvārda ģenitīva) piederība kādai leksiski semantiskai grupai.

G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” piederības ģenitīvs nosauc iestādi, organizāciju, personu, veselā daļu, cilmi, tam var būt arī laika un vietas nozīmes nianse: *Protieg tu / ko Basnizas Kunx šacka?* Verstehestu was der Pastor sagt (PhL 372); *leela Kungha Wehsteneex*. Ein Gesandter (PhL 402) der Gesandte ‘sūtnis’; *Engelo draudse / Pullx*. EngelSchaar (Lettus 53); *Es biyu Sohśo=ghanns / Zuhko=ghanns / eß ghanniyu Lohpus*. Ich hütete der Gänse / Schweine / des Viehes (PhL 232); *Dägguna zaurums*. Naßloch

(Lettus 130); **Mescha=Sirrx** / *Ehrte*. ein Cameel (PhL 274); **Rieto=swaigsne**. Morgenstern (Lettus 175); **Laiko=ghramata**. Kalender (Lettus 98); **Wahdsemmes Reextz**. Wallnuß (PhL 324); **Wahdsemmes Wahlohde**. Papagey (PhL 279). I. Brigzna norāda, ka gan G. Mancelis, gan G. F. Stenders vārdkopas atkarīgo komponentu *Wahdsemmes* nosaukuši vispārīgus jēdzienus *ārzemes, ārzemju preces*, bet ne Vāciju, tautību (Brigzna 2007, 25).

Vienā un tai pašā vārdkopas modelī var realizēties dažādas nozīmes. Piemēram, paralēli ģenitīvam, kas nosauc iestādi, lietots ģenitīvs noderības, nolūka nozīmē: **Rahtes=kungs** / **Runnas=kungs**. Rahtsherr (Lettus 139).

G. Mancelis neatkarīgā komponenta raksturošanai izmantojis substantīvus ar vietas nozīmi *prekscha, packaļa*, kuru pamatā sakne, no kuras arī veidoti ar piedēkļiem atvasināti adjektīvi *priekšējais, pakalējais*: **prekscha=sieme**. vorzeichē (Lettus 219); **prekscha=sohbi**. die fordersten Zähne (PhL 257); **Prekscha=sixni**. Vorbug (PhL 361); **Packaļas=durris**. Hinderthür (Lettus 185); **Preksch=ghallwa**. das forder theil des Häupts. *Pakausšis* / **packaļl Ghallwa**. das hinder theil des Häupts (PhL 245), šajā piemērā substantīvs lietots bezgalotnes formā.

Piederības ģenitīvs lietots gan vienskaitļa, gan daudzskaitļa formā. Paretam vienskaitļa ģenitīvs parādās tajos gadījumos, kad mūsdienu latviešu valodā būtu lietojams daudzskaitļa ģenitīvs: **Radda=wahrdi**. Verwandtniß=Nahmen. (PhL 406); **Šohma=wallodu**. (PhL 252); **Tāhwa=semme**. Vaterland. Heimat (Lettus 90, 192, PhL 388).

Daudzskaitlinieku *sahpes* G. Mancelis vārdkopās lietojis gan daudzskaitļa, gan vienskaitļa formā: **Ghurrna=sahpe**. Lendenwehe (PhL 398); **Ghallwas=sahpe**. Hauptwehe (Lettus 85); **sirrds=sahpe**. Hertzwehe (Lettus 89); **Kahja=sahpes**. Podagra (Lettus 137); **Širtz=sahpes**. Hertzwehe (PhL 397), kaut arī šķirklī *sahpes* uzsvērts, ka vārds ir daudzskaitlinieks. Daudzskaitlinieki *kruhtis, smaddsenes* vārdkopās lietoti vienskaitļa formā: **Kruhscha=sāhrgha**. Brustseuche (PhL 397). *Ghallwas=widdus* / **Šmaddsenes Kauß**. die Hirnschal (PhL 245).

Mūsdienu latviešu valodā atributīvais lietvārda ģenitīvs, tāpat kā atributīvais adjektīvs, vienmēr nostājas sava apzīmējamā vārda priekšā (Porīte 1954, 88), tas pats vērojams arī lietuviešu valodā (Ambrazas 2006, 562–563). Arī latviešu tautasdziesmās piederības ģenitīvs parasti stāv sava apzīmējamā vārda priekšā (Gāters 1993, 85). Piederības ģenitīva novietojums G. Mancela vārdnīcā „Lettus” ir variabls. Pārsvārā tas nostājas sava apzīmējamā vārda priekšā: *deßmitti Deewa Bausli*. zehen Gebot (Lettus 217); *Weeni by Semneeko Ratti* / *ohtri Wahza*. Einer war ein Pawrwagen / der ander ein Teutscher. (Zehen G 4); **Jumprawas=klohsteris**. Jungfrauen=Kloster (PhL 369); *Bett*

Preedas jeb Eggles=sarri tee gir miexti / tee lohkahß. Aber die Este von Danen oder Grehnen / die sind weich / sie beugen sich. (Zehen G 43); *Nacktz widdus.* Mitnacht / media nox (Lettus 128).

Paretam sastopami atsevišķi piemēri ar piederības ģenitīvu postpozīcijā: *taß Engelis ta Kungha apšitt Lehgheri ap teems / kattri to biya / vnd ißraw tohß.* Der Engel des Herren lagert sich vmb die her / so jhn fürchten / vnd hilfft jhnen auß (PhL 227); *taß Engelis ta Kungha waddi töw.* Der Engel des Herrn geleite dich (PhL 227); *taß Assíns JESuChristi ta DeewaDähla schkiesti mums no wisseeems Ghräkeems.* Das Blut JESu CHRisti des Sohns Gottes reinigt vns von aller Sünde (PhL 226).

G. Manceļa teksts šāda tipa izteiksme nav sastopama bieži un tā raksturīga vārdkopām, kas nosauc reliģiska rakstura nojēgumus. Arī lietuviešu 16. – 17. gs. teksts ir postpozitīvs atributīva ģenitīva lietojums, kas visbiežāk parādās pēc abstraktas nozīmes lietvārdiem (Ambrasas 2006, 96–98).

Paralēlvarianti konstrukcijām ar piederības ģenitīvu

17.–18. gs. ir sākums latviešu literārās valodas normalizācijas tradīcijai, šim laikam raksturīga gramatisko parādību variantu fiksēšana un atspoguļošana. I. Druviete izdala divas biežāk pārstāvētās variantības zonas: 1) fonētiskie varianti; 2) morfoloģiskie varianti (Druviete 1991, 44–47). Kā trešo varētu izdalīt arī sintaktiskos variantus. 16. un 17. gs. vācu valodā raksturīga sinonīmija vienkārša teikuma struktūras dažādās jomās: gan analītiskajās, gan fleksīvajās vārdu formās (Admoni 1963, 187).

G. Manceļa teksts sintaktiskie paralēlvarianti vērojami konstrukcijās ar **piederības ģenitīvu** un **atributīvu lokatīvu**: *dsältums Pautà.* der Dodder im Ey (PhL 283) un *Pauta=dsältums.* Eyerdotter (Lettus 56); *Elles=gharri / tee Gharri Elleh* (letticismus, pro *eekschan Elles.*) die hellischen Geister (PhL 228).

Vārda nozīmes skaidrojumam G. Mancelis latviešu valodā lieto gan vārdkopu ar pārvaldījuma attieksmēm, gan ar saskaņojuma attieksmēm starp komponentiem: *Wätzaki / Tähwo=Tähwi / wätzi Łaudis.* Vorfahrē (Lettus 196) *der Vorfahr* ‘sencis, priekštecis’; *weena Bilde / Sieme / mahläta Sieme / Deewa Sieme / Marias Sieme / Zillwäka Sieme.* ein Bild (PhL 369) ‘svētbilde’; *šwähiti Raxti / Deewa Ghramata.* die heilige Schrifft (PhL 376); *ihstāns Wahrds / Christa=wahrds.* Vor=nahm (Lettus 130); *Klaipa=Maise / Šaimes=Maise / rupja / mälla Maise.* grob / schwartz brod (Lettus 41); *Leelakungha Ghaspascha / Semmes=Mahte / Leela=Mahte.* Fürstin (PhL 401); *swāti Ruttki / Mahra=Ruttki.* Merrettich (PhL 330).

Atsevišķos piemēros terminvārdkopu veido trīs komponenti, starp kuriem ir gan saskaņojuma, gan pārvaldījuma attieksmes: *leela Kungha Wehsteneex*. Ein Gesandter (PhL 402) der Gesandte ‘sūtnis’; *auxtz=basnizas=Kungs*. Hoherpiester (Lettus 93) ‘mācītājs’.

Piederības ģenitīvs terminvārdkopās

Bieži vien substantīviskas vārdkopas ar piederības ģenitīvu lietotas, lai izteiktu terminoloģisku jēdzienu. G. Manceļa vārdnīcā konstatētas terminvārdkopas ar daudzveidīgu semantiku. Tie var būt personu, administratīvo teritoriju, augu, dzīvnieku, cilvēka ķermeņa daļu, priekšmetu, pārtikas produktu, slimību, reliģiska rakstura nosaukumi.

Ar substantīvu *semme* galvenajā komponentā veidoti administratīvo teritoriju nosaukumi: *Kungha Semme*. Gebiet (Lettus 34) das Gebiet ‘novads, apgabals’; *Leela=kungha Semme*. Hertzogthumb (PhL 387) das Herzogtum ‘hercogiste’; *Pieskopa Semme*. Bistumskreis (PhL 388) das Bistum ‘bīskapija’, der Kreis ‘rajons, apriņķis’.

Terminvārdkopu nozīme atšķiras no katra atsevišķā tās komponenta nozīmes. Ar metaforiskām terminvārdkopām nosaukti: 1) augi: *Pelles=sirriņi / Lāhzas*. Wicken (PhL 327); *Šunnß=stohbri*. Hundspetersilgen (PhL 331) botāniskais termins ‘suņstobrs // suņburkšķis’; *zeļļa=lappa*. wegrich (Lettus 204); *Kummāļa=pāhdi*. Haselwurtz (Lettus 85), ME vārdnīcā šī vārdkopa dota pie nozīmes *in Pflanzenbenennungen* ‘augu nosaukumi’ ar skaidrojumu latīņu valodā *kumeļa pēdas* ‘asarum europaeum’ (ME III 206); *Deewa=kohziņi*. Haberrauten (PhL 330) ‘dievkociņš’; *Bisscha=krehβliņi*. Reinfarn (PhL 331) ‘biškrēsliņi’; 2) dzīvas būtnes: *Badda=dsāgguse*. Wiedehopff (PhL 279); *Wehja=wanags*. ein Sperber (PhL 277); 3) priekšmeti: *Šaules=stunda*. Kompaß (PhL 386).

Ar terminvārdkopu *Wörmünders /Tāhwa weeta*. (Lettus 197) izteikts juridisks termins *aizbildnis*. Terminvārdkopa *Duhmo=wista*. ein Rauchhun (PhL 283) nosauc gadskārtējās dzimtbūtniecības nodevas (vāc. *Leibeigenschaftsabgaben*), piem., t. s. ‘dūmu vista, mantojuma tiesa’ (LKV 1935/1936, 6394–6406. sleja).

Vārdnīcas pielikumā „Phraseologia Lettica” nodaļā „Von der Thiere Nahmen. *Ka ick=kattru Lohpu jeb Swähru šautz*” (PhL 268) konstatēta vārdkopa *Teessās=Auß / Awis*. ein Wackenschaaf (PhL 270). V. Skujiņa kā iespējamo šīs vārdkopas nozīmi min „? kāda aitu suga” (Skujiņa 2006, 50). Interesi izraisīja vācu valodas salikteņa pirmā komponenta *wacken* nozīme. Mūsdienu vācu-latviešu valodas tulkojošajās vārdnīcās nav minēts vārds *Wackenschaf*. LLVV *vaka* ir vēsturisks termins, ar kuru nosauc feodālim pakļauto

zemieku organizācijas un nodevu vākšanas formu. Vārds skaidrots arī kā feodālā rente, feodālais nodoklis, tā ievākšanas termiņš, arī nodokļu maksātāju teritorija, arī pagasts. Dota arī terminvārdkopa *vaku grāmatas* ar skaidrojumu *maksātāju saraksti ar izpildāmo klaušu un dodamo apjomu* (LLVV 8 1996, 265). ME vārdnīcā *vaka* skaidrots kā Livonijas zemnieku saimniecības tiesa (des livländischen Bauern Hofesgerechtigkeit) (ME IV 446). Etimoloģijas vārdnīcā vārdam *tiesa* viena no izzudušām nozīmēm arī minēta ‘nodevas’ (Karulis 2001, 1033). Arī ME vārdnīcā vārdam *tiesa* viena no nozīmēm ir die Abgabe ‘nodeva’ un dots piemērs no Ulmaņa vārdnīcas *labības tiesa* (ME IV 213). Tātad ar vārdu savienojumu *Teesšas=Auß G.* Mancelis nosaucis juridisku terminu, un tā ir ‘aita, kas paredzēta nodevām’. B. Bušmanes pētījumā par leksēmām *aita* un *avs* latviešu valodā šī vārdkopa nav minēta (Bušmane 2008, 47–62).

Piederības ģenitīvs izteikts ar īpašvārdu terminvārdkopā, kas nosauc naudas vienību: *wätz Dahlderis / Jauckuma=dahlderis.* ein Reichsthaler (PhL 373), labots *Juckuma* (Zehen G 56). Vēstures fakti liecina, ka dālderis bijusi sudraba monēta, kuru sāka kalt 1518. gadā Joahimstālē (Čehijā), kur atradās sudraba raktuves un naudas kaltuve. Sakarā ar to radies vācu nosaukums Taler, no kura savukārt radies latv. dālderis. Dālderus kala Vācijā, Dānijā, Zviedrijā u. c. valstīs, un tie kļuva par galveno maksāšanas un vērtības noteikšanas līdzekli. Livonijā pirmos dālderus sāka kalt 1525. gadā Cēsīs, vēlāk arī Rīgā un Jelgavā (LMPSRE 1967, 335). Jāsecina, ka nosaukums *Juckuma=dahlderis* radies pēc līdzības ar vietas nosaukumu Joahimstāle.

Ar nolūka, noderības nozīmes niansi lietotas arī citas terminvārdkopas, kas nosauc naudas vienības: *Noseghuma=nauda / Rabbata.* Straffgeld (PhL 374) das Strafgeld ‘soda nauda’. Vārdkopā *Šaderriba=nauda.* Pfandschilling. *ko Tähws / Mate tai Brutei liedse dohd.* Mittgabe. (PhL 375) atklājas latviešu tautas tradīcijas, kas saistītas ar līgavas pirkšanu un saderēšanu. Ar šīm tradīcijām saistīta arī kāda cita vārdkopa: Mittgabe / *ko Tähws / Mate tai Brutei liedse dohd. Kreens / Kreena Naudi.* (PhL 375), ME vārdnīcā leksēma *kriens* skaidrota ar lietuviešu vārdu *krienas* ‘kriens, maksa par līgavu’. Tāpat ME vārdnīcā dots G. Manceļa teksts „was der Bräutigam der Braut, Eltern und Freunden gibt” ‘pūra nauda’ (ME II 284).

Konstatēta astroloģiska terminvārdkopa *Suns=swaigsne.* Hundstern (Lettus 175) ‘suņa zvaigznājs’ (Skujiņa 2006, 49), arī G. F. Stenders savā „Augstas gudribas grahmata...” nodaļā „No tahm swaigsnehm” min *Suņņu zwaigsni*, līdz kurai lodei būtu jāskrien sešsimt tūkstošiem gadu (Stenders 1796, 162).

Vērojama mūsdienās lietoto vārdu *krusttēvs, krustmāte, krustdēls, krustmeita* veidošanās vēsture: *Christa=Tähws.* ein Pate / Susceptor (PhL 370) ‘krusttēvs’;

Christa=Mahte. das Weib / quæ suscepit infantem (PhL 371) ‘krustmāte’; *Christa Dähls* / *Christa Meita*. das Kind so auß der Tauffe gehoben (PhL 371) ‘krustdēls, krustmeita’. Šo vārdu nozīme atklājas 31. nodaļā „*No Basnizas vnd Basnizas Rieku*”, kur blakus iepriekšminētajām vārdkopām iekļauti vārdi: *Christiba*, *Christiet*, *Kuhma* (PhL 370, 371).

„Phraseologia Lettica“ nodaļu virsraksti rāda G. Manceļa centienus veidot virsjēdzienus kādai no leksikas grupām, izmantojot substantīviskas vārdkopas ar piederības ģenitīvu. Vārdnīcas pielikuma „Phraseologia Lettica” nodaļas kārtotas tematiski. Vairāku nodaļu nosaukumos nominālo vārdkopu galvenais komponents ir substantīvs *riex*, kas vispārinoši apzīmē ne tikai konkrētus priekšmetus, ko izmanto konkrētās profesijas vai sabiedrības slāņa pārstāvji, bet visu, kas ar konkrēto nodarbošanos saistīts: *Weweņa=riex*. Weberzeug (PhL 353), sal. *vēveris* ‘audējs’; *Badera=Riex*. Baderzeug (PhL 355); *Semmineeko=Riex*. Bawrenzeug. (PhL 358); *Meddeneeka=Riex*. Jägerwerck (PhL 354); *Šeewas=Riex vnd Darrbs*. Weiberzeug vnd Arbeit (PhL 347); kā sinonīms substantīvam *riex* izmantots vārds *leeta*: *No Pawara=leetahms*. Von der Küchen (PhL 295).

Dalāmais ģenitīvs

Dalāmais jeb partitīvais (MLLVG 1959 I 392), jeb kvantitatīvais (Gāters 1993, 94), jeb daļas (Ozola 2007, 385) ģenitīvs, kam ir noderības vai satura nozīme (Lepika 1954, 60), izsaka mēra, apjoma attieksmes starp diviem substantīviem. A. Ozols partitīvo ģenitīvu uzskata par satura ģenitīva paveidu, kas nosauc saturu, kāds atrodams ar galveno substantīvu nosauktajā priekšmetā, vai pazīmi, kas saistīta ar priekšmeta cilmi (Ozols 1959, 27).

Partitīvais ģenitīvs no pārējām ģenitīva nozīmēm teikumā atšķiras ar vārdu kārtu, tas vienmēr nostājas aiz apzīmējamā vārda (Porīte 1954, 98), piem., *kukulis maizes*, *kilograms sviesta*, *vezums malkas*, *pulks ļaužu*, *krūze ūdens* (MLLVG I 1959, 393). Šī ģenitīva locījuma funkcionālā tipa gramatisko nozīmi raksturo vārdu secība, piem., *glāze ūdens* un *ūdens glāze* (Rozenbergs 1970, 53).

G. Manceļa tekstos vērojams paralēls ģenitīva un nominatīva/akuzatīva lietojums. Arī mūsdienu latviešu valodas pētījumi rāda, ka ģenitīvs pakāpeniski zaudē savas partitīvās un arī adverbālās funkcijas, kā rezultātā tas iegūst adnomināla locījuma raksturu. Nominatīvs, akuzatīvs un konstrukcijas ar prievārdiem pakāpeniski izstumj ģenitīvu (Bergs-Olsens 2000, 34–36).

Promocijas darbā galvenokārt pievērsta uzmanība konstrukcijām, kas parāda dalāmā ģenitīva lietojumu vai arī nelietojumu pēc substantīviem, kas sevī ietver aptuvena

daudzuma nozīmi, pēc adjektīva *pills* (sk. 124.–126. lpp.), pēc nelokāmajiem skaitļa vārdiem (sk. 72.–74. lpp.), pēc adverbiem (sk. 119.–122. lpp.).

J. Endzelīns norāda, ka dalāmais ģenitīvs var būt aiz nomeniem, pronomeniem, skaitļiem un adverbiem (*pulks, vezums, gabals, muca, mārciņa, simts, kas, maz, vairāk, daudz, gana, tik, cik, pus*) (Endzelīns 1951, 555). Arī lietuviešu valodā dalāmais ģenitīvs tiek lietots aiz atsevišķiem substantīviem, skaitļa vārdiem, pronomeniem, adjektīviem un adverbiem (Ambrazs 2006, 227).

Dalāmais ģenitīvs aiz substantīviem ar aptuvena daudzuma nozīmi

G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” un tās pielikumos, sprediķu grāmatā „Lettische Langgewünschte Postill” nominālajās vārdkopās ar dalāmo ģenitīvu mēra, skaita, daudzuma izteikšanai izmantoti substantīvi *asše, bickeris, dackschas, ghabbals, kuhlis, mutza, pahris, pohds, pullx, puhrs, šauja, šeeks, teesša*. Vārdkopas ar dalāmo ģenitīvu nosauc dzīvu būtni, sadzīves priekšmetu, lauksaimniecības izstrādājumu noteiktu vai nenoteiktu daudzumu: ***Pullx leelo Lohpo***. ein hauffen grosses Viehes (PhL 265); ***pullx Awio***. ein HeerdSchaaf (Lettus 151); ***Pullx Łauscho***. versamblung Volcks (Lettus 149); .. *tad nahk Judas ar Pullku Bruņņineeko unnd Kaŗa=Wiero* .. (LP3 12); *Winjam palldeß Deewam (ghohtz Thäwam) labba teesša Lohpo*. Er hat GOtt lob ein gut theil Viehe (PhL 265); ***Dackscha=dsijas***. Tachtgarn (Lettus 180); *Attneß diwi Kuhļus Šallmo*. bring ein pahr bund Stroh her (PhL 318); ***To Šauju Linno Šaimneekam nesseschu / luhgdams laid man weenu Kattlu aisdohd***. Diese Handvoll Flachs bring ich meinem Wirthe / vnd wil jhn bitten / das er mir einen Kessel leihe. (Zehen G 50); A. *Ko wedd? Wz hastu geladē? M. Gir zitts Puhrs Rudsu / zitts Meeschu / zitts Šeeks Queeschu*. Erwa ein Loff Roggen / ein Loff Gersten / ein Külmet Weitzen. (Zehen G 49).

Dalāmais ģenitīvs izteikts arī ar 1) substantīvējumiem: *Widdu starrpa teem Bährneem taß Wallstibas / starrpa to Pullku to Taißno und Titzigho maissa nu arridsan und šeß taß Wälls šawu nicknu Sahl* .. (LP1 201); .. *buhß jaw taggad schkirteeß no to Pullku to Beßdeewigho* .. (LP2 425); 2) verbālsubstantīviem: *Šarrghajeeß tu / mans Draugs / par to Pullku tahdo Klausšetaju / kattri nhe nahk ar labbu Širrdi Dewa Wahrdoß* (LP1 331); *Aisto jo leelahx taß Pullx to Deewabijatajo gir* .. (LP2 69).

Konstatētas vārdkopas ar akuzatīvu dalāmā ģenitīva vietā. Akuzatīva lietojumu nosacījis pārejošais darbības vārds izteicējā – *ißklausšiet Sirrghus, pahrhoht Pautus, dabbut Taukus*. Pārsvārā akuzatīva lietojums pēc substantīviem ar aptuvena daudzuma nozīmi vērojams vārdnīcas pielikumā „Zehen Gespräche Deutsch und Lettisch..”. Šajās vārdkopās raksturota dzīvu būtni un priekšmetu kvantitāte: *Šaimneex / nhe warri tu man*

weenu pahri labbus Sirrghus iβklausšiet? Wirth / kanstu nicht für mir ein par guter Pferde außhören? (Zehen G 1); *Šaimneezen / pahrdohd man weenu pahri jaunus Pautus*. Wirtin / verkauffe mir ein par frischer Eyer. (Zehen G 31); *No tōw ghan diwi Pohdus Taukus dabbuitu*. von dir bekeme man wol ein par Lißpfund Fett (PhL 237).

Arī sprediķu grāmatā atsevišķi piemēri konstatēti ar akuzatīvu dalāmā ģenitīva vietā: *Vnd ka tee dohtu to Vpperi / ka šatzietz gir eekschan to Bauβlu tha Kungha / weenu pahri Vhbeja=Balloschus / jeb diwi jaunus Balloschus ..* (LP1 221, 224, 227); *Šohlidams / Wings ghribbohtz irr weenu Bickeri auxtu Vhdeni / ko tu weenam Vbbagham esši dehwis ..* (LP2 129).

Vienā gadījumā dalāmā ģenitīva pozīcijā esošais substantīvs šķiet atstāts vienskaitļa nominatīvā: *Assa=Mallka*. ein Fadem Holtz (PhL 332). Tā kā konstatēts tikai viens piemērs, tad varētu domāt, ka trūkst gala burta -s, jo G. Manceļa tekstoš vērojams viena burta zudums vārda beigās. Varētu arī būt, ka G. Mancelis substantīvu *malka* lietojis gan sieviešu, gan vīriešu dzimtē, jo 17.–19. gs. latviešu rakstu valodā visai bieži blakus *o*-celma formām lietotas sieviešu dzimtes *ā*-celma formas (LLVMSA 2002, 14). ME vārdnīcā substantīvs *malka* ‘kurināmais’ dots *ā*-celma formā un *malks* ‘dzeramā daudzums, ko norij vienā paņēmienā’ *o*-celma formā (ME II, 558). G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” vārds *malka* ‘kurināmais’ konstatēts *ā*-celma formā: *gharra Mallka, ihsša Mallka, Mallkas=Aβ, Mallkas=Schkillis, Mallkas=wäsmis* (Fennell 1989, 69), *Apsa=mallka* (Fennell 1988, 51). Arī sprediķu grāmatā „Lettische Langgewünschte Postill” vērojams *ā*-celma lietojums: .. *ka kahds Mallkas=Praulis ee=mästs ..* (LP1 259); .. *Winja Plätzi unnd Kammessis nesše to ghruhtu Mallkas=ghabbalu tha Krusta ..* (LP1 277); .. *šche gir Vgguns und Mallka ..* (LP1 273); .. *šauša Mallka ..* (LP3 29); .. *Tee Deewinji gir no Mallku / Mahleem / Šudrabu und Sälltu ..* (LP3 168), pēdējā piemērā parādās daudzskaitlis, pēc kura grūti pateikt, vai tā ir sieviešu vai vīriešu dzimtes forma. 18. gs., 19. gs. tekstoš konstatētas *o*-celma formas substantīvam *malka*: .. *malka dehļ, kuŗa truhkumu .. sahk manniht ..* ; .. *tahs deggohschàs ohgles pee malka ..* ; .. *tad daudzreiz malka weetâ dedzina*. (СМИЛТНИЕЦЕ 1979, 68). Tāpēc jāsecina, ka šajā gadījumā jārunā par *ā*- un *o*-celma formu paralēlismu.

Konstatēts arī piemērs daudzskaitļa nominatīvā: *Es rādsu / ka tōw Pastalas eijoht pliest. Mann wehl zitts pahris Wieses Rattohβ*. Ich sehe / das dir die Pasteln im gehen abreissen. Ich hab noch ein par Basten Schuh im Wagen. (Zehen G 55).

Tekstā vārdkopas galvenajam komponentam mēdz būt savi raksturotājpārda, kas izteikti ar:

1) adjektīvu: *Winjam palldeef Deewam (ghohtz Thäwam) labba teessa Lohpo*. Er hat GOtt lob ein gut theil Viehe (PhL 265); .. *taß leels pullx Łauscho und Šeewo / kattras Christum pa=waddija ihs tai Weeti* .. (LP3 108);

2) pronomenu: .. *zitts pahris Wieses* .. (Zehen G 55); .. *tahds Pullx Blehscho tohß dries uswahrätu* .. (LP2 384); *Teh adbilld wiß Pullx to Juddo* .. (LP3 89);

3) numerāli: .. *nhe warri šesč=deßmittz Mucas Sällta nomaxaht* .. (LP2 372); .. *tudeļļ tu attrassī Deßmitts=tuhxtošchus Pohdus Ghräko* .. (LP2 373);

4) adverbu: *Deews nhe waizahß töw / zeek Puhrus Labbibas* .. *tu esši tawam Bährnam nopellnijis / und attstajis* .. (LP1 132);

5) adverbu un numerāli: .. *šakrahwe taß Konings Dawids dauds tuhxtošchus Pohdus Sällto* .. (LP1 533); *Deewa Wahrds winjam mieļahgs äsšohtz nhe ka dauds=tuhxtošchi ghabali Sällta* .. (LP2 40).

Arī dalāmajam ģenitīvam var būt savi raksturotālvārdi:

1) adjektīvs: *Kaß weenu no šcheems masakeems dsirrdan ar weenu Bickeri auxa Vhdena* .. (LP2 313); .. *gir leels Pullx itt launo Łauscho* .. (LP1 549), šajā piemērā adjektīva nozīmes nianšes pastiprināšanai izmantots adverbs *itt*, kurš par adjektīvisko vārdkopu atkarīgo komponentu uzskatīts tajos gadījumos, kad tas lietots ar nozīmēm ‘loti, pavisam, gandrīz’ (Elksnīte 2008 II, 70);

2) pronomens: *Dasšč us=jämm Pawassery no šawu Kunghu tick und tick dauds Puhrus šchadas und tahdas Labbibas* .. (LP1 335);

3) pronomens un atributīvs ģenitīvs: *Šchiß šwähtz Ewangeliums peedärr eekschan to tresšču Ghabbalu muhsšas Bährno=Mahzibas* .. (LP1 488); *Vnd tudeļļ by py to Engeli taß Pullx tahß Debbes Draudsibas* .. (LP1 50); *Deewu peelughuschi by / šawu Rohku isteep / par wiššu to Pullku to Bährno Jsrael* .. (LP1 375).

Sprediķu grāmatas teikumi parāda, ka parastas ir saliktas nominālas vārdkopas, kuras var būt gan paplašinātas, gan nepaplašinātas un kuru komponentiem var būt pakārtoti nomeni un adverbs.

Nominālās vārdkopas ar dalāmo ģenitīvu tekstā var būt:

1) teikuma priekšmets: *Wassarà=Šwähtkohß by leels Pullx Łauscho* .. (LP1 95); .. *ka Judas winju peewielis / und tudeļļ taß iß=šuhhtietz Pullx to Karžo=Wiero / und zitti winju zeetu jāmušchi und šaistijušchi gir*. (LP3 12); *Šcho Engheļa=Wehst ap=leezena wiß Pullx tahß Engheļo=Draudses* .. (LP1 74);

2) izteicējs piederības konstrukcijā: *Winjam palldeef Deewam (ghohtz Thäwam) labba teessa Lohpo*. (PhL 265); .. *kam leela Semme / pullx Łauscho / unnd leela*

Semmes=Wallsta gir .. (LP3 92); valodniecībā datīvs, kas izsaka personas nozīmi, tiek uzskatīts par netiešo teikuma priekšmetu (Ozols 1967, 202);

3) papildinātājs: *To Šauju Linno Šaimneekam nessischu / luhgdams laid man weenu Kattlu aisdohd*. Diese Handvoll Flachs bring ich meinem Wirthe / vnd wil jhn bitten / das er mir einen Kessel leihe. (Zehen G 50); *Ko darrieschu eß ar to Pullku juhsso Vppero?* (LP1 177); .. *tam buhß jaw taggad schkirrteeß no to Pullku to Beßdeewigho* .. (LP2 425); *Šarrghajeeß tu / mans Draugs / par to Pullku tahdo Klausétaju / kattri nhe nahk ar labbu Širrdi Dewa Wahrdohß* .. (LP1 331);

4) apstākļis: *Widdu starrpa teem Bährneem tahß Wallstibas / starrpa to Pullku to Taißno und Titzigho maissa nu arridsan und seh taß Wälls sawu nicknu Sahl* .. (LP1 201).

Latviešu valodas gramatikā kā dalāmā ģenitīva paveidu pazīst **satura ģenitīvu**. Arī G. Manceļa tekstos, mainot komponentu secību vārdkopās ar dalāmo ģenitīvu, iegūta cita ģenitīva locījuma nozīme, kas norāda uz vārdkopas galvenā komponenta:

1) paveidu: *Lohpo=pullx*. Heerd (Lettus 88); *Mallkas=wäsmis*. Fuder Holtz (PhL 332); *Mallkas=Aß*. ein Fadern Holtz (PhL 376); *Riegas= / Semmes Puhrs*. Rigisch= / Land=Loff (PhL 376); *Es peeminnu to laiku / kad Rudso=Puhrs maxaja diwi Riegas Mahrk*. Ich gedencke die zeit / das ein Loff Roggē zwo Marck Rigisch galt. (PhL 235); *Šallmo=kuhlis*. ein Bund Strohes (PhL 327);

2) izlietojuma noderību: *Vhdens=Spannis / Vhdene*. ein WasserSpann (PhL 299); *Max / Nauda=kulle*. ein Beutel (PhL 336); *Maises=kurrwis*. Brodkorb (Lettus 105); *Etticka=blaschkis*. Essigflasche (PhL 303); *Millto=schkirrstis*. ein Mehlkiste (PhL 308); *Pauto=kule*. Hodensack (Lettus 92); *Sahļo=lahd*. Gewürtzlade (Lettus 215); *eeneß Maises=Abbru*. Bringe den Brodtroch herein (PhL 308);

Īpašības ģenitīvs

Īpašības ģenitīvam (*genitivus qualitatis*) piemīt kvantitatīva vai kvalitatīva vērtējuma nozīme, ko ģenitīvam piešķir īpašs apzīmētājs (MLLVG I 1959, 391). Vārds īpašības ģenitīvā nosauc priekšmeta vai dzīvas būtnes īpašību, kas neizriet no tā satura, bet iegūta ar cilmi vai attīstību (Ozols 1961, 186). Šo vārdkopu neatkarīgais vārds var būt substantīvs ar konkrētu nozīmi (personas vai priekšmeta nosaukums), atkarīgais – īpašības ģenitīvs (MLLVG II 1962, 74).

Vārdnīcas pielikumā „Phraseologia Lettica” XIV nodaļā „No Bruweschanas” lietotas vārdkopas *Puß=mutza Kattlis*. ein Kessel der halben Thonen, *Mutza=kattlis*. ein Kessel von der gantzen Thonnen (PhL 315), kuras apzīmē dažāda tilpuma traukus, ko lieto

brūvēšanas procesā. Ar substantīvisku vārdkopu izteikts arī naudas vienības lielums: *puß=Mahrkas ghabbals*. ein Düttchen (PhL 373).

Konstatētas nominālas vārdkopas, kurās G. Mancelis lietojis atributīvu ģenitīveni: *pußwallka drehbess*. halb getragē Kleid (PhL 335); *triebaja Pohtz*. ein Toff mit dreyen Füßen (PhL 297). Ģenitīveni ar pamata skaitļa vārdu pirmā daļā ir sena parādība latviešu valodā, piem., *divzaru, trijzaru, četrzaru dakšas, vienzirga arkls, četrlemešu arkls, divdurvju skapis, vienrindas svārki* (Nītiņa 1994, 22).

Tāpat šāda tipa vārdkopas veido lietvārds ar abstraktu nozīmi – lielākoties atvasinājums no adjektīva celma – galvenajā komponentā un substantīvs galvenokārt ar konkrētu nozīmi atkarīgajā komponentā (MLLVG II 1962, 74): *Rohkas=plattums*. Handbreit (Lettus 84); *šcho Nackti Pirrxta=beesumu Lädus šallis*. es hat diese Nacht ein Finger dick Eiß gefroren (PhL 380).

Vārdnīcas pielikumā G. Mancelis, šķiet, lietojis uzvārda ģenitīvu (MLLVG I 1959, 392), par ko liecina vācu piemēra vārdu kārta: *Struppa=Jahnis*. Joh. Enthaupt. (PhL 384).

Ar vārdkopu *Kahposta Mariņa*. Verkündigung Mariæ (PhL 384) nosaukta 25. martā svinamā Māras diena (Pavasara Māra, Kāpostu Māra, Marijas pasludināšanas diena).

Vielas ģenitīvs

Vielas ģenitīvs kā priekšmeta īpašību vai pazīmi nosauc vielu, materiālu, no kā priekšmets pagatavots, no kā tas sastāv, ar ko tam tuvāks vai tālāks sakars (MLLVG I 1959, 391; MLLVG II 1962, 71). Šādas nozīmes izteikšanai latviešu valodā nav adjektīvu, tāpēc vielas ģenitīvam svarīga loma. „Leišu valodā un krievu valodā šai nozīmei atbilst atvasināti adjektīvi, piemēram, *salmu jumts* – šiaudinis stogas – соломённая крыша; *liepu medus* – liepinis medus – липовый мед” (Lepika 1954, 53).

G. Manceļa tekstos nominālās vārdkopas ar vielas ģenitīvu atkarīgajā komponentā izmantotas, lai nosauktu konkrētus priekšmetus: *Vdens=skreemelis* / *Attwarrß*. Wirbel im Wasser (PhL 391) der Wirbel ‘virpulis’; *Lädus=Tappa*. Eyß=zapffe (Lettus 52) der Eiszapfen ‘lāsteka’; *Sudraba=riex*. Silbergeschirr (Lettus 169); das Silbergeschirr ‘sudraba trauki, sudrablietas’; *Šähra=kohzinji*. Schwefelspän (PhL 296); *Sällta=ghabbals*. ein Vngarischer Gulden (PhL 374) ‘ungāru naudas vienība’; *Pantzeris / Dsällsa=kräcklis*. Pantzer (PhL 365) ‘bruņas’; *Leepa*. Linden. sic: *Leepas=krija*. (PhL 333), ME vārdnīcā dots piemērs *liepas kriju kamanas*, Schlitten aus Lindenborke (ME II 503); *Sällta=šwarrings*. eine Goldwage (PhL 375), šajā vārdkopā vienskaitlī lietots priekšmeta nosaukums *svariņi*.

Pētot šīs grupas nominālās vārdkopas G. Manceļa vārdnīcā, pievērsta uzmanība atkarīgā komponenta, tas ir, atributīvā ģenitīva, vienskaitļa un daudzskaitļa lietojumam. Vienskaitļa ģenitīvā lietoti substantīvi:

1) kurus mūsdienās uzskata par vienskaitļiniekiem: **Semes=piete**. Erdenkloß (Lettus 54), Scholl / gleba, **Wälläna** / item, **Semmesghabbals** / item, **Semespiete**. (Lettus 160); **šuddrabe Knopes**. silbern Knöpfe (PhL 337); substantīvam **dsells** vērojami formu varianti: **Dsällsa šarrņi**. Hammerschlag (PhL 393); **dsällsa / kohka Eeßmis**. eysern / höltzern Bratspieß (PhL 298); **kohka / dsällsa Kahsšis**. hültzern / eysern Hal (PhL 297); **Dsells=Ruhšsa**. Eysen Rost (Lettus 52); **Dsällsa=skrittelis**. ein Ratt mit Eysen beschlagen (PhL 360) ‘dzezs stīpa’; **Waddmals** / Gewand / sic: **Siescha=drehbes**. SeidenKleid (PhL 334);

2) kurus mūsdienās uzskata par daudzskaitļiniekiem: **Tauka=šwetze**. Talchlicht (PhL 345); **Ackna=däsšsa**. Leberwurst (Lettus 215); **Puttraima=däsšsa**. Grützwurst (Lettus 215); **Klijas=Maise**. Kleyenbrod (Lettus 41); **Meescha Pälawas sche gir**. Gersten=kaff ist allhie. (Zehen G 27); **Auso=millti / Kama=millti**. HaberMehl (Lettus 120); **Riescha=däsšsa**. Reißwurst (Lettus 215) ‘rīsu desa’; **Riescha=puttra**. Reiß (Lettus 142) ‘rīsu putra’; **Assina=däsšsa**. Blutwurst (Lettus 215); **Bruņņa=zäppure**. Sturmhaube (PhL 365).

G. Manceļa vārdnīcā netiek lietots vārds *kaņepes*, bet gan *kaņņepejs*. Vārdnīcā „Lettus” dots substantīvs *Kannepeji* daudzskaitļa formā, bet substantīviskajās vārdkopās vienskaitlī: *Linna / packula / willana / kaņņepeja Dsija*. flechsen / heeden / wollen / Hanff Garn (PhL 349); *Luhka / Šixna / kaņņepeja Appauschi*. ein Basten / ein Riemen / ein Hanffen Halffter (PhL 361).

Daudzskaitļa lietojums atbilst mūsdienu latviešu valodas normām: **Rudso / Queescho / Meescho / Ghricko Maise**. Roggen / Weitzen / Gersten / Gricken Brod (PhL 310); **Auso / Meeschu / Ghrigko puttra**. Habern / Gersten / Buchweitzen Grütz (PhL 302); **Rudso / Meescho / Queescho / Auso / Ghricko Millti**. Roggen / Gersten / Weitzen / Habern / Buchweitzen Mehl (PhL 308).

Daudzskaitļa ģenitīvā lietots substantīvs *ghlase* ‘stikls’: **Ghlascho=lohgs**. ein Glaßfenster (PhL 341), ME vārdnīcā norādīts, ka latviešu tautasdziesmās īpaši daudzina *glāžu* vai *stiklu luogi* (ME II 524).

Substantīvi *wasks*, *šmilltis* paralēli lietoti gan vienskaitļa, gan daudzskaitļa ģenitīvā, raksturojot vienu un to pašu substantīvu: **Waßko=swetze**. Wachslight (Lettus 198); **Waska=šwetze**. Wachslight (PhL 345); **šmillscha Kallns**. Sandberg (PhL 389); **šmillscha Semme**. Sandig Land (PhL 388); **šmillscho=dohbe**. Sandgrube (Lettus 149); **šmillscho=beddre**. Sandgrube (Lettus 149).

Satura ģenitīvs

Satura ģenitīvs izsaka, kādam izlietojumam noderīgs ar ģenitīvu apzīmējamais nojēgums vai kādam nolūkam, kādai vajadzībai tas izlietots (MLLVG I 1959, 391). Neatkarīgais substantīvs nosauc priekšmetu kopu vai apvienojumu, trauku, apvalku u. tml., atkarīgais – ar neatkarīgo substantīvu nosauktā priekšmeta saturu (MLLVG II 1962, 72).

Pētāmajā materiālā ar noderības jeb satura ģenitīvu izteikts, kādam nolūkam, kādai vajadzībai lietota piemēros minētā ēka vai tās daļa, priekšmeti, ar dzīvniekiem vai ar augu valsti, vai ar cilvēka mūžu saistīti jēdzieni.

G. Mancelis satura ģenitīvu lietojis 1) gan vienskaitļa formā: **Kehrnēs=kohx.** daß Holtz damit man klopfet (PhL 323); **Vgguns=dsellse / Brandrohdes / kurr Kattlus leek wirsón.** Ein Brand=rute (PhL 298) ‘plīts rinkī’; **Zella=barriba.** Zehrung (Wegzehrung) (Lettus 218, 203); **Drahnas=sússeklis.** Kehrbürst (PhL 352);

2) gan daudzskaitļa formā: **Šuhdo=Ratti.** Mistwagen (PhL 359); **vttka / vtto=puhsnis.** Läusig / voll Läuß (Lettus 113); **Zuhko=šille.** ein Schweins=Trog (Säwtrog) (PhL 360; Lettus 150); **Swäro=dahrß.** Thiergarten (Lettus 70, 184) ‘zooloģiskais dārzs’.

Vienas un tās pašas vārdkopas atkarīgais komponents ģenitīvā lietots gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī: **Ghramata=Škappis.** ein Buchschapff (PhL 377) un **Ghramato=skappis.** Lieberey (Lettus 117); **Trohps / Bisscho=Trops.** Bienstock, Imenstock (Lettus 34, Lettus 96) un **Trohps / Bisscha=Trohps.** ein Imenstock (PhL 290); **Šweedra=zaurumi.** Schweißlöcher (PhL 238, Lettus 165) un **Šweedro=zaurumi.** Schweißlöcher (Lettus 118) ‘poras’, šī vārdkopa ir burtisks tulkojums no vācu valodas, kam kā pierādījums ir vācu valodas salikteņa komponenti: der Schweiß ‘sviedri’ un das Loch (die Löcher) ‘caurums’.

Vienskaitļa ģenitīvs lietots arī tajos gadījumos, kad vairāk iederētos daudzskaitļa ģenitīvs: **Rahziņa=semme.** Rübenland (Lettus 146); **Kalcka=Zepplis.** Kalckofen (PhL 339, 389); **Skallka=zepplis.** Kalckkopfen (Lettus 98); Skallkes. Kalck **Keegheļa=zepplis.** Ziegelhütte / Ziegel=Ofen (Lettus 219); **Šwara=Namms.** eine Waghauß (PhL 375); **Pelles=slasds.** Mausefall (Lettus 123); **Linna=sússeklis.** eine Hechel (PhL 351); **Linna=ghriesta / Ghurrsta.** ein Hand voll Flachs (PhL 351) ‘linu sauja’; **Kaula=kambaris.** Beinhauß (PhL 372). Akadēmiskajā terminu datubāzē *AkadTerm* vārdkopai *kaulu kamaris* dots sinonīms *osuārijs* un arī vācu valodā divi termini *das Beinhaus* un *das Ossarium*. *Osuārija* definīcija: Īpaši pielāgota ēka vai telpa, parasti kapela kapsētās, kur apbedījumu vietu trūkuma dēļ novieto senāk mirušo cilvēku kaulus, tos sakārtojot grupās. Daudzi osuāriji ir atvērti apskatei un kļuvuši par tūristu piesaistes objektiem, piemēram, Sedlecā (Čehija), Halštātē (Austrija) (Akadēmiskā terminu datubāze *AkadTerm*).

Bieži vien vārdkopām ar satura ģenitīvu mēdz būt viens un tas pats substantīvs galvenajā komponentā, nosaucot: 1) personas: *Ammatneex* / *Ammata=Wiers*. ein Handwercker, Handwercksman, kunstreich / artifex (PhL 405, Lettus 84, 109); *darrba=wiers*. Werckmeister (Lettus 207); *Zella=Wiers*. Wanderer (Lettus 200) ‘ceļinieks’; *mans Dahrsa=wiers*. der auff meinem Garten wohnet (PhL 403); *Ka Zella=Łaudis no Maja=weetas iβ=eet*. Wie reisende Leute auß der Herberge wegreisen. (Zehen G 33); *Starrpa=wiers*. Schiedman (Lettus 155), ME dotas vārdkopas *starpas vīrs* St., Unterhändler ‘sarunu vedējs, starpnieks’; *starpa vīrs* Glück Hiob 9, 33, ein Schiedsmann; (ME III 1046), mūsdienu vācu valodā der Schiedsrichter ‘šķīrējtiesnesis, tiesnesis’;

2) svinamās dienas: *Pupuļo=deena*. Palmtag (PhL 384); *Lappa Deena*. Philip. Jacobi (PhL 384); *Pällna=deena*. Ascher Mittwoch (PhL 384); New Jahr / *Attšwehtes*. Also nennen sie Dominic. Quasimodogeniti, Fest. Trinit. das Fest der Erscheinung Christi / *Trijo Kungho Deena*. (PhL 383);

3) laika posmus: *Asaida laix*. Mahlzeit (PhL 305); *Launagha=laix*. Vesperzeit (PhL 305); *Pawassara* / *Wasšara* / *Ruddens* / *Seemas Laix*. Frühlings= / Sommer= / Herbst= / Winter= Zeit (PhL 382); *Wackara=laikà*. zu Abend (PhL 385); *nu gir Spahro=laix*. nun ist der Bremsen jhr zeit (PhL 291); *Titzi / es Tauta=laikohß* *Widdsemeh nowäfts vsjehmu Sem / trieß Ghaddus brie šehdejis / ghann labb eekuhleeß / attsprucku eß ar Lohpeem par Daughaw*. Glaubs nur; da ich im Kriegswesen in Lieffland wegge=führet ward / setzte ich mich auff ein stück Landes. Vnd da ich drey Jahr das Land frey gebraucht / vnd wol gewudelt hatte / entwischte ich mit dem vied vber die Düna. (Zehen G 51).

4) augus: *Wiena=kohx*. ein Weinstock (PhL 325); *Ghirbes=kohx*. Quetzenholz (PhL 333); *Ogho=kohx*. Birnbaum (Lettus 34), der Birnbaum ‘bumbiere’;

5) ar dārzkopību saistītus terminus: *Wieno=kallns* / *Wieno=dahrß*. Weinberg (Lettus 205); *Keßbera=dahrß*. Kirschgarten (PhL 324) ‘ķiršu dārzs’; Vārdkopa *Ahbohla=dahrß* lietota, lai nosauktu jebkuru *augļu dārzu* vai konkrēti *ābolu dārzu*: *Abola=dahrß*. Baumgarten (Lettus 70); *Ahbola=dahrß*. Obsgarte (Lettus 133); *Ahbohla=dahrß*. Apffelgarten (PhL 324);

6) vispārīgus jēdzienus: *Bisscha=sahles*. Büchsenpulver (PhL 366, Lettus 138); *Karṛa=Riex*. Kriegs=zeug, Rüstung (PhL 365; PhL 365); *Namma=riex*. Haußbraht (PhL 342); *Darrba=riex*. Werkzeug (Lettus 208); *Sirrga=Rieki*. Pferde=zeug (PhL 361);

7) konkrētu lietu nosaukumus: *Ghallwas=autz*. ein Häuptuch (PhL 337, 358); *Ap=awas* / *Kajas=auti*. Tücher vmb die Füsse (PhL 336); *Peeres=autz*. Stirnbind (Lettus 35); *Kahßtawas=autz*. das Tuch zum Seigefaß (PhL 323); *Riekas=autz*. ein Tuch damit

man das Zeug wäschet (PhL 306); mūsdienās sastopamā salikteņa *kabatlakats* nosaukšanai G. Mancelis izmanto gan vārdkopu *dāgguna=autz*. NaßTuch (Lettus 130), gan salikteni *Näsdohx / Dāggunautz*. Facenetlein (Lettus 56), kam kā sinonīms dots arī viens vārds.

G. Manceļa darbā vārdi *Kuhts*, *Stallis* tulkots ar vācu vārdu *ein Stall*, tātad šie vārdi uzskatīti par sinonīmiem: *Sirrgaha=stallis*. ein Pferde Stall (PhL 341); *Aujo / Zuko Kuhtz*. ein Schaaf=, Schwein=Stall (PhL 341); *Sirrgaho=stallis / Kuhtz*. ein Pferdestall (PhL 363); *Aujo=kuhts / Wallh. Aujo=kläwa*. Schaaffstall (Lettus 151); *Zuhko=kuhts*. Säwstall (Lettus 150); *Pirrmahk mehseeta Lohpo=Kuhtis / pehtz Lohpo=dahrsu / (Schrunden. Laideri) vnnnd tad Sirrgaho=stalli / pehtz Aujokuhti* (Wallhoff. Klähwu.) Zu erst führet auß den Viehestallen / hernach auß dem Fahlande / vnd den auß dem Pferde=stal / folgends außm Schafstal. (Zehen G 44).

Dažkārt vārdkopas skaidrotas ar vienu atbilstošu vārdu latviešu valodā: *Cantzels / Predigka=krähflis*. Cantzel (Lettus 44, 99, 138); *Lisa / Maises=lahpsta*. eine Brodschauffel (PhL 309).

G. Mancelis pamanījis latviešu valodā sinonīmos vārdus *schkehres* un *dsirrklas*, kam vācu valodā atbilst salikteņi ar vārdu *die Schere* ‘šķēres’ otrajā daļā: *Dsirrklas / Aujo=dsirrklas*. Schaafscher (Lettus 152); *Matto=schkehres*. Haarscher (Lettus 154).

Attieksmē pret abstraktiem substantīviem ģenitīvam ir patstāvīgs uzdevums: ģenitīvs nosauc priekšmetu vai personu, vai parādību, kam piemīt substantīveta pazīme (MLLVG I 1959, 392). Ar šāda tipa nominālām vārdkopām nosaukti reliģiski jēdzieni un dabas parādības: *Christita Basniza / Christito Ļauscho Draudsiba*. Die Christliche Kirche (PhL 369) ‘draudze’; *Vnd tudeļļ by py to Engeli taß Pullx tahß Debbes Draudsibas* (LP1 50); *Šaules=karrstums*. der Sonnen hitze (PhL 378); *Saules=währsšums*. Sonnen wende (Lettus 170), die Sonnenwende ‘saulgrieži’.

Subjekta ģenitīvs

Subjekta ģenitīvs norāda uz subjektu, no kā izriet substantivētā darbība (MLLVG 1959 I 392). Vārdkopas neatkarīgais vārds nosauc norisi, atkarīgais subjekta ģenitīvs – norises realizētāju. Galvenajā komponentā šādās vārdkopās visbiežāk izmantoti verbālsubstantīvi ar izskaņu *-šana*, bet atkarīgais ģenitīvs pilda apzīmētāja funkciju teikumā, kam piemīt subjekta attieksmes nozīmes nokrāsa (MLLVG II 1962, 72). Pārveidojot teikumu, predikatīvā izteiksme dod ģenitīva vietā subjektu, ja substantīvs ir aktīvs (Lepika 1954, 66).

G. Manceļa tekstos šī tipa vārdkopas sastopamas reti, kaut gan verbālsubstantīvi ar izskaņu *-šana* lietoti samērā bieži. Ar subjekta ģenitīvu raksturotas dabas parādības, kuru

nosaukumi līdz mūsdienām stipri mainīti: *Mehneß maitaschana*. Mondfinsterniß (PhL 378) ‘mēness aptumsums’; *Šaules maitaschana*. Sonnenfinsterniß (PhL 378) ‘saules aptumsums’; *Šaules vnd Mehneß maitaschana*. Finsternüß der Sonnen vn des Monds (Lettus 60); *Šaules=attlehkschana*. Sonnenwende (PhL 382), *Sonnenwende* ‘saulgrieži’; *Šemmes triesšeschana*. Erdbeben (PhL 381) ‘zemestrīce’.

Atsevišķos piemēros raksturoti ar dzīvām būtnēm saistīti procesi: *Sohbo kallinaschana*. Das Zähnhecken (PhL 396); *Sunns=kaukschana*. Hunds=geschrey (Lettus 94).

Konstatēts piemērs, kurā vācu valodas ietekmē subjekta ģenitīvs lietots postpozīcijā: *Weena Runnaschanna weena Zella=wiera / katters Rattus vnd Sirrghus par Naudu meckle*. Ein Gespräch eines reisenden Mannes / der Wagen vnd Pferde dingen wil. (Zehen G 1).

Objekta ģenitīvs

Nominālās vārdkopās objekta ģenitīvs kā teikuma loceklis pilda apzīmētāja funkciju un starp komponentiem ir atributīva attieksme ar objekta nozīmes nokrāsu. Objekta ģenitīvs norāda uz substantivētas darbības objektu (MLLVG I 1959, 392). Pārveidojot teikumu, predikatīvā izteiksme dod ģenitīva vietā objektu, ja substantīvs ir pasīvs (Lepika 1954, 66).

G. Manceļa vārdnīcā nominālās vārdkopās ar objekta ģenitīvu galvenajā komponentā lietoti verbālsubstantīvi, darītājpārveidus ar izskaņām *-šana*, *-ājs*, *-ējs* un galotni *-is*. Atsevišķi piemēri konstatēti ar konversijas ceļā radītiem substantīviem no ciešāmās kārtas tagadnes divdabjiem, kam izskaņa *-amais*.

Nominālās vārdkopās verbālsubstantīvs ar izskaņu *-šana* galvenajā komponentā nosauc darbības norisi, bet atkarīgais komponents – priekšmetu vai abstraktu jēdzienu, uz kuru kā uz objektu attiecas ar neatkarīgo vārdu nosauktā norise (MLLVG 1962, 73).

G. Mancelis ar šī tipa vārdkopām visbiežāk nosaucis reliģiskus procesus: *Deewa=Bijaschana*. Gottesfurcht (Lettus 78); *Deewa=kallposchana*. Gottesdienst (Lettus 78) der Gottesdienst ‘dievkalpojums’; *Ghräko schuhdseschana*. Beicht (Lettus 30) die Beichte ‘grēksūdze’; *Ghräko att=staschana*. Busse (Lettus 44) die Buße ‘grēku nožēlošana, grēksūdze’.

Ar šī tipa vārdkopām raksturoti lauksaimniecībā, dravniecībā veicamie darbi: *Bittes=kahpschana*. außstossen der Immē (PhL 90) ‘kāpt pie bitēm’; vārdnīcas pielikumā „Zehen Gespräche Deutsch vnd Lettisch..” VIII un IX nodaļas nosaukšanai izmantoti prepozicionāli vārdu savienojumi pēc vācu valodas parauga: *No Šeena pļauschanas*. Vom

Graßmeyer (Zehen G 46); *No Šuhdowesschanas*. Vom Mistführer (Zehen G 44), šis vārdkopas komponenti, domājams, sarakstīti kopā vācu valodas ietekmē, par to liecina arī prepozīcijas lietojums gan latviešu, gan vācu valodā.

Veidotas substantīviskas vārdkopas ar verbālsubstantīvu atkarīgajā komponentā: *šaliedsenaschana=PPERIS*. Versühn=opffer (Lettus 180), ME vārdnīcā pie vārda *salīdzināšana* dots piemērs *salīdzināšanas upuris*, das Sühneopfer Brasche ‘upuris vainas izpirkšanai (izlīdzināšanai)’ (ME III 672); *Laischana=dsellse*. Laßeyesen (Lettus 112), V. Skujiņa konstatējusi, ka G. Mancelis vācu vārdu *Laßeyesen* latviešu valodā skaidrojis ar divām vārdkopām *Laischana=dsellse* un *Assina=laizchamais*, kuru nozīme neskaidra (Skujiņa 2006, 82), tomēr šādam apgalvojumam nevar piekrist, jo blakus vārdkopai *Assina=laizchamais* vārdnīcas pielikumā „Phraseologia Lettica” doti piemēri *Assina=laideis*, *Assinis laist*, kas apliecina, ka ar šīm vārdkopām G. Mancelis nosaucis ārstēšanas rīkus; *Schkiestischana Mariæ*. Reinigung Mariæ (PhL 384) der Reinigung ‘attīrīšana’, šķiet G. Mancelis ar šo vārdkopu nosaucis Marijas šķīstīšanās svētkus, kurus mūsdienās pazīst kā Sveču dienu.

Nominālās vārdkopās deverbāli atvasinājumi ar *-ājs*, *-ējs*, *-is* un substantivējumi ar izskaņu *-amais* galvenajā komponentā nosauc darītāju, darbības veicēju, bet atkarīgais komponents – šis darbības objektu (MLLVG II 1962, 73).

Vārdkopās, kurās neatkarīgie komponenti ir darītārvārdi ar izskaņām *-ājs*, *-ējs*, atkarīgie komponenti pārsvarā izteikti vienskaitļa ģenitīvā: *skallka=dädsenatais*. Kalckbrenner (Lettus 98); *Deewa=bijatais*. Gottesfürchtig (Lettus 78); *Karrogha Nesšeis* / *Karogneex*. Fändrich (Lettus 57); *Seena=plahweis*. Mäder (Lettus 120); *waddons* / *Zella=Raditais*. Führer (Lettus 66) der Führer ‘vadītājs, vadonis’; *Paddoma=deweis*. Rahtgeber (Lettus 139); *Assina=laideis* / *Keppsetteris*. ein Köpffesetzer (PhL 357); *tahß Pasšaules Radditais*. Ein Schöpffer der Welt (PhL 225); *Laulibas Parlausetais*. Ehebrecher (Lettus 51) der Ehebrecher ‘laulības pārkāpējs’; *Ghramata=nessšeis*. Brieftrager (Lettus 41) der Briefträger ‘vēstuļu iznēsētājs, pastnieks’; *Nasta=näsšūtais*. Lasttrager (Lettus 112) der Lastträger ‘nesējs’. Un tikai atsevišķā piemērā parādās daudzskaitļa ģenitīvs: *Mauko=dsinneis*. Hurer (Lettus 95, 230).

G. Mancelis veidojis terminvārdkopas, izmantojot substantivējumus no ciešamās kārtas tagadnes divdabjiem ar noteikto galotni vīriešu dzimtē galvenajā komponentā, ar kurām nosaucis dažādus sadzīves priekšmetus jeb rīkus. Objekta ģenitīvs lietots:

1) daudzskaitlī: *Auscho=kahrnamais*. Ohrleffel (PhL 357); *Sohbo=baxtamais*. Zahnstecher (Lettus 216, 357); *Aussó=kahrniyams*. ein Ohrleffel [Die Letten gebrauchen sich nicht eines solchen Instruments / drumb wissen sies auch nicht recht zu geben.] (PhL

249); ME vārdnīcā verba *kārnīt* viena no nozīmēm ir *reinigen* ‘tīrīt’, pie kuras norādīts, ka tā lietota G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” (ME II 197), tātad šīs vārdkopas mūsdienu variants ir *ausu tīrāmais*; par vārdkopas šādu nozīmi liecina sprediķu grāmatā konstatētais teksts: *Wieri / tee dascham ar Bissahm / und Šobeņeem Ausšis att=darrija / und kas pīrrmahk nhe ghribbeja ar labbu dsirrdeht / tam kļua Ausšis tha kahrnitas / ka Wings nhe sinnaja / kur tam by pallickt.* (LP2 38);

2) vienskaitlī: *Assina=laischamais*. Laßeyen (PhL 357); *Peesta=ghruschamais*. Stampffholtz (PhL 297), burtiski tulkojot Stampffholtz ‘koka stampa, koka bliete’. ME nav konstatēta vārdkopa *piesta grūžamais*, bet gan vārds *grūžamais*, die Mörserkeule ‘piestala, stampa’ (ME I 670) un *piesta*, die Mörserkeule un Stampfe ‘stampa, bliete’ atsevišķi. G. Manceļa veidotās vārdkopas komponenti no mūsdienu valodas viedokļa izmantojami kā sinonīmi.

Mūsdienu valodā sastopami diezgan daudzi ciešamās kārtas tagadnes divdabji, kurus lieto lietvārda nozīmē. Šādā nozīmē lieto tikai divdabja vīriešu dzimtes formas. Šie substantivējumi lielāko tiesu ir priekšmetu, rīku, telpu vai personu nosaukumi ar noteikto galotni: *dzeramais, ēdamais, guļamais, kurināmais, metamais, nesamais, smeļamais, strebjamais, uzkožamie, pieliekamais, iesaucamais* u. c. (MLLVG I 1959, 650). G. Manceļa vārdnīcā šāda tipa substantivējumi lietoti reti, bet sprediķu grāmatā tie netika konstatēti nemaz. Tas, protams, skaidrojams ar tekstu satura specifiku. Sprediķu grāmatā G. Mancelis runā par garīgām lietām, bet vārdnīcā – par sadzīviskām.

Pielikuma ģenitīvs

Pasugas jeb pielikuma ģenitīvs ir pasugas vārds, kas, pievienodamies sugasvārdam, to tuvāk raksturo ar pielikumam līdzīgu nozīmi (MLLVG 1959 I 392). Vēl šo ģenitīvu valodniecībā mēdz saukt par apozitīvo ģenitīvu, definitīvo ģenitīvu (gen. definitivus), eksplikatīvo ģenitīvu (gen. explicativus) un gen. epexegeticus (Endzelīns 1951, 560; Lepika 1954, 63; Soida 1954, 367; Ozols 1961, 179; Gāters 1993, 91).

Galvenais vārds šajās vārdkopās ir pasugas vārds ģenitīvā, kuram tendence saplūst ar apzīmējamo vārdu, tāpēc bieži vien šīs vārdkopas uzskatāmas par nedalāmām (Lepika 1954, 63). Laikam tieši tāpēc G. Mancelis bieži vien šo vārdkopu komponentus savienojis ar biedruzīmi. Atsevišķos gadījumos vienas vārdkopas komponenti vienā vietā rakstīti savienojumā ar biedruzīmi, bet citā – kopā: *Lasdakohx*. Haselstaude (PhL 333); *Lasda=kohx*. Nußbaum (Lettus 133); *Ahbola=kohx*. Apffelbaum (PhL 324, 333); *Abohlakohx*. Apffelbaum (Lettus 22), der Apfelbaum ‘ābele’.

G. Mancelis pielikuma ģenitīvu lietotojis augu, ģeogrāfiskos, personu nosaukumos un apzīmējumos ar laika nozīmes niansi.

Valstu nosaukšanai lietotas nominālas vārdkopas ar pielikuma ģenitīvu atkarīgajā komponentā. Valodniece E. Soida pielikuma ģenitīvu konstatējusi 19. gs. tekstos. Autore secina, ka "pamazām pēc vācu valodas salikteņu *Deutschland, Russland* u. c. parauga veidotās latviešu valodas vārdkopas *Krievu zeme* u. c. aizstāja ar salikteņiem, kuru otrā daļa bija ļoti vispārīgas nozīmes komponents *zeme* (Krievzeme), un pēc tam ar atvasinājumiem, kuros izmantota, jādodomā, ne bez krievu valodas ietekmes, J. Alunāna ieteiktā izskaņa **-ija** un sākotnējo vārdkopu atkarīgo komponentu celmi (Krievija)" (Soida 1968, 312). G. Manceļa tekstos lietotie valstu nosaukumi pastāvējuši līdz pat 19. gs.: *Iggauņa=Semme*. Ehstland (PhL 387); *Poļa=Semme*. Pohlen (PhL 387); *Kreewa=Semme*. Reußland (PhL 387); *Šohma=Semme*. Finnland (PhL 387).

Iepriekš minētajos piemēros atkarīgajā komponentā ir vienskaitļa ģenitīvs, taču atrasti piemēri arī daudzskaitļa ģenitīvā ar galotni *-o*: *Sweedro=Semme*. Schweden (PhL 387); *Juddo=Semme*. Judisch Land (Lettus 97).

No ģeogrāfiskiem objektiem jāmin arī muižu nosaukumi. G. Mancelis nav bijis pārliecināts par pareizrakstību vārdkopās ar substantīvu *muischa*, jo šī tipa konstrukciju komponenti: 1) rakstīti šķirti: *Ekawas Muischa*. Ekaw (PhL 411); 2) savienoti ar biedruzīmi: *Lamberta=muischa*. Oradershoff (PhL 411); *Šaules=muischa*. Rade (PhL 411); *Šehrena=muischa*. Sehren (PhL 411); *Baldones=Muischa*. Baldon (PhL 410); 3) rakstīti kopā: *Meschamuischa*. Buschhoff / *EllkschnaMuischa*. Eldern (PhL 411); *Bährsamuischa*. Berßhoff / *Kallnamuischa*. Bergen / *Autzesmuischa*. Autzen / *Ehwelesmuischa*. Wolfahrt (PhL 410).

G. Mancelis veido terminvārdkopas ar pielikuma ģenitīvu koku nosaukšanai: *Ahbola=kohx*. Apffelbaum (PhL 324, 333), der Apfelbaum 'ābele'; *Keßbera=kohx*. Kirschbaum (PhL 324, 333); *Ohsola=kohx*. Eichbaum (Lettus 51); *preeda / Preedas=kohx*. Tannenbaum (Lettus 181); *Lasda=kohx*. Nußbaum, Haselstaud (Lettus 85, 133); *Apsa=kohx*. Apsenbaum (Lettus 23); *Pupulo=kohx*. Palmbaum (Lettus 135), der Palmbaum, die Palme 'palma'.

Pielikuma ģenitīvs izmantots arī citu augu nosaukšanai: *Mahtera=sahle / Mahteres*. Mutterkraut (PhL 331); *Ahbolischi / Ahboļa=sahle*. Klee (Lettus 103); *Aboliņi / Ahbola=sahle*. Kleegraß (PhL 328).

Konstatēti personu nosaukumi ar pielikuma ģenitīvu. Šo vārdkopu galvenajā komponentā izmantots sugasvārds *wiers*: *Kallpa=wiers*. Haußknecht (Lettus 86);

Radda=Wiers. Blutsfreund (Lettus 65); *Radds / radda=wiers*. verwandt / cognat (Lettus 201);

Substantīviska vārdkopa ar pielikuma ģenitīvu lietota arī tautību nosaukšanai: *Israelitera Ļaudis / Juddi / Juddo=Ļaudis*. Israeliter (Lettus 97).

Pielikuma ģenitīvs ar laika nozīmes niansējumu un substantīvu *deena* neatkarīgajā komponentā izmantots svētku nosaukšanai: *Martiņa Deena*. Martini (PhL 384); *Petera Deena*. Peter Paul (PhL 384); *Jaņa Deena*. S. Johannis Tag (PhL 384); *Jācoba Deena*. Jacobi (PhL 384); *Labbrentscha Deena*. Laurentij (PhL 384); *Behrtmeia Deena*. Bartholom. (PhL 384); *Mickeļa Deena*. Michael (PhL 384); *Sim=Juda Deena*. Simon. Judæ (PhL 384); *Andrea Deena*. Andreae (PhL 384).

Pastiprinājuma ģenitīvs

Pastiprinājuma ģenitīvs substantīviskajās vārdkopās atkārto ar substantīvu citā locījumā izteikto nojēgumu. Neatkarīgais substantīvs nosauc priekšmetu ar konkrētu vai abstraktu nozīmi; atkarīgais komponents ir tā paša vārda ģenitīvs un izceļ ar neatkarīgo substantīvu nosaukto nojēgumu kvantitatīvi (MLLVG II 1962, 75).

K. Mīlenbahs savā „Teikuma mācībā” pastiprinājuma ģenitīvu norādījis kā piederīgu pie dalāmā ģenitīva (Endzelīns, Mīlenbahs 1934, 208). Arī J. Endzelīna gramatikā pastiprinājuma ģenitīvs aplūkots dalāmā ģenitīva sakarā (Endzelīns 1951, 555). Atšķirīgu viedokli pauž A. Ozols. Viņš uzskata, ka pastiprinājuma ģenitīvs nav identificējams ar dalāmo ģenitīvu, jo 1) tiem atšķirīga pozīcija vārdkopā – dalāmais vienmēr ir postpozitīvs, bet pastiprinājuma – prepozitīvs, 2) tiem atšķirīga skaitļu forma – dalāmais ir vienskaitlī, bet pastiprinājuma – daudzskaitlī, 3) tiem atšķirīga semantika – dalāmais nosauc daļu, bet pastiprinājuma – visu vai iespējamo daudzumu. A. Ozols pastiprinājuma ģenitīvu izdala kā atsevišķu modeli, kas saderīgs ar konstrukcijām, kurās attiecīgi substantīvi atrodas sakārtojuma attieksmēs, piem., *zaru zariem* un *zaru zaru*, *lapu lapām* un *lapu lapu* (Ozols 1961, 180). A. Gāters pastiprinājuma ģenitīvu min kā piederības ģenitīvu un dod piemērus: *stūru stūrus*, *stūru stūru*, *zaru zaru* (Gāters 1993, 87). Promocijas darbā pastiprinājuma ģenitīvs izdalīts kā atsevišķa ģenitīva nozīme.

L. Bērziņš raksturo G. Manceli kā „smalku valodas novērotāju”, kuram patīk spēcīga izteiksme un kurš to panāk ar dažāda veida atkārtojumiem, no kuriem viens veids ir lietvārda pastiprinājums ar tā paša celma lietvārda daudzskaitļa ģenitīvu, piem., *pīšļo pīšļos*, *pelno pelnos*, *mūžo mūžam*, *kaudzo kaudzēm*, *drusko druskās* (Bērziņš 1944, 10).

G. Manceļa vārdnīcā konstatētas tikai dažas substantīviskās vārdkopas ar pastiprinājuma ģenitīvu. Vienā gadījumā konstrukcija ar pastiprinājuma ģenitīvu ir

sinonīmiska vārdkopai, kurā substantīvs saskaņots ar numerāli, un substantīvam instrumentāli: *ar Puttahm / Putto puttohb / weenahb puttahb*. schaumicht / voll Schaum (Lettus 153). Otrā gadījumā konstrukcija ar pastiprinājuma ģenitīvu iekļauta verbālā vārdkopā, kurā starp komponentiem adverbiālas attieksmes: *drusko drußkahb saberrst*. Klein zer=reiben (Lettus 41). Vārdnīcā „Lettus” vārdkopas ar pastiprinājuma ģenitīvu vācu valodā tulkotas ar adjektīvu, adjektīvu un substantīvu, adverbu un verbu.

Sprediķu grāmatā visos gadījumos šīs pastiprinājuma konstrukcijas ir verbālo vārdkopu atkarīgajā komponentā, un teikumā to galvenais komponents pilda apstākļa funkciju. Atkarīgais komponents lietots:

1) vienskaitļa ģenitīvā: .. *ka Wehsch Pällawas ghaisa=ghaisohb ißdsenna* .. (LP3 13); *Ghann gir taggad teem Juddeem wissahb Malla mallahb kur tee ißkliedußchi / jazeesch* .. (LP2 411); *Vnd tee pilldija tohb ihb malla malleems pillas*. (LP1 142);

2) daudzskaitļa ģenitīvā: *Aisto winja Schälastiba palleek muhscho muhschohb* .. (LP2 144); .. *tu šapuwis / šatrudejis / pieščlo=pieščlohb / pällno=pällnohb Semmeh tappis* .. (LP1 400); .. *ta paleek muhscho muhscham py teem* .. (LP2 276); .. *ta taps jums muhscho muscham ar Kaudso Kaudsem ee=mehrohts*. (LP2 429); .. *winja Dwehsšel Elles=dibbinà pa Ghaiso=Ghaisahm wedde*. (LP3 124); .. *tee töw kahxle šalausšieß und nessieß pa Ghaiso Ghaisu*. (LP2 362);

Spēcinājuma konstrukcija veidota arī ar adjektīva *mälls* ģenitīvu atkarīgajā komponentā: .. *taß nabbags Ghrehzeneex mälla=mällumà nobahlejiß / no leelas ißbailes* .. (LP3 19).

G. Manceļa tekstos dominējošās ir substantīviskās vārdkopas, kuru atkarīgais komponents ir substantīvs ģenitīvā tiešajā pārvaldījumā un kuras pēc to formālā lietojuma vairumā gadījumu atbilst mūsdienu latviešu valodas normām. Substantīviskajās vārdkopās ar piederības ģenitīvu G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” varam vērot sintaktisku konstrukciju attīstības procesu, īpaši tas redzams terminvārdkopās.

Piederības ģenitīvs lietots gan vienskaitļa, gan daudzskaitļa formā. Paretam vienskaitļa ģenitīvs parādās tajos gadījumos, kad mūsdienu latviešu valodā būtu lietojams daudzskaitļa ģenitīvs: *Radda=wahrđi, Šohma=wallođu, Tähwa=semme*. Daudzskaitlinieks *šahpes* konstatēts gan daudzskaitļa, gan vienskaitļa formā. Pārsvarā piederības ģenitīvs nostājas sava apzīmējamā vārda priekšā, tomēr paretam sastopami atsevišķi piemēri ar postpozitīvu piederības ģenitīvu.

G. Manceļa tekstos vienas un tās pašas domas izteikšanai izmantoti paralēlvarianti ar piederības ģenitīvu un atributīvu lokatīvu: *dsältums Pautà* un *Pauta=dsälltums*,

Elles=gharri / tee Gharri Elleh. Parādīts arī iespējamais pārvaldījuma un saskaņojuma paralēlais lietojums: *Wätzaki / Tähwo=Tähwi / wätzi Łaudis; weena Bilde / Sieme / mahläta Sieme / Deewa Sieme / Marias Sieme / Zillwäka Sieme; šwähti Raxti / Deewa Ghramata; ihstāns Wahrds / Christa=wahrds; Klaipa=Maise / Šaimes=Maise / rupja / mälla Maise; swäti Ruttki / Mahra=Ruttki*.

Bieži vien substantīviskas vārdkopas ar piederības ģenitīvu lietotas, lai izteiktu terminoloģisku jēdzienu: *Kungha Semme* ‘novads, apgabals’; *Leela=kungha Semme* ‘hercogiste’; *Pieskopa Semme* ‘bīskapija’; *Pelles=sirrņi / Lähzas; Šunnß=stohbri* ‘suņstobrs // suņburkšķis’; *Šaules=stunda* ‘kompas’; *Kummäla=pähdi* ‘asarum europaeum’; *Deewa=kohziņi* ‘dievkociņš’; *Tähwa weeta* ‘aizbildnis’; *Duhmo=wista* ‘mantojuma tiesa’; *Teesās=Auß* ‘nodeva, kas jāmaksā kungam’; *Jauckuma=dahlderis* (*Juckuma*); *Suns=swaigsne; Christa=Tähws* ‘krusttēvs’; *Christa=Mahte* ‘krustmāte’; *Christa Dähls / Christa Meita* ‘krustdēls, krustmeita’. G. Mancelis centies veidot virsjēdzienus kādai no leksikas grupām, izmantojot substantīviskas vārdkopas ar piederības ģenitīvu: *Weweŗa=riex, Badera=Riex, Semmineeko=Riex, Meddeneeka=Riex*.

Aiz substantīviem ar aptuvenu daudzuma nozīmi vairumā gadījumu lietots dalāmais ģenitīvs, kas kopā ar galveno komponentu veido nedalāmu substantīvisku vārdkopu: *Pullx leelo Lohpo, Pullx Łauscho, labba teesā Lohpo, diwi Kuhļus Šallmo*. Tikai atsevišķi piemēri rāda akuzatīva izmantojumu dalāmā ģenitīva vietā teikumā ar pārejošu darbības vārdu izteicējā: *weenu pahri labbus Sirrghus ißklausšiet, pahrdohd man weenu pahri jaunus Paautus, dohtu weenu pahri Vhbeļa=Balloschus*. Tāpat reti sastopams nominatīvs dalāmā ģenitīva pozīcijā: *zitts pahris Wieses*. Sprediķu grāmatas teksti atklāj, ka parastas ir saliktas vai vienkāršas paplašinātas substantīviskas vārdkopas, kuru galvenajam komponentam substantīvam ar aptuvena daudzuma nozīmi un atkarīgajam partitīvajam ģenitīvam pakārtoti nomeni, adverbji: *taß leels pullx Łauscho, zitts pahris Wieses, šešch=deßmittz Mucas Sällta, zEEK Puhrus Labbibas, dauds tuhxtohšchus Pohdus Sällto, Bickeri auxta Vhdena, tick dauds Puhrus šchadas und tahdas Labbibas, to tresšchu Ghabbalu muhsšas Bährno=Mahzibas*.

Īpašības ģenitīvs G. Manceļa tekstos nav bieža parādība. Tas lietots, lai nosauktu priekšmeta vai dzīvas būtnes īpašību, kas neizriet no tā satura, bet iegūta ar cilmi vai attīstību. Pārsvārā substantīvisko vārdkopu atkarīgajā komponentā izmantots īpašības ģenitīvs vienskaitlī. G. Mancelis lietojis arī atributīvu ģenitīveni substantīva raksturošanai: *pußwallka drehbes, triekaja Pohzt*.

Vielas ģenitīvam latviešu valodā ir ļoti svarīga loma, jo šādas nozīmes izteikšanai nav atbilstošu adjektīvu. Vairumā gadījumu šīs konstrukcijas ir atbilstošas mūsdienu

latviešu valodas normām. Atšķirības redzamas vārdkopās ar vienskaitļa ģenitīvā lietotiem substantīviem, kurus mūsdienās uzskata par daudzskaitliniekiem: *Tauka=šwetze*, *Ackna=däsša*, *Puttraima=däsša*, *Klijas=Maise*, *Meescha Pälawas*, *Kama=millti*, *Riescha=däsša*, *Riescha=puttra*, *Assina=däsša*, *Bruņņa=zäppure*. Daudzskaitļa ģenitīva lietojums atbilst mūsdienu latviešu valodas normām. Substantīvi *wasks*, *šmilltis* paralēli lietoti gan vienskaitļa, gan daudzskaitļa ģenitīvā.

G. Mancelis satura ģenitīvu lietojis gan vienskaitļa, gan daudzskaitļa formā. Vietumis atkarīgais komponents ģenitīvā lietots gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī vienas un tās pašas vārdkopas ietvaros: *Ghramata=Škappis* un *Ghramato=skappis*; *Bisscho=Trops* un *Bisscha=Trohps*; *Šweedra=zaurumi* un *Šweedro=zaurumi*. Vienskaitļa ģenitīvs lietots arī tajos gadījumos, kad vairāk iederētos daudzskaitļa ģenitīvs: *Rahziņa=semme*, *Kalcka=Zepplis*, *Keegheļa=zepplis*, *Šwara=Namms*, *Pelles=slasds*, *Linna=susšeklis*, *Linna=ghriesta*, *Kaula=kambaris*. Bieži vien vārdkopu galvenajā komponentā izmantoti substantīvi *riex*, autz: *Kaŗa=riex*, *Namma=riex*, *Darrba=riex*, *Sirrgħa=Rieki*, *Għallwas=autz*, *Kajas=auti*, *Kahβtawas=autz*, *dägguna=autz*. Vārdi *Kuhts*, *Stallis* tulkots ar vācu vārdu *ein Stall*, un tie uzskatīti par sinonīmiem: *Sirrgħa=stallis*, *Aujo / Zuko Kuhtz*, *Sirrgħo=stallis / Kuhtz*, *Aujo=kuhts*, *Aujo=kläwa*, *Zuhko=kuhts*, *Lohpo=Kuhtis*, *Sirrgħo=stalli*.

Gan subjekta, gan objekta ģenitīvs sastopams daudz retāk nekā citu nozīmju ģenitīvs, jo verbāls substantīvs vērtējams kā domāšanas abstrakcijas rezultāts, kam nepieciešams konkrēta ģenitīva papildinājums (Lepika 1954, 67). G. Mancela vārdnīcā vairāk tomēr lietota tieša, konkrēta, aprakstoša latviešu valoda. Šo vārdkopu galvenajā komponentā G. Mancelis izmantojis verbālsubstantīvus, darītājevārdus. Atsevišķi piemēri konstatēti ar substantivējumiem no ciešamās kārtas tagadnes divdabjiem, kuri mūsdienu latviešu valodā plaši izmantoti.

G. Mancelis pielikuma vienskaitļa un daudzskaitļa ģenitīvu izmantojis valstu un tautību nosaukšanai: *Iggauņa=Semme*, *Poļa=Semme*, *Kreewa=Semme*, *Šohma=Semme*, *Sweedro=Semme*, *Juddo=Semme*, *Israelitera Ļaudis*, *Juddo=Ļaudis*. Ar pielikuma ģenitīvu veidotas terminvārdkopas koku nosaukšanai: *Ahbola=kohx* 'ābele', *Keβbera=kohx*, *Ohsola=kohx*, *Predas=kohx*, *Lasda=kohx*, *Apsa=kohx*, *Pupulo=kohx* 'palma'. Pielikuma ģenitīvs arī izmantots personu nosaukumos: *Kallpa=wiers*, *Radda=Wiers*, *Struppa=Jahnis*. Ar pielikuma ģenitīvu veidotas substantīviskas vārdkopas, ar kurām nosauktas svētku dienas: *Martiņa Deena*, *Petera Deena*, *Jaņa Deena*, *Jācoba Deena*, *Mickeļa Deena*.

G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” konstrukcijas ar pastiprinājuma ģenitīvu lietotas retos gadījumos: *Putto puttoħβ, drusko druβkahβ*. Sprediķu grāmatā šīs pastiprinājuma konstrukcijas ietilpst verbālo vārdkopu atkarīgajā komponentā, un teikumā to galvenais komponents pilda apstākļa funkciju.

2.2. Atkarīgais komponents *lokatīvā*

G. Mancelis izmanto lokatīvu gan substantīvisko vārdkopu, gan adjektīvisko vārdkopu atkarīgajā komponentā. Valodniekiem ir atšķirīgs viedoklis par lokatīvu kā substantīvisko vārdkopu atkarīgo komponentu. K. Mīlenbahs darbā „Teikums” (1898) kā vienu no teikuma priekšmeta apzīmētājiem min lokatīvu, dodot piemērus *Man pašam (kumeļa) glaudītāja, mugurā sēdētāja; Tie kārtē braucējiņi; Es tev došu dulu bērū par pieguļā jājumiņu* (Mīlenbahs 2009, 249), bet vēlāk „Latviešu gramatikā” vairs nenorāda uz lokatīva atkarību no substantīva (Endzelīns, Mīlenbahs 1907, 186–189). J. Endzelīna gramatikā norādīts, ka atributīvs lokatīvs pieļaujams pie verbālnomena, piem., *mugurā sēdētāja* (Endzelīns 1951, 587).

Pirmajos rakstu pieminekļos lietotas divējādas lokatīva formas, tas ir, formas ar garo patskani galotnē un formas ar illatīva cilmes diftongiskiem savienojumiem *-an, -en, -in, -un* (Endzelīns 1951, 460–461; Vanags 1992, 387–392; Rosinas 2002, 219). G. Manceļa tekstos konstatētas nominālās vārdkopas ar lokatīvu, kam galotnē garais patskanis.

Tāpat vācu tautības mācītāju sarakstītajās grāmatās pēc vācu parauga lietota prepozīcija *ex(k)an*, pēc tam *eekschan*, pēc tam *eeksch* ar akuzatīvu (vēlāk ģenitīvu), un tikai retumis tekstā izmantota lokatīva forma (Augstkalns 1933, 47). G. Manceļa tekstos konstatēti abi lokatīva izteikšanas veidi, vārdnīcā pat lokatīvs ar garo patskani skaidrots kā *letticismus: Elles=gharri / tee Gharri Elleh* (letticismus, pro *eekschan elles*). die Hellischen Geister (PhL 228).

Substantīviskas vārdkopas ar lietvārdu lokatīvā atkarīgais komponents var būt gan deverbāls vai kādam verbam atbilstošs lietvārds, gan arī lietvārds, kas neatbilst nevienam verbam (MLLVG II 1962, 77). G. Manceļa tekstos lokatīvs kā nominālas vārdkopas atkarīgais komponents nav bieža parādība. Atributīvā lokatīva formā ir konstatēti substantīvi *atzs, zaurums, elle, ghaddas=kahrta, kackls, kauls, pauts/ohla, rohka, schkilltawa*, ar kuriem nosaukta ar neatkarīgo komponentu nosauktā jēdziena atrašanās vieta.

Neatkarīgajā komponentā izmantoti substantīvi, kas atvasināti ar piedēkli *-um-* no krāsu adjektīviem un nosauc daļu, bet atkarīgais komponents – veselo, kurā atrodas ar

neatkarīgo komponentu nosauktā daļa: **Balltums Atzy**. das weisse im Auge (PhL 247); **balltums Atzy**. Augenweiß (Lettus 24); **balltums Pautà**. das weisse im Ey (PhL 283); **dsältums Pautà**. der Dodder im Ey [Die Seelburger vnd Dünæburger nennen ein Ey / Ohla: denn Pauti sind bey jhnen vnverschembt.] (PhL 283); **Zälltums=pautà / Ohlà**. Wallh. Eyerdotter (Lettus 49).

Biežāk atkarīgais lietvārds vārdkopā nosauc vietu, ar kuru saistīts neatkarīgā lietvārda nosauktais priekšmets vai abstraktais nojēgums (MLLVG II 1962, 78). Šajās vārdkopās pārsvarā aprakstīts cilvēka ķermenis un veselība: **Warrde Kacklā**. die Kröte im Halse / **Kacklis ais=tuhziß**. der Halß ist jhm zugeschwollen (PhL 396); **Tappiņa Kacklā**. Zäpflein im Halse (Lettus 217), ME **kakla tapiņa**, das Zäpflein am Halse Manz. Lettus. (ME IV, 130); **tee Lohzeklischi Muggura=kaulā**. die Gelencke des Rückgrades (PhL 262); **Šmaddsenes Muggura=kaulā**. das Marck im Rückgrade (PhL 262); **Matti Dägguna=zaurumohß**. die Nasenlöcher=Haar (PhL 250); **kacktings Atzy**. Augenwinckel (Lettus 25); **Rohkà=dohbums / dällna**. fläche / oder die höle der Hand (Lettus 83).

Dažas substantīviskas vārdkopas nosauc ar mitoloģiju, lauksaimniecību saistītus jēdzienus: **Elles=gharri / tee Gharri Elleh** (letticismus, pro *eekschan elles*). die Hellischen Geister (PhL 228); kā arī raksturo priekšmetu: **dädsenata Drahna Schkilltawà**. Zunder (PhL 296).

Piemērā **Elles=gharri / tee Gharri Elleh** (letticismus, pro *eekschan elles*). die Hellischen Geister (PhL 228) redzami vārdkopu sintaktiskie varianti. Paralēli substantīviskai vārdkopai ar atributīvu lokatīvu lietota substantīviska vārdkopa ar atributīvu piederības ģenitīvu, kam piemīt vietas nozīmes nianse.

Retāk atkarīgais lietvārds vārdkopā nosauc plašāku laika nojēgumu, uz kuru attiecas vai kura robežās ietilpst ar neatkarīgo lietvārdu nosauktais šaurākais laika nojēgums (MLLVG II 1962, 78): **tee tschettri laiki Ghaddas=kahrtà**. die vier zeit des Jahrs. **Pawassar**. Fröling **Wassara**. Sommer **Ruddens**. Herbst **Seema**. Winter (PhL 382).

Pārsvarā atributīvais lokatīvs atrodas postpozīcijā, bet atsevišķos gadījumos sastopams prepozitīvs tā lietojums: **Rohkà=dohbums / dällna**. fläche / oder die höle der Hand (Lettus 83).

Latviešu valodas konstrukcijas ar lokatīva locījumu vācu valodā skaidrotas ar: 1) prepozicionālu savienojumu: **Balltums Atzy**. **das weisse im Auge** (PhL 247); **Šmaddsenes Muggura=kaulā**. **das Marck im Rückgrade** (PhL 262); 2) tiešo pārvaldījumu: **tee Lohzeklischi Muggura=kaulā**. **die Gelencke des Rückgrades** (PhL 262); **tee tschettri laiki Ghaddas=kahrtà**. **die vier zeit des Jahrs** (PhL 382); 3) vienu

vārdu, tai skaitā salikteni: *balltums Atzy*. **Augenweiß** (Lettus 24); *Zälltums=pautà / Ohlà*. Wallh. **Eyerdotter** (Lettus 49); *dädsenata Drahna Schkilltawà*. **Zunder** (PhL 296).

G. Manceļa vārdnīcā atributīvs lokatīvs norāda vietu, kur atrodas ar galveno komponentu izteiktais priekšmets, vai arī apzīmē kādu laika jēdzienu. Šīs vārdkopas konstatētas tikai vārdnīcā, nav iesaistītas teikumā, tāpēc nav šaubu par lokatīva atributīvo funkciju, jo nav verba finītās formas, no kuras varētu būt arī atkarīgs lokatīvs. Vācu valodā šīs vārdkopas skaidrotas ar prepozicionālu savienojumu, tiešo pārvaldījumu, vienu vārdu.

3. Netiešais pārvaldījums substantīviskajās vārdkopās

Latviešu valoda ir sintētiska fleksīva valoda, kurā gramatisko formu veidošanai galvenokārt izmanto ārējo fleksiju jeb galotni (Kļaviņa 1997, 62). Tomēr teikumu izveidē mūsdienu latviešu valodā arvien vairāk paplašinās prievārdu izmantošana.

G. Manceļa teksti rāda, ka nominālas vārdkopas komponenti visbiežāk ir saskaņojumā vai tiešajā pārvaldījumā (piem., *balta maize, klaiņa maize*), tātad saistījumā bez prievārda. Tikai nelielu grupu veido vārdkopas ar netiešo pārvaldījumu starp komponentiem. Netiešajā pārvaldījumā pakārtojuma izmantots ne tikai atkarīgais locījums, bet arī prievārds (MLLVG 1962 II, 7; VPSV 2007, 289) vai pusprievārds (Beitiņa 2009, 27).

Latviešu valodā prievārda konstrukcijas galvenais komponents visbiežāk ir verbs, bet retāk šajā pozīcijā lietots lietvārds, vietniekvārds, adjektīvs, divdabis vai adverbs, un atkarīgais komponents parasti ir lietvārdu, retāk — vietniekvārdu, substantivētu adjektīvu, divdabju vai skaitļa vārdu atkarīgo locījuma formas (Nītiņa 1978, 10). Līdz ar to var rast izskaidrojumu retajam netiešā pārvaldījuma lietojumam substantīviskajās vārdkopās G. Manceļa tekstos. Vārdnīcā „Lettus”, tās pielikumos „Phraseologia Lettica” un „Zehen Gespräche Deutsch und Lettisch..” konstatētas 35 substantīviskās vārdkopas ar netiešo pārvaldījumu. Šo vārdkopu komponentus saista prievārdi *appacksch, ar, beß, no, par, py, vs* un adverbs *apkahrt* prievārda funkcijā.

Prepozicionālas konstrukcijas ar prievārdu *appacksch*

Vārdkopas ar prievārdu *appacksch* rāda apakšēju novietojumu, un tās tiek lietotas visā rakstu pastāvēšanas laikā (Nītiņa 1978, 54). Ekscerpētajos G. Manceļa darbos prievārds *appacksch* lietots ar nozīmi ‘zem’, kas ir Zemgales, Kurzemes un atsevišķu Vidzemes izlokšņu parādība (Nītiņa 1978, 53). Atkarīgajā komponentā aiz prievārda

appacksch lietots vienskaitļa ģenitīvs: *kad jauneem Šuņņeem Tahrps appacksch Mehles kļuhst ghreests vnnd att=jāmbts/ tad tee nhe tohp tracki.* (Ph L 294).

Prepozicionālas konstrukcijas ar prievārdu *ar*

Substantīviskās vārdkopās ar prievārdu *ar* neatkarīgais lietvārds var nosaukt dzīvu būtni vai priekšmetu, bet atkarīgais – priekšmetu, kas pieder ar neatkarīgo lietvārdu nosauktajai dzīvajai būtnei vai priekšmetam, pavada to vai ir tai līdz (MLLVG II 1962, 76). Šāda tipa vārdkopa lietota G. Manceļa tekstos, un tās atkarīgais komponents ir apzīmētājs īpašības instrumentāli: *Pawesta Rahtskunx ar šarkanu Mehteli.* Cardinal. (Ph L 401). Ar šo vārdkopu aprakstīts vācu valodas baznīcas terminu *Cardinal*.

G. Manceļa tekstos konstatētas arī vārdkopas ar pavadoņa instrumentāli atkarīgajā komponentā: .. *warreja taß Kunngs Christus ar šcheem diweem lähneem Wahrdeem wisšu Pullku to Kaŗŗa=Wiero ar to Wirrßneeku py Semmes šweest ..* (LP3 14); *Ratti ar weenu / diweem / tschettreem / šesscheem Sirrgheem.* ein Wagen mit einem / zwey / vier / sechs Pferden. (Ph L 359); .. *Nu ko dohschu eß töw par diweem Sirrgheem ar Ratteem?* Nu / was geb ich dir für zweyen Pferden / vnd einem Wagen? (Zehen G 6). Šajā piemērā vācu valodā lietoti divi vienlīdzīgi teikuma locekļi, bet latviešu valodā – viens salikts teikuma loceklis *par Sirrgheem ar Ratteem*. J. Endzelīns par to rakstījis: „.. *ar* un no tā atkarīgās locījuma formas savienojums dažreiz piedrojas ne subjektam, bet (tiešajam vai netiešajam) objektam vai kādam citam locījumam, kas atkarīgs no citas prepozīcijas, un tad tas dažreiz vislabāk tulkojams vāciski ar „und” ” (Endzelīns 1951, 644).

Tāpat substantīviskās vārdkopās atkarīgais lietvārds instrumentāli var nosaukt detaļu, kas pieder ar galveno komponentu izteiktajam priekšmetam. Vārdkopā *Wahrtis ar diweem Špahrneem.* Thor mit zweyen Flügeln. (Lettus 184) ir divi apzīmētāji pakāpeniskā pakārtojumā: *Wahrtis ar Špahrneem* un *ar diweem Špahrneem*.

Konstrukcijā *leela Schurrka ar gharru Ast.* Eine grosse Ratze mit eim langē [sic!] schwantze. (Ph L 275) vārdam *Ast* nav galotnes, taču tā locījumu var noteikt pēc īpašības vārda, ar kuru tam būtu jābūt saskaņotam pēc latviešu valodas gramatikas likumiem.

Vārdkopā *Šweests ar Mais.* Butterbrod. (Ph L 322) G. Mancelis apraksta ar kulināriju saistītu jēdzienu. Varētu domāt, ka šajā konstrukcijā vērojama vācu valodas sintakses interference, jo latviski mēs teiktu *maize ar sviestu*. Tomēr ME, EH vārdnīcās atrodami salikteņa apvidvārdi *sviêsturmaîze* (EH II; 621), *sviêstarmàize*, *sviêstanmaize*, *sviêstamàize* (ME III; 1166), kuros vērojama vārdkopas pārtapšana par vārdu. ME vārdnīcā ievietota arī no K. Ulmaņa vārdnīcas aizgūta nomināla vārdkopa ar netiešo pārvaldījumu

sviests ar maizi (ME III 1166). Mūsdienās latviešu valodā ierastais saliktenis *sviestmaize* analizētajos G. Manceļa tekstos nav konstatēts.

Prepozicionālas konstrukcijas ar prievārdu *beß*

Nominālajās vārdkopās atkarīgais lietvārds kopā ar prepozīciju *beß* nosauc objektu, kuram ir atributīva funkcija un kura nav ar neatkarīgo lietvārdu nosauktajam priekšmetam: *Zaurums beß dibbānu*. grundloses Loch. (Ph L 388). Vācu valodā lietots adjektīvs un substantīvs saskaņojumā, bet latviešu valodā – netiešais pārvaldījums. Aiz prievārda *beß* seko vienskaitļa akuzatīvs.

Tomēr G. Manceļa darbā „Phraseologia Lettica” lietots arī vārds *Beßdibbens*. Abgrund (Ph L 388). 17. gs. arī J. Langija vārdnīcas manuskriptā konstatēti divi prievārda konstrukciju piemēri: *Beddre bes Dubben’* (Langijs 32a); *Zaurums bes Dubben’* (Langijs 32a) (Pūpola 2003, 16–17). J. Langija vārdnīcā nav lietots vārds *bezdibenis*, bet gan prepozicionāls savienojums *bes Dubben’* (Langijs 32). G. Manceļa vārdkopā *Zaurums beß dibbānu* atkarīgais komponents lietots vienskaitlī, bet konstatēts arī piemērs ar daudzskaitļa datīvu atkarīgajā komponentā: *Putnis beß Spallwahms*. Vogel ohn Federn. (Ph L 388). J. Langija vārdnīcā šāda vārdkopa nav lietota, taču vienā gadījumā konstatēts substantīva un adjektīva saskaņojums – antonīmiska vārdkopa: *Spalwain Putni*. flücke Vögel. (Langijs 140). G. Manceļa vārdnīcā šāda vārdkopa nav konstatēta.

Prepozicionālas konstrukcijas ar prievārdu *no*

Šajās nominālajās vārdkopās tiek izteiktas atributīvas attieksmes ar *vietas, laika, izcelsmes, nošķiršanas, vielas un materiāla* nozīmes niansēm.

Vārdkopā ar vietas nozīmi izteikts attālums starp objektiem: *Eß Tährbatas Teesša dsiewoju / trieß Juhds=semmes no Tährbatas*. Ich wohnete im Dörptischen Kreisße / drey Meilen von Dörpt. (Zehen G 53). Vārdkopai *Juhds=semmes* varētu atbilst vārds *jūdze* (ME II 120). Par nominālo vārdkopu reducēšanos rakstījusi E. Soida. Valodniece pievienojas K. Mīlenbaha uzskatam, ka šāda tipa vārdkopas var nosaukt par apozīcijas ģenitīva konstrukcijām un šo vārdkopu vietā var sākt funkcionēt tikai to atkarīgie komponenti kā patstāvīgi nosaukumi (Soida 1968, 305).

Nominālā vārdkopa *Laix no šimbteem Ghaddeem*. Hundertjährige Zeit. (Ph L 382) lietota mūsdienu salikteņa *gadsimts* vietā (vārds *gadsimts* G. Manceļa vārdnīcā nav minēts). Vārdkopa ir paplašināta ar diviem apzīmētājiem pakāpeniskā pakārtojumā.

Vairākas vārdkopas lietotas izcelsmes nozīmē un ir dažu vācu valodas vārdu skaidrojumi: *ißtäcka no Uppes*. Außfluß. (Lettus 63); *Taut=weets / no swesschas Semmes*.

Außländisch (Lettus 110) ‘svešzemnieks’. Vārds *svešzemnieks* G. Manceļa tekstos netika atrasts, tāpēc var secināt, ka minētā vārdkopa ir vārdu veidošanās vēstures paraugs.

Citā piemērā *Seeme no zirrtumu / no duhren / no sísschanu*. Wundmahl. (Lettus 214) ar vārdkoku skaidrots vācu vārds *Wundmahl*, taču vārdnīcā „Lettus” lietots arī vārds *bruhtze* (Lettus 159, 161, 178). Atkarīgajā komponentā ir trīs apzīmētāji.

Viena prepozicionāla konstrukcija lietota nošķiruma nozīmē. Autors mēģinājis vārdos ietērt priekšmeta daļu, kura vācu valodā nosaukta vienā vārdā *die Scherbe* ‘lauska, drumsla’. G. Mancelis šā priekšmeta nosaukšanai lietojis tikai vārdkoku, un atkarīgais prepozicionālais komponents ir akuzatīvā: *Ghabbals no šadausietu Pohdu*. Scherb. (Lettus 154).

Prievārdu *no* G. Mancelis lietojis arī vielas, materiāla nosaucēja nozīmē: *Lohda no Šwinnu*. Bleykugel (Lettus 36), sal. *svina lode*; *Skreemelis no Kohku / Ruttku / Rahzini / Ackmini*. Ein Wirbel von Holtz / Rettich / Rüben / Stein. (Ph L 350) Šajā gadījumā tas varētu būt burtisks tulkojums no vācu valodas, uz ko norāda prepozīcija *von* vācu valodas piemērā.

Pēc prepozīcijas *no* izmantota arī senā daudzskaitļa datīva forma ar galotni *-eems*: *Basniza no Ackmineems*. Eine steinerne Kirche. (Ph L 369). G. Manceļa tekstos tiešajā pārvaldījumā veidota vārdkopa *Kohka Basniza*. Eine höltzerne Kirche (Ph L 369), bet nav lietotas vārdkopas *Baznīca no koka* vai *Akmens baznīca*.

Konstatēta vārdkopa, kurā neatkarīgais lietvārds ir darbības nosaukums, kas atvasināts no verba ar atdalīšanas nozīmi, atkarīgais lietvārds kopā ar prievārdu ir vietas, respektīvi, vides nosaukums (MLLVG II 1962, 80): *īβ=slehkschana no Christitas draudsibas*. Der Bann. (Lettus 27). Vācu valodas vārds *der Bann* tulkojumā arī nozīmē ‘izslēgšana no baznīcas’.

Prepozicionāla konstrukcija ar prievārdu *par*

Konstatēta substantīviska vārdkopa netiešajā pārvaldījumā ar prievārdu *par*. Atkarīgajā komponentā aiz prievārda *par* seko akuzatīva locījums. Piemērā ar prievārdu *par* norādīts uz samaksu, šajā gadījumā tas ir nolūka nozīmē lietots prievārds: *Nauda par ghaidijum*. Rente. (Ph L 374).

Prepozicionālas konstrukcijas ar prievārdu *py*

G. Mancelis konsekventi izmantojis formu *py* ar nenosakāmu *i* kvantitāti, kas 16.–17. gadsimta tekstos bieži sastopams prievārda *pie* vietā. (Nītiņa 1978, 136) J. Endzelīns uzskata, ka „šis *pi* var arī (..) būt saīsināts no *pie* (sal. lei. *pri* blakus *priē*), par ko liecina

tas, ka šās prepozīcijas sastopamas tādās izloksnēs, kur arī citas prepozīcijas ir saīsinātas” (Endzelīns 1951, 679). Prievārdu *pie* lieto vietas nozīmē, lai nosauktu teritoriju, kuras tuvumā kaut kas atrodas.

Prepozīcija *py* izmantota „Phraseologia Lettica” nodaļu nosaukumos (43. un 44. nodaļa). Šajās nodaļās autors runā par amatu nosaukumiem baznīcā un galmā. Nodaļu nosaukumiem ir vispārinātības nozīme, un tie veidoti ar atšķirīgiem prievārdiem vācu un latviešu valodā: *Ghodus Wahrđi py Basnicas*. Ehren Ämpter Nahmen in der Kirchen. (Ph L 401); *Ghodus Wahrđi py Passäules Laudeems*. Ehren Ämpter Nahmen im Weltlichen Stande. (Ph L 401).

Netika konstatēta neviena nomināla vārdkopa netiešajā pārvaldījumā, kas nosauktu kādu amatu vai profesiju. Arī Iveta Pūtele savā pētījumā „Dažas seno darītājvārdu īpatnības 17.–18. gs. rakstu avotos” šāda tipa konstrukcijas nav analizējusi, taču norāda, ka „sastopamas arī vārdkopas, kas apzīmē cilvēku nodarbošanos”, un min piemērus tiešajā pārvaldījumā: *akmiņu kallejs, bendes kalps, dzeesmu darritajs* (‘dzejnieks’), *meža sargs, zahļu boh dneeks* (Pūtele 1999, 158).

Vienā vārdkopā *py* lietots prievārda *pa* nozīmē. Ar šo prepozicionālo vārdkopu skaidroti divi vācu valodas sinonīmi, un aiz prepozīcijas lietots akuzatīvs: *Plickis py Ausši*. Backenstreich. Maulschelle (Lettus 123, 178), sal. *pliķis pa ausi*.

Citā prepozicionālā konstrukcijā aiz prievārda *py* lietots gan akuzatīvs, gan ģenitīvs: *Kaja py Rattinju / jeb py Prehßlizas*. Der Fuß an einer Wocken. (Ph L 348).

Prepozicionālas konstrukcijas ar prievārdu *vs*

Visos ekscerpētajos piemēros prievārds *vs* kopā ar substantīvu atkarīgajā komponentā lietots vietas nozīmē: *Pligkis vs Muttes*. Backenstreich (Lettus, 26) ‘pliķis sejā, pļauka’. Vienā gadījumā dots apģērba raksturojums: *Raxti vs Drehbem*. Bram auffm Kleide. (Lettus, 39). Citā piemērā raksturots cilvēka ķermenis: *Matti vs Atzim*. Augbran (Ph L, 247) ‘uzacis’.

Lietots frazeoloģiska rakstura salikts nosaukums: *Nauda vs Rohku*. Gottespfennig. Hafftgeld. (Lettus, 78, 73). Vācu valodā *das Hafftgeld* nozīmē ‘rokasnauda’. Mūsdienu valodā šī vārdkopa tiek lietota arī ar nozīmi ‘alga, ko saņemam uz rokas’. ME vārdnīcā ne šķirklī *nauda*, ne arī *ruoka* nav dots prepozicionāls savienojums šajā nozīmē, taču ir atrodama vārdkopa *ruokas nauda, das An-, Handgeld* (ME II 695).

G. Mancelis nosaucis ar cilvēka ķermeni saistītus fiziskus procesus: *Negg tam Waina vs Mugguru?* Hats nicht einen Schaden auffm Rücken? (Zehen G 18) sal. *vaina mugurā; Ghallwa=sahpe vs weenu puß*. Hauptwehe an einer seiten (Ph L 394), sal. *galvas sāpes*

vienā pusē. Šie prepozicionālie vārdu savienojumi radušies vācu valodas ietekmē. Šajā gadījumā latviski būtu jālieto bezprievārdisks savienojums ar lokatīvu. D. Nītiņa norāda, ka pirmo tekstu autori ir vācieši, tāpēc „prievārdu lietojums šajos rakstu avotos nereti ir citvalodu, parasti vācu vai arī latīņu u. c. valodu, konstrukciju atveidojums ar latviešu valodas līdzekļiem, t. i., izmantojot latviešu valodas prievārdus resp. prievārda funkcijā lietotus vārdus pēc vācu vai kādas citas valodas prievārdisko savienojumu parauga” (Nītiņa 1978, 209).

Substantīviskās vārdkopas ar adverbu *apkahrt* prievārda funkcijā

Valodniecībā pastāv atšķirīgs viedoklis par adverbiem, kas pārvalda nomenu atkarīgos locījumus. „Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā” adverbī *līdz(i)*, *apkārt*, *līdzās*, *blakus*, *cauri*, *garām*, *pāri*, *pretī* nosaukti par pusprievārdiem, tāpēc ka bez adverba funkcijas tiem piemīt arī zināma prepozīcijas funkcija un tie pārvalda kādu atkarīgo locījumu (MLLVG I 1959, 701, 722–723). S. Lagzdiņa uzskata, ka termins **pusprievārdi** ir maldinošs, un tā vietā iesaka lietot adekvātāku apzīmējumu **relatīvie adverbī**, kurā nepretrunīgi apvienota patstāvības un saistītājfunkcijas ideja (Lagzdiņa 1997, 193). Promocijas darbā tie uzskatīti par adverbiem, kam piemīt prepozīcijas funkcija.

Prepozīcijas *ap* nozīmē G. Manceļa vārdnīcā lietots adverbs *apkahrt*, aiz kura seko akuzatīvs, uz ko norāda artikuls *to*. Adverbī parasti saistās ar datīvu, bet prievārdi – ar akuzatīvu vai ģenitīvu (Lagzdiņa 1997, 185). Vārds *apkahrt* kā prievārds sastopams galvenokārt vecajos tekstos un tautasdziesmās, bet mūsdienās atpazīstams kā adverbs (Endzelīns 1951, 639). Reģistrētajos piemēros ar prievārdu *apkahrt* G. Mancelis centies aprakstīt dabas parādības, t. i., *saules dārzu*, *mēness dārzu*. Šīs konstrukcijas nosauc objekta atrašanās vietu: *Dahrß apkahrt to Mehnes*. Hoff vmb den Mon. (Lettus 92); *dahrß apkahrt to Šaul / jeb Mehneß*. Der Hoff vmb die Sonne oder den Mond. (Ph L 379); *Dahrß apkahrt Mehneß*. Kreiß vmb den Mon. (Lettus 107).

Nominālās vārdkopas netiešajā pārvaldījumā G. Manceļa tekstos nav bieži sastopamas, taču tās sniedz interesantu un nozīmīgu materiālu vārdkopu vēsturē. Atkarīgajā komponentā aiz prievārda *appacksch* lietots vienskaitļa ģenitīvs, aiz prievārdiem *beß*, *par* seko vienskaitļa akuzatīvs, aiz prievārdiem *no*, *py*, *vs* – vienskaitļa ģenitīvs un vienskaitļa akuzatīvs, bet prievārds *ar* izmantots konstrukcijās ar vienskaitļa un daudzskaitļa instrumentāli. Prepozīcijas *ap* nozīmē G. Manceļa vārdnīcā lietots adverbs *apkahrt*, aiz kura seko akuzatīvs, uz ko norāda artikuls *to*. Daudzskaitlī aiz prievārdiem konsekventi lietots datīvs. G. Manceļa darbiem raksturīga ir akuzatīva lietošana vienskaitlī

aiz ģenitīva prievārdiem. Šādas rekcijas īpatnības vērojamas ne vien Kurzemē un Zemgalē, bet arī plašā apvidū Vidzemes ziemeļrietumos, tāpēc rakstu valodā tās noturas līdz 19. gs. otrajai pusei (Nītiņa 1978, 207).

Bieži vien nominālās vārdkopas netiešajā pārvaldījumā veidotas tāpēc, ka G. Mancelis nav varējis atrast piemērotu latviešu vārdu vācu vārda skaidrojuma. Viņš galvenokārt veidojis saliktus nosaukumus vai konkrēto jēdzienu raksturojis ar aprakstu, bet ir arī piemēri, kuros paralēli prepozicionālai konstrukcijai lietots viens vārds tajā pašā nozīmē.

4. Substantīviskās vārdkopas ar *adverbu* atkarīgajā komponentā

G. Manceļa tekstos substantīvs pēc mēra adverbjiem *mas*, *dauds* visbiežāk ir nominatīvā vai arī akuzatīvā.

Nominatīvs aiz adverba *dauds* lietots teikumos, kur substantīvs pilda: 1) teikuma priekšmeta funkciju: *Jaw dauds Seme apśuhdohta?* ist schon viel Land bemistet? (Zehen G 45); *dauds Sahle Labbibà.* es ist viel Graß im Korn. (PhL 327); *töw jaw dauds ballti Matti Bahrdà.* du hast schon viel weisse Haar im Barte (PhL 259); *ta Wista labbe nhe perre / dauds Pauti wanskari paleek.* die Henne sitzt nicht wol vber Eyer (PhL 283); *scho Ghaddu dauds Musschas.* diß Jahr sind viel Fliegen (PhL 292); .. *dauds Christiti Zillwäki to Luhkschanu luhgdami py Deewu nahkušchi gir.* (LP3 189); *Dauds Paggani und willtighi Christiti Łaudis / Tawu Wahrdu ghribbädami ißdelldeht ..* (LP2 218); .. *dauds auxi muhräti Nammi unnd stippras Pills šakrittušchas ..* (LP3 200);

2) izteicēja funkciju saliktā gramatiskajā centrā: *Behrnigha Šeewa / kam dauds Bährni gir.* ein fruchtbar Weib (PhL 232); *tam Ahscham nhe gir dauds Tauki.* der Bock hat nicht viel Fett (PhL 270).

Bieži vien G. Mancelis lieto nedalāmu vārdkopu *dauds leetas*. Šī vārdkopa kopā ar verbu nolieguma formā norāda uz priekšmeta, dzīvas būtnes nederīgumu vai arī niecīgo noderību: *tanny Tillta arriedsan nhe gir dauds leetas.* An der Brücken ist auch nicht viel guts (PhL 391); *Šackahß (Paughahß) nhe gir dauds leetas.* Das Gummeth taug nicht viel. (Zehen G 27); *Tannies Šäckumohß nhe gir dauds leetas.* Die Mistgabel taug nicht gar viel. (Zehen G 44); *tai Meitai / katträ šawus Mattus nhe turr ghluddäne / nhe gir dauds leetas.* die Dirn / die ihre Haare nicht glatt helt / an der ist nicht viel gutes (PhL 274); *Tee Etzeschi nhe dähr dauds leetas.* An den Egden ist nicht viel guts. (Zehen G 41); *nheleetis / nhe dauds lietās.* gering (Lettus 144).

Akuzatīvs pēc adverba *dauds* lietots teikumos, kur substantīvs pilda papildinātāja funkciju: *Krussá dauds Labbibu nošittussí. der Hagel hat viel Korn niederschlagen* (PhL 380); *Te Skalli dara dauds Duhmus. Die Pergel machen einen grossen Rauch.* (Zehen G 29); *nhe dauds labbus Wahrduš no winju dsirrdesšsí. du wirst nicht viel guter Worte von ihm hören.* (PhL 255); *Vnd dauds Christito Assíni ífliet.* (LP2 218).

Tikai retos gadījumos pēc adverbiem *dauds, mas, ghann* konstatēts dalāmais ģenitīvs: *Gir dauds Rieko. Ist viel Zeug da?* (Zehen G 13); *Ghann juhß Ohrmañni sinnaht dauds Naudas prassiet / bett juhß dhe turraht labbu Rieku. Ihr Fuhrleute wisset wol Geldes gnug zu fordern / aber jhr haltet kein gut Zeug.* (Zehen G 18); *Mums dhe gir dauds Maises. Wir haben nicht viel Brod.* (Zehen G 30); *Nhe gir taß ghann Naudas. Ist dz nit Geldes gnug?* (Zehen G 7); *.. tu mann tick dauds Schälastibas essí parahdijis ..* (LP2 175); *Ghann striekeju / mas Tährodas. Ich streich gnugsam / es hat wenig Stahl.* (Zehen G 47). Tātad vārdkopa ir adverbiāla, ne substantīviska, taču semantiskā ziņā abas grupas ir sinonīmas.

Adverbi *zeek, tick, dauds* izsaka priekšmetu nenoteiktu daudzumu vai skaitu, ja tie attiecas uz lietvārdu vai lietvārda nozīmē lietotu vārdu, turpretī, ja tie saistīti ar īpašības vārdiem un ar tiem raksturots īpašības mērs, tad tie uzskatāmi par mēra apstākļa vārdiem (LLVMSA 2002, 285). G. Mancelis dažkārt pēc adverba *dauds* lieto arī adjektīvu ģenitīva formā. Kādības adjektīvs *sawahds* 'savāds' lietots ģenitīvā kā substantivējums, līdz ar to galvenais komponents ir *dauds* un tā ir nedalāma adverbiāla vārdkopa: *.. tomähr gir dauds sawahda wissó Šwáhto / und Beßdeewigho / irr Mirrstamo Zillwäko Mohkas und Šahpes ..* (LP3 19).

Atsevišķi piemēri konstatēti ar substantivētu adjektīvu pamata pakāpē. Šajos piemēros substantivētais adjektīvs akuzatīvā pēc adverba *dauds* teikumā pilda papildinātāja funkciju: *Eß dhe äßmu Zeenięs / O Deews / ka tu mann tick dauds Schälastibas essí parahdijis / und tick dauds labbu darrijis* (LP2 175); *Ghribbi tu nu Deewam patickt / tad nahtz no Širrds Deewa Nammà. Dauds labbu redsehsší tu.* (LP1 331).

Aiz adverba *dauds* lietots substantivēts adjektīvs *sawahds* 'savāds' ģenitīvā, līdz ar to galvenais komponents ir *dauds*. Šī vārdkopa teikumā pilda teikuma priekšmeta funkciju: *.. tomähr gir dauds sawahda wissó Šwáhto / und Beßdeewigho / irr Mirrstamo Zillwäko Mohkas und Šahpes ..* (LP3 19).

Konstatēts arī bezgalotnes saistījums ar substantivētu adjektīvu *launs* galvenajā komponentā: *Šlínkums mahza dauds laun / šacka Syrachs sawà Ghramatà tresšcha=deßmità tresščà Weetà ..* (LP2 96).

Pēc mēra adverbā *magkeniet* ‘nedaudz’ G. Mancelis pārsvarā lieto akuzatīvu: tekstā jūtama verba noteicošā ietekme: *pa=bahrsti magkeniet Milltus*. strew etwas Mehl vnter (PhL 309); *vsley magkeniet Vhdeni*. geuß ein wenig Wasser auff (PhL 301); *Kappa to Šeenu / vnd vsbahrsti magkeniet Milltus*. Hacke das Hew / vnnd strewe ein wenig Mehl drauff. (Zehen G 28); *Dabbu magkeniet Sallmus / vnnd vsdarri ghulltu*. Schaffe etwas Stroh / vnnd mache dz Bett auff. (Zehen G 32); *Luhds Zeemà nahkdams / Šäimneekam magkeniet Ahscho Taukus / to eelaid tam Sirrgham passchà Wainà vs karrstu währstawu*. Wann du ins Dorff komst / so bitte den Wirth ein wenig Bocks=Talch / solchs lasse dem Pferde in die Wunde hinein / auff eim heissen Wendeysen (Zehen G 20).

Substantīva *šahlß* locījums pēc adverbā *magkeniet* grūti nosakāms, jo tā nominatīvs un ģenitīvs ir vienādi: *dohd magkeniet Šahlß*. gib etwas Saltz (PhL 303).

Pēc mēra adverbā *zeek* parasti lietots akuzatīvs: *Jaw eß zelļu / zeek Späku turrädams*. Ich hebe allbereits / so viel ich macht habe. (Zehen G 22); *zeek Ohlektis buhß vsschkehret?* wie viel Ellen sol man auffscheren? (PhL 353); *zeek reizas Ghaddus=kahrta Awis zährp?* wie oft werden die Schaafe im Jahr geschoren? *trieb reisas*. drey mahl (PhL 269); *L. Zeek reisas Ghaiļi dseedajuschi?* Wie viel mahl haben die Hanen gekreet. (Zehen G 34); *zeek reisas*. wie oft (Lettus 134); *dasche reis / daschkahrt*. oft *teek reisas*. so oft (Lettus 134).

Un tikai retos gadījumos parādās dalāmais ģenitīvs: *zeek Kuhmo tów gir?* wie viel Gevattern hastu? (PhL 371); *Zeek Sirrgho wajagha?* Wie viel Pferde bedarffstu? (Zehen G 5).

Pēc apstākļa vārda *puß* lietoti substantīvi ar laika, mēra, vērtības nozīmes niansi. Pēc šī adverbā lietvārds ir nominatīvā, jo vārdnīcā gadījumu vairumā vārdkopas dotas sākumformā, nav iesaistītas teikumā un nav pakārtotas kādai verba personas formai: *puß Ghadds*. ein halb Jahr (PhL 382, Lettus 96); *puß Mehneß*. halber Mond (PhL 378); *puß Stunda*. halbe Stunde (Lettus 179); *puß=Stunda*. halbe Stunde (PhL 386), šajā piemērā vērojama vārdkopas pāreja saliktenī.

Šajās vārdkopās pārvaldītais substantīvs mēdz būt arī bezgalotnes formā: *puß Pohd*. ein halb Lißpfund (PhL 375); *puß Puhr*. ein halb Loff (PhL 376); *Gir wehl puß Juhds?* Ists noch eine halbe Meile? (Zehen G 21); *Gir weeghla puß Juhds. Šunnis jaw dsirrd reijam*. Es ist eine geringe halbe Meile. Man höret schon die Hunde bellen. (Zehen G 21).

„Zehen Gespräche Deutsch und Lettisch..” kunga sakāmajā lietots akuzatīvs *Puß Naudu*, bet zemnieka runā ģenitīvs *puß Naudas: Puß Naudu eß tów scheitan dohschu / ohtru puß ghallà*. Die helffte des Geldes geb ich dir allhie / die ander helffte / wann wir zur

stelle kommen. (Zehen G 9); *Bett Kungs / puß Naudas dohsí scheitan*. Aber Juncker / das halbe Geld wirstu hie erlegen (Zehen G 10).

Konstatēta vārdkopa ar senu sieviešu dzimtes *i*-celma formu vienskaitļa ģenitīvā ar galotni *-is* (Endzelīns 1951, 427; LLVMSA 2002, 71) *pilis: Bett ghann Kraßne śacka pawadditu. Wairahk nhe ka puß Pilis śacka pawaddijuschi*. Mann sagt aber / er sey statlich gnug begleitet worden. Meer alß die halbe Stadt sol jhm begleitet haben. (Zehen G 54), šajā piemērā adverbā *puß* nozīmes nianse izteikta, veidojot salīdzinājumu ar mēra adverbā *dauds* pārāko pakāpi *wairahk*.

G. Manceļa tekstos vairumā gadījumu pēc adverbā *dauds* lietots substantīvs nominatīvā teikuma priekšmeta un izteicēja funkcijā: *Jaw dauds Seme apśuhdohta?; dauds Sahle Labbibà; ta Wista labbe nhe perre / dauds Pauti wanskari paleek; scho Ghaddu dauds Musschas; Behrnigha Śeewa / kam dauds Bährni gir; Tannies Śäckumohß nhe gir dauds leetas*. Šo vārdkopu galvenais komponents substantīvs parādās akuzatīvā papildinātāja funkcijā teikumā: *Krussa dauds Labbibu nośittusši; Te Skalli dara dauds Duhmus; nhe dauds labbus Wahrdu no winju dsirrdehsí*.

Retos gadījumos veidotas adverbālas vārdkopas ar adverbiem *dauds, mas, ghann* galvenajā komponentā un dalāmo ģenitīvu atkarīgajā komponentā: *dauds Rieko, dauds Naudas, dauds Maises, ghann Naudas, mas Tährodas, dauds śawahda*.

Pēc adverbā *magkeniet* pārsvarā lietots substantīvs akuzatīvā papildinātāja funkcijā teikumā: *pa=bahrsti magkeniet Milltus, vsley magkeniet Vhdeni, Dabbu magkeniet Sallmus*.

Ar adverbu *zeek* veidotas gan substantīviskas, gan adverbālas vārdkopas: *zeek Spāku, zeek Ohlektis, zeek reizas, zeek Kuhmo, Zeek Sirrgho*.

Vārdnīcas tekstā pēc adverbā *puß* lietots nominatīvs vai bezgalotnes forma, veidojot substantīviskas vārdkopas: *puß Ghadds, puß Mehneß, puß Stunda, puß Pohd, puß Puhr, puß Juhds*. Vārdnīcas pielikumā „Zehen Gespräche Deutsch und Lettisch.”, kurā atveidota zemnieka runa, vērojamas arī adverbālas vārdkopas ar substantīvu ģenitīvā atkarīgajā komponentā: *puß Naudas, puß Pilis*.

III. ADJEKTĪVISKĀS VĀRDKOPAS G. MANČEĻA TEKSTOS

Par **adjektīviskajām vārdkopām** tiek uzskatītas vārdkopas ar pakārtojuma attieksmēm starp adjektīvu galvenajā komponentā un substantīvu, adjektīvu, pronomenu, adverbu vai infinitīvu atkarīgajā komponentā. Promocijas darbā skatīti arī salīdzinājumi, kuros galvenais komponents ir adjektīvs.

Adjektīviskās vārdkopas meklētas *Latviešu valodas seno tekstu korpusā* sprediķu grāmatā „Lettische Langgewünschte Postill” pēc vārdnīcas un tās pielikuma „Phraseologia Lettica” sastādītā adjektīvu reģistra, kura apjoms ir ap 300 leksēmu. Pētījuma autore konstatējusi ap 600 adjektīvisku vārdkopu un salīdzinājuma konstrukciju G. Manceļa tekstos: „Lettus”, „Phraseologia Lettica”, „Zehen Gespräche Deutsch und Lettisch..”, „Lettische Langgewünschte Postill”.

G. Manceļa tekstos adjektīviskajās vārdkopās izmantoti četri sintaktisko attieksmju veidi: pārvaldījums (tiešs un netiešs), pieklāvums, salīdzinājums un pavisam retos gadījumos saskaņojums. Adjektīvisko vārdkopu galvenais komponents biežāk mēdz būt primāri vai sekundāri predikatīvajos sakaros ar citiem teikuma locekļiem. Retāk tas ir arī substantīviskās vārdkopas atkarīgais komponents un teikumā pilda atribūta funkciju.

Konstatētās adjektīviskās vārdkopas grupētas, ņemot vērā morfoloģisko principu, tas ir, pēc atkarīgā komponenta vārdšķiras. Kā atsevišķa grupa izdalītas salīdzinājuma konstrukcijas ar adjektīvu galvenajā komponentā.

1. Adjektīviskās vārdkopas ar *substantīvu* atkarīgajā komponentā

G. Manceļa tekstos konstatētas adjektīviskās vārdkopas, kuru atkarīgais komponents substantīvs lietots gan tiešajā, gan netiešajā pārvaldījumā. Šo vārdkopu galvenais komponents izteikts ar adjektīviem *grāβns, pazeetiegs, pills, stippris, schkiests, wätz* tiešajā pārvaldījumā un *auxts* ‘augsts’, *baggats, duβmiegs, ghruhta, jaux, krahšns, kurrlis, kuhtris, lähns, leels, mähms, miexts, nabbags, nhe pazeetiegs, nheschehlighs, paklaussiegs, pills, skaidris, skaists, skohbs, spehziegs, skiests, stippris, šwähnts, taiβnis, teeβ, tiers, tucksch, warrāns, wässāls, zeets, schiggls* netiešajā pārvaldījumā.

1.1. Tieši pārvaldīts *substantīvs*

Adjektīvi kā substantīvu pārvaldītāji tautasdziesmās sastopami samērā reti (Ozols 1961, 200). Arī G. Manceļa tekstos šis vārdkopu tips nav bieža parādība, ir konstatēti

piemēri ar adjektīviem *grāβns*, *pazeetiegs*, *pills*, *stippris*, *schkiests*, *wätz* galvenajā komponentā. „Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika” rāda, ka latviešu valodā visvairāk izplatīts ir verbālais pārvaldījums, taču retāk pārvaldošais vārds var būt arī adjektīvs (MLLVG II 1962, 7).

Adjektīviskas vārdkopas ar adjektīvu *pills*

G. Manceļa tekstos ir lietotas vārdkopas ar **adjektīvu *pills*** galvenajā komponentā un dalāmo ģenitīvu atkarīgajā. Atkarīgais komponents lietvārds parasti nosauc kādu priekšmetu. Adjektīvs *pills* konstrukcijās ar dalāmo ģenitīvu tiek uzskatīts par senu verbāladjektīvu (Gāters 1993, 95).

Vārdnīcas tekstā pārsvarā lietotas nepaplašinātas vienkāršas vārdkopas tiešajā pārvaldījumā: *pills Blusó*. Flöhig (Lettus 62); *pills Duhmo*. voll Rauck (Lettus 139); *pills ghraudo*. Kornicht, vollkorner (Lettus 105); *pills ghrumbo*. runzelicht (Lettus 146); *pills meegho*. schläfferig (Lettus 156); *pills pällawo*. voll sprewer (Lettus 173); *pills Suhdo*. voll Mist (Lettus 125); *pills=bähdo*. sorgfaltig (Lettus 170); *pills Sahles*. das voll Graß ist (Lettus 79); *vttaina Ghallwa / pilla Utto*. ein lausiger Kopff (Lettus 243), šajā piemērā adjektīviska vārdkopa skaidrota ar substantīvisku vārdkoku, kuras komponenti saistīti saskaņojumā.

Sprediķu grāmatā adjektīvisko vārdkopu atkarīgajā komponentā izmantoti substantīvi ar izskaņu *-ība*, kuri nosauc ar cilvēka rakstura īpašībām saistītus jēdzienus un kurus parasti mēdz lietot vienskaitļa formā: *Šchiß muhsó Deews / kattru mehß peeluhdsam / gir pills Mielästibas und Schälästibas* .. (LP3 169, 381); .. *ta Širrds teems pilla Blehdibas und Willtibas gir* .. (LP2 310); *Esši tu Nabbags und pills Nhewesselibas ka Lazarus* .. (LP1 472).

Adjektīviskas vārdkopas veidotas arī ar verbālsubstantīvu ģenitīvu atkarīgajā komponentā: .. *no eekschanas gir tee pilli Laupišchanas und Riešchanas* .. (LP2 199); *Dsiewo tu pills Taißnibas / pills Labbe=darrišchanas* .. (LP1 505); *Bett tadehļ / ka eß to us jums runnajs äßmu / gir juhsá Širrds pilla noskumschanas tappussi* .. (LP1 476). Mūsdienu Bībeles tekstā vairs nav ar izskaņu *-šana* darinātā substantīva: *Bet klausoties manos vārdos, jūsu sirds ir pilna skumju* (Bībele 1988, 1093).

Vienskaitlī lietoti substantīvi *šleeka* ‘siekalas’, *šahpe*, *wahte*: *tam Bährnam Mutte pilla Šleekas*. das Kind hat einen schleimichten Mund (PhL 239); *Wings buhß par tahdu Neeku und nhezeenighu turrähtz* .. *pills Šahpes unnd Nhewesselibas* .. (LP3 105); *Wings gir nhewässäls / pills Wahtes* .. (LP2 16, 22, 26). Mūsdienās pārtulkotajā Bībeles tekstā

adjektīvisko vārdkopu aizstāj verbāla vārdkopa netiešajā pārvaldījumā: *Bet viņu durvju priekšā gulēja kāds nabags, vārdā Lācars, tas bija apklāts ar vātīm* (Bībele 1988, 1059).

Aiz adjektīva *pills* paralēli ģenitīvam lietots arī vienskaitļa un daudzskaitļa instrumentālis: *Tad by weens Traux pills Ettigki* .. (LP3 143); .. *muhśsa Mutte gir pilla Lahsteem unnd Ruhktumu* .. (LP3 112); *Wings tappa itt par Neeku turrähts / pills Šahpehm* .. (LP2 421); .. *no eekschanas gir Winjo Širrds pilla Ghräkeem* .. (LP1 178); .. *dsirrdina tohß ar leelu Mähru pillu Assarahm* .. (LP1 426); .. *Tah ißghaja JESus / nesše Ehršcha=Krohni us Ghallwas /und passarkaņu dahrghu Mehteli / Waighà pills Špļaudaļahm / Šchņurrghuļahm* .. (LP3 101), mūsdienu Bībeles tulkojumā šāda adjektīviska vārdkopa nav lietota, process izteikts ar verbu: .. *tie spļāva viņam virsū* .. (Bībele 1988, 1011).

Vairumā gadījumu vienskaitļa instrumentālī vērojami vienskaitlinieki: .. *winjo Atzis by pillas Meeghu* .. (LP3 4); .. *dasche=reis ta Širrds pilla .. Willtu* .. (LP1 545); .. *tha Kungha JESu Wallstiba gir pilla Meeru* .. (LP1 515).

Adjektīvisko vārdkopu galvenais komponents lielāko tiesu ir saskaņots ar kādu no nomeniem, uz kuru tas attiecas teikumā: *Tee äśśoschi ka tee apkallkohti Kappeni / kattri no ahrenes jauki spied / bett no eekschanas pilli Šmaarscho und Mirroņo=Kaulo gir* .. (LP2 199); .. *gir juhsša Širrds pilla noskumschanas tappusši* .. (LP1 476, 479, 480, 481); .. *aisto juhsšas Rohkas gir pillas Assino* .. (LP1 177, 493); .. *äśsam mehß pilli Assaro* .. (LP1 473); *Preeksch Deewu äśsam mehß wisši pilli Spittahļo* .. (LP1 36). Vietām šī saskaņojuma nav: .. *katters Ehdens pilla Schälastibas gir* .. (LP1 381); *Tudeļļ Wings rahdahß tahms zittahms Šeewahms / katras ar pilli Jßbailes attpackaļ steidsehß* .. (LP1 441); *Šataiši tawu Širrdi / laid tai buht pilla Titzibas eekschan Christum JESum / pilla Mielästibas prett Deewu und tawu Tuwaku* .. (LP1 505); *Šataiši tawu Širrdi / laid tai buht .. / pilla Deewa Peeluhkšchanas / pilla Ghaidiešchanas und Pazeēšchanas / pilla Dohmaschanas us to muhschighu Dsiewošchanu* .. (LP1 505).

Šīs adjektīviskās vārdkopas ir nedalāmas, un kā teikuma locekļi tās var būt:

1) izteicējs primāri predikatīvajos sakaros: *jo tōw ta Ghallwa pilla Utto. der Kopff ist dir ja voller Leuse* (PhL 243); .. *kad mmanna Širrds pilla Bähdo gir* .. (LP3 31); .. *ta Passaule pilla Wällo buhtu* .. (LP1 9); .. *tu esši tattsche preeksch Deewu pills Ghräko* .. (LP1 180); *Dascham Namms pills Bährno* .. (LP1 17–18); *tam Bährnam Zehrmes / taß Bährns pills Zehrmo. Das Kind hat Spulwürme* (PhL 293), pēdējā piemērā vērojama sintaktiskā sinonīmija; viena un tā pati doma izteikta divos gramatiskajos variantos: vienā gadījumā veidota kondominācija ar datīvu, tas ir, piederības konstrukcija; otrā gadījumā predikācijā ir adjektīviska vārdkopa;

2) dubultloceklis sekundāri predikatīvajos sakaros: *redsi ka ļauna winja gir / Peer pillu ghrumbo peewillkusši*. Sihe wie böse ist sie / hat sie doch die Stirn voller runtzeln gezogen (PhL 246); *Wings darra to Semm pillu Labbibas ..* (LP2 125);

3) apzīmētājs postpozīcijā un prepozīcijā (reti): *Jo tha Passaule gir ka kahds Stallis pills Blehscho ..* (LP1 550); *Mehs redsejam winja Ghohdu / weenu Ghohdu ka ta weenigha peedsimnta Deewa Dähla no Tähwu / pillu Schälastibas unnd Taißnibas ..* (LP1 55, LP2 329); *Tu noskummis unnd pills Bähdo Zillwähx ..* (LP2 397).

Adjektīviskas vārdkopas ar adjektīvu wätzs

Adjektīviskajās vārdkopās kā galvenais komponents lietots arī **adjektīvs wätzs**. Ar šo leksēmu latviešu valodā izveidojusies bagāta un plaši sazarota semantika gan literārajā valodā, gan izloksnēs (Laumane 1999, 20).

G. Manceļa tekstu adjektīviskajās vārdkopās galvenais komponents *wätzs* nosauc dzīvas būtnes vecumu, mūža daļu. Atkarīgais lietvārds ir laika vienības nosaukums, ko parasti paplašinātās vārdkopās precīzē skaitļa vārds, kopā ar lietvārdu izsakot adjektīva nosauktās pazīmes mēru (MLLVG II, 101).

Atkarīgajā komponentā lietoti prepozitīvi substantīvi *gadds, neddeļa, deena*: 1) vienskaitļa un daudzskaitļa ģenitīvā: .. *tad by winjai attnešt weenu Jähru Ghadda wätzu par Šadeckschanas=Vpperi ..* (LP1 227); .. *winjam šawa Meita / Jumprawinja diwipadeßmitt Gaddo wätza nomirrusši ..* (LP2 393); 2) daudzskaitļa akuzatīvā: .. *wings weenu nomirruschu Jumprawinju / kattra diwipadeßmitt Ghaddus wätza by .. usmohdenajis gir* (LP2 403); *kad Jähram astoņas deenas wätzam ar Sirrgha=šarreem tohß Pautiņus no=šeen / tad wings labbake iß=augh / nhe ka vs audzis rahmietz*. Wann ein Lamb von acht Tagen mit Pferd=haaren abgebunden wird / so wachst er besser / alß wann er groß worden / vnd denn geschnitten wird (PhL 269); .. *šchiß Behrnings JEsus / šesšchas Neddeļas wätz no šawas Mahtes Basnizà ee=nästs / atsiets tohp ..* (LP1 75).

Konstatētie piemēri rāda, ka pārsvarā šo vārdkopu atkarīgais komponents ir akuzatīvā un tikai atsevišķos gadījumos parādās ģenitīvs pēc nelokāmā skaitļa vārda vienkāršā nepaplašinātā vārdkopā. Parasti adjektīviskās vārdkopas ar adjektīvu *wätzs* galvenajā komponentā veidotas vienkāršas paplašinātas. Vārdkopu atkarīgo komponentu var raksturot:

1) nelokāmie skaitļa vārdi: .. *pirrms Winja ap=pretzejahß / buhß winja arridsan kahdus šesšsch=šepting=padeßmitt Ghaddus wätza bijusši ..* (LP1 84); *Tu nhe esši wehl peetzdeßmittz Ghaddus wätz / unnd esši Abrahamu redsejis?* (LP1 340);

2) lokāmie skaitļa vārdi: *Winja wairs nhe ka šimtus ghaddus wātza bijussi ..* (LP1 83); *Vnd kad wings diwipadeßmittus Ghaddus wätz by / ghaja tee us Jerusalem pehts to Eeraddumu to Šwähtko.* (LP1 127); *Jck=kattru Puissiti / kad taß astoņas Deenas wätz gir / buhß jums apghreest py juhsseem Bährno=Bährneem ..* (LP1 88).

Teikumā adjektīvisko vārdkopu galvenais komponents wätz var būt:

1) izteicējs primāri predikatīvajos sakaros: *Tha mahtzija Deews patz tam Abraham / kad schiß jaw dehwing=deßmitts und dehwinjus Ghaddus wätz by ..* (LP2 93); *Zeekahds muhsso starrpà gir / kaß trieß=tschettrus=peetus=šesč=deßmittus Ghaddus wätz kļuhst / unnd nhe gir nhe weenà Reisà py Deewa Ghalldu bijis?* (LP1 385);

2) dubultloceklis sekundāri predikatīvajos sakaros: .. *Jumprawinja diwipadeßmitt Gaddo wātza nomirrusi ..* (LP2 393); *kad Jähram astoņas deenas wätzam ar Sirrgħa=šarreem tohß Pautiņus no=seen / tad wings labbake iß=augh / nhe ka vs audzis rahmietz. Wann ein Lamb von acht Tagen mit Pferd=haaren abgebunden wird / so wachst er besser / alß wann er groß worden / vnd denn geschnitten wird* (PhL 269); .. *JEsus Christus patz diwipadeßmitt Ghaddus wätz buhdams Basnizà eet ..* (LP2 199); *Taß Kungs JEsus tappa apghreests Bährns buhdams / tickai astoņas Deenas wätz ..* (LP1 96);

3) apzīmētājs postpozīcijā: *By winja baggata / tad by winjai attnešt weenu Jähru Ghadda wätzu par Šadeckšchanas=Vpperi ..* (LP1 227); .. *Wings to pasšču Behrninju JEsu / Bährnu šesščas Neddeļas wätzu / Basnizà ee=nästu / us šawahm wätzahm dräbbädamam Rohkahm jehmis teitz ..* (LP1 223).

Adjektīviskās vārdkopas ar substantīvu lokatīvā

G. Manceļa tekstos konstatētas arī adjektīviskās vārdkopas ar lietvārdu lokatīvā. Latviešu valodniecībā lietvārds lokatīvā, kurš atkarīgs no adjektīva, tiek uzskatīts par ierobežotāju (ierobežojuma lokatīvu) (MLLVG 1962 II, 334).

Lokatīvs saistās ar nedaudziem kādības adjektīviem, norādot uz tās pazīmes izpaušanās apjomu, ko apzīmē adjektīvs: *stiprs, vājš spēkā, izturīgs darbā, pārāks veiklībā* (MLLVG 1962 II, 409). G. Manceļa tekstos šo vārdkopu galvenajā komponentā lietoti adjektīvi *grāßns, pazeetiēgs, stippris, schkiests*, ar kuriem pārsvarā raksturots cilvēka psihiskais stāvoklis.

Vārdkopu galvenais komponents adjektīvs parasti ir izteicējs primāri predikatīvajos sakaros: *Bett tas Bährns augha / und kļua stippris Gharrà ..* (LP1 73); *Taß gir spehziēgs ar šawu Ällkonu / unnd ißkaisa tohß kattri grāßni gir šawas Širrds prahtà ..* (LP2 84). Adjektīviskā vārdkopa *grāßni prahtà* lietota ar nozīmi 'augstprātīgi'. ME vārdnīcā pie šķirkļa *grezns* atrodams piemērs „*viņš .. izkaisa, kas grezni* („hoffärtig”) *ir savā .. prātā*

Luk. 1, 51.” (ME I 651). Vācu vārds *hoffärtig* arī nozīmē ‘augstprātīgs, uzpūtīgs, iedomīgs’.

Adjektīvisko vārdkopu atkarīgajam komponentam atributīvajā lokatīvā var būt pakārtots adjektīvs vai pronomens, veidojot vienkāršas paplašinātas vārdkopas: *Wiß kaß töw noteek / to zeet / und essi pazeetięs wisēnahdahß Bähdahß ..* (LP2 26, 394); *Essiegh tu pazeetięs bijjß tawà Nhelaimēh / unnd ghaidijis uhs to Laiku / kad Deews paliedsehß?* (LP2 374); .. *Eß äßmu schkiests mannà Širrdy / unnd tiers no Ghräkeem?* (LP1 550).

Parastas ir adjektīviskas vārdkopas ar adjektīvu *pills* galvenajā komponentā un dalāmo ģenitīvu atkarīgajā komponentā: *pills Blusso, pills Duhmo, pills pällawo, pills Sahles, pills Mielästibas, pills Labbe=darrišanas*. Paralēli ģenitīvam lietots arī instrumentālis: *pills Šahpehm, pilla Ghräkeem, pills Ettigki, pillas Meeghu*. Parasti šī tipa vārdkopas ir nedalāmas. Teikumā adjektīvisko vārdkopu galvenais komponents adjektīvs *pills* saskaņots ar kādu no teikumā esošajiem nomeniem: *Širrds pilla noskumschanas tappussī, Rohkas gir pillas Assino, ässam mehß pilli Assaro*. Un tikai atsevišķos piemēros vērojama formu neatbilstība: *Ehdens pilla Schälästibas gir, tai buht pilla Titzibas, katras ar pilli Jßbailes*.

Adjektīvisko vārdkopu galvenajam komponentam *wätzs* parasti pakārtots substantīvs akuzatīvā un tikai atsevišķos gadījumos parādās ģenitīvs. Šīs adjektīviskās vārdkopas gadījumu vairumā paplašinātas ar lokāmo vai nelokāmo skaitļa vārdu. Teikumā vārdkopu galvenais komponents adjektīvs *wätzs* ir atkarīgs no kāda substantīva, tas var būt predikatīvos vai atributīvos sakaros. Kā atribūts tas ir postpozitīvā novietojumā.

Adjektīviskas vārdkopas ar atributīvu lokatīvu nav bieža parādība G. Manceļa tekstos. Tās veidotas tikai ar atsevišķiem adjektīviem: *gräßns, pazeetięs, pills, stippris, schkiests*, kuri parasti ietilpst izteicējā. Šīs vārdkopas ir vienkāršas nepaplašinātas vai vienkāršas paplašinātas.

1.2. Netieši pārvaldīts *substantīvs*

Adjektīviskās vārdkopas ar prievārdu kā saistītājevārdu konstatētas gan G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” (1638), gan arī sprediķu grāmatā „Lettische Langgewünschte Postill” (1654), kopumā 71 adjektīviskās vārdkopas ekscerpts. Arī substantīviskajās vārdkopās netiešais pārvaldījums vārdnīcā „Lettus” un tās pielikumos lietots ļoti reti (sk. nodaļu „Netiešais pārvaldījums substantīviskajās vārdkopās”). Netiešais pārvaldījums

adjektīviskajās vārdkopās veidots ar prievārdiem *ar, beß, deļ, no, par, py, preeksch, preekschan* ‘priekšā’, *prett, vs, zaur*.

Daudzskaitlī aiz visiem prievārdiem sprediķu grāmatā lietota datīva un instrumentāļa kopējā forma (Milčonoka 1998, 24): .. *zaur scheem Wahrdeem kļua Dawida Širrds miexta* .. (LP2 36); *Tahß Asśinis JESu Christi / Deewa Dähla / darra mums schkiestus no wisseem Ghräkeem* .. (LP3 76, 111, 113); *O juhß Jecki und kuhtri no Širrdehm* .. (LP1 419); *Wisśa Pasśaule pilla gir no tahdam Leetahm* .. (LP2 278); .. *tam Kungham JESV tanny Laikà ta schehligha Širrds miexta by prett scheem Łautiņeem* .. (LP2 130); *Nhe esseeta tick zeeti und skohbi prett šaweem Kungheem / Wirrßneekeem / Šaimneekeem / prett Tähwu und Maht* .. (LP2 37); .. *tee Zillwäki / kattri to Deewa Wahrda=Šähklu seh / gir arridsan dhe tick auxti preekschan läppneems Łauđeems* .. (LP1 257); .. *winja Kahjas by shigglas us Blehņahm* .. (LP3 178). Tāpat jau pirmajos rakstu pieminekļos 16. gs. visas prepozīcijas ir kopā ar datīvu, ja substantīvs daudzskaitlī (Vanags 1996, 77). Pētījumā ir analizētas adjektīviskās vārdkopas netiešajā pārvaldījumā, kuru atkarīgais komponents substantīvs galvenokārt ir vienskaitlī.

G. Manceļa tekstos netiešajā pārvaldījumā adjektīviskajās vārdkopās aiz prievārdiem *deļ, py* lietots ģenitīvs, aiz prievārdiem *zaur, prett, preeksch* izmantots akuzatīvs, aiz prievārda *no* parādās gan ģenitīvs, gan akuzatīvs, un *ar* ietilpst konstrukcijās ar instrumentāli atkarīgajā komponentā. Prievārdi *par, preekschan, vs* vērojami vārdkopās ar substantīvu daudzskaitlī. Atsevišķos piemēros aiz prievārdiem *py, preeksch, vs* seko pronomens bezgalotnes formā (sk. 2. tab.).

Tekstos pirms G. Manceļa aiz prepozīcijām vienskaitļa formās arī vērojamas stipras svārstības gan nominālās, gan verbālās vārdkopās. „Kā vienīgais locījums tiek pārvaldīts akuzatīvs. To pārvalda – *ar, zaur, vz, par, apeškan, priekšan*. Paralēli akuzatīvu un ģenitīvu pārvalda *aran, bez, pēc, iekšan, no, wurson*. Datīvu pārvalda prievārds *pi* – līdzās ar vsk. ģenitīvu un akuzatīvu” (Vanags 1996, 77).

Substantīva pārvaldījums			
prievārds	skaitlis	locījums	skaits
ar	viensk.	instrumentālis	3
beß	viensk.	akuzatīvs	2
zaur	viensk.	akuzatīvs	6
zaur	daudzsk.	datīvs	1
deļ	viensk.	ģenitīvs	2

no	viensk.	ģenitīvs	9
no	viensk.	akuzatīvs	7
no	daudzsk.	datīvs	13
py	viensk.	ģenitīvs	3
prett	viensk.	akuzatīvs	2
prett	daudzsk.	datīvs	1
preeksch	viensk.	akuzatīvs	6
par	daudzsk.	datīvs	1
preekschan	daudzsk.	datīvs	1
vs	daudzsk.	datīvs	1
Pronomena pārvaldījums			
zaur	viensk.	akuzatīvs	4
deh	viensk.	ģenitīvs	1
preeksch	viensk.	akuzatīvs	2
preeksch, preekschan, py, vs	viensk.	bezgalotnes forma	6
			Kopā: 71

2. tab. Netiešais pārvaldījums adjektīviskajās vārdkopās

E. Milčonoka (Andronova) novērojusi, ka dažāda veida vārdu savienojumos pēc prievārdiem *caur, iekšan, no, pēc, pie, uz, virs* substantīvi vīriešu dzimtē lietoti tikai akuzatīvā, bet substantīvi sieviešu dzimtē pārsvarā gadījumu ģenitīvā. Valodniece min, ka akuzatīva lietojums pēc ģenitīva prievārdiem ir Kurzemes un Zemgales izlokšņu īpatnība (Милчонока 1998, 24; Milčonoka 1998, 52). Adjektīviskajās vārdkopās netiešajā pārvaldījumā ne vienmēr pēc minētajiem prievārdiem vērojama šī likumsakarība, tā, piemēram, pēc prepozīcijas *zaur* sieviešu dzimtes substantīvi *apskaidrošchana, mahziba, nabbadsiba, titziba* ir akuzatīvā, bet ne ģenitīvā: *No Schälastibas esšeeta juhß šwähti tappušchi zaur to Titzibu ..* (LP2 206, 233, 339); *.. juhß zaur winja Nabbadsibu baggati taptahrt ..* (LP1 7); *JESVS Christus mums mahza / Wings ässohtz taß ihstäns Passäules Pestitaiß / und ka mehß zaur Winja Mahzibu taißni und šwähti warram tapt ..* (LP1 338); *Jumprawa / kattra no nhekahdu Wieru sinnaja / zaur Apskaidrošchanu ghruhta tappa ..* (LP1 73).

Netiešais pārvaldījums ar substantīvu un prievārdu *ar*

G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” konstatēta adjektīviskā vārdkopa ar netiešo pārvaldījumu vienskaitļa instrumentālī. Ar šo vārdkopu izteikts cilvēka fiziskais stāvoklis: *lähns ar Runnaschanu*. gütig im redē (Lettus 82).

Arī sprediķu grāmatā šāda tipa vārdkopas konstatētas reti. No adjektīva *pills*, kas nozīmes ziņā līdzīgs ar verbiem, kuri apzīmē pildīšanu, atkarīgs satura instrumentālis: *Wings ab=pušchko to Ghaddu ar šawu Dahwanu / wings šlappena to Semm / ka tahß Waggas pills stahw ar Labbibu* .. (LP1 258).

Teikumā *Taß gir spehziags ar šawu Ällkonu / unnd ißkaisša tohß kattri gräßni gir šawas Širrds prahtà* .. (LP2 84) galvenais komponents adjektīvs *spehziags* nosauc cilvēka ķermeņa fizisku pazīmi, bet atkarīgais komponents – ķermeņa daļu, kam piemīt ar adjektīvu izteiktā īpašība. Atkarīgais komponents lietots attieksmes instrumentālī, un tam pakārtots saskaņots apzīmētājs, kas izteikts ar piederības pronomenu. Domas izteikšanai G. Mancelis izmantojis metaforu.

Instrumentāļa retais lietojums izskaidrojams ar to, ka latviešu valodā tas biedrojas galvenokārt ar verbiem. Retāk instrumentālis saistās ar adjektīviem, kam viena sakne ar kādu verbu vai kas ir nozīmes ziņā radniecisks ar kādu verbu (MLLVG I, 400–404).

Netiešais pārvaldījums ar substantīvu un prievārdu *beß*

Aiz prepozīcijas *beß* lietots vīriešu dzimtes substantīvs *nopällns* vienskaitļa akuzatīvā. Šajās vārdkopās atkarīgais komponents substantīvs kopā ar prievārdu *beß* nosauc ar adjektīvu nosauktā nojēguma pazīmes cēloni. Galvenais komponents adjektīvs teikumā ir izteicējs primāri predikatīvajos sakaros: *Mehß tohpam beß Nopällnu taißni no Deewa Schälastibas* .. (LP2 206); *Mehß tohpam beß Nopällnu taißni no winja Schälasstibas / zaur to Atpestischanu* .. (LP2 233), šajā piemērā atkarīgajam komponentam substantīvam *nopällns* iekavās dota arī paralēlforma daudzskaitļa akuzatīvā.

Netiešais pārvaldījums ar substantīvu un prievārdu *zaur*

Adjektīviskajās vārdkopās ar prievārdu *zaur* galvenais komponents nosauc pazīmi, kuras rašanās cēloni atklāj atkarīgā komponenta substantīvs. Pārsvarā ar prepozīciju *zaur* lietoti sieviešu dzimtes substantīvi akuzatīvā. Galvenais komponents adjektīvs teikumā ir izteicējs primāri predikatīvajos sakaros: *No Schälastibas esseeta juhß šwähti tappušchi zaur to Titzibu* .. (LP2 206, 233, 339); .. *juhß zaur winja Nabbadsibu baggati tapaht* .. (LP1 7); *JESVS Christus mums mahza / Wings ässohtz taß ihstāns Passäules Pestitaiß /*

und ka mehß zaur Winja Mahzibu taißni und swähti warram tapt .. (LP1 338); *Jumprawa / kattra no nhekahdu Wieru sinnaja / zaur Apskaidrošchanu ghruhta tappa ..* (LP1 73).

Netiešais pārvaldījums ar substantīvu un prievārdu *dehļ*

Kā vecākajos rakstu pieminekļos, tā arī mūsdienu latviešu literārajā valodā prievārds *dehļ* parasti nostājas aiz pārvaldāmā vārda ģenitīva (Nītiņa 1978, 77). Vārdkopās ar prievārdu *dehļ* galvenajā komponentā lietoti adjektīvi *nhe pazeetiēgs, paklausšiegs*. Atkarīgais komponents substantīvs kopā ar prepozīciju *dehļ* izsaka ar adjektīvu nosauktā nojēguma pazīmes cēloni. Šo vārdkopu galvenais komponents ietilpst izteicējā: *Kaß sawu Tāhwu zeeni / taß illghake dsiewohß / und kaß tha Kungha dehļ paklausšiegs gir / no to gir Mahtei Preex ..* (LP3 176); *Tapehtz / manns Draugs / nhe leedsees ta Kungha Pahrmazischanu / und nhe esši nhe pazeetiēgs winja Šohda dehļ ..* (LP3 171).

Netiešais pārvaldījums ar substantīvu un prievārdu *no*

Mūsdienu latviešu valodā pavisam reti vairs sastop prievārda *no* savienojumu ar adjektīviem, piem., tādās vārdkopās kā *pliks no drēbēm, tukšs no naudas* u. c. Tāpat reti sastopami tādi teicieni kā *mazs no auguma, sārts no vaiga* u. c. (MLLVG I 1959, 732), taču 17. gs. tekstos šādas vārdkopas nav retums. ME vārdnīca parāda, ka šāda tipa vārdkopām latviešu valodā atbilst vācu valodas konstrukcijas ar prievārdiem *von, an* : *tīrs nuo grēkiem, rein von Sünden; brīvs nuo nuoduokļiem, frei von Abgaben; pliks nuo drēbēm, kahl an Kleidern; nabags nuo mantas, bagāts nuo prieka, arm an Sütern, reich an Freuden* (ME II 756).

G. Manceļa darbos prepozīcija *no* saistīta ar substantīviem *asšins, gharrs, labbums, wahrds* vīriešu dzimtē akuzatīvā un *darrišchana, deeva=bijašchana, mannta, nheschkiestiba, ślacka, spittaliba, šuhdsešchana, schālasstiba* sieviešu dzimtē ģenitīvā.

Konstrukcijas ar prievārdu *no* pie adjektīviem *schkiests, tiers* izsaka to, kā nav vai kā trūkst. D. Nītiņa uzskata, ka tās nosacīti rāda attālinātības attieksmi (Nītiņa 1978, 101). Šo adjektīvisko vārdkopu galvenie komponenti teikumā izpaužas primāri predikatīvajos sakaros, atkarīgie komponenti lietoti objekta sakaros ģenitīvā: *Vnd tudell kļua Wings no šawas Spittalibas schkiests ..* (LP1 161, 157); *Eß ghribbu schkiestu Vhdeni par jums laistiet / ka juhß schkiesti kļuhstaht no wisšas juhsšas Nheschkiestibas.* (LP3 210).

Tāpat vārdkopas ar prievārdu *no* norāda uz to, kas ir kādas īpašības vai pazīmes pamats resp. izraisītājs (Nītiņa 1978, 105). Šo adjektīvisko vārdkopu galvenie komponenti teikumā izpaužas primāri predikatīvajos sakaros, un to atkarīgie komponenti var būt:

1) vienskaitļa ģenitīvā: *Śchy Jumprawa gir no Ślackas auxta / bett nabbagha no Manntas* .. (LP1 363); .. *bett winja Śirrds nheneeka no to sinna / gir itt auxta no Deewa=bijaśchanas* .. (LP1 493); *Mehß tohpam beß Nopällnu taißni no winja Schälasstibas / zaur to Apestischanu / kattra zaur JEsu Christum notikusši gir* .. (LP2 233); *Mehß tohpam beß Nopällnu taißni no Deewa Schälastibas* .. (LP2 206).

2) vienskaitļa akuzatīvā un vienskaitļa ģenitīvā paralēli: *Wings gir leels no Paddomu / und warräns no Darriśchanas* .. (LP2 144).

Līdzīgi veidotas adjektīviskas vārdkopas netiešajā pārvaldījumā ar adjektīvu *pills* un prepozīciju *no*. Galvenais komponents teikumā ir predikāts, kam pakārtots substantīvs kopā ar prievārdu *no* atkarīgajā komponentā:

1) vienskaitļa ģenitīvā: .. *tomähr gir teem ta Śirrds pilla no Blehdibas* .. (LP2 149); *Wisśas Kacktas pillas no tahdas Śuhdseśchanas* .. (LP2 178);

2) vienskaitļa akuzatīvā: *Ta Semme gir pilla no Deewa Labbumu* .. (LP1 529); *Vnd winja Tähws Zacharias tappa pills no to śwähtu Gharru* .. (LP2 43); *Wings tappa pills nhe no Brannda=Wienu / nhe no Mäddu / nhe no Alu / bett no to śwähtu Gharru* .. (LP2 54); *Vnd Elisabeth tappa no to Śwähtu Gharru pilla* .. (LP2 84).

Netiešais pārvaldījums ar substantīvu un prievārdu *py*

Vārdu savienojumi ar prievārdu *py* pie adjektīva ierobežotāja nozīmē rāda, ar ko saistās vai uz ko attiecas ar adjektīvu izteiktā īpašība. Ar prepozīciju *py* lietots substantīvs *dwehssele* sieviešu dzimtē vienskaitļa ģenitīvā.

Vārdkopās ar prievārdu *py* un substantīvu ģenitīvā galvenais komponents ir predikatīvs adjektīvs saliktā vārdkopā: *Mehß äśsam ļohte nabbaghi py muhsśas Dwehsseles* .. (LP1 7); .. *ihten tha Wings irr śchinnies Laikohß mums palieds / kad mehß py Dwehsseles Kurrlī und Mähmi äśsam*. (LP2 219); .. *tad tapšim mehß py Meesśas und Dwehsseles wässäli / Amen* .. (LP1 159).

Netiešais pārvaldījums ar substantīvu un prievārdiem *prett, preeksch*

J. Endzelīns norāda, ka prepozīcijai *priekš* ir vispirms vietas nozīme un pēc tās palaikam seko ģenitīvs. Tiek minēts piemērs no folkloras *priekš dieviņa* ar norādi, ka parastāk varbūt saka *dieva priekšā* (Endzelīns 1951, 684). G. Manceļa tekstos prievārds *preeksch* kopā ar substantīvu akuzatīvā adjektīviskajās vārdkopās lietots parasti šajā nozīmē: *Attsiesti tu tawu wahju Śirrdi / kattra arridsan pilla Ghräkeem preeksch Deewu* .. (LP1 179); .. *tad tomähr tu nhe esši preeksch Deewu taißnis* .. (LP1 179); .. *taß Zillwähx nhe warr preeksch Deewu taißnis buht* .. (LP1 180).

Atkarīgajā komponentā šajās vārdkopās pārsvarā lietoti vīriešu dzimtes lietvārdi vienskaitļa akuzatīvā: .. *taß patz buhß leels preeksch to Kunghu* .. (LP2 47); *teem Juddeem tick nheschehligha Śirrds by prett to Kunghu JEsu* .. (LP3 157); *Nhe esseeta tick zeeti und skohbi prett saweem Kungheem / Wirrßneekeem / Śaimneekeem / prett Tāhwu und Maht* .. (LP2 37), šajā piemērā atkarīgajā komponentā sieviešu dzimtes substantīvs bezgalotnes formā.

Šo vārdkopu galvenais komponents adjektīvs teikumā parasti ietilpst izteicējā, bet konstatēti arī piemēri, kuros lietota saitiņa nenoteiksmē, kas kopā ar adjektīvu datīvā teikumā var būt vai nu teikuma priekšmets, vai papildinātājs: .. *taß peenahkahß pretti Tuwaku / unnd sāmnam buht preeksch tawu Deewu* .. (LP2 85); .. *ko Deews taß Kungs no töw ghribb / ar Wahrdu / Deewa Wahrdu turreht / allasch mieļoht / und sāmnam buht preeksch to Kunghu tawu Deewu* .. (LP1 247).

Adjektīvu vispārākā pakāpe konstrukcijās ar netiešo pārvaldījumu

Ar prievārdiem *no*, *par* veidotas adjektīviskās vārdkopas netiešajā pārvaldījumā, kuru galvenais komponents adjektīvs lietots vispārākajā pakāpē. Šajās vārdkopās galvenā komponenta adjektīva vispārākā pakāpe veidota, izmantojot:

1) pronomenu *wiss* (*wiß*) nominatīvā un adjektīva pārāko pakāpi, kurai seko prepozīcija *par* kopā ar substantīvu daudzskaitļa datīvā: *Taß Bruhdghanns gir śwāhtz / schkiests / taißniß / skaidriß / wiß skaidrakaiß par wisseems Zillwäko=Bährneems* .. (LP2 350);

2) pronomenu *taß* un adjektīva komparatīva formu, aiz kuras lietota prepozīcija *no* kopā ar substantīvu daudzskaitļa datīvā: *Redseeta / mieļi Draughi / tick nheschehlige gir taß skaistakais no Zillwäko=Bährneem śaghahniets* .. (LP3 110); .. *und tomähr gir Wings taß jaukakaiß / skaistakais unnd kraßnakaiß no wisseem Zillwäko=Bährneem* .. (LP1 237); īpašības vārds šajās konstrukcijās ir ar noteikto galotni, taču dažkārt iespējama arī nenoteiktā galotne;

3) gan pronomenu *tee*, gan pronomenu *wiß* un adjektīvu komparatīvā galvenajā komponentā, kuram pakārtots ar prepozīciju *no* netieši pārvaldīts substantīvs datīvā: *Ghaidam mehß tickai śchinny Dsiewośchanà us Christum / tad ässäam mehß tee wiß nabbaghaki no wisseem Zillwäkeem* .. (LP1 422), šajā piemērā adjektīvs lietots ar nenoteikto galotni.

2. Netiešais pārvaldījums ar prepozīciju un *pronomenu*

Valodnieki novērojuši, ka izloksnēs gandrīz aiz visām prepozīcijām tiek lietotas pronomenu formas *man*, *tev*, *sev*, kas laikam radušās, zūdot pronomenu galotnēm, un tās var uzskatīt par senā instrumentāļa, akuzatīva vai ģenitīva bezgalotņu formām (Endzelīns 1951, 505, 631; Nītiņa 1978, 203).

G. Manceļa tekstos lietotas vietniekvārdu formas *mann*, *tew*, *sew* aiz prepozīcijām *preeksch*, *preekschan*, *py*, *vs*. Visu konstatēto adjektīvisko vārdkopu galvenais komponents ietilpst predikātā: .. *nhe ey Šohdà ar tawu Kallpu / aisto preeksch tów nhe gir nhe weens Dsiews taiβnis* .. (LP3 69); *O Kungs Deews / nhe ei Šohdibà ar mums / aisto preekschan tów nhe gir nhe weens dsiews taiβnis* .. (LP2 195); *Ja tu to darriessi / tad tee Wahrdi irr py tów teessi buhβ / katrus taβ šwähtz Apustuls Jahnis šacka* .. (LP2 337).

Vārdkopas ar pronomenu un prepozīciju *vs* atkarīgajā komponentā un predikatīvu adjektīvu *duβmiegs* galvenajā komponentā izsaka negatīvu attieksmi: *Eβ pateitzu tów Deews / ka tu duβmiegs essi us mann bijis* .. (LP2 249); *Wings us tów duβmiegs üssohtz* .. (LP1 308).

Ar prievārdu *preeksch* atkarīgais komponents ir trešās personas pronomens akuzatīvā, bet galvenais komponents ir predikatīvs adjektīvs: .. *aisto mehβ üsšam Bährni to Šwähto / unnd ghaidam us weenu Dsiewošchanu / katru Deews dohβ teem / kattri eekschan Titzibas stippri und warräni pallix preeksch winju*. (LP2 27); .. *tahβ Debbesses nhe gir schkiestas preeksch winju* .. (LP3 107).

Netiešais pārvaldījums veidots arī ar prepozīciju *zaur* un norādāmo vai personas pronomenu: .. *unnd wisši kattri tawu Wahrdu dsirrd / to arridsan ar titzighu Širrdi usjämm / und zaur to šwähti tohp* .. (LP1 371); .. *titzeeta ka juhβ zaur winju ween šwähti tohpaht* .. (LP1 378).

Ar prievārdu *dehļ* lietots atgriezeniskais pronomens *šöwis*: *Vnd tapehtz winja Wahrd nhe ween gir šwähtz šöwis dehļ / bett Wings tohp irr šauktz taβ Šwäto=darritais / muhsšo dehļ*. (LP1 531).

G. Manceļa tekstos gan substantīviskās, gan adjektīviskās vārdkopas netiešajā pārvaldījumā lietotas reti. Adjektīviskajās vārdkopās prievārdi *dehļ*, *py* pārvalda nomenu ģenitīvā, prievārdi *zaur*, *prett*, *preeksch* – nomenu akuzatīvā, aiz prievārda *no* lietots gan ģenitīvs, gan akuzatīvs un *ar* ietilpst konstrukcijās ar instrumentāli, bet prievārdi *par*, *preekschan*, *vs* izmantoti tikai vārdkopās ar nomenu daudzskaitlī. Ar prievārdiem *no*, *par*

veidotas adjektīviskās vārdkopas netiešajā pārvaldījumā, kuru galvenais komponents adjektīvs lietots vispārākajā pakāpē.

Tekstā šo vārdkopu galvenais komponents adjektīvs pārsvarā ir nominālajā izteicējā kopā ar saitiņām *buht, kluht, pallickt, tapt*. Verbs *buht* saitiņas funkcijā var būt kopā ar dažādas semantikas adjektīviem. Saitiņa *kluht* veido izteicēju kopā ar adjektīvu *schkiests*, un *tapt* – ar adjektīviem *baggats, ghruhta, pills, šwähtz, taißnis*. Atsevišķā piemērā saitiņas funkcijā lietots arī verbs *pallickt* kopā ar adjektīvu *warräns*.

3. Adjektīviskās vārdkopas ar *adverbu* atkarīgajā komponentā

Adjektīviskās vārdkopās ar adverbu starp komponentiem ir piekļāvuma pakārtojums un galvenais komponents adjektīvs parasti ietilpst kādā paplašinātā substantīviskā vārdkopā.

Par adjektīvisko vārdkopu atkarīgo komponentu promocijas darba autore analizējusi mēra adverbus *zeek (ka), dauds, magkeniet, ghann, labbe, lohte, pa Ghallahm, par leeku (par leeke, par leeka), patteeß, ta 'tā', tick (teek, ohter=teek)* un partikulas *it, tickai* adverba nozīmē. Ar šiem adverbiem, partikulām autors tekstā parāda nosauktās īpašības kāpinājumu vai ierobežotu intensitāti. G. Manceļa tekstos adverbi *zeek, tick, dauds* ir identiski mūsdienās lietotajiem, atšķiras tikai to rakstība. Sintaksē svarīgi ir pievērst uzmanību adverbu sakariem ar citiem vārdiem tekstā.

Adjektīviskās vārdkopas ar adverbu *dauds*

G. Manceļa sprediķu grāmatā mēra adverbs *dauds* visbiežāk piekļaujas adjektīvam komparatīvā, ar ko cieši saistīts tālākā tekstā lietotais salīdzinājums, kas izteikts ar personvārdu vai kādu citu cilvēka apzīmējumu, kā arī citas dzīvas būtnes vai priekšmeta nosaukumu. Galvenajā komponentā lietoti kādības adjektīvi *zeenięs, ghuddris, jaux, krahßns, labbs, maß, stippris, taißnis* nominatīvā kā izteicēji primāri predikatīvajos sakaros, kuri raksturo personas, kā arī abstraktus jēdzienus un priekšmetus. Adverbs *dauds* lietots pazīmes intensitātes izteikšanai: *Negg esßeeta juhß tad dauds labbaki / nhe ka tee?* (LP2 252); *Tha juhsśa Titziba ihstāna / und dauds jaukaka attrast tohp / nhe ka taß Sälltz ..* (LP1 521); *.. wings dauds labbahx äsšohtz / nhe ka taß Muiteneex ..* (LP1 248); *.. katters dauds ghuddrahx by / nheka tu ..* (LP1 94); *Mehnes dauds masaka gir nhe ka ta Semme ..* (LP3 157); *.. kapehtz juhß tad nhe ghribbaht labb darriet šwähtà deenà / tam Zillwäkam / kaß auxtahx unnd preeksch Deewu dauds zeenighahx gir / nhe ka taß beßprahtiegs Lohps?* (LP2 302); *Turr buhsśim mehs dauds taißnaki nhe ka Adams /*

pirrms wings ghräkoja / dauds stippraki nhe ka Simsons / dauds kraßnaki / nhe ka Absolons / dauds ghuddraki / nhe ka Salomons .. (LP1 21). ME vārdnīcā minēts, ka viena no vārda *taisns* nozīmēm ir *rechtschaffen* ‘taisnīgs, godīgs, krietns’, un dots piemērs *taisns cilvēks* (ME IV 125).

Konstatētas arī adjektīviskas vārdkopas bez saistījuma ar salīdzinājumu. Šo vārdkopu galvenajā komponentā lietoti adjektīvi *auxsts* ‘augsts’, *leels* komparatīvā, no kuriem atkarīgs adverbs *dauds*: *Tawa Nhelaiime / kaß töw preekscha stahw / kad tu nomohdà buhdams šnaudi / und schkeet / taß Wälls tahle no töw ässohtz / gir dauds leelaka ..* (LP1 208); *Gir tahß Bähdas leelas / Deews taß Kungs dauds auxtahx Debbessies ..* (LP2 105); *O tha muhschigha Mannta gir dauds auxataka ..* (LP1 430).

Vārdnīcas pielikumā „Zehen Gespräche Deutsch vnd Lettisch” G. Mancelis lietojis adverbu *magkeniet* ‘mazliet’ adjektīviskās vārdkopas atkarīgajā komponentā atbildē uz jautājumu: *Gir tee Sallmi šausši? Ist das Stroh trucken? Magkeniet padrähgni.* Es ist etwas feucht (Zehen G 32).

Minētajā piemērā adverbs *magkeniet* atbilst vācu *etwas* ‘mazliet, nedaudz’. ME vārdnīcā vārdam *maķe-nīt* dots tulkojums *ein wenig* ‘nedaudz, mazliet’. Norādītie vietu nosaukumi – Dunika, Bauska, Āraiši, Bērzaune, Lielsalaca, Jaunpiebalga, Rucava – liecina par šī adverbs plašo izplatību Latvijā (ME II 555), taču kā nominālo vārdkopu atkarīgo komponentu G. Mancelis lietojis reti. Vārdnīcas un sprediķu grāmatas tekstos *magkeniet* ir tikai verbālajās, adverbīālajās un substantīviskajās vārdkopās, un tulkots gan ar vārdu *wenig*, gan arī ar *etwas*: *nhe warri tu to Gallwu magkeniet att=ghreest, lohziēt.* kanstu das Häupt ein **wenig** beugē (PhL 242); *vsley magkeniet Uhdēni.* Geuß ein **wenig** Wasser auff (PhL 301); *nu gir magkeniet labbahk.* es ist **etwas** besser (PhL 394); *pa=bahrsti magkeniet Milltus.* strew **etwas** Mehl vnter (PhL 309); *dohd magkeniet Šahlß.* gib **etwas** Saltz (PhL 303).

Adjektīviskās vārdkopas ar adverbu *zeek* (*ka*)

Mēra apstākļa vārda *zeek* sintaktiskais lietojums vārdnīcā „Lettus” redzams adjektīviskajās vārdkopās ar īpašības vārdiem *gharrsch*, *leelß* galvenajā komponentā pozitīvā: *zeek gharrsch.* wie lāg (Lettus 210); *zeek leelß.* wie groß (Lettus 80, 210).

Vārdnīcas pielikumā „Phraseologia Lettica” mēra adverbs *zeek* pilda divas sintaktiskas funkcijas: 1) ievada jautājuma teikumu un 2) ir adjektīva *wätz* atkarīgais komponents vārdkopā. Galvenais komponents pilda predikāta funkciju teikumā: *zeek wätz essī tu?* wie alt bistu? (PhL 231); *zeek wätz taß Ahsis?* wie alt ist der Brock? (PhL 270); *zeek wätz gir taß Bährns?* wie alt ist das Kind? (PhL 230).

G. Manceļa sprediķu grāmatā mēra adverbs *zeek* saistīts ar kādības adjektīviem *auxsts* ‘augsts’, *beess*, *gharrsch*, *leels*, *platts*, kuri ir predikāti teikumā. Galvenais komponents – adjektīvs – šajās vārdkopās var būt: 1) pozitīvā: *Bett tee Ackminis / no kattreem šcheitan raxtietz stahw / tee gir tick auxti ka kahdi Kallni / Deews sinna / zeek gharrī / beesi / unnd platti tee gir ..* (LP3 201); 2) komparatīvā: *.. zeek leelaka buhtu muhsšas Širrds Noskummšchana / kad JEsus Christus ghribbātu no mums nohst eet ..* (LP1 482); *Tam Zillwākam gir šawas Meesšas no Semmes / unnd tha Dwehsšele no Debbeß: tapehtz zeek tha Dwehsšele auxtaka gir / nhe ka tahß Meesšas / teek wairahk buhß mums ap to Debbeß darrboteeß nhe ka ap tahß Semmes.* (LP2 92).

G. Mancelis adjektīviskām vārdkopām ar mēra adverbu *zeek* paralēli lietojis saikli *ka*, kurš vārdnīcā tulkots ar vācu adverbu *wie*, kam viena no nozīmēm ir ‘cik’. Adjektīviskajai vārdkopai sinonīmā konstrukcija *ka ļauna* ‘wie böse’ ievada palīgteikumu: *redsi ka ļauna winja gir / Peer pillu ghrumbu peewillkussi. Sihe wie böse ist sie / hat sie doch die Stirn voller runtzeln gezogen* (PhL 246).

Arī sprediķu grāmatā lietotas šāda tipa konstrukcijas ar adjektīviem *mieliēgs*, *assīnains*, *gharrsch*, *ghruhtz*, *krahßns* un saikli *ka* palīgteikuma pakārtojamā vārda funkcijā: *Apdohmajeeta teekam ka ļohte Deews jums mieļo / unnd ka schehliegs Wings jums gir ..* (LP1 225); *Baudaita nu / labbi ļautinji / und redseeta / ka mieliēgs taß Kungs gir ..* (LP3 72); *Eekšchan šcho Wahrdu pasiestam mehß arridsan to Kunghu JEsus / und rādsam / ka mielāns und lāhns Wings gir ..* (LP1 431); *Tapehtz baudaita nu und redseta ka laipniß muhsšo Kungs und Dwehsšeleß Bruhdghanns JEsus Christus gir / labb wisšeems kattri us to paļaujahß ..* (LP2 353); *.. aismirrst / ka ghruhtz tu tawai Mahtei tappis esši ..* (LP3 175).

Retāk adjektīviskai vārdkopai sinonīmās konstrukcijas ar saikli *ka* ievada izsaukuma teikumu: *Ock ka gir taß ghodiegs Mahzetaiß šaghanietz! ka assīnains wings šaschausts!* (LP3 149); *Ka krahßni gir tawi Dsiewohkļi / Kungs Zebaoth / Kungs to leelo Pullko ..* (LP1 535); *Ey / ka krahßna (leela) Nauda / par ko tee man~ schkittušcheeß warram pahrhoht!* (LP3 135); *Ock / ka zeeta Širrds gir dascham / ka kahds Ackmins / nhe ghribbādams dsirredeht Deewa Wahrdu!* (LP3 202); *Neddeļas mann jaw ta Nhelaima ja=rāds / ock ka gharrsch Laix taß gir!* (LP2 394). Adjektīvs pilda dubultlocekļa, predikāta vai atribūta funkciju teikumā.

Konstrukcija *ka gharrsch* lietota ar nozīmi ‘cik ilgš’. ME vārdnīcā vārds *gaŗš* tulkots ar vācu vārdu *lang* telpas un laika nozīmē. Mūsdienu tulkojošajās vārdnīcās *lang* dotas arī divas nozīmes ‘garš, ilgš’. ME vārdnīcā laika nozīme ilustrēta ar piemēriem: *gaŗš laiks*, *lange Weile*, *Langweile*: *šim uznāca gaŗš laiks; viņš tev ies mežā pa gaŗam laikam* (*pa*

gaŗu laiku) niŗġināties (ME I 608). Vācu vārdam *Langweile* arī mūsdienu tulkojoŗajās vārdnīcās ir nozīme ‘garŗ laiks, garlaicība’.

Adjektīviskās vārdkopas ar adverbu *tick*

Vārdam *tik* latvieŗu valodā ir raksturīga vārdŗķiru homonīmija, tas var būt gan adverbs, gan saiklis, gan partikula. Kā adverbs tas apzīmē īpaŗības kvantitāti vai piemītības pakāpi. Rakstu valodas sākumposmā leksēma *tik* kā partikula lietota reti (LLVMSA 2007, 336).

Vārdnīcā „Lettus” par *tick* lietojumu adverba funkcijā liecina konteksts. ME vārdnīcā vārda *tik* otrā nozīme skaidrota ar vācu valodas adverbu *so* un doti arī piemēri ar adjektīviskajām vārdkopām: *tik liels*, *so gross. miesa tik balta it kâ garu pirksti* (ME IV 181). G. Mancelim vārdnīcā arī ir piemērs: *tick leels. so groß* (Lettus 80).

ŗāda tipa adjektīvisko vārdkopu galvenajā komponentā lietoti kādības adjektīvi *aŗ*, *atkiels* ‘ātrs, izveicīgs, ųigls’, *auksts* ‘augsts’, *baggahtz*, *beess*, *zeets*, *tschackls*, *dahrġs*, *drohsch*, *ghauschs*, *ghruhtz*, *ghuddris*, *jauks*, *kahrs*, *krahŗns*, *labbs*, *leels*, *lāppnis*, *lieks*, *ŗauns*, *mass*, *nabbags*, *nhe=ghannts*, *pills*, *skaidris*, *stippris*, *strups*, *schkiests*, *trax*, *tummsch*, *wahsch*, *wātz*, *sāmmis*, *schiggls*. ųo vārdkopu galvenajā komponentā izmantoti arī ar izskaŗu -īġs atvasināti adjektīvi *beŗkaunīġs*, *beŗspehziēġs*, *duŗmieġs*, *ghohdiġhs*, *nheschehliēġs*, *pillniġhs*, *smēġkiġhs*, *spehziēġs*, *schehliēġs*. Visbieŗāk lietotie adjektīvi ir *leels* un *schehliēġs*.

Nozīmes spēcināŗanai G. Mancelis adverba *tick* priekŗā lietojis partikulas *jo*, *ihten* ‘itin’: *jo tick dahrġs / ihten tick dahrġs. ġleich so* thewr (Lettus 183); .. *taŗ Deewa preekscha jo tick leels ųlāppkaws gir* .. (LP2 115); .. *weens jo tick labbs Arrais / ka irr ohtris* .. (LP2 125); *Redsi / tu esŗi jo tick labbs / ka Wings* .. (LP1 28); .. *taŗ Deewa preekscha jo tick leels ųlāppkaws gir* .. (LP2 115).

G. Mancelis lietojis arī spēcināŗjuma konstrukcijas adjektīva nozīmes pastiprināŗanai, piesaistot salīdzināŗtāŗdaŗas, kuras veidotas ar divdabjiem *buhdams* un *ghribbādams* kopā ar salīdzināŗjuma saikli *ka*. Gan vārdkopa, gan no tās atkarīġais salīdzināŗjums ietilpst predikātā:

Tapehtz nhe lāppo us taweems Darrbeems / laid tee buht tick dauds / tick leeli / tick labbi / ka ghribbādami / bett paŗaujeeŗ us Deewa Schālastibu .. (LP2 206-207); *ŗchiŗ Konings to warr darriet / ko nhe weens Konings / laid taŗ buht tick spehziēġs / ka ghribbādams / ųhinny Passāuleh muscham nhe warr dariet* .. (LP1 7); *Deewa Rohkai py palliedsibas nhe gir Ghalls / laid buht ta Waina tick leela / ka buhdama*. (LP1 308); *Vnd taŗ Kunngs JEsus ųacka eekschan ųcho Ewangelio / ka irr teem maseem Bārneem ųawi*

ihpasschi Engheļi gir / katrus Deews teem par Šarrghus peelitzib / und tadehļ nhe buhß mums tohß Bährnus / laid tee tick masi gir / ka buhdami / nitzinaht und smahdeht .. (LP2 282). Atsevišķā piemērā veidota vārdkopa bez salīdzinājuma saikļa: *kaunejeeß / tick wätz buhdams / vnd wehl nhe mahki skaitiet*. Schāme dich / du bist so alt / vnnd kanst nicht zehlen (PhL 414).

Konstatēts sakāmvārds, kurā adjektīviskā vārdkopa ar adverbu *tick* atkarīgajā komponentā veido salīdzinājuma konstrukciju: *tahtz Vhdens / tahda Mutte / weens tick schkiests ka ohtris*. So ist das Wasser / so ist der Mund / eines ist eben so rein alß das ander (PhL 252).

Adjektīva nozīmes spēcīnāšanai izmantots ne vien adverbs *tick*, bet arī vārdkopas galvenā komponenta kāršojums, kam seko salīdzinājuma palīgteikums, kurā lietoti adjektīvi kā vienlīdzīgi teikuma locekļi komparatīvā: *Auxta gir šchie Leeta / und leela / tick leela / ka nheneeka auxbaka / leelaka / briniggaka buht warr ..* (LP2 9).

Saliktos pakārtotos teikumos par vārda *tick* adverbiālo funkciju liek domāt virsteikumam sekojošais mēra apstākļa palīgteikums, kuru ievada pakārtojuma saiklis *ka*: *es töw lickschu to Mugguru tick pillu pee=schaust / ka tu warresši panest*. Ich wil dir den Rücken so voll hawen lassen / alß du kanst fort tragen (PhL 262); *Wings tick wahsch / nabbags / und beßspehziags / ka Wings nhe weenu Vtt warr darriet*. (LP1 293); *Winjam gir tick spehziha Rohka / ka Wings warr irr to darriet / ko Wings ghribb*. (LP2 144).

Dažkārt palīgteikumu ievada vārds *teek*, kurš ME vārdnīcā skaidrots gan kā *tik* sinonīms, gan kā konjunkcija (ME IV 209): *Wings warr dries tick dußmiegs tapt / teek schehliegs Wings gir ..* (LP1 185, LP3 179); *Wings warr dries tick dußmiegs kļuht / teek schehliegs Wings gir ..* (LP3 179). Dažreiz palīgteikumu mēdz ievadīt arī leksēma *tick*: *mann tick masi Ghalli / tick Bährns warr šajemt*. Ich hab so kleine Wartzten / daß das Kind kaum fassen kan (PhL 261).

Vārds *tick* kā adverbs vairākumā gadījumu izpaužas saliktā pakārtotā teikumā, taču konstatēti atsevišķi piemēri ar sakārtojuma attieksmēm starp teikuma daļām bez saistītārvārda, kurās vārds *tick* ir adverba funkcijā nominālā vārdkopā. Visos gadījumos galvenais vārdkopas komponents ir predikāts: *Nhe kahds Kruhms / nhe kahds Mešch tick beeß gir / tick tumbß / JEsus Christus škatta zaur ..* (PL1 450); .. *nhe=kahda Nhelaime und Waina Passauleh tick leela / tick ghruta / Deews warr to noghreest unnd pa=ghallam ißwest ..* (LP2 94); .. *dascha Šaime nhe sinna / ko ta ehst ghribb / tick kahra ta gir ..* (LP2 299); .. *he kahda Nhelaime gir tick leela / Wings warr töw palliedseht ..* (LP1 450); *Nhekahda Šährgha tick ghruta / tick leela / Wings warr dseedenaht*. (LP1 450); *mann Širrds tick ghruhta / eß nhe sinnu kaß man notiks*. mein Hertz ist so schwer / ich weiß

nicht was mir begegnen wird (PhL 399); .. *dascha Šaime nhe sinna / ko ta ehst ghribb / tick kahra ta gir* .. (LP2 299)

Retāk sastopams adjektīvisko vārdkopu galvenais komponents kā atribūts: *Eß muhscham semmeh nhe ghullehschu (muhscham eß nhe ghrimmschu) tick stippru Pili Deews winjam by darrijis* .. (LP1 190); *mann tick masi Ghalli / tick Bährns warr šajemt. Ich hab so kleine Wartzen / daß das Kind kaum fassen kan* (PhL 261).

Adjektīvisko vārdkopu atkarīgajā komponentā adverbiālajā funkcijā konstatēts adverbs *ta* 'tik': *Taß buhß ta auxts*. so wirts zu hoch (Zehen G 14).

Sprediķu grāmatā adjektīva nozīmes spēcīnāšanai izmantots arī adverbs *ohter=teek* (*ohter teek, ohter teeck*), kurš biežāk mēdz būt kopā ar adverbu *tick*: .. *ghann buhtu Wings tam Koninjam warrejis pretti turreteeß / kaut ohter teek tick ļauns buhtu Herodes bijis* .. (LP1 105); *Šchiß Deews mieļoja tohß Ļaudis Jsrael / ko warreja teem Warao darriet / buhtu Wings ohter=teek tick ļauns und trax bijis* .. (LP1 546); .. *buhtu ta Passaule ohter teeck tick leela / ar dahrgheem Ackmineem und Sälltu ißtassita / tad buhtu ta tomähr töw ļohte masa / ka ta töw buhtu weens maß Šschuhplietz* .. (LP1 54). Konstatēts arī piemērs tikai ar adverbu *ohter=teek* adjektīva nozīmes spēcīnāšanai: *Ka tad šchiß unnd taß nhe kahdà Reisà eet py Deewa Ghalldu / und jepsche wings eet / nhe taps Wings labbahx / ja tickai Wings nhe kļuß ohter=teek ļaunahx* .. (LP1 392).

Adjektīviskās vārdkopas ar adverbu *pattieß*

Adverbam *patiesi* G. Manceļa vārdnīcā ir bezgalotnes forma *patteeß*. Galvenais komponents šajos piemēros lietots atributīvā funkcijā: .. *taß buhß patteeß leels Kauns* .. (LP2 426); .. *tad attrohdam mehß / ka patteeß ghruhtas / ghauschas / šuhras Mohkas muhsso Kungs und Pestitais zeetis gir* .. (LP3 50).

Adjektīviskās vārdkopas ar adverbu *ghann*

Arī adverbs *ghann* G. Manceļa tekstos konsekventi lietots bez *-a* vārda beigās. Adverbs *ghann* piekļauts adjektīviem: *aß, auxsts* 'augsts', *baggahtz, breeßmighs, zeets, ghruhts, ghauschs, ihß, jauns, labbs, läppnis, leels, mass, miexts, pazeetiogs, šahls, skaidris, stippriß: jaw Šahrms ghann aß*. die Lauge ist schon scharff gnug (PhL 358); *Misša ghann skaidra*. der Wehrt ist klar gnug (PhL 319); .. *tahß Mohkas ghann ghruhtas und ghauschas* .. (LP3 20); *pa=šalldānas, nhe gir ghann šahls*. sie seynd zu süß. (PhL 289); .. *tahdam Gallmo Koninjam tahds Ghohda=Sislis ghann labbs*. (LP3 100); .. *ta Šehkliņa ghann masa / und tick masa ka Sinnepes buhtu bijussi* .. (LP1 257); *Dassch labbs*

*leels Muischneex / kaß zittu reis **ghann baggahtz** und **läppnis** Wahdsemmeh bijis gir / tas taggad / Deewam schähl / schinnieß Waidalaikohß eet deedeleht. (LP2 260).*

Vārdkopās ar adverbu *ghann* galvenais komponents pārsvarā lietots predikatīvajos sakaros, un tikai atsevišķos piemēros tas ir atributīvā funkcijā: *Vnd taß Konings Dawids / jebesche taß **ghann baggahtz** Kungs by .. (LP2 87); .. kad tu apdomahsši / tad tōw **ghann ihß** Laix taps .. (LP2 361).*

Adjektīviskās vārdkopas ar adverbu *lohte*

Adverba *lohte* gramatiskajā lietojumā atšķirību no mūsdienu valodas nav, citāds ir tā rakstījums – galotne *-e* galotnes *-i* vietā.

Galvenajā komponentā lietoti adjektīvi: *auxsts* ‘augsts’, *baggahtz*, *dahrgs*, *drohsch*, *ghruhts*, *kuhtris*, *labbs*, *liexmis*, *leels*, *leeß*, *mass*, *mielighs*, *nhe=wässäls*, *swähtz*, *schaurs*, *wahsch*, *schehliegs*. Šis adverbs bieži lietots gan vārdnīcā, gan sprediķu grāmatā: ***lohte auksts***. fast hoch (Lettus 92); *taß gir **lohte wahsch** / **nhe=wässäls***. Er ist seer Kranck (PhL 393); *Tomähr tappa wings **lohte baggahtz** .. (LP2 259); tu essi **lohte leeß***. du bist seer mager (PhL 237); *Ta Aß gir **lohte waja***. Die Achse ist seer schwach (Zehen G 17); *Par scheem wisseem Kallneem / kattri **lohte auxte** bijuşi .. (LP2 86); .. taß ässohtz **lohte wahjß** / ihß patt Nahwei ässohtz taß Nhewessels .. (LP2 359).*

Vārdkopās ar adverbu *lohte* galvenais komponents pārsvarā lietots predikatīvajos sakaros, tomēr atsevišķos piemēros tas ir atributīvajā funkcijā: *Šcheitan tōw noteekahß ka kadam Wahjam / **lohte nhewässalam** Zillwäkam .. (LP2 231); Tohß Deewabijatajus pa labbahß Rohkas Wings pirmahk usrunnahß ar **lohte mieligheem** Wahrdeem .. (LP2 427).*

Adjektīviskās vārdkopas ar adverbu *wehl*

Adverbs *wehl* parasti izsaka darbības norises laiku, darbības vai stāvokļa ilgumu un mēdz būt verbālās vārdkopas atkarīgais komponents, tomēr G. Manceļa tekstos konstatētas arī adjektīviskās vārdkopas ar adverbu *wehl*, ar kuru izteikta īpašības kvantitāte. Šo adjektīvisko vārdkopu galvenais komponents adjektīvs lietots pārākajā pakāpē un ir saskaņots ar substantīvu: *.. tad buhß tam **wehl leelakus Brienumus** dariet .. (LP1 321); Wälla Darrbs taß gir / taß preezajahß / kad mums kaß Laun noteek / unnd ghribbātu mums labpraht **wehl gauschakas** Bähdas us=dsiet .. (LP2 272); .. bett scheitan **wehl leelahx Brienumus** .. (PL3 203)*

Adjektīviskās vārdkopas ar adverbjiem *par leeku, pa ghallahm, lieds pillam, zaur zaurem*

Daļa no mūsdienu latviešu valodā lietotajiem apstākļa vārdiem radušies no prepozīcijas un locījuma savienojuma, prepozīcijai nostājoties attiecīgā locījuma priekšā, piem., *papriekšu, palaikam, pagalam, papildnam, paretam* u. c. (MLLVG I 1959, 714). Pirmajos rakstu pieminekļos bieži vien šāda tipa apstākļa vārdu komponenti rakstīti šķirti (LLVMSA 2007, 28). G. Mancelis tekstos sastopami adverbji *pa ghallahm, par leeku, lieds pillam, zaur zaurem*.

G. Mancelis adjektīva nozīmes niansēšanai izmantojis adverbu *par leeku*, kā arī tā formu variantus *par leeke, par leeka*. J. Endzelīna gramatikā *par lieku* ietilpst adverbu grupā *adverbji no prepozīcijām ar locījumu* un apakšgrupā *prepozīcija locījuma priekšā* (Endzelīns 1951, 623). ME vārdnīcā norādīts, ka *par* kopā ar adjektīvu akuzatīvā, instrumentālī, retāk nominatīvā lietots *zu* un *allzu* 'pārāk' nozīmē. Šīs konstrukcijas raksturošanai izmantots piemērs: *viņš par lieku dusmīgs. er ist gar böse* (ME III 86). Vācu valodā arī lietots adverbs *gar* 'pavisam, ļoti'. Vienā no G. Mancelis piemēriem *ļohte* un *par leeku* ir rādīti kā sinonīmi: .. *ta Titziba gir ļohte / par leeku Wahja py teems* .. (LP1 334).

Šajās vārdkopās galvenajā komponentā lietoti šādi adjektīvi: *ahtris, drohsch, dußmiegs, ghruhts, ghuddrs, illgs, leels, šawads*. Galvenais komponents var būt:

1) predikāts: *Manni Ghrāki gir ghruhti und par leeku leeli* .. (LP3 187, LP2 207); *Pehteris par leeku dußmiegs und ahtris* .. (LP3 15); *Tapehtz nhe eßi par leeku drohsch* .. (LP1 20); *To Mahzibu by teem währà jemmt / kattri schkeetaß par leeke ghuddri ässòhšchi* .. (LP2 137); .. *winjo Kaiminjo Ghrāki by warrän und par leeke leeli* .. (LP1 181); *Manni Ghrāki gir ghruhti und par leeka leeli* .. (LP2 248);

2) atribūts: .. *šchy gir tha Deena / kad tha par leeku leela apslähpta Leeta notickussí* .. (LP1 335); *Bett Deewa=Nammà šaušumà tam kallpoht / taß teem par leeku illgs Laix* .. (LP2 142); *Deewa Dähls / šawà šwähà / schkiestà und usjämhtë Zillwehzißà tha py šawas šwähà Dwehsšeles / ka irr py šawahm zeenighahm Meessahm par leeku leelas und ghruhtas Mohkas zeetis* .. (LP3 145); *Pehts tawas Nhelaimes nahx muhschiegs und par leeke leels Ghohds* .. (LP1 67).

Atsevišķos piemēros G. Mancelis izmanto divkāršu nozīmes spēcīgāku – prepozicionālo savienojumu *par leeku* un partikulu *itt*, kas veido paplašinātu konstrukciju: *Jtt par leeku šawada Leeta gir šchy Eejembšchana* .. (LP1 358); .. *tha gir Jumprawiba / šwähà / apslähpta / unnd itt par leeku šahwada Leeta* .. (LP1 356).

Tāpat šai grupā ietilpst arī adverbjiāls veidojums *pa ghallahm* postpozitīvā novietojumā: *Kaß palleek stippris pa Ghallahm / taß taps šwähà / und ee=eëß Debbessieß*

/ *šacka taß Kungs JEsus ..* (LP2 53). Mūsdienu latviešu valodā lietotais adverbs *pagalam* izveidojies, prievārdam *pa* apvienojoties ar lietvārda datīva formu *galam* (MLLVG I 398).

Ar adverbiālu nozīmi lietots vārdu saistījums *lieds pillam*, kas adjektīvam piešķir nozīmes niansi. Tikai vecākajos rakstu avotos ar nozīmi ‘papilnam’ vai ‘pilnīgi’ konstatēts vārdu savienojums *līdz pilnam* (Nītiņa 1978, 97): *Apdohma nu wehl / ka schinnieß Kahsahß wiß lieds pillam ghattaws und šataissietz ..* (LP2 351).

Vārdnīcā „Lettus” konstatētas adjektīviskas vārdkopas ar predikatīvu adjektīvu *slappsch* galvenajā komponentā un vienas saknes spēcīgumu *zaur zaurem* (sastindzis instrumentālis) kā adverbu atkarīgajā komponentā un vācu valodā adverbu *durch* ‘cauri’: *zaur zaurem slappsch buht. durch naß seyn* (Lettus 131); *zaur zaurehm slappsch tapt. durch naß werden* (Lettus 131).

Adjektīviskās vārdkopas ar adverbu *labbe*

Kā adjektīvisko vārdkopu atkarīgais komponents lietots adverbējies adjektīvs *labbe*: *Bett kaß us abbeem Šaneem klibbo / kaß rāmdāns gir / unnd nei labbe šiltz / nei labbe auxts ..* (LP1 537).

G. Manceļa vārdnīcā adverbs *labbe* ir atkarīgs no adjektīviem *lattwisks*, *leitisks* akuzatīvā: *ney labbe Lattwisku / ney labbe Leitisku runna*. Er redet weder recht Lettisch / noch recht Littawsch (PhL 252). Šajā piemērā adjektīvisko vārdkopu galvenie komponenti lietoti kā atribūti ietvertam objektam *walloga*, kurš vārdos nav nosaukts. Uz to norāda konteksts, jo minētais piemērs ir atbilde uz jautājumu: *kahdu Wallogu wings runna? was redet er für eine Sprache?* (PhL 252). Uz šo jautājumu G. Mancelis atbildei izmantojis arī substantīviskas vārdkopas ar elidētu galveno komponentu: *Wahzisku [Wallogu]. Lattwisku [Wallogu]. Pohlisku [Wallogu]. Leitisku [Wallogu]. Kreewisku [Wallogu]. Iggaunisku [Wallogu]. Sweedrisku [Wallogu]*. (PhL 252).

A. Blinkena pētījusi adjektīvu ar piedēkli *-isk-* produktivitātes pieaugumu no pirmās latviešu valodā sarakstītās grāmatas līdz mūsdienām. No G. Manceļa vārdnīcas „Lettus” viņa norāda tikai divus adjektīvu atvasinājumus ar *-isk-*: *dievisks*, *vīrīskis*, bet no J. Langija vārdnīcas tikai adjektīvu *latvīskis*. (LLVMSA 2002, 186–187).

Konstrukcijas ar partikulām *itt*, *tickai* adverba nozīmē

Latviešu valodniecībā par partikulām tiek uzskatīti vārdi, kas piešķir vārdam vai visam teikumam nozīmes niansi, bet adverbs norāda uz darbības, stāvokļa, īpašības, apstākļa pazīmi (MLLVG I 692). G. Mancelis adverba nozīmē lietojis partikulas *itt* un *tickai*.

Par vārda *itt* adverbiālo funkciju G. Manceļa tekstos liek domāt vārdnīcā konstatētais piemērs *itt ļohte / warren ļohte*. gar fast (Lettus 57), kurā autors rādījis divu adverbiālo vārdkopu un vārdu *waren* un *itt* sinonīmiju. ME vārdnīcā *it* tulkots vācu valodā ar vārdiem *recht* ‘diezgan, visai, it, itin’, *ganz* ‘pilnīgi, gluži, pavisam’ (ME I 711). Valodniecībā partikula *itt* arī uzskatīta par adjektīvu gradācijas izteikšanas perifrastisko līdzekli (Blinkena 1998, 247; LLVMSA 2002, 236-237). T. Porīte, balstoties uz G. Manceļa, H. Ādolfija, K. Hugenbergera, A. Bīlenšteina, J. Endzelīna darbiem, apgalvo, ka līdz 20. gs. latviešu valodas vārdnīcās un gramatikās forma *it* ir vērtēta par adverbu, kas pa lielākai daļai pastiprina adjektīvā vai adverbā izteiktās pazīmes pakāpi (LLVMSA 2007, 320).

Promocijas darbā pievērsta uzmanība tām konstrukcijām ar *itt*, kurās tas lietots ar nozīmēm ‘ļoti, pavisam, gandrīz’.

Vārdnīcā „Lettus” konstatētas konstrukcijas ar partikulu *itt* adverbā nozīmē un adjektīviem *ballts*, *zeets*, *dsälltäns*, *ihpasschs*, *jauns*, *jähls*, *mälls*, *nabbags*, *pills*, *šarrkans*, *širrms*, *stiprs*, *trax*, *tuckschs*, *tumbs*, *wätz*. Vācu valodas piemēros vārdam *itt* atbilst adverbi:

1) *gantz* ‘pavisam, pilnīgi, gluži’: *itt širrms gir*. Er ist **gantz** graw (PhL 232); *Taß Šeens itt mälls*. Das Hew ist **gantz** schwartz (Zehen G 28); *Atzis winjam itt šarrkanas, tha wings gir raudayis*. die Augen sind jhm **gantz** roht, so hat er geweinet (PhL 249); *Taß Zappetz itt jähls*. Der Braten ist **gantz** roh (PhL 298);

2) *gar* ‘pavisam, ļoti’: *ta Ghaļļa itt mälla, nhe gir labbe noputtenata*. Das Fleisch ist **gar** schwartz, es ist nicht wol gescheumet (PhL 305); *itt tumbs*. **gar** dunckel (Lettus 49); *ta Mehle winjam itt mälla*. Die Zunge ist jhm **gar** schwartz (PhL 256); *Seens itt mälls no leelu Leetu*. das Hew ist **gar** schwartz vom vielen Regen (PhL 328); *Wai tad tu itt tucksch eesši?* Gehestu deñ **gar** ledig? (Zehen G 49); *itt tumbs*. **gar** dunckel (Lettus 49); *itt nabbags*. **gar** arm (Lettus 69); *itt jauns*. **gar** new (PhL 312);

3) *fast* ‘gandrīz’: *itt ballts*. **fast** weiß (Lettus 206); *itt zeets*. **fast** hart (Lettus 85); *itt wätz*. **Fast** alt (Lettus 19);

4) *seer* ‘ļoti’: *Mann tee Eenahschi itt stippre gir*. Ich hab **seer** schwer den Schnuppen (PhL 396);

5) vai arī netiek tulkots vispār: *itt dsälltäns*. Goldgel (Lettus 78); *itt ihpasscha*. eigentlich (Lettus 51); *wings kläppo / ka itt mälls palleek*. Er hustet das er schwartz bleibet (PhL 397); *Jaw tam Bährnam wissí Sohbi? Mutte itt pilla*. es hat den Mund voller Zähne (PhL 258); *Ackminis dädseahrt / ka itt šarrkani tohp*. die Steine brennen das sie roht werden (PhL 317); *Dsirrnawas by itt tuckschas*. die Mühle war ledig (PhL 314).

Spreidīgu grāmatā šo vārdkopu veidošanā izmantoti adjektīvi: *asīnains, brienisks, jauks, jauns, kluß, labbs, leels, lieks, mieliēgs, plicks, šawahds, šwabbads, šwesšch, šwäfts, tiers, tumbß, wätz*; galvenais komponents var būt:

1) predikāts: *Vnd tapehtz tawa Muggura itt lieka gir tappussi.* (LP1 472); .. *tad tappa taß itt kluß* .. (LP1 187, 194); *Ja jums Deewa Dähls šwabbaddus darra / tad esseta juhß itt šwabbadi.* (LP3 55); .. *wissá itt tummsá kluhst* .. (LP3 156); .. *taß itt wätz tohp* .. (LP1 472);

2) atribūts: *Taß tresšchais itt leels Mullkis* .. (LP2 39); .. *kad taß Wälls tawà Širrdy tawo Ghräko dehļ Muttuļus ja itt leelas Willnas usmešt ghribb* .. (LP1 196); *Vnd kad mehß ka winja Aitinji staighajam itt Tummsà Eleijà/ tomähr gir Wings py mums / winja Kohx und Sislis eepreezena mums* .. (LP2 67); *Nu gir tow itt jauns und mieliēgs Wahrds dohtz* .. (LP2 52);

3) dubultlocekļis: *Tee mäitt und ghahsch Winju nheschehlighe itt plicku py Semmes us to Krusta=Kohku* .. (LP3 152); *Taß Elleß Siŗrineex unnd Släppkaws / taß Wälls / gir mums schkieste ißpostijß / itt plickus attstahjß* .. (LP2 351); .. *prett šaweem Brahļeem / kad tee py Winju nahze Labbibu pirrkt / itt šwesšch turrejeß* .. (LP1 423); .. *kad pehtz Pilatus Christum nheschehlighe puhlätu und itt asīnainu nošchaustu teem Juddeem rahdija* .. (LP3 96).

Partikula *tickai* G. Manceļa teksto izmantota kā ierobežotas intensitātes īpašību apzīmētājs: .. *wissá Dohmašchana / und Dsirrchana tickai ļauna gir no pirrmahß Behrnibas* .. (LP3 52); *nhe darri to Vdeni karstu. mache das Wasser nicht gar heiß / darri tickai rāmmdünu.* machs nur lawleicht / flackwarm (PhL 356) ‘mazliet remdenu’. Šī tipa konstrukcijas G. Manceļa teksto sastopamas reti.

4. Adjektīviskas vārdkopas ar saskaņotu pronomenu

G. Manceļa teksto konstatēti piemēri ar adjektīvu galvenajā komponentā un pronomenu atkarīgajā komponentā saskaņojumā. Šajos piemēros pronomeni lietoti adverbā funkcijā.

Spreidīgu grāmatā adjektīva nozīmes spēcīnāšanai lietots pronomens *tahds* adverbā funkcijā ar nozīmi ‘tik’, ‘ļoti’. Pronomens *tāds* var būt adjektīva priekšā, piem., *viņš ir tāds bailīgs, tāds gudrs puika*” (Endzelīns 1951, 373). ME vārdnīcā vietniekvārds *tāds* adjektīva priekšā skaidrots ar adverbu *tik* un *ļoti* šādos piemēros: „*tāds (= tik, so) liels puika*”, „*nuo sētas iznāca tāds liels (ein sehr grosser) suns*”, „*viņš ir tāds bailīgs (etwas furchtsam)*”, „*tu jau ar vienu tāds ātrais*”(ME IV 143). G. Manceļa teksto šī tipa adjektīviskās vārdkopas

veidotas ar adjektīviem *aß, auxsts, beßdeewiegs, zeets, drohsch, dußmighs, ghodiegs, ghruts, ghuddrs, kraßßns, leels, läppnis, miexts, nickns, preezighs, širrdighs, tucksch, wahjs*:

.. *šcheitan tahdà auxtà Pily / kur patz Konings taggad dsiewo / nhe weens mums warr Siñnu doht ..* (LP1 117); *Attkal / kad meß beß Nhelaimes äsám / tad mums tahda leela unnd läpna Širrds / ka mehß rätte / unnd wehl itt nheneeka us Deewu dohmajam ..* (LP2 358); .. *tad tahdas leelas Bähdas buhß / ka nhe gir bijuśchas no Eeśakumu tahß Pasśaules ..* (LP2 411); .. *šcheitan tahdà auxtà Pily / kur patz Konings taggad dsiewo ..* (LP1 117); *Ock buhß tamm nhenoseeghuscham Kunngam / kaß wisśeem Łaudeem tick dauds labbu darrijiß / tahdahß nicknahß nolahdätahß Nahwehß mirrt!* (LP3 149).

Iepriekšminētajās adjektīviskajās vārdkopās galvenais komponents ir atribūts. Paretam tas var būt arī teikuma priekšmets: *Nhe gir taß no Deewu / tad juhß pasśchi ghann warreeta prašt / ka tahds beßdeewiegs no Wällu gir ..* (LP1 349).

Konstatētas adjektīviskas vārdkopas ar pronomenu ģenitīvā atkarīgajā komponentā. ME vārdnīcā šķirkļa vārds *ne·niēka* tulkots ar vācu vārdu *nichts* ‘nekas’, un norādīts, ka tas ir ģenitīvs (ME II 724). G. Manceļa piemēros šis vietniekvārds pilda mēra apstākļa vārda funkciju: *Auxta gir śchie Leeta / und leela / tick leela / ka nheneeka auxbaka / leelaka / briniggaka buht warr ..* (LP2 9); .. *eß äßmu irr wairahk ghräkojis / und nheneeka ļaun mann gir notitzis ..* (LP1 185); .. *ghribb teems mahziet und rahdiet / ka winjam nheneeka ļaun eekschan Jerusalem notiks ..* (LP1 269).

Tāpat adverba funkcijā lietots pronomens *kahds*: *Wings leekahß ka kahds Kurrlis / kaß nhe dsirrt / unnd ka kahds Mähms / kaß šawu Mutt nhe atdarra ..* (LP3 45).

5. Adjektīviskās vārdkopas ar saskaņotu adjektīvu

Adjektīviskas vārdkopas, kuru atkarīgais komponents ir saskaņots adjektīvs nominatīvā, piemēram, *dischans rahms* nav tipiska konstrukcija un mūsdienu latviešu literārajai valodai sveša, adjektīvs tajā lietots adverba funkcijā kā spēcīgums. Līdzīgas konstrukcijas „Adjektivum mit Adjektivum” indoģermāņu valodu vienkārša teikuma sintaksē analizējis K. Brugmanis un vācu valodā devis piemērus *eine ganze gute frau, eine rechte dumme geschichte* (Brugmann 1925, 118, 122).

Šāda tipa vārdkopas ir reta parādība, un tās ir nedalāmas. G. Manceļa tekstos spēcīgumam lietoti adjektīvi *dischans, labbs*, retāk lokāma divdabja forma *nhe=isśakams*, kuri pastiprina ar galveno komponentu nosauktās īpašības jēdzienu. Šīs vārdkopas ir tuvas vārdkopām, ko veido adjektīvs ar adverbu kā atkarīgo komponentu.

Šāda tipa adjektīvīskās vārdkopas kā retums parādās arī „Pēterburgas Avīzēs”, kur par to atkarīgo komponentu lietoti adjektīvi *labs*, *īsts*, *rets*, kā arī *pillin*, kas vēsturiski varētu būt arī sena adjektīva forma: .. *ja kahdā traukā eeleijam labu stipru ettiķi* .. , *Gan ne warram ihsti ticceht, woi nu ihsts leels karsch iscelsees* .. , .. *Kreposta irr pillin pilna no dazchadeem ļauna darritajeem* .. (Soida 1954, 567–569).

M. Beitiņa, pētījot Kurzemes izloksnes, norāda: „Īpašības vārds nominatīvā var aizstāt apstākļa vārdu, niansējot izteicēja pausto pazīmi – *Zala gove – ka tāda gaišāka brūna* (Nīca). Līdzīgi runā Dundagā – *Zaķam jaiet: viš i labs mudīgs.*” (Beitiņa 2004, 36). Biežāk lietotais adjektīvs adverbā funkcijā G. Manceļa tekstos ir *dischans*:

Wehšch nhe puhte / Juhre nhe kautze / bett dischans rahms Ghaiß by .. (LP1 194); *taisī jehle dischanu skaidru Vgguni. mache doch ein fein klar Feuer* (PhL 295); *dischans miexts gharrs. fein gelind* (PhL 356); *Nhe sinni tu / ka dischane seed tee Kohkaļi / kahdi dischani jauki Pugkiešchi gir zittai Sahlei / dauds jaukake tee seed / nhe ka Queessīs / bett lai seed ka seedādami / tomähr gir und palleek tee nickna Sahle?* (LP1 205); *Wehšch stahjahß / und irr itt dischans rahms Ghais.* (LP1 188); *Darra=Šeewa gir šawam Wieram Preex / und darra tam dischanu meerighu Dsiewoschanu.* (LP2 273).

Atsevišķos gadījumos no adjektīva atkarīgs adverbs *dischane* ar adverbīālo afiksu *-e* vārda beigās: .. *tee Auxtaki=Basnizas=Kunghi arridsan dauds leeka=und Warra=Leetu teem Ļaudeem darrija / ka tee dischane baggatighi und tauki tappušchi* .. (LP3 40); .. *taß Vhdens=Tulßnis šehschahß / und šaplaxt / und tohp taß / katters taggad uspampis by / dischane teews* .. (LP2 312). Adverbi ar adverbīālo afiksu *-i* 16. un 17. gs. tekstos nav daudz un G. Mancelis darbos pamatā rakstīti ar *-e* (LLVMSA 2007, 13). To retais lietojums liecina, ka tā ir jauna parādība valodā, ka tai nav raksturīga stabilitāte, tāpēc arī vērojami vārdkopas varianti.

G. Mancelis lieto arī adverbu *dischane* kopā ar kādu citu adverbu, veidojot adverbīālu vārdkopu : *laid dischane skaidrie däg.* laß fein klar brennen (PhL 296); *skalldi dischane šihke.* spalte fein klein (PhL 296); *dischane schkieste ißberrß to Kattlu.* mache den Kessel fein sauber (PhL 295); *dischane ghluddäne turri tohß Mattus.* halt die Haar fein glatt (PhL 246); *aisséen dischane stippre to Maisšu.* binde den Sack wol und feste zu (PhL 312).

Tāpat arī konstatētas adjektīvīskas vārdkopas ar saskaņotu adjektīvu *labbs* un lokāmo divdabi *nhe=isšakams* atkarīgajā komponentā adverbā funkcijā: *gir labbs skaidris Ugguns?* Ist da gut klar Fewr? *jaw däg.* es brennet schon (PhL 296); *labbs stippris Kubblis.* Es ist ein guter fester Kübel (PhL 316); *Kad labbs rahms Ghaiß gir / kad Deews*

šaweem Łaudemm Meeru dohd (LP1 520); *Taß Kungs gir nhe=issakams leels / und winja Spähx gir brieniegs ..* (LP1 236).

Galvenais komponents adjektīviskajās vārdkopās ar adverbu tekstā biežāk mēdz būt primāri vai sekundāri predikatīvajos sakaros ar citiem teikuma locekļiem. Retāk tas ir arī substantīviskās vārdkopas atkarīgais komponents un teikumā pilda atribūta funkciju.

No mūsdienu latviešu literārās valodas atšķirīgas ir adjektīviskās vārdkopas, kurās adverbs *zeek* aizstāts ar saikli *ka* pēc vācu valodas parauga. Tāpat mūsdienu latviešu literārajai valodai svešas konstrukcijas ar saskaņotu adjektīvu, pronomenu atkarīgajā komponentā adverbs funkcijā. Par partikulu *itt* un *tickai* lietojumu adverbs nozīmē liecina vācu valodas tulkojums.

Vārds *tik* kā adverbs adjektīvisko vārdkopu atkarīgajā komponentā biežāk lietots saliktā teikumā ar mēra palīgteikumu, kuru ievada pakārtojuma saiklis *ka*. Ar adverbu *dauds* G. Mancelis saistījis adjektīvu nominatīvā. Adjektīviskas vārdkopas ar adverbu *dauds* visbiežāk ir paplašinātas ar salīdzinājuma konstrukciju.

6. Adjektīviskās vārdkopas ar pieklautu *infinitīvu*

Pavisam neliela grupa ir adjektīvisko vārdkopu ar **nenoteiksmi** pieklāvumā. Šī tipa konstrukcijas G. Mancelis lietojis tikai sprediķu grāmatā, bet ne vārdnīcā un tās pielikumos. Par galveno komponentu lietojis adjektīvus: *atkiels*, *beßkauniegs*, *zeeniegs*, *tschacklis*, *drohsch*, *ghattaws*, *lähns*, *stippriß*. Teikumā šo vārdkopu galvenais komponents kopā ar saitiņu ietilpst izteicējā.

Pēc apjoma šīs vārdkopas var būt:

1) vienkāršas: .. *tu nhe ässohtz zeeniegs py Deewa Ghalldu eet ..* (LP1 395); .. *ka Wings nhe gir zeeniegs tahdu leelu Dawanu no JEsu Christo dabbuit ..* (LP2 109); *Winja mutte by tschackla nhelabbe runnaht ..* (LP3 178); *Daßch skattahß us zitto Łauscho Dsiewoóchanu / und gir tschacklis redseht ko ziti nhepareise darra ..* (LP1 392); *Zittu peewillt by wings tschacklis ..* (LP3 206); *Mums buhß allasch ghattaweem buht adbilldeht ick kattram ..* (LP1 45); .. *wisseeem Lohzekļeem buhß ghattaweem buht py Christo JEsu stahweht ..* (LP1 46);

G. Manceļa piemērā adjektīvs *atkiels* lietots ar nozīmi ‘žigls’: .. *winja Rohkas šneedsehs to jembt / ko tahß nhe by lickušchas / atkielas by tahß ar Warru zitteem ko jembt ..* (LP3 178).

2) saliktas, kurās adverbs *tik* pastiprina ar adjektīvu izteiktās pazīmes nozīmes intensitāti: *Gir taß Wälls tick drohsch und beßkauniegs tha mälöht und leeliteeß prett to Kunghu Christum ..* (LP1 291); *Redseta nu atkall / und baudeeta ka mieliogs taß Kungs gir / und leekahß tick lähns atrasteeß wisseem kattri py to täck Pallighu meckleh ..* (LP2 393); *.. ar sawu Mehl baudiet to šalldu schehligu Širrdi muhsá dábbásó Tähwa / ka taß tick ghattaws gir / ick=kattram kaß winju peešautz / paliedseht ..* (LP2 393); *Jhten tha arridsan dasch Zillwähx schkeetaß tick stippriß essohtz / toß Deßmitteß Deewa Baußluß peepilldiet ..* (LP2 232).

Adjektīviskās vārdkopas ar nenoteiksmi pieklāvumā G. Manceļa tekstos sastopamas reti. Šo vārdkopu galvenais komponents kopā ar saitiņu veido izteicēju. Pēc apjoma šīs vārdkopas var būt gan vienkāršas, gan saliktas, kurās adjektīvam pakārtots arī adverbs *tick*, lai pastiprinātu ar adjektīvu izteiktās pazīmes intensitāti. Infinitīvam ir predikāta potences, tāpēc ar šī tipa vārdkopām ir iespējams veidot arī citu sintaktisku konstrukciju – sinonīmija ar saliktu pakārtotu teikumu.

7. Salīdzinājumi ar adjektīvu neatkarīgajā komponentā

Mūsdienu latviešu valodas skaidrojošo vārdnīcu veidotāji šķirkļos ievietojuši saliktentipa saliktos krāsu nosaukumus un vienīgais izņēmums ir vārdkopa *baltum balts* „Latviešu valodas vārdnīcā” (1993) (Tīsiņa 1999, 37). Turpretī G. Mancelis krāsu apzīmēšanai vārdnīcā „Lettus” un tās pielikumā „Phraseologia Lettica” lietojis arī salīdzinājuma konstrukcijas, kuru galvenais komponents ir adjektīvs. I. Migla pētījusi frazeoloģismus vārdnīcā „Lettus” un secinājusi, ka G. Mancelis latviskajā daļā saglabā salīdzinājuma konstrukcijas, nevis vācu valodā raksturīgos saliktenus (Migla 2000, 155).

Konstatētajos piemēros tulkojumam vācu valodā izmantotas gan salīdzinājuma konstrukcijas, gan salikteni: *dsälltäns ka Waßka.* es ist so gelb wie Wachs (PhL 290); *balltz ka Peens.* weiß wie Milch (PhL 338); *šarrkans ka Vgguns.* Fewrroth (Lettus 59); *šarrkans ka Assinis.* Blutroht (PhL 338); *šarrkans ka Roses.* Rosenroht (PhL 338); *šalldäns / šallds ka Mäddus.* süß wie Honig (Lettus 180); *balltz ka Šneex.* Schneeweiß (PhL 338).

Ne vārdnīcā „Lettus”, ne tās frazeoloģijas daļā netika konstatēts mūsdienās lietotais saliktenis *sniegbalts*. Taču sprediķu grāmatā lietota adjektīviska vārdkopa *deegha=balltahm* krāsas apzīmēšanai: *Šchiß Autz gir kraßnis / jaux / dischans Tebbikis bijis / no dsälltänahm Siedehm / šarrko=šarrkanahm / und deegha=balltahm Siedehm ..*

(LP3 198). Tajā pašā teikumā lietota spēcīguma konstrukcija *šarrko=šarrkanahm*, kas ir sinonīma salīdzinājuma konstrukcijām. ME vārdnīcā vārds *sarks* skaidrots vācu valodā *etwas rötlich* ‘mazliet iesarkans’, dots piemērs *sarki* (Variante: *sārti*) *vaigi* un minēta tautasdziesmas rinda no Rucavas „kam, saulīte, sarka lēci?” (ME III 721).

Vārdnīcā bija iekļauts tikai konkrētais krāsas apzīmējums, bet saistītā tekstā autors devis arī apzīmējamo vārdu. Bieži vien krāsas intensitātes pastiprināšanai tiek izmantots adverbs *tick*. Salīdzinājuma konstrukcijas raksturo: 1) reliģiskus jēdzienus: *Taß Proweets Esaias rāds Engelus / kattri tick spohschi ka Vgguns lukojahß ..* (LP2 283);

2) cilvēku: *Manna Šeewa scho Ghaddu palleek plicka ka Suttis*. mein Weib bleibt diß Jahr so kahl wie ein Ahl. (Zehen G 50); .. *winja Meita / masa Jumprawinja / krahßna ka Pugkite ..* (LP2 394); *Elisabeth gir wätzaka nhe ka Maria ..* (LP2 96); .. *paleek wings tomähr zeetz / ka Ackmins und Kohx ..* (LP3 126); .. *šchiß gir prett mann zeetz ka Dsellse unnd Ackmins bijis ..* (LP2 184);

3) priekšmetus: .. *unnd kad arridsan ta Šehkliņa ghann masa / und tick masa ka Sinnepes buhtu bijusši ..* (LP1 257); *Ko buhß ar to Maisšu darriet / jo taß tick schaurš ka Mehle ..* (PhL 311); .. *ta Šaule / und winja Drahnas tick balltas ka Šneegs ..* (LP1 219);

4) dabas parādības: *Zeekahrt stahw ta Šaule beß Spohschu / ihten ka kahds bahls appalsch Tallerkis / briescham arridsan šarrkans ka Assins ..* (LP1 16).

Iepriekš analizētajos piemēros veidoti vienkārši salīdzinājumi, kurus veido adjektīvs kā galvenais komponents, no kura atkarīgs kāds substantīvs kopā ar salīdzināmo saikli. Konstatēti piemēri, kuros atkarīgajam komponentam arī ir kāds raksturotājsvārds, kas var būt izteikts ar:

1) adjektīvu: *Aisto jepsche tawi Ghräki gir tick šarrkani ka Assins / tad buhß teems tomehr tick ballteem tapt / ka taß balltz Šneegs ..* (LP2 341); *Jepsche juhsši Ghräki tick šarrkani gir ka šarrkanas Assinis / buhß teems tattsche tapt tick ballteem / ka Šneegs ..* (LP1 264);

2) pronomenu: .. *winja Drahnas tappa balltas ka kahda Ghaißma*. (LP1 219,210); *Wings buhß töw leelahx nhe ka wißa Passaule / und wißas Passaules Mannta ..* (LP2 7); *Deews gir taß Kungs / leelahx nhe ka wißi Deewi ..* (LP1 90); *Pirrmahk by winja Širrds zeeta / ka kahds Ackminns ..* (LP3 121).

Dažkārt G. Mancelis viena jēdziena raksturošanai izmantojis vairākus salīdzinājumus uzreiz: *Vnd jepsche juhsšo Ghräki tick šarrkani ka Assinis buhtu / buhß teem tomähr tick ballteem ka Šneeghi tapt / und ka ballti Willi ..* (LP2 66); .. *taß Wällß tahds Ammattneex / kaß sinna tohß wiß=leelakuß Ghräkus tick masus darriet / ka Šmilltz=Ghraudinju / drohstele tohß tick plahnus / ka Maggonēs=Lappinju / šacka tohß tick weeglus ässam /*

ka šmallku Duhņo=Pawillo=Paspahrņo=Spallwinju / tick šalldus šacka tohß Ghräkus äššam / ka Mäddu .. (LP3 125–126).

G. Mancelis vārdnīcā „Lettus” salikteņu skaidrošanai vācu valodā lieto salīdzinājuma konstrukcijas latviešu valodā: *šarrkans ka Vgguns. Fewrroth; šarrkans ka Asšinis. Blutroht; šarrkans ka Roses. Rosenroht; balltz ka Šneex. Schneeweiß. Atsevišķos gadījumos lietotas spēcinājuma konstrukcijas, kas ir sinonīmas salīdzinājuma konstrukcijām: šarrko=šarrkanahm. Sprediķu grāmatā salīdzinājuma galvenā komponenta adjektīva nozīmes intensitātes spēcināšanai izmantots adverbs tick: tick šarrkani ka Asšinis, tick ballts ka Šneeghs.*

SECINĀJUMI

1. **G. Manceļa teksti** parāda autora meklējumus, mēģinot rast jēdzienu nosaukumus, tāpēc bieži vien vērojama aprakstoša forma, kas vārdnīcā lielāko tiesu ir vārdkopas veidā. G. Mancelis vācu vārda skaidrojumam devis saliktu nosaukumu. Kāds vārds nereti skaidrots gan ar sinonīmu vārdu, gan vārdkopu: *Thäwa Brahlis / Brahlneex; Šehjas=puttnis / Tittillbis; Kahjas=appakscha / Plexne; Kallna=dsiļļums / Eeleya / Eeleis; Muischas=Kunx / Ghallineex / pro Ghallweneex; Pawaddi / Emauta=šixni; Pußdeena=wehsch / Tahrpins; Seemela=wehsch / Seemelis / Juhres=wehsch; vttaina Ghallwa / pilla Vtto; no labbam prahtam / ar labbu prahtu*. Autors vārdkopu latviešu valodā skaidrojis ar predikatīvām vienībām, ar citu substantīvisku vārdkopu, ar vienu vārdu, arī ar apzīmētāja palīgteikumu: *ta Meita labbe maļļ / labba maleja; wätz Dahlderis / Jauckuma=dahlderis; Wälls / nelabbs Gharrs; Wähtris / nicknis Ghaiß; Mohkas / ghauscha šahpe; Behrnigha Šeewa / kam dauds Bährni gir*.

2. **Vārdkopu izpratne**. Promocijas darbā par vārdkopu sauc vārdu savienojums, kura komponenti saistīti pakārtojumā un kuru veido vismaz divi pilnnozīmes vārdi. Par **nominālām vārdkopām** saukti vārdu savienojumi pakārtojuma attieksmēs ar lietvārdu, adjektīvu un skaitļa vārdu neatkarīgajā komponentā.

Vārdnīcā „Lettus” pārsvarā nominālās vārdkopas lietotas sākumformā, taču ir arī tādas konstrukcijas, kuri ir stabili veidojumi, bet kuriem sākumforma vārdnīcas tekstā nav rodama: *šaw muhscham, no scho laiku / pehtz scho laiku, passchà laickà, to passchu briedi, no passchu dibbānu, tanny laikà, pirrmajā kahrtà, ohtrà kahrtà, no pirrmas bhernibas, no diweem Ghaddem, no trim Ghaddeem*.

Vācu valodas ietekme jūtama biedruzīmes lietojumā starp vārdkopu komponentiem, norādot uz vārdu ciešāku jēdzienisko funkciju, bet saglabājot atributīvās attieksmes starp komponentiem un katra vārda atsevišķo nozīmi. Vērojama nekonsekvence šķirtrakstījuma, koprakstījuma un biedruzīmes lietojumā, piem., *Basnizas=kungha, Basnizas Kunx, Basnizaskungs*. G. Manceļa teksti parāda vārdkopas un salikteņa konkurenci.

Bieži vien par vārdkopas komponentu iespējamo formu liecina konteksts, jo G. Manceļa tekstos ir lietotas bezgalotņu formas: *diwi reis, šawu Thäwu=Sem, noskummušchu Dwehsšel, ar to šwehtitu Mais, to nopellnitu Riext, to peešetu Ešeļa=Maht, us šawu mieļu šarrkanu Muttiel, balltu drehb, peež Mahrki*.

3. Par **substantīvisko vārdkopu** atkarīgajiem komponentiem G. Mancelis lietojis substantīvus, adjektīvus, numerāļus, pronomenus, deklinējamus divdabjus, adverbis. Netika konstatētas substantīviskās vārdkopas ar infinitīvu atkarīgajā komponentā.

Substantīviskajās vārdkopās starp komponentiem ir dažādas formālās attiecības: saskaņojums, tiešs un netiešs pārvaldījums, piekļāvums, kā arī dažādi nozīmes sakari: atributīvie un apozitīvie. Parasti atributīvs adjektīvs un divdabis lietots **prepozitīvi**. Un tikai retumis vērojams atribūta postpozitīvs lietojums: *Deews auxtais, Bett Arcklu labbu attnesseeß, dohd Mahrku pillu*, kas norāda uz saistību ne tikai ar substantīvu, bet arī ar verbu.

4. **Saskaņojums** dzimtē, skaitlī, locījumā starp substantīvu un adjektīvu, pronomenu, numerāli, participu un substantīvu vairumā gadījumu atbilst latviešu valodas lietojumam.

Pārsvārā G. Manceļa tekstos konstatēts pilnīgs substantīva un adjektīva saskaņojums dzimtē, skaitlī un locījumā: *labbs Puissis, labbu Wahlu, tuckscha Semme*. Bieži vien vārdnīcā „Lettus” substantīvs saskaņots arī ar vairākiem adjektīviem: *wätz / sirrms Wiers, schkiests tiers Sälltz*. Tomēr konstatēti arī atsevišķi piemēri, kur nav saskaņojuma dzimtē. Sieviešu dzimtes substantīvam apzīmētājs ir vīriešu dzimtē: *zaur šaweem šarrkaneem Wahtehm, Zaur taweems peezeems šarrkaneems Wahtehms*.

G. Manceļa vārdnīcā substantīvu raksturošanai bieži lietoti pirmatnīgi adjektīvi, retāk atributīvajā funkcijā sastopami atvasināti adjektīvi. Ar izskaņu *-isks* G. Manceļa tekstos konstatēti atvasināti adjektīvi *lattwiska, leetawiska, igauniska, deewiska, brieniska: ta Deewiska buhschana, Brieniska=sieme, Lattwiska Semme, Lattwisku Wallodu, Leetawiska Semme, Iggaunisku wallodu, brieniskis Karrsch*. Priedēklis *pa-* izmantots krāsu *ballts, šarrkans, dsälltäns, mällß, dummsch* intensitātes mazināšanai: *weenu passarrkanu dahrgu Mehteli, to passarrkanu dahrgu Drehb; pa=dsälltäni / padumji Matti*.

Reti substantīvisko vārdkopu atkarīgajā komponentā lietoti arī ar derivatīvo galotni atvasināti adjektīvi *attwärs, packaļais, preekschais: packaļe sohbi, Packaļais Sirrgs Preekschajam / Packaļejam Sirrgham, No preekschas / packaļas Kajas, attwära Mutte, attwära Beddre*.

Atributīvs divdabis lietots retāk nekā atributīvs adjektīvs vai lietvārda ģenitīvs. No divdabjiem atributīvajā funkcijā visbiežāk lietoti lokāmie darāmās un ciešamās kārtas pagātnes divdabji, kurus var veidot gandrīz no visiem latviešu valodas vārdiem. Substantīviskajās vārdkopās lokāmie *divdabji* ir pakārtoti komponenti, kas ar substantīvu vairumā gadījumu saskaņojas dzimtē, skaitlī, locījumā: *ar rādsošcheems Atzeems, to quālošchu Dackti, pahr=eijohts Mährs, šaretteyis Assinis, nheruhdsis Peens, šaghrumbis Ahbols, däguscha Ohgle, pellejussī Maise, nomirruscha Meitinja*. Tomēr vērojama arī formu neatbilstība: *aißmackuschus Ballxnes, nakoschus leetas noskummušchahm*

Dwehsseleem, laupietus Vpperes, smirrduschu Lazarum, par to nhenoseeghuschu Kunghu JEsu Christum, nhe=ustitzami Christi.

Paralēli lokāmajiem darāmās kārtas tagadnes divdabjiem ar izskaņu -ošs atributīvajā funkcijā G. Manceļa tekstos lietots divdabis ar izskaņu -dams: *dräbbädamam Rohkahm, ißniegdamas Leetas, ka kahds mauṛadams und plehsšiegs (a) Swährs.*

Darāmās kārtas tagadnes divdabis atributīvajā funkcijā G. Manceļa tekstos sastopams daudz retāk nekā darāmās kārtas pagātnes un ciešamās kārtas tagadnes un pagātnes divdabis. G. Manceļa sprediķu grāmatā vārdkopu atkarīgajā komponentā izmantoti gan no nepārejošiem, gan pārejošiem vārdiem darinātie darāmās kārtas tagadnes divdabji. Pārsvārā G. Manceļa darbos lietoti darāmās kārtas tagadnes divdabji, kuri veidoti no bezpriedēkļu vārdiem.

Ciešamās kārtas divdabji G. Manceļa tekstos sastopami samērā bieži salīdzinājumā ar darāmās kārtas divdabjiem atributīvajā funkcijā. Divdabjus pasīvajā nozīmē G. Mancelis lietojis vārdkopās *siedams Jähns, slautzama ghohß, Siedams Bährns, manni Barrojammī Lohpi.* G. Manceļa tekstos atributīvajā funkcijā ciešamās kārtas divdabji galvenokārt veidoti no pārejošiem darbības vārdiem. Daudz mazāk G. Manceļa tekstos lietoti no nepārejošiem vārdiem darināti ciešamās kārtas divdabji. Šie divdabji darināti gan no bezpriedēkļu, gan priedēkļu vārdiem. G. Mancelis veidojis ciešamās kārtas pagātnes divdabjus no iteratīviem vārdiem *sagrauzīt, salauzīt: śalausita Śirrd, śagrausitu Śirrdi, śaghrausitu Dwessel.*

Mūsdienu atgriezenisko divdabju vietā lietoti neatgriezeniskie divdabji: *śawähluschi Matti, apmahziß ghaiß, to ee=nahkuşchu Aughohnu, nhenoseeghuschu Assini.*

G. Mancelis pagātnes pasīvo divdabi lietojis arī ar aktīvu nozīmi: *pasusta apruhsśāta Nauda, tawa śaruhsśāta Sohbiņa, taß attlicktas Drußkas, śatruhdätam Praulam, dsimbts Lewiets, py teems pasusteems Ahweems, pirrmu peedsimbtu Dählu, nhedsimmto Bährno.*

Substantīviskas vārdkopas ar saskaņotu lietvārdu apozitīvajos sakaros G. Manceļa tekstos pārsvārā nosauc reliģijas personāžu: *Deews taß Dähls, Deews taß Thäws, taß Apustuls Jahnīs, Jahnīs taß Christitais.*

5. Vārdkopās ar pakārtotu numerāli starp komponentiem ir **saskaņojuma** un **pieklāvuma formālās attieksmes**. Retumis substantīviskas vārdkopas veidotas ar nelokāmu skaitļa vārdu *deßmit* un substantīvu nominatīvā galvenajā komponentā: *Deßmit Mahrzingi, deßmit reisas.* Manceļa tekstos biežāk nekā nelokāmais skaitļa vārds *deßmit* apzīmētāja funkcijā konstatēta stingusi nelokāma skaitļa vārda forma *deßmitts*, kas kopā ar substantīvu nominatīvā vai akuzatīvā veido substantīviskas vārdkopas: *trießdeßmitts Ahrtaugi, deßmitts Spittalighus Wierus, deßmitts Baußlus.*

Aiz nelokāmās skaitļa vārda formas *diwi* substantīva formu nosaka tā funkcija teikumā. Substantīvs lietots akuzatīvā, ja tas teikumā pilda papildinātāja funkciju: *diwi Pohdus Taukus dabbuitu; diwi Acklus Wings darrija redsighus; tad attnessé ta Basnizà nahkdama diwi Vbeļa=Balloschus / jeb diwi jaunus Balloschus; redseja diwi Laiwas*. Akuzatīvs lietots arī vārdkopās ar laika, vietas un mēra nozīmes niansi, un kā teikuma locekļi šīs vārdkopas ir apstākļa funkcijā: *ta by no Jerusalem diwi Juhds semmes tahļ; Es peeminnu to laiku / kad Rudso=Puhrs maxaja diwi Riegas Mahrk; Šcho Deenu gir pawehlejis šwehtiet weens Keisers / kattrā Wahrds by Justinus / peez=šimbtus / peez=dešmitz unnd diwi Ghaddus pehtz tha Kungha Christi Peedsimmšchanas*. Vārdkopas galvenais komponents substantīvs ir nominatīvā, ja tas teikumā ir teikuma priekšmets, izteicējs: *Nu gir šchinny Passauleh arridsan diwi Wallstes: weena Wallsta peedārr Deewam / ohtra Wällam; tee gir tahß diwi Sacramentes; tōw diwi Rohkas jeb Kahjas gir; tōw diwi Atzis gir; tam gir peetz Meescha Maises / unnd diwi Siwis*.

6. Vārdkopās ar pakārtotu pronomenu starp komponentiem biežāk ir **saskaņojuma attieksmes**, retāk lietots **pārvaldījums**, lai izteiktu piederību. Daudzskaitļa pirmās un otrās personas piederību G. Mancelis biežāk izsaka ar lokāmu vietniekvārdu *muhsši, muhsšas, juhsšas*: *no muhsšeem Sirrgheem, muhsšus Sirrghus vnnd Rattus, muhsšas aptumsšotas Širrades, juhsšas mirrstamas Meešas*. Bet ir arī lietota ģenitīva forma *muhsšo*: *Vs muhsšo Titzibu, Muhsšo Kunx vnd Pestitais, Deews muhsšo Šarrgs*. Vācu valodas ietekmē G. Mancelis lieto norādāmo vietniekvārdu *taß*, skaitļa vārdu *weens* kā artikulu kopā ar lietvārdu: *taß Gharrß; taß Bährns kläppo, ka taß mälls tohp; weena Bilde / Sieme.; Weena Runnaschanna weena Zeļļa=wiera / katters Rattus vnd Sirrghus par Naudu meckle; Tōw Šeekalas par Mutt wällkabs / ka kahdam Šunnjam*.

7. G. Manceļa tekstos nav konsekvences **noteiktās** un **nenoteiktās galotnes** izvēlē. Adjektīvus ar noteikto galotni G. Mancelis lietojis vārdkopās, kas nosauc cilvēka ķermeņa daļas, dzīvniekus un ar tiem saistītus nojēgumus: *leelais Kauls, masais Kaulings, leelais Pirrxts, tahß masahß Spallwas*. G. Manceļa teksti rāda, ka 17. gs. latviešu valodā noteiktās galotnes lietošana bijusi svārstīga, piem., *leelais Pirrxts un itt vs passchu leelu Pirrxtu vsminna, leele Mari un leelohß Marohß, mase Mari un masohß Marohß*. Noteiktās galotnes lietojums vērojams vārdnīcas desmit sarunās, kur G. Mancelis parādījis zemnieku runāto: *Packaļais Sirrgs, Preekschajam / Packaļejam Sirrgham*. Nenoteiktā galotne lietota gadījumos, kad saskaņā ar mūsdienu gramatikas normām atbilstošāka būtu noteiktā galotne, jo daudzas no šīm vārdkopām lietotas termina nozīmē: *kreissā Rohka, labba Rohka, labbi / kreissī Šahni, leela Peekdeena, pa kreissu puß*.

G. Manceļa tekstos atributīvs divdabīgs parasti lietots ar nenoteikto galotni. Noteiktā galotne konstatēta tikai atsevišķos gadījumos. Divdabji *dāggamais, durramais, dsārramais, luhdsamais, auxte=teizamais* kopā ar substantīvu veido terminvārdkopas, tāpēc tie lietoti ar noteikto galotni: *dsārramais Wiens, Durramais=sohbins, Luhdsamo=Nammu, taß auxte=teizamais Leels=Kungs*. Arī atributīvs numerālis pārsvarā lietots ar nenoteikto galotni un retos gadījumos ar noteikto: *pirrmais Meegs, Pirmajohß / ohtrohß / tresschohß Ghaiļohß*.

8. Pārvaldījums. G. Manceļa tekstos ģenitīva locījuma nozīmes pēc to pazīmēm un funkcijām analizētas: 1) piederības ģenitīvs: *Basnizas Kunx, Sohśo=ghanns / Zuhko=ghanns, Dāgguna zaurums, Mescha=Sirr, Rieto=swaigsne, Laiko=ghramata, Wahdsemmes Reextz, Wahdsemmes Wahlohde, Rahtes=kungs / Runnas=kungs, Śohma=wallodu;*

2) dalāmais ģenitīvs: *Pullx Łauscho, diwi Kuhļus Śallmo, To Śauju Linno, Puhrs Rudsu, labba teesśa Lohpo, śeśch=deßmittz Mucas Sällta, dauds tuhxtohśchus Pohdus Sällto;*

3) īpašības ģenitīvs: *puß=Mahrkas ghabbals, pußwallka drehbess, triekaja Pohtz, Rohkas=platums, Pirrxta=beesumu, Struppa=Jahnis, Kahposta Mariņa;*

4) vielas ģenitīvs: *Lāddus=Tappa, Śuddraba=riex, Śāhra=kohzinji, Leepas=krija, Sällta=śwarrings, Semes=piete, śuddrabe Kņopes, Siescha=drehbess, Tauka=śwetze, Kama=millti, kaņņepeja Dsija, Ghlascho=lohgs;*

5) satura ģenitīvs: *Swāro=dahrß, Ahbola=dahrß, Kaula=kambaris, Starrpa=wiers, Asaida laix, Bisscha=sahles, Namma=riex, Kahßtawas=autz, Sirrgho=stallis / Kuhtz, Aujo=kuhts / Wallh. Aujo=klāwa, Lohpo=Kuhtis / pehtz Lohpo=dahrsu / (Schrunden. Laideri) vnnd tad Sirrgho=stalli, Śaules=karrstums, Saules=wāhrsśums 'saulgrieži';*

6) subjekta ģenitīvs: *Mehneß maitaschana, Śaules maitaschana, Śaules=attlehkschana, Śemmes triessēschana, Sohbo kallinaschana, Sunns=kaukschana, Weena Runnaschanna weena Zeļļa=wiera;*

7) objekta ģenitīvs: *Deewa=Bijaschana, Deewa=kallposchana, Bittes=kahpschana, Deewa=bijātais, tahß Passāules Radditais, Assina=laideis, Auscho=kahrnamais, Sohbo=baxtamais, Assina=laischamais;*

8) pielikuma ģenitīvs: *Lasda=kohx, Ahbola=kohx, Ohsola=kohx, Preedas=kohx, Lasda=kohx, Iggauņa=Semme, Kreewa=Semme, Śohma=Semme, Poļa=Semme, Sweedro=Semme, Ekawas Muischa, Kallpa=wiers, Radda=Wiers, Israelitera Łaudis, Juddo=Łaudis, Martiņa Deena, Jaņa Deena, Miceļa Deena;*

9) pastiprinājuma ģenitīvs: *Putto puttoḥḥ, drusko druḥkahḥ, ghaisṣa=ghaisṣohḥ, pa Ghaisṣo=Ghaisṣahm, pa Ghaisṣo Ghaisṣu, Malla mallahḥ, muhscho muhschoḥḥ, muhscho muscham ar Kaudso Kaudsem, piešchlo=piešchlohḥ / pällno=pällnoḥḥ, mälla=mällumà.*

Paralēli ģenitīvam vārdu savienojumā lietots vienskaitļa nominatīvs: *Muita=Nauda, Puḥ=mutza Kattlis, Ghallwa=śahpe, Lapsa=kaschohx, Kasa=peenḥ, Puḥdeena=wehsch, Wasṣara=swehtki, prekscha=sohbi, Nohma=nauda, Waddmala=drehbes, Dseeḥma=ghramata, Maja=weeta, Wasṣara Laix.*

G. Mancelis izmanto arī **lokativu** substantīvisko vārdkopu atkarīgajā komponentā: *balltums Atzy, balltums Pautà, dsältums Pautà, Warrde Kacklà, Tappiṇa Kacklà, tee Lohzeklischi Muggura=kaulà, Śmaddsenes Muggura=kaulà, Matti Dägguna=zaurumohḥ, kacktings Atzy, Rohkà=dohbums / dällna, Gharri Elleh, Sahle Labbibà, Drahn Schkilltawà.*

9. **Netiešais pārvaldījums.** Substantīviskās vārdkopas ar **prievārdu kā saistītājavārdu** lietotas ļoti reti. Netiešais pārvaldījums substantīviskajās vārdkopās veidots ar prievārdiem *appacksch, ar, beḥ, no, par, py, vs* un pusprievārdu *apkahrt*: *Tahrps appacksch Mehles, Rahtskunx ar śarkanu Mehteli, Zaurums beḥ dibbānu, ištācka no Uppes, Seeme no zirrtumu / no duhren / no śisschanu, Ghabbals no śadausietu Pohdu, Lohda no Świnnu, Nauda par ghaidijum, Plickis py Ausṣi, Matti vs Atzim, dahrḥ apkahrt to Śaul / jeb Mehneḥ.*

G. Mancelis konsekventi ievērojis likumību, ka gandrīz visi latviešu valodas prievārdi atkarīgo komponentu daudzskaitlī piesaista datīva un instrumentāļa kopīgajā formā. G. Manceļa tekstos netiešajā pārvaldījumā substantīviskajās vārdkopās aiz prievārdiem *no, py, vs* lietots gan ģenitīvs, gan akuzatīvs (*Juhds=semmes no Tährbatas, Skreemelis no Kohku / Ruttku / Rahzini / Ackmini; Kaja py Rattinju / jeb py Prehḥblizas; Pligkis vs Muttes, Nauda vs Rohku*). Aiz prievārda *appacksch* lietots vienskaitļa ģenitīvs (*Tahrps appacksch Mehles*), bet aiz prievārdiem *beḥ, par* seko vienskaitļa akuzatīvs (*Zaurums beḥ dibbānu, Nauda par ghaidijum*). Prievārds *ar* ietilpst konstrukcijās ar instrumentāli atkarīgajā komponentā (*Schurrka ar gharru Ast*).

10. **Pieklāvums.** G. Manceļa tekstos vairumā gadījumu pēc adverba *dauds* lietots substantīvs nominatīvā: *Jaw dauds Seme apśuhdohta?; dauds Sahle Labbibà; ta Wista labbe nhe perre / dauds Pauti wanskari paleek; scho Ghaddu dauds Musschas; Behrnigha Śeewa / kam dauds Bährni gir; Tannies Śäckumohḥ nhe gir dauds leetas.* Šo vārdkopu galvenais komponents substantīvs parādās akuzatīvā papildinātāja funkcijā teikumā: *Krusṣa dauds Labbibu nośittusṣi; Te Skalli dara dauds Duhmus; nhe dauds labbus Wahrdu no winju dsirrdehsṣi.* Retos gadījumos veidotas adverbiālas vārdkopas ar

adverbiem *dauds, mas, ghann* galvenajā komponentā un dalāmo ģenitīvu atkarīgajā komponentā: *dauds Rieko, dauds Naudas, dauds Maises, ghann Naudas, mas Tāhrodas, dauds šawahda*. Ar adverbu *zeek* veidotas gan substantīviskas, gan adverbiālas vārdkopas: *zeek Spāku, zeek Ohlektis, zeek reizas, zeek Kuhmo, Zeek Sirrgho*. Vārdnīcas tekstā pēc adverba *puß* lietots nominatīvs vai bezgalotnes forma, veidojot substantīviskas vārdkopas: *puß Ghadds, puß Mehneß, puß Stunda, puß Pohd, puß Puhr, puß Juhds*. Vārdnīcas pielikumā „Zehen Gespräche Deutsch und Lettisch..”, kurā atveidota zemnieka runa, vērojamas arī adverbiālās vārdkopas ar substantīvu ģenitīvā atkarīgajā komponentā: *puß Naudas, puß Pilis*.

11. Kā nedalāmas substantīviskas vārdkopas G. Manceļa tekstos mēdz būt **terminvārdkopas**. Terminvārdkopas ar atributīvu adjektīvu atkarīgajā komponentā veido: dažādu priekšmetu, laika vienību, pārtikas produktu, ar cilvēku, ar dzīvnieku un augu valsti saistītus, reliģiskus nosaukumus: *leele Mari, mase Mari, auxts Basnizas=kunx, magkenita Basniziņa* ‘kapella’, *leeki Sohbi* ‘mandeles’, *wätza Mahte, wätzais Tāhws, auxti Wirrßneeki, nheschkiesta Sahle / nickna Sahle* ‘nezāle’, *swāti Ruttki* ‘mārrutki’, *leels Kree=abohls* ‘ķirbis’, *Kuhtris Lohps* ‘ēzelis’, *mälli Kaposti, leelas Bisšas* ‘lielgabals’, *leela Laiwa* ‘kuģis’, *dsiewš Šuddrabs, Ballta Maise, rupja / mälla Maise*.

G. Mancelis bieži lietojis trīs reliģiskas nozīmes terminvārdkopas *Christita Basniza, Christita draudze, Christita Draudsiba*. Konteksts liecina par šo vārdkopu sinonīmo lietojumu.

Substantīviskajās vārdkopās ar piederības ģenitīvu G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” konstatētas terminvārdkopas ar daudzveidīgu semantiku, tie var būt personu, administratīvo teritoriju, augu, dzīvnieku, cilvēka ķermeņa daļu, priekšmetu, pārtikas produktu, slimību, reliģiska rakstura nosaukumi: *Tāhwa weeta, Duhmo=wista, Teesšas=Auß, Leela=kungha Semme, Pelles=sirrņi, Šunnß=stohbri, Kummäļa=pähdi, Deewa=kohziņi, Jauckuma=dahlderis, Suns=swaigsne, Christa=Tāhws, Christa=Mahte, Christa Dähls / Christa Meita*.

12. G. Manceļa tekstos **adjektīviskās vārdkopas** lietotas daudz retāk nekā substantīviskās. Šajās vārdkopās realizējas pakārtojuma attieksmes starp adjektīvu galvenajā komponentā un substantīvu, adjektīvu, pronomenu, adverbu vai infinitīvu atkarīgajā komponentā. G. Manceļa tekstos adjektīviskajās vārdkopās izmantoti četri sintaktisko attieksmju veidi: pārvaldījums (tiešs un netiešs), piekļāvums, salīdzinājums un pavisam retos gadījumos saskaņojums.

13. **Tiešais pārvaldījums.** Adjektīvi kā substantīvu pārvaldītāji G. Manceļa tekstos nav bieža parādība, ir konstatēti piemēri ar adjektīviem *grāβns, pazeetiεgs, pills, stippris, schkiests, wätzs* galvenajā komponentā.

G. Manceļa tekstos ir lietotas vārdkopas ar adjektīvu *pills* galvenajā komponentā un dalāmo ģenitīvu atkarīgajā. Pārsvarā aiz adjektīva *pills* lietoti substantīvi daudzskaitļa ģenitīvā. Vienskaitlī lietoti substantīvi *šleeka* 'siekalas', *šahpe, wahte: Mutte pilla Šleekas, pills Šahpes unnd Nhewessēlibas, pills Wahtes*. Aiz adjektīva *pills* paralēli ģenitīvam lietots arī vienskaitļa un daudzskaitļa instrumentālis. Vairumā gadījumu vienskaitļa instrumentālī vērojami vienskaitlinieki: *pillas Meeghu, pilla Willtu, pilla Meeru*.

Adjektīviskajās vārdkopās kā galvenais komponents lietots arī adjektīvs *wätzs*. Atkarīgajā komponentā lietoti prepozitīvi substantīvi *gadds, neddeļa, deena*. Konstatētie piemēri rāda, ka pārsvarā šo vārdkopu atkarīgais komponents ir akuzatīvā un tikai atsevišķos gadījumos parādās ģenitīvs pēc nelokāmā skaitļavārda vienkāršā nepaplašinātā vārdkopā. Parasti adjektīviskās vārdkopas ar adjektīvu *wätzs* galvenajā komponentā veidotas vienkāršas paplašinātas. Vārdkopu atkarīgo komponentu var raksturot nelokāmie un lokāmie skaitļa vārdi: *diwipadeβmitt Gaddo wätza, diwipadeβmitt Ghaddus wätza, šimmtus ghaddus wätza, astoņas Deenas watz*.

G. Manceļa tekstos konstatētas arī adjektīviskās vārdkopas ar lietvārdu lokatīvā. G. Manceļa tekstos šo vārdkopu galvenajā komponentā lietoti adjektīvi *grāβns, pazeetiεgs, stippris, schkiests*, ar kuriem pārsvarā raksturots cilvēka psihiskais stāvoklis: *kļua stippris Gharrà; grāβni gir šawas Širrds prahtà; ešsi pazeetiεgs wissēnahdahβ Bāhdahβ; Eβ äβmu schkiests mannà Širrdy*.

14. **Netiešais pārvaldījums** adjektīviskajās vārdkopās veidots ar prievārdiem *ar, beβ, dehļ, no, par, py, preeksch, preekschan* 'priekšā', *prett, vs, zaur: lähns ar Runnaschanu; tohpam beβ Nopällnu taiβni; zaur Apskaidrošchanu ghruhta tappa; tha Kungha dehļ paklausšiegs gir; gir no Šlackas auxta / bett nabbagha no Manntas; tappa pills no to šwähtu Gharru; tapšim mehβ py Meesšas und Dwehsšeles wäsšäli; nhe ešsi preeksch Deewu taiβnis; tick nheschehliġha Širrds by prett to Kunghu JEsūm; wiβ skaidrakaiβ par wisšēems Zillwäko=Bährneems; duβmiegs ešsi us mann bijis*.

Adjektīviskajās vārdkopās aiz prievārdiem *dehļ, py* lietots ģenitīvs (*nhe ešsi nhe pazeetiεgs winja Šohda dehļ; py Dwehsšeles Kurrlī und Mähmi äššam*), pēc prievārdiem *zaur, prett, preeksch* izmantots akuzatīvs (*zaur winja Nabbadsibu baggati taptahť; pilla Ghräkeem preeksch Deewu; Nhe eššēeta tick zeeti und skohbi prett Tähwu und Maht*), pēc prievārda *no* parādās gan ģenitīvs, gan akuzatīvs (*gir leels no Paddomu / und warräns no Darrišchanas*), un *ar* ietilpst konstrukcijās ar instrumentāli atkarīgajā komponentā (*gir*

spehzięgs ar řawu Āllkonu). Prievārdi *par, preekschan, vs* vērojami vārdkopās ar substantīvu daudzskaitlī. Atsevišķos piemēros pēc prievārdiem *py, preeksch, vs* seko pronomens bezgalotnes formā. Adjektīviskās vārdkopas ar netiešo pārvaldījumu teikumā parasti realizējas teikuma gramatiskajā centrā kopā ar verbiem saitiņas funkcijā.

15. Adjektīviskās vārdkopās ar adverbu starp komponentiem ir **pieklāvuma pakārtojums** un galvenais komponents adjektīvs parasti ietilpst kādā paplašinātā substantīviskā vārdkopā. Adjektīvisko vārdkopu atkarīgajā komponentā lietoti mēra adverbi *zeek (ka), dauds, magkeniet, ghann, labbe, řohte, pa Ghallahm, par leeku (par leeke, par leeka), patteeß, ta ‘tā’, tick (teek, ohter=teek)*. Ar šiem adverbiem autors tekstā parāda nosauktās īpařības kāpinājumu vai ierobežotu intensitāti: *dauds jaukaka attrast tohp / nhe ka taß Sälltz; Magkeniet padrähgni; zeek ghařri / beesi / unnd platti tee gir; Ka krahßni gir tawi Dsiewohkļi; tu esši jo tick labbs; patteeß leels; ghann baggahtz; řohte wahsch / nhe=wäsšāls; wehl leelahx Brienums; par leeku leelas und ghruhtas Mohkas; stippris pa Ghallahm; lieds pillam ghattaws; zaur zaurem slappsch; ney labbe Lattwisku / ney labbe Leitisku*.

Par *itt* un *tickai* lietojumu adverbā nozīmē liek domāt vācu valodas tulkojums, taču pēc morfoloģiskās piederības tās ir partikulas: *itt řohte / warren řohte. gar fast; itt řirrms gir. Er ist gantz graw; itt řirrms gir. Er ist gantz graw; itt ballts. fast weiß; Mann tee Eenahschi itt stippre gir. Ich hab seer schwer den Schnuppen; darri tickai rämmdānu. machs nur lawlecht / flackwarm*.

Pavisam neliela grupa ir adjektīvisko vārdkopu ar nenoteiksmi pieklāvumā. G. Mancelis par galveno komponentu lietojis adjektīvus *atkiels, beßkauniegs, zeeniegs, tschacklis, drohsch, ghattaws, lähns, stippriß: atkielas by tahß ar Warru zitteem ko jembt; Gir taß Wälls tick drohsch und beßkauniegs tha mäloht und leeliteeß; tu nhe äsšohtz zeeniegs py Deewa Ghalldu eet; Winja mutte by tschackla nhelabbe runnaht; Mums buhß allasch ghattaweem buht adbilldeht; leekahß tick lähns attrasteeß; tick stippriß esšohtz / tohß Deßmitteß Deewa Baußluß peepilldiet*.

16. Adjektīviska vārdkopa, kuras atkarīgais komponents ir **saskaņots adjektīvs** nominatīvā, piemēram, *dischans rahms* arī nav tipiska konstrukcija un mūsdienu latviešu literārajai valodai sveša, adjektīvs tajā lietots adverbā funkcijā kā spēcinājums. Šāda tipa vārdkopas ir reta parādība, un tās ir nedalāmas. G. Manceļa tekstos par to atkarīgo komponentu lietoti adjektīvi *dischans, labbs*, retāk lokāma divdabja forma *nhe=isšakams*, kuri pastiprina ar galveno komponentu nosauktās īpařības jēdzienu. Adjektīvu vārdkopas, kurās par atkarīgo komponentu funkcionē adjektīva, lokāma participa forma, atkarīgais komponents veic adverbā funkciju. Šīs vārdkopas ir tuvas vārdkopām, ko veido adjektīvs

ar adverbu kā atkarīgo komponentu: *dischans rahms Ghaiß; dischanu skaidru Vgguni; dischans miexts gharrs; dischani jauki Pugkiešchi; dischanu meerighu Dsiewoschanu; gir labbs skaidris Ugguns?; labbs stippris Kubblis; Kad labbs rahms Ghaiß gir; Taß Kungs gir nhe=issakams leels / und winja Spähx gir brieniegs.*

Dažkārt G. Mancelis lietojis adjektīvīskās vārdkopas ar **saskaņotu pronomenu** atkarīgajā komponentā adverbā funkcijā: *tahdà auxtà Pily; tahda leela unnd läppna Širrds; tahdas leelas Bähdas buhß; ka nheneeka auxbaka / leelaka / briniggaka buht warr; nheneeka ļaun mann gir notitzis; ka kahds Kurrlis / kaß nhe dsirrt / unnd ka kahds Mähms / kaß šawu Mutt nhe attdarra.*

17. **Vārdkopu teikuma locekļu funkcijas.** Substantīvīskā vārdkopa izvērstā tekstā funkcionē kā lietvārds: teikuma priekšmets, izteicējs, pielikums, apzīmētājs, papildinātājs un apstākļis: *Aisto ta deeniska Maisē nhe gir ween Ehschana und Dserrschana / bett arridsan Wesseliba; ta Meita labbe maļļ / labba maleja; Deews muhsšo Šarrgs nei ghull nei šnausch; ar ghattawu Naudu pirrkt; gharrà zellà nolätz.* Substantīvīskas vārdkopas mēdz ietilpt arī piederības konstrukcijās saliktā gramatiskajā centrā: *gir jums labba laime sweioht?; tam Sirrgham miexti Naggi; tai Meitai ballta Ada; tam gir skannigha Ballß; kam miexta Mehle gir; mannam Sirrgham ballta Peere.*

Adjektīvīsko vārdkopu galvenais komponents teikumā biežāk mēdz būt primāri vai sekundāri predikatīvajos sakaros ar citiem teikuma locekļiem: *Wings darra to Semm pillu Labbibas; Namms pills Bährno.* Retāk tas ir substantīvīskās vārdkopas atkarīgais komponents un teikumā pilda atribūta funkciju: *Jo tha Passaule gir ka kahds Stallis pills Blehscho; Tu noskummis unnd pills Bähdo Zillwähx.*

Adjektīvīsko vārdkopu galvenais komponents adjektīvs pārsvarā ir nominālajā izteicējā kopā ar saitiņām *buht, kļuhst, pallickt, tapt: taß astoņas Deenas watz gir; Širrds miexta by prett šcheem Łautiņeem; kaß trieß=tschettrus=peetzus=šesč=deßmittus Ghaddus wätz kļuhst; zaur šcheem Wahrdeem kļua Dawida Širrds miexta; Mehß tohpam beß Nopällnu taißni; juhß zaur winja Nabbadsibu baggati taptahst; kattri eekschan Titzibas stippri und warräni pallix preeksch winju.*

18. G. Manceļa tekstos bieži vien konstatēti dažāda veida **varianti**, kas ir neatņemama daļa valodas attīstības procesā – ne tikai fonētikas un morfoloģijas līmenī, bet tie ir arī sintakses līmenī.

G. Manceļa tekstos sintaktiskie paralēlvarianti vērojami konstrukcijās ar **piederības ģenitīvu** un **atributīvu lokatīvu**: *dsältums Pautà un Pauta=dsälltums; Elles=gharri / tee Gharri Elleh.*

Varianti vērojami atkarīgā locījuma izvēlē. Pēc nelokāmajām skaitļa vārdu formām *deßmit*, *deßmitts* G. Mancelis lietojis gan nominatīvu, gan akuzatīvu, veidojot substantīviskas vārdkopas: *Deßmit Mahrzingi*, *deßmit reisas*, *trießdeßmits Ahrtaugi*, *deßmitts Spittalighus Wierus*, *deßmitts Baußlus*.

Aiz substantīviem ar aptuvenu daudzuma nozīmi lietots gan dalāmais ģenitīvs, gan akuzatīvs, gan nominatīvs: *Pullx leelo Lohpo*; *Pullx Łauscho*; *labba teesša Lohpo*; *diwi Kuhļus Šallmo*; *weenu pahri labbus Sirrghus ißklausšiet*; *pahrdohd man weenu pahri jaunus Paautus*; *dohtu weenu pahri Vhbeļa=Balloschus*; *zitts pahris Wieses*.

Arī pēc adverbā *dauds* G. Mancelis lietojis substantīvu nominatīvā, akuzatīvā un retos gadījumos ģenitīvā: *dauds Sahle*; *dauds Paauti*; *dauds Bährni*; *dauds Musschas*; *Krussā dauds Labbibu nošittussī*; *Te Skalli dara dauds Duhmus*; *nhe dauds labbus Wahrds no winju dsirrdehsši*; *dauds Rieko*; *dauds Naudas*; *dauds Maises*; *ghann Naudas*; *dauds šawahda*.

Varianti ir arī ģenitīva skaitļa izvēlē: *Waska=šwetze* un *Waßko=swetze*; *šmillscha Kallns*, *šmillscha Semme* un *šmillscho=dohbe*, *šmillscho=beddre*; *Bisscha=Trohps* un *Bisscho=Trops*; *Šweedra=zaurumi* un *Šweedro=zaurumi*.

Vārda nozīmes skaidrojumam G. Mancelis latviešu valodā lieto gan vārdkopu ar pārvaldījuma attieksmēm, gan ar saskaņojuma attieksmēm starp komponentiem: *Wätzaki / Tähwo=Tähwi / wätzi Łaudis*; *weena Bilde / Sieme / mahläta Sieme / Deewa Sieme / Marias Sieme / Zillwäka Sieme*; *šwähti Raxti / Deewa Ghramata*; *ihstāns Wahrds / Christa=wahrds*; *Klaipa=Maise / Šaimes=Maise / rupja / mälla Maise*; *Leelakungha Ghaspascha / Semmes=Mahte / Leela=Mahte*; *swäti Ruttki / Mahra=Ruttki*.

G. Mancelis izmanto dažādus variantus adjektīva vispārākās pakāpes izteikšanai: 1) vispārāko pakāpi: *wiß=labbakas Raxtama=Spallwas*, *wiß=gharraka Deena*, *wiß=ihsšaka Deena* (parasti substantīviskajās vārdkopās); 2) netiešo pārvaldījumu: *wiß skaidrakaiß par wisšeems Zillwäko=Bährneems*; *taß skaistakais no Zillwäko=Bährneem*; *taß jaukakaiß / skaistakais unnd kraßßnakaiß no wisšeem Zillwäko=Bährneem*; *tee wiß nabbaghaki no wisšeem Zillwäkeem* (adjektīviskajās vārdkopās).

G. Manceļa darbos svārstības vērojamas noteiktās galotnes lietošanā: *leelais Pirrxts* un *itt vs passchu leelu Pirrxtu vsminna*; *leele Mari* un *leelohß Marohß*; *mase Mari* un *masohß Marohß*.

Tāpat svārstības vērojamas substantīvu celma un dzimšu formās: *taß šarrkans Juhris* un *ta Šarrkana Juhre*; *noskummušcheem Širrdeem* un *noskummušchas Širrades*; *diwi reisas* un *diwi Reisi*; *deßmitts / diwideßmitts Mahrki* un *šeptinji deßmitts Mahrkas*; *Juhres=kagke* un *Juhres=kagkis*; *Atza=wahx* un *Atzas=Rauds*.

No darbības vārdiem *pee=dsimmt*, *eedsimbt* G. Mancelis veidojis un paralēli lietojis gan darāmās kārtas pagātnes divdabi, gan ciešamās kārtas pagātnes divdabi: *peedsimmušchu Dählu* un *pee=dsimbtu Dählu*; *eedsimmušchi Ghräki* un *eedsimbti Ghräki*; *nhe dsimmušcho Behrninjo* un *nhedsimmto Bährno*.

Paralēli darāmās kārtas tagadnes divdabim *pahr=eijohts* konstatēts arī ciešamās kārtas tagadnes divdabis *pahreijams*: *pahreijams Mährs*. Ar substantīvu *mährs* galvenajā komponentā veidota vēl cita vārdkopa *attleekams Mährs*.

Sintaktisko variantu iespējas parādītas ar vārdkopām *no to Ackminainu / muhrātu Basnizu* un *Basniza no Ackmineems*.

Adjektīviskajās vārdkopās adverbu funkciju pilda gan adjektīvs *dischans*: *dischans rahms Ghaiß*, *dischanu skaidru Vgguni*, *dischans miexts gharrs*, *dischani jauki Pugkiešchi*, *dischanu meerighu Dsiewoschanu*, gan adverbs *dischane*: *dischane baggatighi und tauki*, *dischane teews*.

19. **Saliktas vārdkopas** veidotas ar saskaņotiem piederības pronomeniem *muhsši*, *muhsšas*, *juhsšas*: *muhsšas aptumsšotas Širrdes*, *juhsšahß mirrstamahß Meesšahß*.

Vārdkopas ar termina raksturu G. Mancelja tekstos bieži vien ir saliktas: *šawu Laulahtu Draughu*, ar *šawu laulatu Draughu*, no *šawu laulatu Wieru*, *winjas laulatu Wieru*, ar *tawu laulatu Draughu*, *tawu laulatu Draughu*, *juhsšu Laulatu Draughu*.

Arī adjektīviskās vārdkopas ar nenoteiksmi pieklāvumā pēc apjoma var būt saliktas, kurās adjektīvam pakārtots arī adverbs *tick*, lai pastiprinātu ar adjektīvu izteiktās pazīmes intensitāti: *Gir taß Wälls tick drohsch und beßkauniegs tha mäloht und leeliteeß*; *leekahß tick lähns attrasteeß*; *tick ghattaws gir paliedseht*; *tick stippriß essohtz / tohß Deßmitteß Deewa Baußluß peepilldiet*.

20. **Vārdkopu stilistiskās funkcijas.** G. Mancelim raksturīgas spilgtas **metaforas**, **salīdzinājumi**, **spēcinājuma konstrukcijas**, **vārdu**, **vārdkopu**, **teikuma daļu blīvējumi**.

Ar atributīvu adjektīvu, divdabi G. Mancelis veidojis metaforiskas vārdkopas: *nicknis darrbs*; *nheghantz Assinis*; *šlimma Nauda*; *noskummušchas Leeldeenas*; *ißtwiekušchu und nošlahpuschu / und ißkusšušchu Širrdi*; *tee šakalltušchi Ghräko Ghabballi*; *tee ißghährbti Kappeņi*; *šašišts Prahtz*; *tee apkallkohti Kappeņi*; *dohd Wings teem triessamu und kluxtamu Širrdi*.

Vārdnīcā „Lettus” lietotas salīdzinājuma konstrukcijas salikteņu skaidrošanai vācu valodā: *šarrkans ka Vgguns*, *šarrkans ka Assinis*, *šarrkans ka Roses*, *balltz ka Šneex*.

Atsevišķos gadījumos lietotas spēcinājuma konstrukcijas, kuras ir sinonīmas salīdzinājuma konstrukcijām: *šarrko=šarrkanahm*. Salīdzinājuma galvenā komponenta

adjektīva nozīmes intensitātes spēcīnāšanai izmantots adverbs *tik*: *tick šarrkani ka Assinis*, *tick ballts ka Šneeghs*.

G. Manceļa tekstos sastopamas latviskas spēcīnājuma konstrukcijas ar satura akuzatīvu. Neatkarīgā komponenta verbālsubstantīvi ar izskaņu *-šana* kopā ar lieluma, apjoma adjektīvu veido substantīvisku vārdkopu ar saskaņojuma attieksmēm starp komponentiem, šīs vārdkopas ietilpst verbālās vārdkopās: *leelu šmeeschanu šmeeteeß*, *leelo pilleschanu pill*, *leela Raudaschana raudaht*, *leelo wirrdeschano wärrd*.

G. Mancelis lietojis arī spēcīnājuma konstrukcijas adjektīva nozīmes pastiprināšanai, piesaistot salīdzinātājdaļas, kuras veidotas ar divdabjiem *buhdams* un *ghribbādams* kopā ar salīdzinājuma saikli *ka*: *tick leeli / tick labbi / ka ghribbādami*; *tick spehziegs / ka ghribbādams*; *tick leela / ka buhdama*; *tick masi gir / ka buhdami*.

Vairumā gadījumu daļēji lokāmais divdabis atributīvajā funkcijā tiek lietots salīdzinājuma konstrukcijās, kam stilistiska spēcīnājuma nozīme: *ka kahds mauṛadams und plehsšiegs (a) Swährs (a)Lawis*; *ka kahds mauṛadams Lawis*; *ka plehsšiegs bļaudams Swährs*; *ka kahds bļaudams plehsšiegs Swährs*.

Tāpat G. Mancelis pamanījis latviešu valodai raksturīgās vārdkopas ar pastiprinājuma ģenitīvu: *Putto puttohß*, *drusko drußkahß*, *muhscho muhschohß*, *piešchlo=piešchlohß*, *pällno=pällnohß*, *mälla=mällumà*.

Nedalāmas vārdkopas veido arī frazeoloģismi. Bieži vien šī tipa vārdkopas ir somatiskie frazeoloģismi. Šo vārdkopu galvenajā komponentā pārsvarā gadījumu lietoti ar cilvēka ķermeni saistīti nosaukumi *asśaras*, *ausśis*, *ada*, *ghallwa*, *kaja*, *klehpis*, *mehle*, *prahts*, *širrds*, kuri lietoti pārnestā nozīmē un kopā ar atributīvo adjektīvu izsaka abstraktas nozīmes nojēgumus, kas atbilst kādai cilvēka rakstura īpašībai: *miexta Mehle*, *pillà Ghallwà brehkt*, *beesas Ausśis*, *beesa Ada*, *ghauschus Assarus*, *drohscha širrds*, *labbu Širrdi turreht*, *labbu prahtu turreht / labbà prahtà*, *ghruta Šeewa*, *karrsts Sagglis* 'uz karstām pēdām notverts zaglis'.

21. Promocijas darbā analizēti nominālo vārdkopu komponentu saistīšanas līdzekļi G. Manceļa tekstos, kā arī sintaktiskās attieksmes starp komponentiem, dots nominālo vārdkopu morfoloģiskais raksturojums, pausts viedoklis par vārdkopu un salikteņu nošķiršanas problemātiku, skatīta nominālo vārdkopu semantiskā un stilistiskā daudzveidība. G. Manceļa tekstos izmantoti latviešu valodā raksturīgie nominālo vārdkopu veidi: substantīviskās un adjektīviskās vārdkopas. Tāpat lietoti latviešu valodai tipiskie pakārtojuma veidi: saskaņojums, pārvaldījums, piekļāvums. Nominālo vārdkopu izpēte ir turpināma, jo promocijas darba pamatā izmantoti divi G. Manceļa darbi, kuros iegūto materiālu varētu salīdzināt ar citiem viņa darbiem. Būtu jāpēta arī citi šajā laika posmā

tapušie darbi latviešu valodā, lai gūtu vispārīgu priekšstatu par 17. gs. latviešu rakstu valodas attīstības tendencēm.

PROMOCIJAS DARBA AIZSTĀVĒŠANAI IZVIRZĪTĀS TĒZES

1. Georga Manceļa vārdnīca „Lettus” kā pirmais nopietnais valodnieciska rakstura darbs ir nozīmīga latviešu valodas vēstures izpētē. Tomēr sintakses līmenim pievērsušies tikai daži pētnieki, un par nominālajām vārdkopām G. Manceļa tekstos pētījumu nav. Vēsturiskajā sintaksē vārdnīca ir svarīga it īpaši tāpēc, ka tajā vācu valodas vārdu skaidrojumam izmantoti ne tikai atbilstošie latviešu valodas vārdi, bet arī vārdu savienojumi, veselas frāzes un pat jautājumi ar atbildi. Vārdkopas vārdnīcā atklājas kā patstāvīgs valodisks veidojums. Vārdu savienojumi veidoti mērķtiecīgi, lai parādītu vācu un latviešu valodas gramatiskās atšķirības. Kopumā teksts dod priekšstatu par 17. gs. latviešu valodas sintaktiskajām struktūrām, to savdabību, jo tajā rodams pietiekams latviešu valodas materiāls.

2. Analizējamā materiālā problēmiska ir **vārdkopas nošķiršana no salikteņa**, it īpaši rakstības dēļ. Ar salikteņiem robežojas, piemēram, nominālās vārdkopas ar ģenitīvu atkarīgajā komponentā, jo to komponenti G. Manceļa tekstā savienoti ar biedruzīmi: *Riegas=Teessā, Nackts=widdus, Skohlas=Nauda*. Tāpat biedruzīme lietota substantīviskajās vārdkopās ar atributīvu adjektīvu: *dahrghas=Sahles, appalsch=Šeenß, Ballta=Maise, auxtz=basnizas=Kungs*. Promocijas darbā visi savienojumi ar biedruzīmi nav uzskatīti par salikteņiem. Vācu rakstu valodā 17. gs. plaši izplatīta parādība bija salikteņu komponentu saistīšana ar savienojuma zīmi (*Kirmeß=Kuchen, Pferde=Qvitte, Liebes=Hitze, Tutsche=Mutter*), kas varēja ietekmēt latviešu rakstu valodas attīstību.

3. G. Manceļa tekstos bieži vien konstatēti dažāda veida **varianti**, kas ir neatņemama daļa valodas attīstības procesā – ne tikai fonētikas un morfoloģijas līmenī, bet arī sintakses līmenī. Vārda nozīmes skaidrojumam G. Mancelis latviešu valodā lieto gan vārdkopu ar pārvaldījuma attieksmēm, gan ar saskaņojuma attieksmēm starp komponentiem: *Wätzaki / Tähwo=Tähwi / wätzi Ļaudis; šwähti Raxti / Deewa Ghramata; ihstāns Wahrds / Christa=wahrds; Klaipa=Maise / Šaimes=Maise / rupja / mälla Maise*. **Substantīviskajās vārdkopās** komponentu saskaņošanā vērojama gan formu atbilstība: *rahms Ghaiß, Lattwiska Semme, padumji Matti*, gan arī neatbilstība: *zaur šaweem šarrkaneem Wahtehm, aißmackuschus Ballxnes, šmirrdušchu Lazarum*.

Visbiežāk varianti vērojami locījuma izvēlē: 1) atributīvajam ģenitīvam paralēli lietots arī nominatīvs: *Puß=mutza Kattlis, Ghallwa=šahpe, Kasa=peenß, Nohma=nauda, Dseeßma=ghramata, Wasšara Laix*; 2) atributīvajam ģenitīvam paralēli lietots atributīvs lokatīvs: *dsältums Pautà un Pauta=dsälltums; Elles=gharri / tee Gharri Elleh*; 3) aiz adjektīva *pills* seko gan dalāmais ģenitīvs: *pills Blusšo, gir pills Mielästibas und*

Schälastibas, pills Šahpes unnd Nhwesselibas, gan instrumentālis: pills Ettigki, Širrds pilla Ghräkeem, pilla Willtu; 4) netiešajā pārvaldījumā substantīviskajās vārdkopās aiz prievārdiem no, py, vs izmantots gan ģenitīvs, gan akuzatīvs: Juhds=semmes no Tährbatas; Skreemelis no Kohku / Ruttku / Rahzini / Ackmini; Kaja py Rattinju / jeb py Prehßlizas; Pligkis vs Muttes; Nauda vs Rohku; arī adjektīviskajās vārdkopās pēc prievārda no parādās gan ģenitīvs, gan akuzatīvs: gir leels no Paddomu / und warräns no Darrišchanas; 5) substantīvs pēc adverbiem var būt gan nominatīvā: scho Ghaddu dauds Musschas, puß Ghadds, puß Mehneß, gan ģenitīvā: dauds Rieko, ghann Naudas, mas Tährodas, puß Pilis.

Varianti ir arī ģenitīva skaitļa izvēlē: *Waska=šwetze* un *Waßko=swetze; Bisscha=Trohps* un *Bisscho=Trops; Šweedra=zaurumi* un *Šweedro=zaurumi.*

4. **Adjektīvisko vārdkopu** atkarīgajā komponentā adverbā pozīcijā G. Manceļa tekstos lietotas: 1) partikulas *itt* un *tickai*, kas mūsdienu latviešu valodā pēc morfoloģiskās piederības tiek uzskatīta par partikulām: *itt ļohte / warren ļohte. gar fast; itt širrms gir.* Er ist ganz graw; *itt ballts.* fast weiß; *Mann tee Eenahschi itt stippre gir.* Ich hab seer schwer den Schnuppen; *darri tickai rämmdänu.* machs nur lawlecht / flackwarm; 2) adjektīvi: *dischans rahms Ghaiß; dischanu skaidru Vgguni; dischans miexts gharrs; labbs stippris Kubblis; Kad labbs rahms Ghaiß gir;* 3) pronomeni: *tahda leela unnd läpna Širrds; ka nheneeka auxbaka / leelaka / briniggaka buht warr; ka kahds Kurrlis / kaß nhe dsirrt / unnd ka kahds Mähms / kaß šawu Mut nhe attdarra.*

5. Adjektīviskas vārdkopas parasti **ietilpst kādā paplašinātā verbālā vai arī substantīviskā vārdkopā.** Adjektīvisko vārdkopu galvenais komponents adjektīvs pārsvarā ir nominālajā izteicējā kopā ar saitiņām *buht, kļuht, pallickt, tapt: taß astoņas Deenas watz gir; Širrds miexta by prett scheem ļautiņeem; Mehß tohpam beß Nopällnu taißni; kaß trieß=tschettrus=peetzus=šešch=deßmittus Ghaddus wätz kļuht; kattri eekschan Titzibas stippri und warräni pallix preeksch winju.*

Adjektīvisko vārdkopu galvenais komponents teikumā biežāk mēdz būt primāri vai sekundāri predikatīvajos sakaros ar citiem teikuma locekļiem: *Wings darra to Semm pillu Labbibas; Namms pills Bährno.* Retāk tas ir substantīviskās vārdkopas atkarīgais komponents un teikumā pilda atribūta funkciju: *Jo tha Passaule gir ka kahds Stallis pills Blehscho; Tu noskummis unnd pills Bähdo Zillwähx.*

6. Nepieciešama latviešu valodas sintakses vēstures sistēmiska izpēte, tas ir, gan vārdu savienojumu, gan teikumu struktūras attīstības tendences.

AVOTI

1. **Lettus** – LETTUS, Das ist Wortbuch / Samt angehengtem täglichem Gebrauch der Lettischen Sprache; Allen vnd jeden Außheimischen / die in Churland / Semgallen vnd Lettischem Liefflande bleiben / vnd sich redlich nehren wollen / zu Nutze verfertigt / durch GEORGIVM MANCELIVM Semgall. der H. Schriffte Licentiatum &c, Erster Theil. Cum Grat. & Priv. S. R. M. Svec. Gedruckt vnd verlegt zu Riga / durch GERHARD. Schröder / Anno M. DC. XXXVIII. *Altlettische Sprachdenkmäler in Faksimiledrucken*. Herausgegeben von August Günther. II. Band. Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1929, 2.–222. lpp.
2. **LP1, LP2, LP3** – Mancelis G. *Lettische Langgewünschte Postill*. <http://www.ailab.lv/senie/>
3. **PhL** – PHRASEOLOGIA LETTICA, Das ist: Täglicher Gebrauch der Lettischen Sprache. Verfertigt durch GEORGIUM MANCELIVM Semgallum, der H. Schriffte Licentiatum &c. Ander Theil. Diesem ist beygefüget das Spruchbuch Salomonis. Zu Riga Gedruckt vnd Verlegt durch Gerhard. Schröder / 1638. *Altlettische Sprachdenkmäler in Faksimiledrucken*. Herausgegeben von August Günther. II. Band. Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1929, 223.–414. lpp.
4. **Zehen G** – Mancelis G. *Zehen Gespräche Deutsch und Lettisch..* Riga, 1685. Ekscerptiem izmantots klišeju novilkums. Rīga, 1942. 55.

LITERATŪRA

1. **Admoni 1990** – Admoni W. *Historische Syntax des Deutschen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1990. 287.
2. **Adolphi 1685** – Adolphi H. *Erster Versuch / Einer kurtz=verfasseten Anleitung / Zur Lettischen Sprache / überreicht von Henrico Adolphi..* Gedruckt / in Mitau / durch Ihro Hoch=Fürstl: Durchl: Hof=Buchdrucker George Radetzky / 1685. 264.
3. **Ahero 1965** – Ahero A. Salikteņi ar norobežotu nozīmi. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. Rakstu krājums. 1. laidiens. Rīga: Liesma, 1965, 18.–23. lpp.
4. **Ahero 1979** – Ahero A. Salikteņu pazīmes un rakstība. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. Rakstu krājums. 15. laidiens. Rīga: Liesma, 1979, 164.–179. lpp.
5. **Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm** – <http://termini.lza.lv/term.php>

6. **Ambrazas 2006** – Ambrazas V. *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006. 612.
7. **Apīnis 2000** – Apīnis A. *Soļi senākās grāmatniecības un kultūras takās*. Rīga: a/s “Preses nams”, 2000, 42.–55. lpp.
8. **Augstkalns 1930** – Augstkalns A. Veclatviešu rakstu apskats. Pielikums: Paraugi no 1587. Gada evaņģēlijiem un ciešanu stāstiem. *Rakstu krājums, Rīgas Latviešu Biedrības Zinību komisijas izdots*, 20, 1930, 92.–137. lpp.
9. **Augstkalns 1933** – Augstkalns A. Mūsu vecie raksti. *Filoloģijas materiāli*. J. Endzelīnam sešdesmitajā dzimšanas dienā veltīts rakstu krājums. Rīga: Izdevusi Latvijas universitātes filoloģijas un filozofijas studentu Ramave, 1933, 41.–58. lpp.
10. **Augstkalns 1934** – Augstkalns A. *Mūsu valoda, viņas vēsture un pētītāji*. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1934. 31.
11. **Augstkalns 2009** – Augstkalns A. *Darbu izlase*. Sast. Ilga Jansone, Ieva Brenķe. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2009. 560.
12. **Baldunčiks 2006** – Baldunčiks J. Aizguvumi 16. gadsimta latviešu rakstu pieminekļos un G. Manceļa vārdnīcā. *Letonikas pirmais kongress. Valodniecības raksti*. Rīga: LZA, 2006, 40.–48. lpp.
13. **Balode 2002** – Balode I. *Deutsch-lettische Lexikographie. Eine Untersuchung zu ihrer Tradition und Regionalität im 18. Jahrhundert*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2002. 200.
14. **Baltiņa 1994** – Baltiņa M. Mancelis un viņa sprediķi. Atcerei un ierosmei. *Ceļš. Teoloģisks un kultūrvēsturisks žurnāls*. Nr. 1 (45). E. Gliks un G. Mancelis Latvijas kultūrvēsturē. Rīga: LU, 1994, 56.–60. lpp.
15. **Beitiņa 1997** – Beitiņa M. Saitiņu verbi Zīraka gudrības grāmatas G. Manceļa, E. Glikas, A. Bīlenšteina tulkojumos. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums/Sastād. I. Ozola*. Liepāja: LPA, 1997, 13.–21. lpp.
16. **Beitiņa 2000** – Beitiņa M. Vienkopas predikatīvās vienības 17. gadsimta vārdnīcās. *Linguistica Lettica*. 7. krāj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2000. 76.–98. lpp.
17. **Beitiņa 2004** – Beitiņa M. Vārds teikumā Liepājas novadā. *Mana novada valoda: Lejaskurzeme*. Liepāja: LiePA, 2004, 27.–39. lpp.
18. **Beitiņa 2006** – Beitiņa M. Jāņa Reitera „Tulkojuma parauga” sintaktiskā izveide. *Linguistica Lettica*. 15. krāj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2006. 5.–50. lpp.
19. **Beitiņa 2009** – Beitiņa M. *Mūsdienu latviešu literārās valodas sintakse*. Lekciju kurss filoloģijas studentiem. Liepāja: LiePA, 2009. 239.

20. **Bergmane, Blinkena 1986** – Bergmane A., Blinkena A. *Latviešu rakstības attīstība*. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi. Rīga: Zinātne, 1986. 435.
21. **Bergs-Olsens 2000** – Bergs-Olsens S. Latviešu valodas locījumu lietošana partitīvajās un adverbialajās funkcijās senajos rakstos un mūsdienās. *Starptautiskais Baltistu kongress „Baltu valodas laikmetu griežos”*. Referātu tēzes. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2000, 34.–36. lpp.
22. **Bērziņš 1944** – Bērziņš L. Valoda un izteiksme Manceļa rakstos. *Izglītības Mēnešraksts*. Rīga, 1944. Nr.1. 8.–9. lpp.; Nr.2. 29.–31. lpp.
23. **Birkerts 1927** – Birkerts A. *Latviešu inteligence savās cīņās un gaitās*. Rīga: A.Raņķa grāmatu tirgotavas apgādībā, 1927. 240.
24. **Bībele 1988** – *Bībele. Vecās un Jaunās derības svētie raksti*. Bībeles sabiedrība, 1988. 1245, bez vietas norādes.
25. **Blinkena 1969** – Blinkena A. *Latviešu interpunkcija*. Rīga: Zinātne, 1969. 410.
26. **Blinkena 1985** – Blinkena A. Par latviešu literārās valodas sākotni. *Karogs*. Rīga, 1985, 143.–148. lpp.
27. **Blinkena 1998** – Blinkena A. Adjektīvi G. Manceļa vārdnīcā „Lettus”(1638). *Baltistica XXXIII (2). Baltu valodniecības žurnāls*. Viļņa, 1998, 243.–250. lpp.
28. **Brigzna 2003** – Brigzna I. Vācu un latviešu valodas modālo darbības vārdu semantikas salīdzinājums (pēc G. Manceļa darba „Desmit sarunas”). *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums 7*. Liepāja: LiePA, 2003, 141.–147. lpp.
29. **Brigzna 2004** – Brigzna I. Vācu leksikas atveides problēmas G. Manceļa darbā „Lettus”. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums 8*. Liepāja: LiePA, 2004, 332.–338. lpp.
30. **Brigzna 2005** – Brigzna I. Personu apzīmējumi vācu un latviešu valodā G. Manceļa un G. F. Stendera vārdnīcās un to salīdzinošā analīze. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums 9*. Liepāja: LiePA, 2005, 224.–230. lpp.
31. **Brigzna 2007** – Brigzna I. Augu un dzīvnieku apzīmējumi vācu un latviešu valodā G. Manceļa un G. F. Stendera vārdnīcās un to salīdzinošā analīze. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums 11*. Liepāja: LiePA, 2007, 21.–27. lpp.
32. **Bušmane 1989** – Bušmane B. *Nīcas izloksne*. Rīga: Zinātne, 1989. 351.
33. **Bušmane 2007** – Bušmane B. *Piena vārdi. Piena produktu nosaukumi latviešu valodā*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2007. 514.
34. **Bušmane 2008** – Bušmane B. Leksēmas *aita* un *avs* latviešu valodā. *Linguistica Lettica*. 18. krāj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2008, 47.–62. lpp.

35. **Delaveau 2001** – Delaveau A. *Syntaxe. La phrase et subordination*. Campus Linguistique. Armand Colin/VUEF, 2001. 192.
36. **DLKG 2006** – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006. 743.
37. **DS 1983** – *Deutsche Sprache*. Kleine Enzyklopädie. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1983. 724.
38. **Druviete 1991** – Druviete I. Valodas normalizācijas koncepcija 17.–18. gs. normu avotos. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. Nr. 8. Rīga: LZA, 1991, 43.–49. lpp.
39. **Eiche 1983** – Eiche A. *Latvian declinable and indeclinable participles their syntactic function, frequency and modality*. Doctorial dissertation. University of Stockholm, 1983. 95.
40. **Elksnīte 2006 I** – Elksnīte G. Vārdu savienojumi G. Manceļa vārdnīcā „Lettus”. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums 10*. Liepāja: LiePA, 2006, 39.–50. lpp.
41. **Elksnīte 2006 II** – Elksnīte G. Nominālās vārdkopas G. Manceļa darbā „Phraseologia Lettica”. 42. A. Ozola dienas konference. Tēzes. Rīga: LU Filoloģijas fakultāte Baltu valodu katedra, 2006, 12. lpp.
42. **Elksnīte 2008 I** – Elksnīte G. Netiešais pārvaldījums substantīviskajās vārdkopās G. Manceļa darbos. *Linguistica Lettica*. 17. krāj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2008. 113.–124. lpp.
43. **Elksnīte 2008 II** – Elksnīte G. Adjektīviskās vārdkopas ar adverbu atkarīgajā komponentā G. Manceļa tekstos. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums 12 (I)*. Liepāja: LiePA, 2008, 59.–75. lpp.
44. **Elksnīte 2009** – Elksnīte G. Konstrukcijas ar dalāmo ģenitīvu G. Manceļa darbos. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums 13 (I)*. Liepāja: LiePA, 2009, 217.–229. lpp.
45. **Elksnīte 2010** – Elksnīte G. Piederības ģenitīvs substantīviskajās vārdkopās G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” un tās pielikumos. *No vārda līdz vārdnīcai*. Akadēmiķa J. Endzelīna 137. Dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2010, 22.–24. lpp.
46. **Endzelīne 1927** – Endzelīne M. Apcerējums par Juŗa Manceļa dzīvi un viņa literārisko darbību. *Juris Mancelis. Rakstnieku sejas. Sērija skolai un jaunatnei*. A. Dauges un V. Plūdoņa redakcija. Nr. 1. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izd., 1927. 63.

47. **EH** – Endzelīns J., Hauzenberga E. *Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbaha Latviešu valodas vārdnīcai*. Rīga, 1934/1946. I – II sēj.
48. **Endzelīns 1951** – Endzelīns J. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LVI, 1951. 1100.
49. **Endzelīns 1982** – Endzelīns J. *Darbu izlase*. 2. daļa. Rīga: Zinātne, 1982. 683.
50. **Endzelīns, Mūlenbahs 1907** – *Latweeschu Gramatika*. J. Endzelina un K. Mūhlenbacha šarakstīta. Rīgā: R.I. Zichmaņa apgahdibā, Teatra ielā Nr. 9, 1907. 248.
51. **Endzelīns, Mūlenbahs 1934** – Endzelīna J. un Mūlenbacha K. *Latviešu gramatika*. Rīga, 1934. 283.
52. **Fennell 1988** – Fennell T.G. *A Latvian-German Revision of G. Mancelius' "Lettus" (1638)*. Melbourne: Latvian Tertiary Committee, 1988. 110.
53. **Fennell 1989** – Fennell T. G. *A Latvian-German Revision of G. Mancelius' "Phraseologia Lettica" (1638)*. Melbourne: Latvian Tertiary Committee, 1989. 150.
54. **Fennell 1997** – Fennell T. G. *Fürecker's dictionary : the first manuscript*. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 1997. 320.
55. **Fennell 2006** – Fennell T. G. Liborius Depkin's fidelity to his sources. *Baltu filoloģija* XV (1/2). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2006, 17.–26. lpp.
56. **Freidenfelds 1987** – Freidenfelds I. *Latviešu valodas mācība 6. klasei. Sintakse*. Mācību grāmata. Rīga: Zvaigzne, 1987. 64.
57. **Freimane 1997** – Freimane I. Sintakses vienības latviešu valodā. *Baltu filoloģija, VII*. Rīga: LU Filoloģijas fakultātes Baltu valodas katedra, 1997, 6.–19. lpp.
58. **Gāters 1993** – Gāters A. *Lettische Syntax / die Dainas*. Herausgegeben von Hildegard Radtke. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang, 1993. 700.
59. **Hesselberg 1841** – Hesselberg H. *Lettische Sprachlehre, verfaßt von Heinrich Hesselberg, Prediger uz Dalbingen in Kurland*. Eine von der Allerhöchst bestätigten lettisch=literärischen Gesellschaft gekrönte und auf Kosten derselben gedruckte Preisschrift. Mitau 1841, Gedruckt bei Johann Friedrich Steffenhagen und Sohn. 71.–126. lpp.
60. **Jankevics 1954** – *Latviešu valodas gramatika VIII – XI klasei*. II daļa. Sarakstījis autoru kolektīvs A. Jankevica redakcijā. Rīga: LVI, 1954. 240.
61. **Jansone 1998** – Jansone I. Apģērba nosaukumi 17. gadsimta latviešu valodas vārdnīcās. *Baltistica. V Priedas. Baltu valodniecības žurnāls*. Vilnius: Vilniaus Universiteto Leidykla, 1998, 105.–117. lpp.

62. **Kalme, Smiltnece 2001** – Kalme V., Smiltnece G. *Latviešu literārās valodas vārddarināšana un morfoloģija*. Liepāja: LiePA, 2001. 293.
63. **Karulis 1956** – Karulis K. *Senie un mūsdienu raksti*. Rīga: LVI, 1956. 135.
64. **Kārkliņš 1976 I** – Kārkliņš J. *Vienkāršs teikums sintakses sistēmā, izpētes aspekti, diferenciālās pazīmes*. Mācību līdzeklis sintaksē. Liepāja, 1976. 52.
65. **Kārkliņš 1976 II** – Kārkliņš J. *Vārda formas sintaktisko potenču problēma. Valodniecības un literatūrzinātnes teorijas un prakses jautājumi*. Rīga: Zvaigzne, 1976, 54.–101. lpp.
66. **Kārkliņš 1976 III** – Kārkliņš J. *Infinitīva sintaktiskās potences*. Mācību līdzeklis sintaksē. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1976. 96.
67. **Kļaviņa 1997** – Kļaviņa, Sarma. *Valodas daba. Ievads vispārīgajā valodniecībā*. Lielvārde: Lielvārds, 1997. 80.
68. **Krēsliņš 1989** – Krēsliņš J. *Dominus narrabit in scripturis populorum: A Study of Early Seventeenth-Century Lutheran Teaching on Preaching and the Lettsche lang-gewünschte Postill of Georgius Mancelius by Jānis Krēsliņš*. Doctoral Dissertation. Department of Slavic and Baltic Languages. Stockholm: University of Stockholm, 1989. 255.
69. **Krēsliņš 1994** – Krēsliņš J. Georgius Mancelius. *Ceļš. Teoloģisks un kultūrvēsturisks žurnāls*. Nr. 1 (45). E. Gliks un G. Mancelis Latvijas kultūrvēsturē. Rīga: LU, 1994, 39.–55. lpp.
70. **Kušķis 2001** – Kušķis J. Alfrēdam Gāteram – 80. Alfrēds Gāters un viņa *Lettische Syntax / Die Dainas*. *Baltu filoloģija X*. Rīga: LU, 2001, 235.–240. lpp.
71. **Lagzdiņa 1980** – Lagzdiņa S. Lietvārda locījums pie nelokāmajiem skaitļa vārdiem. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 16. laidniens. Rīga: Avots, 1980, 137.–143. lpp.
72. **Lagzdiņa 1991** – Lagzdiņa S. Vienkārša teikuma sintakses īpatnības 1585. gada katoļu katehismā. *Valodas aktualitātes*. Rīga: Avots, 1991, 22.–50. lpp.
73. **Lagzdiņa 1997** – Lagzdiņa S. Adverbi, prievārdi vai pusprievārdi? *Linguistica Lettica*. 1. krāj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 1997, 185.–205. lpp.
74. **L** – Langijs J. *Nīcas un Bārtas mācītāja Jāņa Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca ar īsu latviešu gramatiku*. Rīga: LU, 1936. 577.
75. **Laumane 1982** – Laumane B. Dažas izlokšņu īpatnības pirms 350 gadiem un patlaban. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. Rakstu krājums. 18. laidniens. Rīga: Avots, 1982, 122.–132. lpp.

76. **Laumane 1999** – Laumane B. Dažas adjektīva *vecs* semantiski ekspresīvo funkciju īpatnības. *Linguistica Lettica*. 5. krāj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 1999, 20.–29. lpp.
77. **Lele 1993** – Lele Dz. Viduslejasvācu valoda Baltijā. *Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Nr. 9. Rīga: LZA, 1993, 19.–21. lpp.
78. **Lepika 1954** – Lepika M. Par atributīvo ģenitīvu mūsdienu latviešu valodā. *Latvijas PSR ZA Valodas un literatūras institūta raksti III*. Rīga: LPSR ZAI, 1954, 47.–76. lpp.
79. **LEV** – Karulis K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 2001. 1304.
80. **LFV** – Laua A., Ezeriņa A., Veinberga S. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 1996. 1.–2. sēj.
81. **LG 2006** – *Lithuanian Grammar*. Edited by Vytautas Ambrazas. Vilnius: UAB „Baltų lankų” leidyba, 2006. 802.
82. **LKV 1935/1936** – *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Galvenie redaktori: A. Švābe, A. Būmanis, K. Dišlērs. Trīspadsmitais sējums. Rīga: Grāmatu apgādniecība A. Gulbis, 1935.–1936.
83. **LLVMSA 2002** – *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība: Lokāmās vārdšķiras*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2002. 560.
84. **LLVMSA 2007** – *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība: Nelokāmās vārdšķiras*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2007. 472.
85. **LLVV** – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 1972–1996. 1.–8. sēj.
86. **LMPSRE 1967** – *Latvijas mazā PSR enciklopēdija*. 1. sēj. Rīga: Zinātne, 1967. 726.
87. **LPE 1987** – *Latvijas Padomju enciklopēdija*. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1986. 7. sēj.
88. **LRB 2003** – *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Otrais, pārstrādātais un papildinātais izdevums. Rīga: Zinātne, 2003.
89. **LVS 1989** – Ceplītis L., Rozenbergs J., Valdmanis J. *Latviešu valodas sintakse*. Rīga: Zvaigzne, 1989. 272.
90. **LVV 2006** – *Latviešu valodas vārdnīca*. 30 000 pamatvārdu un to skaidrojumu. Rīga: Avots, 2006.
91. **Maingueneau 1994** – Maingueneau D. *Syntaxe du français*. Paris: HACHETTE LIVRE, 1994. 159.
92. **ME** – Mīlenbahs K. *Latviešu valodas vārdnīca*. Red., papild., turp. J. Endzelīns. Rīga, 1923/1934. I–IV sēj.

93. **Migla 2000** – Migla I. Frazeoloģismi G.Manceļa vārdnīcā “Lettus”. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 4. krāj. Liepāja: LiePA, 2000, 150–158. lpp.
94. **Migla 2005** – Migla I. Somatiskie frazeoloģismi G. Manceļa „Lettus” un mūsdienu vārdnīcās. *Baltistica VI Priedas*. Pētījumi par baltu valodu. Vilnius, 2005, 175.–180.lpp.
95. **Milčonoka 1998** – Milčonoka E. Daiktavardžiu morfologiniai variantai G. Mancelio “Lettische Postill” (1654). *Lietuvių kalbotyros klausimai XL*. Vilnius, 1998, 46–54. lpp.
96. **Mīlenbahs 1898** – Mīlenbacha K. apcerēts. *Teikums*. Rigā, 1898. 104.
97. **Mīlenbahs 2009** – Mīlenbahs K. *Darbu izlase: 2. sēj.* Sast. I. Druviete; zina. red. Sarmīte Lagzdiņa. 1. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2009. 432.
98. **MLLVG I 1959** – *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika I*. Rīga: LPSR ZA, 1959. 830.
99. **MLLVG II 1962** – *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika II*. Rīga: LPSR ZA, 1962. 931.
100. **Nītiņa 1978** – Nītiņa D. *Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā*. Rīga: Zinātne, 1978. 251.
101. **Nītiņa 1985** – Nītiņa D. Vārdšķiras un to konversija latviešu valodā. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. Nr. 1. Rīga: LZA, 1985, 68.–75. lpp.
102. **Nītiņa 1994** – Nītiņa D. Ģenitīveņi (Ģenitīvskā nelokāma vārdforma latviešu valodā). *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. Nr. 3. Rīga: LZA, 1994, 21.–25. lpp.
103. **Nītiņa 2001** – Nītiņa D. *Latviešu valodas morfoloģija (konspektīvs lokāmo vārdšķiru apskats)*. Mācību līdzeklis. Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 2001. 109.
104. **Nītiņa 2004** – Nītiņa D. *Moderna cilvēka valoda*. Rīga: Valsts valodas aģentūra, 2004. 112.
105. **Ozola Ā. 1989** – Ozola Ā. Divdabja ar izskaņām -ošs, -oša aktivizēšanās mūsdienu latviešu valodā. *Baltistica III (2). Priedas*. Vilnius: „Mokslas”, 1989, 371.–376. lpp.
106. **Ozola Ā. 2006** – Ozola Ā. „Liekais” tas ne vienmēr ir lieks. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2006, 84.–87. lpp.
107. **Ozola I. 1996 I** – Ozola I. Lokāmo divdabju atributīvais lietojums Vītrupes izloksnē. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. Nr. 4./5. Rīga: LZA, 1996, 37.–44. lpp.

108. **Ozola I. 1996 II** – Ozola I. *Vitrupe izloksnes divdabju sistēma un lietošanas tipi*. Disertācija filoloģijas doktora grāda iegūšanai. Liepāja, 1996. 186.
109. **Ozola I. 2000** – Ozola I. Tagadnes aktīvo divdabju sintaktiskais lietojums 17. un 18. gs. vārdnīcu tekstos. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums 4*. Liepāja: LiePA, 2000, 179.–185. lpp.
110. **Ozols 1959** – Ozols A. Raksturīgākās latviešu tautasdziesmu nominālās vārdkopas. *Zinātniskie raksti*. XXX sējums. Rīga, 1961, 7.–54. lpp.
111. **Ozols 1961** – Ozols A. *Latviešu tautasdziesmu valoda*. Rīga: LVI, 1961. 436.
112. **Ozols 1965** – Ozols A. *Veclatviešu rakstu valoda*. Rīga: Liesma, 1965. 628.
113. **Ozols 1967** – Sintaktiskā pieeja locījumu mācībai. *Raksti valodniecībā*. Rīga, 1967, 517.–523. lpp.
114. **Paegle 2007** – Paegle Dz. Vēlreiz par participiem vārddarināšanā un nelokāmajiem numerāļiem. *Baltu filoloģija X*. Rīga: LU, 2001, 105.–112. lpp.
115. **Paegle 2008** – Paegle Dz. Daži skaita izteikšanas varianti. *Letonikas otrais kongress*. Valodniecības raksti 1. Sast. B. Bušmane. Rīga: LU aģentūra „LU Latviešu valodas institūts”, 2008, 158.–163. lpp.
116. **Poiša 1985** – Poiša M. *Vidzemes sēliskās izloksnes I*. Rīga: Zinātne, 1985. 295.
117. **Poiša 1999** – Poiša M. *Vidzemes sēliskās izloksnes II*. Rīga: Latviešu valodas institūts, 1999. 315.
118. **Poiša 2000** – Poiša M. Dažas īpatnības vārdkopu un salikteņu veidojumā Vidzemes sēliskajās izloksnēs. *Starptautiskais baltistu kongress „Baltu valodas laikmetu griežos”*. Referātu tēzes. Rīga: Latviešu valodas institūts, 2000, 247.–249. lpp.
119. **Pokrotiece 2006** – Pokrotiece K. Nelokāmo divdabju funkcionālais lietojums Manceļa „Postillā”. *Letonikas pirmais kongress*. Valodniecības raksti. Rīga: LZA, 2006, 272.–280. lpp.
120. **Pokrotiece 2008** – Pokrotiece K. Divdabji G. Manceļa sprediķu grāmatā I. *Linguistica Lettica*. 18. krāj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2008, 27.–38. lpp.
121. **Porīte 1954** – Porīte T. Par vārdu kārtu latviešu literārās valodas vienkāršā teikumā. *Latvijas PSR ZA Valodas un literatūras institūta raksti III*. Rīga: LPSR ZAI, 1954, 77.–112. lpp.
122. **Pūpola 2003** – Pūpola A. *Nominālās vārdkopas Jāņa Langija “Latviski-vāciskajā vārdnīcā”*. Maģistra darbs humanitārajās zinātnēs. Liepāja, 2003. 63.

123. **Pūtele 1999** – Pūtele I. Dažas seno darītājvārdu īpatnības 17. – 18. gs. rakstu avotos. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums 3*. Liepāja: LiePA, 1999, 154.–159. lpp.
124. **Rosinas 2002 I** – Rosinas A. Dēl latvių senųjų tekstų vienaskaitos lokatyvo. *Baltistica XXXVI (2). Baltu valodniecības žurnāls*. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2002, 219.–222. p.
125. **Rosinas 2002 II** – Rosinas A. Kelios mintys dėl latvų senųjų raštų vienaskaitos kilmininko su *-as* ir daugiskaitos kilmininko su *-us*. *Baltistica XXXVI (2). Baltu valodniecības žurnāls*. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2002, 205.–217. p.
126. **Rosinas 2005** – Rosinas A. *Latvių kalbos daiktavardžio linksniavimo sistema : sinchronija ir diachronija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005. 322.
127. **Roze 1982** – Roze L. Latviešu vārdnīcu vēsture. *Pasaule vārdnīcas skatījumā*. Rīga: Zinātne, 1982, 50.–83. lpp.
128. **Roze 1988** – Roze L. Latviešu leksikogrāfijas 350 gadi. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 24. laidziens. Rīga: Avots, 1988, 22.–33. lpp.
129. **Rozenberger 1852** – Rosenberger O. B. G. *Der lettischen Grammatik zweiter Theil, Syntax*. Entworfen von Otto Benj. Gottfr. Rosenberger. Mitau, gedruckt bei J. F. Steffenhagen und Sohn. 1852. 124.
130. **Rozenbergs 1968** – Rozenbergs J. Par ģenitīva nozīmju klasifikācijas principiem. *Latviešu leksikas attīstība*. Zinātniskie raksti. 86. sējums.A. Ozola piemiņai. Rīga: Zinātne, 1968, 249.–264. lpp.
131. **Rozenbergs 1970** – Rozenbergs J. Ģenitīva funkcionālo tipu sistēma latviešu valodā. *Latviešu valodas un literatūras problēmas*. Rīga : Zvaigzne, 1970, 49.–66. lpp.
132. **Rozenbergs 1987** – Rozenbergs J. Latviešu literārās valodas attīstības pētīšanas aspekti. *Valodas aktualitātes*. Rīga: Zinātne, 1987, 6.–15. lpp.
133. **Rudzīte 2005** – Rudzīte M. *Darbi latviešu dialektoloģijā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005. 256.
134. **Rudzīte 1964** – Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: LVI, 1964. 432.
135. **Saule-Sleine 1961** – Saule-Sleine M. Adjektīvi ar sufiksu *-isk-* dažos latviešu rakstu sākumperioda tekstos un XVII, XVIII un XIX gs. valodnieciskajos darbos. *Leksikoloģijas un leksikografijas jautājumi*. Rīga: LPSR ZAI, 1961, 87.–118. lpp.

136. **Skrūzmane 2009** – Skrūzmane E. Dažas frazeoloģijas īpatnības G. Manceļa „Postillā”. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums, 13(1)*. Liepāja: LiePA, 2009, 307.–316. lpp.
137. **Skrūzmane 2010** – Skrūzmane E. Iespraudums vārdu sakot un citi Georga Manceļa „Postillā”. *No vārda līdz vārdnīcai*. Akadēmiķa J. Endzelīna 137. Dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2010, 51.–52. lpp.
138. **Skujiņa 1994** – Skujiņa V. Latviešu valodas salikteņi XVII gadsimta vārdnīcās. *Baltistica IV. Priedas*. Pētījumi par baltu valodu. Vilnius: Mokslas, 1994, 139.–143. lpp.
139. **Skujiņa 2002** – Skujiņa V. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*. Rīga: LVI, 2002. 224.
140. **Skujiņa 2005** – Skujiņa V. G. Manceļa vārdnīcas salikteņu liecības. X Starptautiskais Baltistu kongress. Baltu valodu vēsture un tipoloģija. Referātu tēzes. Viļņa: Viļņas universitāte, 2005, 81.–82. lpp.
141. **Skujiņa 2006** – Skujiņa V. *Salikteņi G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” un krājumā „Phraseologia Lettica”*. Rīga: LVI, 2006. 217.
142. **Smiltnece 2006** – Smiltnece G. Divdabju gradācija. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisko rakstu krājums. Atb. Red. S. Lagzdiņa. Nr. 2. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2006, 88.–92. lpp.
143. **Soida 1954** – Soida E. *Vārdkopas jaunlatviešu publicistiskajos darbos /”Pēterburgas avīzēs”/*. Disertācija filoloģijas zinātņu kandidata grada ieguvei. Darba zinātniskais vadītājs filoloģijas zina. kand. A. Ozols. Rīga: Latvijas Valsts universitāte, 1954. 618.
144. **Soida 1968** – Soida E. Daži jautājumi par nominālo vārdkopu reducēšanos. *Latviešu leksikas attīstība*. LU ZR, 86. sējums. Rīga: Zinātne, 1968, 299.–317. lpp.
145. **Sommerfeldt, Schreiber 1980** – Sommerfeldt Karl-Ernst, Schreiber Herbert. *Wörterbuch zur Valenz und Distribution der Substantive*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1980. 432.
146. **Stender 1783** – Stender G. F. *Lettische Grammatik, verſasset von Gotthard Friedrich Stender, Probst des Selburgischen Kirchenkreises, Pastor senior zu Selburg und Sonnaxt, und der Königl. deutschen Gesellschaft zu Göttingen Mitglide*. Zweyte Auflage, von dem Verfasser selbst verbessert, vermehret und von neuen umgearbeitet. Mitau, gedruckt und zu haben den Johann Fried. Steffenhagck Hochsürstl. Hofbuchdrucker. 1783. 312.

147. **Stenders 1796** – Stenders G. F. *Ta wezza Stendera Augstas Gudribas grahmata no Pasaules un Dabbas*. Jelgawa, 1796. 288.
148. **Tīsiņa 1999** – Tīsiņa A. Salikto krāsu nosaukumu atveide latviešu valodas skaidrojošajās vārdnīcās. *Linguistica Lettica*. 5. krāj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 1999, 36.–47. lpp.
149. **Valdmanis 1984** – Valdmanis J. Jūlija Kārkliņa sintakses koncepcija. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. Rakstu krājums. 20. laidziens. Rīga: Avots, 1984, 21.–36. lpp.
150. **Valdmanis 1996** – Valdmanis J. *Vārda un sintakses konstrukciju semantika un sintakse*. Zinātnisko darbu kopsavilkums habilitētā filoloģijas doktora grāda iegūšanai. Rīga: LU, 1996. 70.
151. **Vanags 1987** – Vanags P. Baltu u-celma lietvārdu refleksi vecākajos latviešu rakstos. *Valodas aktualitātes*. Rīga: Zvaigzne. 1987, 16.–25. lpp.
152. **Vanags 1996** – Vanags P. Locījumu lietošanas īpatnības vecākajos latviešu rakstos. *Baltu filoloģija VI: Rakstu krājums*. 6. laidziens. Rīga: Latvijas Universitāte, 1996, 71.–78. lpp.
153. **Vanags 1997** – Vanags P. Latviešu valodas patskaņi un divskaņi: sistēma un rakstība visvecākā perioda rakstu avotos. *Baltu filoloģija VII: Rakstu krājums*. 7. laidziens. Rīga: Latvijas Universitāte, 1997, 150.–175. lpp.
154. **VPSV 2007** – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Aptuveni 2000 terminu latviešu, angļu, vācu un krievu valodā. Sastādījis autoru kolektīvs V. Skujiņas vadībā. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2007. 623.
155. **Weinrich 1993** – Weinrich H. *Textgrammatik der deutschen Sprache*. Unter Mitarbeit von Maria Thurmair, Eva Breindl, Eva-Maria Willkop. Dudenverlag. Mannheim. Leipzig, Wein, Zürich, 1993. 1111.
156. **Zeiferts 2005** – Zeiferts T. Mancelis. *Latviešu rakstniecības vēsture*. <http://www.ailab.lv/Teksti/Senie/Zeiferts/7.Iposms/2IIgarig/1.mancelis.htm>
Izprintēšanas datums: 24.11.05.
157. **Zemzare 1961** – Zemzare D. *Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam)*. Rīga: ZAI, 1961, 9.–63. lpp.
158. **Zuicena 2009** – Zuicena I. Salikteņi un tiem atbilstošie vārdu savienojumi leksikogrāfiskā aspektā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti : Rakstu krājums, 13(1)*. Liepāja: LiePA, 2009, 174.–178. lpp.
159. **Адмони 1963** – Адмони В. Г. *Исторический синтаксис немецкого языка*. Москва: Государственное издательство „Высшая школа”, 1963. 335.

160. **Вулане 1986** – Вулане А. В. *Имя прилагательное и его синтаксические функции в верхнелатышском диалекте*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Рига, 1986. 24.
161. **ГЛЯ 1985** – *Грамматика литовского языка*. Амбразас В., Валецкене А., Валюлите Э. и др. Вильнюс: Мокслас, 1985. 800.
162. **ГРЯ 1960** – *Грамматика русского языка*. Том II. Синтаксис. Часть первая. Москва: Издательство академии наук СССР, 1960. 702.
163. **Земзаре 1956** – Земзаре Д. *Характерные особенности развития латышской лексикографии (до 1900 г.)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Рига, 1956. 20.
164. **Милчонока 1998** – Милчонока Э. Употребление предлогов в тексте фрагмента „Lettische Postill” (1654) Г. Манцеля. *XXVII межвузовская научно-методическая конференция преподавателей и аспирантов*. Секция баллистики. Тезисы докладов, Санкт-Петербург, 1998. http://www.genling.nw.ru/baltist/Baltconf/1998/1998_tez.pdf Izprintēšanas datums: 3.11.2009.
165. **Милчонока 2000** – Милчонока Э. Варианты форм настоящего времени глаголов с суффиксом *-in-* в тексте фрагмента „Lettische Postill” Г. Манцеля. *Конференция по баллистике в СПбГУ*. Тезисы докладов, Санкт-Петербург, 2000. http://www.genling.nw.ru/baltist/Baltconf/2000/2000_tez.pdf Izprintēšanas datums: 3.11.2009.
166. **Молошная 1975** – Молошная Т. Н. *Субстантивные словосочетания в славянских языках*. Москва: „Наука”, 1975. 240.
167. **Смилтниеце 1979** – Смилтниеце Г. Е. *Изменения форм рода и основы имен существительных в латышском письменном языке*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Рига, 1979. 242.
168. **Сойда 1954** – Сойда Э. *Словосочетания в публицистике „Младолатышей”* (По газете „Петербургас авизес”). Автореферат диссертации. Рига: Латвийский Государственный Университет, 1954. 25
169. **Солганик 1982** – Солганик Г. Синтаксический и семантический аспекты связи компонентов словосочетания. *Вопросы синтаксиса и семантики*. Тезисы докладов республиканской научной конференции, посвященной 60-летию образования СССР. Шяуляй, 1982, 67.–69. с.
170. **СРЯ 2001** – *Современный русский язык*. Санкт-Петербург: „Лань”, 2001. 864.

PIELIKUMS

Promocijas darbā izmantoto attēlu rādītājs

- 1. att.** G. Manceļa vārdnīcas „Lettus” titullapa.....6
2. att. G. Manceļa vārdnīcas „Lettus” pielikuma „Phraseologia Lettica” titullapa.....7

Promocijas darbā izmantoto tabulu rādītājs

- 1. tab.** Atributīvais divdabis G. Manceļa tekstos.....51
2. tab. Netiešais pārvaldījums adjektīviskajās vārdkopās G. Manceļa tekstos.....133